REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ

MCMXLVII
VOL. XVII FASC. I-II

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ
ORGAN AL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ DIN BUCUREȘTI

DIRECTOR: CONSTANTIN C. GIURESCU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

SECRETARI DE REDACȚIE:

D. BODIN
CONFERENȚIAR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

C. GRECESCU
PROFESOR LA ȘCOALA DE ARHIVISTICĂ

CUPRINSUL

www.dacoromanica.ro

Revista Istorică Română apare în 4 fascicole pe an — la sfârșitul lunilor Martie, Iunie, Septemvrie și Decemvrie — alcătuind un volum de circa 500 pagini.

Manuscrisele, *citeț scrise* și *în formă definitivă*, vor fi trimise pentru fascicolele respective până la 1 ale lunilor Decemvrie, Martie, Iunie și Septemvrie, pe adresa: *Const. C. Giurescu*, Str. Berzei, 47, București.

Pe aceiași adresă vor fi trimise de asemenea cărțile și periodicele pentru recenzii.

ABONAMENTUL

In țară:	In străinătate:
Pe an . . . . .450 lei	Pe an . . . . .1.000 lei

Pentru instituții . . . .2.000 lei
Pentru studenți . . . . 400 lei
O fascicolă . . . . 120 lei
Fascicolele și volumele vechi . . . . preț dublu

Cererile de abonament se vor trimite pe adresa: *Radu Perianu*, B-dul Kalinderu, 18, București; iar plata abonamentului se va face la C.E.C., cont nr. 12.563.

www.dacoromanica.ro

RELAȚIILE ECONOMICE DINTRE ROMÂNI ȘI RUȘI PÂNA LA REGULAMENTUL ORGANIC

Introducere. Relațiile economice dintre Români și Ruși au fost foarte puțin cercetate până acum. Nu există nicio monografie asupra acestui subiect [1], iar în cadrul lucrărilor generale, abia dacă găsim câteva scurte pasagii, ici și colo [2]. Referindu-se la epoca de după tratatul dela Küçük-Kainargi (1774), adică tocmai la epoca în care schimburile comerciale ruso-române sunt vii, una din aceste lucrări generale, datorită lui N. Iorga, afirmă chiar: « cu Rușii nu făceam aproape niciun negoț, decât doar cu ceva vin vândut de negustorii Cazaclii... [3] » Iar, în altă lucrare, referindu-se la aceiași epocă și comentând știrile asupra importului de produse rusești, acelaș autor adaogă: « Pânzele din Moscova și fierăriile din Tula au existat numai în imaginația candidatului au-

---

[1] Lucrarea d-lui V. Borcea tratează *Relațiile economice româno-sovietice* (București, 1946, 68 p. in 8⁰), cercetând « modul în care s'au desfășurat schimburile comerciale și colaborarea economică sovieto-română în decursul primului an de aplicare a acordurilor din 8 Mai 1945 »; asupra epocii anterioare nu insistă. Vezi și recenzia ce i-am făcut în *Revista Istorică Română*, XVI (1946), p. 300.

[2] Iată câteva din lucrările generale mai însemnate: I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV. XV. und XVI Jahrhundert*, Gotha, 1911, XX + 240 p. in 8⁰; I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Cernăuți, 1912, XVI + 200 p. in 8⁰; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. I—II, Vălenii de Munte și București, 1915 și 1925, 339 + 210 p.; St. Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1921, 273 p. in 8⁰; N. Bogdan, *Din trecutul comerțului romănesc moldovenesc și mai ales al celui ieșean*, Iași, 1925, 188 p. in 8⁰; G. Zane, *Economia de schimb în Principatele române*, București, 1930, 461 p. in 8⁰.

[3] N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, ediția a doua, vol. II, București, 1928, p. 208.

www.dacoromanica.ro

striac la consulat, Sulzer... »[1]. Nu-i de mirare prin urmare, dacă și ultima cercetare privind « *Relațiile economice romăno-sovietice* », apărută în 1946, susține, în partea introductivă care atinge în treacăt secolele XV—XIX, că aceste relații au fost « din cele mai rare », « slabe », « firave » și « lipsite de continuitate ». [2]

O cercetare atentă a izvoarelor, fără idei preconcepute, arată însă altceva. Ea arată relații *continui*, directe și indirecte, din cele mai vechi timpuri, cu o serie întreagă de regiuni rusești și anume cu « *țara rusească* » din regatul Poloniei, adică cu Galiția, având drept centru *Liovul* (Lvov; mai târziu, sub Austriaci, Lemberg), cu *Podolia* în care se aflau orașele *Kameneț-Podolsk*, *Șarhorod* și *Moghilău*, cu *Ucraina* și anume în primul rând cu *ținutul căzăcesc*, cu *Kievul* și cu *Nejinul* Nejna vechilor izvoare românești — în sfârșit cu țara *Moscului* propriu zisă, având ca reședință *Moscova* și ca centru industrial mai important *Tula.*

Cum se explică, în cazul acesta, concluziile de până acum ale istoriografiei românești? Ele se datoresc mai întâiu faptului că s'a ținut seamă, în raporturile româno-ruse, de *state*, iar nu de *popoare*. Iar fiindcă atât « țara rusească » a Galiției, cât și Podolia și o bună parte a Ucrainei au fost, timp de veacuri, sub stăpânire poloneză, o altă parte a Ucrainei sub stăpânirea tătărească și turcească, raporturile comerciale respective au fost trecute sub rubrica *Poloniei* și *Tatariei*, respectiv *Turciei*, conceptul de *Ruși* fiind luat numai în înțelesul de *Moscoviți.*

Cum, pe de altă parte, cu *statul rusesc*, moscovit, n'am avut continuitate teritorială decât începând din 1792 (tratatul dela Iași), dela sine a urmat că și relațiile comerciale au fost considerate ca « slabe », « firave » și « lipsite de continuitate », deci disparente înainte de această dată.

S'a adăogat apoi, poate fără voie, și influența atmosferii generale, anti-rusești, care a dominat vieața noastră în ultimele decenii. Ea a avut repercusiuni și asupra istoriografiei, determinând, împotriva evidenței, afirmațiuni ca acelea reproduse anterior.

Ne propunem, în cele de mai jos, să cercetăm relațiile economice dintre Ruși și Români, din cele mai vechi timpuri până la Regulamentul Organic (1832). O facem « *sine ira et studio* » — după vechia formulă a lui Tacit — având convingerea că numai o cunoaștere științifică, deci temeinică, a vechilor raporturi dintre popoarele noastre, in toate domeniile, poate constitui un fundament sigur, durabil, pentru desvoltarea lor în viitor. Am avut în vedere, în special, izvoarele *românești* și *apusene* privind această problemă. Documentele arhivelor ru-

---

[1] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 67 nota 1.

[2] P. 3 și 4.

www.dacoromanica.ro

sești precum și unele tipărituri rusești — pentru moment inaccesibile — vor mai aduce, de sigur, o serie de completări, vor preciza multe detalii. Credem însă că *liniile generale* și *trăsăturile fundamentale, caracteristice,* vor rămâne cele fixate în lucrarea de față.

Primele relații economice. Insemnătatea Lvovului. Primele relații economice dintre Români și Ruși au avut loc odată cu primele contacte etnice dintre cele două popoare. Nu avem informații documentare asupra lor; nu știm ce produse și mărfuri se vor fi schimbat în timpul apariției — pasagere — a lui Sviatoslav la Dunăre în 968—971 [1]; nu cunoaștem, de asemenea, schimbul de produse din regiunea de contact dela Nordul și Estul Moldovei, unde Vlahii de lângă hotarele Galiției sunt amintiți încă din anul 1164, când ei prind pe un fugar bizantin, pe Andronic Comnenul [2]. Probabil însă că vor fi fost aceleași produse care se întâlnesc și mai târziu, în primul rând, vite, piei, blănuri, sare și vin, apoi, în mai mică măsură, coloniale și mirodenii scumpe, aduse, cu mare greutate, din spre miazăzi. Intemeierea unor formații politice rusești în regiunea Rusiei roșii, adică a Galiției, a favorizat, de sigur, relațiile comerciale. Siguranța drumurilor a sporit, numărul așezărilor omenești a sporit și el; consecința a fost un spor în schimbul de produse și mărfuri.

In privința aceasta, un rol hotărîtor a avut orașul *Lvov*, Liovul cum îi spuneau Moldovenii. Intemeiat după năvălirea Tătarilor (1241), lângă o așezare mai veche, de către Lev Danilovici, principele Rusiei Galițiene, colonizat cu Germani care aduc aci dreptul magdeburgic — prin decretul regal din 17 Iunie 1356 se înlătură « toate drepturile rutenești și datinele rutenești toate » în favoarea acestui nou drept magdeburgic — Lvovul ajunge curând metropola comercială a întinsului teritoriu cuprins între Marea Neagră, Kiev, Lublin, Cracovia și Carpații răsăriteni. Aci vin mărfuri atât din spre miazănoapte, din spre Baltica și orașele de pe țărmurile sau hinterlandul ei — Gdansk (Danzig), Vilna, Riga, Pskov, Novgorod — cât și din spre miazăzi, de pe țărmurile Mării Negre, din porturile Caffei, Cetății Albe și Chiliei. Situat pe vechea arteră internațională de comerț — vechiul drum al chihlimbarului — legând Nordul baltic și scandinav cu Sud-Estul european, gurile Dunării și Constantinopolul, Lvovul, prin poziția lui centrală, bucurându-se și de « dreptul de depozit (« Stappelrecht »), ajunge un mare centru internațional. Fel de fel de negustori se întâlnesc aci: *Ruși* de tot felul, dela Ucrainienii localnici până la Bieloruși, Moscoviți și Rușii dela Volga (Nijni-Novgorod!), *Germani*, care au în mână administrația orașului, cu Schultheiss-ul și Bürgerii lor și

[1] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ediția a cincea, București, 1946, p. 285—7.

[2] *Ibidem*, p. 342.

reprezintă mai ales pe meseriaşii şi negustorii stabili, cu antrepozite, *Greci*, venind cu caravanele dela Constantinopol, *Armeni*, sosiţi într'un mare curent colonizator, pe la Nordul Mării Negre, lăsând reprezentanţi de ai lor în toate oraşele mai însemnate din această regiune, *Poloni*, aceştia reprezentând, din veacul al XIV-lea înainte, mai ales elementul politic dominator, apoi *Moldoveni*, buni cunoscători ai drumurilor până la ţărmul Mării Negre, *Italieni* din porturile genoveze ale aceleiaşi mări, *Evrei*, prezenţi oriunde se pot face afaceri, în sfârşit *Tătari* din părţile Crimeii şi Volgei inferioare şi chiar şi *Arabi*. E un amestec pitoresc de costume, de obiceiuri, de limbi, aşa cum se întâlnesc în puţine alte oraşe; se aseamănă, în privinţa aceasta, cu Constantinopolul, mai ales cu cel de dinainte de cucerirea turcească şi cu Nijni Novgorodul de mai târziu [1].

Intemeierea statului moldovean (1359) face ca drumul de comerţ între Lvov şi gurile Dunării să devie şi mai sigur. Unii istorici au legat chiar întemeierea acestui stat de mişcarea comercială tot mai intensă dintre cele două puncte terminus [2]. Fără a-i atribui un rol *determinant* — deoarece formarea mai întâiu a mărcii ungare de apărare, sub Dragoş, şi apoi scoborârea lui Bogdan descălecătorul din Maramureş sunt factorii decisivi ai *întemeierii* —este sigur însă că în privinţa *consolidării* şi *întinderii* statului moldovean, mişcarea comercială intensă care i-a străbătut dela Nord-Vest spre Sud-Est teritoriul, cu popasurile ei şi mai ales cu veniturile legate de vămi, a jucat un rol de frunte [3].

Primele tratate comerciale. In cursul veacului al XIV-lea, relaţiile comerciale dintre Lvov şi hinterlandul său galiţian şi podolian deoparte, şi Ţările Româneşti de alta, se desvoltă continuu. Dovadă sunt tratatele de comerţ acordate în 1408 de către Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei [4], şi, cam în aceiaşi vreme, de Mircea cel Bătrân, Domnul Munteniei [5]. Tratatul de comerţ al lui Alexandru, încheiat « cu sfetnicii şi orăşenii din târgul Liovului », e în favoarea « neguţătorilor Domnului nostru, Craiul Poloniei, *din toată ţara Rusiei şi a Podoliei* [6] ». Prin « ţara

---

[1] Vezi şi Jan Rutkowski, *Histoire économique de la Pologne avant les partages*, Paris, 1927, p. 62; P. P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Bucureşti, 1947, p. 107—129.

[2] N. Iorga, *Ce a fost odată în legăturile economice internaţionale*, în *Excelsior* cu data 21 Decemvrie 1935: « Drumuri de comerţ între Orient şi Occident au întemeiat însăşi vieaţa politică a Ţării Româneşti şi a Moldovei ».

[3] Vezi şi Constantin C. Giurescu, *o. c.*, p. 394—403.

[4] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 630—637.

[5] Publicat de B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, p. 3—4.

[6] M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 636.

www.dacoromanica.ro

Rusiei » se înțelege în acest act țara situată la Nord de Nistru, corespunzând aproximativ cu jumătatea de răsărit a Galiției. Ca o dovadă în acest sens, citām și actul din 1433, Dechemvrie 13, prin care Regele Vladislav Iagello cedează Voievodului Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, Țețina și Hmielovul, « care orașe — adaogă actul — sunt așezate *între țara noastră a Rusiei și Moldova* [1] ». Populația acestei « țări » era în majoritate *ucrainiană;* se adăogau apoi Poloni și Moldoveni. Pe teritoriul ei existaseră mai înainte formațiuni rusești independente. Podolia se întindea spre răsărit de « țara Rusiei »; ea avea ca așezare mai însemnată Kameneț-Podolsk; alte centre erau Brațlav, Șarhorod, Bar. Și aci, Ucrainienii formau majoritatea populației. Actul din 1408 al lui Alexandru cel Bun este extrem de prețios pentru istoria vechilor relațiuni dintre Români și Ruși. El ne arată în primul rând ce produse și mărfuri cumpărau și vindeau « neguțătorii din toată țara Rusiei și Podoliei » în Moldova. Cumpărau, în Suceava, « *marfă tătărească* » adică țesături fine de mătase, coloniale și mirodenii aduse din părțile răsăritului de negustorii Greci, Armeni, Tătari, Evrei, etc. Actul înșiră câteva din aceste mărfuri: « *mătasă, piper, camhă* — o țesătură fină de mătase [2] — *tebenci* — adică un soi de podoabe de mătase la șeaua calului [3] — *tămâie, vin grecesc* » [4], adică vinul de Malvasia (Laconia) [5]. Se poate adăoga și *scorțișoara*, pe care o amintește un privilegiu comercial din 1456 [6]. Cumpărau apoi diferite produse manufacturate și « *lucruri mărunțele* », multe din ele aduse din Ardeal. E vorba de « *șăpci, pantaloni, săbii unguresți, paloșe* » [7], *apoi* « *jderi unguresți* », « *argint din Ungaria* » și « *ceară din Brașov* ». Din ultimele trei articole, negustorii aveau voie să cumpere însă numai după ce se aprovizionase întâiu voievodul cu cantitățile necesare.

Dar esențialul cumpărăturilor pentru negustorii « lioveni », « ruși » și « podoleni » îl formau produsele țării. Erau, în primul rând, *vitele cornute*, vestiții boi moldovenești — un articol care sute de ani se va exporta spre țările nordice — apoi *caii*, dar nu și « *caii buni de țară* » al căror export este formal interzis, *porcii, oile* și *peștele* adică morunul și crapul sărat transportat dela gurile Dunării în caravane de zeci de care. Cumpărau apoi tot felul de piei, piei de vite cornute, piei crude de oaie, piei de miel, piei de vulpe și de veveriță, precum și lână [8].

---

[1] *Ibidem*, p. 662.

[2] Cuvântul e împrumutat din limba polonă: « kamcha, un fel de mătase turcească » (M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 633).

[3] *Ibidem*, p. 633, notă.

[4] *Ibidem*, p. 633.

[5] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, ediția a patra, p. 548.

[6] M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 792.

[7] *Ibidem*, p. 635.

[8] *Ibidem*, p. 634.

www.dacoromanica.ro

Nu puteau cumpăra, exportul fiind interzis, în afară de « caii buni de țară », nici jderii, argintul și ceara produse în Moldova [1].

Punctele de vamă pentru cei care duceau marfă în « țara Rusiei și a Podoliei » erau *Cernăuții*, *Dorohoiul* și *Hotinul*, iar pentru cei care se îndreptau spre « ținutul tătăresc », *Cetatea Albă*, *Tighina* și *Iașii* [2].

In privința mărfurilor vândute de negustorii sus amintiți, privilegiul din 1408 menționează în mod explicit postavul [3]; cu el se începe înșirarea mărfurilor, adăogându-se, mai departe, că el se trimite și în Țara Românească precum și în « Ungaria », în orașele Brașov și Bistrița [4]. O confirmare din 1456 adaogă și « pânza litvană » [5], iar cea din 1460, Iulie 3, pe lângă pânza litvană și pe cea de *Krosno*, o localitate în Galiția [6].

Pentru a ne da seamă și de celelalte mărfuri pe care le vindeau negustorii ruși, mărfuri nespecificate în actul lui Alexandru cel Bun, trebue să recurgem la o mărturie contemporană și anume la relația de călătorie a lui Guillebert de Lannoy, trimisul Regelui Franței și al Regelui Angliei către mai mulți principi orientali. Ajungând în 1421 la Kameneț-Podolsk, unde-și avea reședința marele Duce al Lituaniei, Vitold, el întâlnește aci, în apropierea fruntariei de miazănoapte a Moldovei, soli dela *Novgorod* și dela *Pskov*, două centre importante comerciale din Rusia Nord-Vestică. Acești soli aduseseră lui Vitold « daruri minunate: *piei de jder*, haine de mătasă, *șube, șepci blănite, postavuri de lână, dinți de pește* (în textul francez: « dens de couraques qui est poisson! »), aur, argint, ca la vreo șasezeci feluri de daruri » [7]. Multe din aceste produse și mărfuri, întâlnite la curtea lui Vitold, ajungeau și în Moldova vecină, la curtea lui Alexandru cel Bun. Drumul dela Kameneț — Camenița cum îi spuneau ai noștri — la Suceava și apoi la Dunăre era bine cunoscut Moldovenilor; Vitold îi și dă drept călăuze lui Guillebert de Lannoy « doi Tătari și șaisprezece Ruși și Români » (« Wallosques ») [8].

Blănile scumpe și articolele de îmbrăcăminte confecționate sau căptușite cu asemenea blăni au format dela început o caracteristică a

---

[1] *Ibidem*, p. 635.

[2] *Ibidem*, p. 634—5.

[3] *Ibidem*, p. 633.

[4] *Ibidem*, p. 634.

[5] *Ibidem*, p. 792.

[6] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 277; cf. Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, p. 686 (полотно литовскоі а кросинскоі).

[7] Vezi B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, 129—130; Dietrich de Buczacz dă regelui Poloniei Vladislav, în 1440, între altele « două șube de samur » (schubas sabelinas duas), două haine, între care una căptușită cu samur și alta cu jder, și optzeci de pielcele de samur » (octuaginta pelles sabellinas) M. Грушевский, матеріали .., Lvov, 1906, p. 35).

[8] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, p. 129.

www.dacoromanica.ro

importului din țările rusești. Le întâlnim necontenit, din veacul al XV-lea și până în al XIX-lea, atât în Moldova cât și în Muntenia și în Transilvania. Sunt blănile de *samur* sau *zibelină* — foarte scumpe și cuprinzând diferite calități — apoi cele de *cacom*, de *vulpe* « *neagră* » și roșie, de *jder;* se importau uneori și blăni obișnuite, mult mai ieftine, cum erau blănile de *lup*, de *urs*, de *iepure*, de « *câine alb* » (vezi toate acestea, pe larg, mai jos!).

« *Dinții de pește* » care au fost identificați de unii cercetători în mod greșit cu « bagaua »[1] erau, în realitate, dinți de morsă; constituiau, din cauza durității lor, a lustrului pe care-l căpătau prin șlefuire și a rarității, un produs mult apreciat, asemănător fildeșului. In tarifele vamale de mai târziu, cum este de pildă, tariful muntean din 1792, Ianuarie 1, fildeșul și « dinții de pește » sau, cu termenul turcesc întrebuințat pe atunci, la finele epocii fanariote, la noi, « balâc-diș »-ul (textual: dinte de pește!), sunt trecuți împreună, adăogându-li-se și « sideful »[2]. Sultanul Soliman cel Mare avea un negustor special care-i procura dela Moscova acest produs rar[3].

Dar dacă tratatul acordat negustorilor « din țara Rusiei și din țara Podoliei » de către Alexandru cel Bun este detaliat, specificând o serie de produse și mărfuri, nu tot acelaș lucru se poate spune despre actul similar acordat de Mircea cel Bătrân « tuturor negutătorilor din țara părintelui și fratelui Domniei mele Vladislav craiul dela Liov și pârgarilor din țara fratelui domniei mele marele principe Vitold », cam în aceiași vreme. In acest din urmă act se arată numai că suszișii negustori au voie a veni în Muntenia « cu mărfurile lor »; vor plăti vamă pentru acestea numai la Târgoviște și apoi vor putea « să-și cumpere ce vor pofti ». Au dreptul să străbată întreaga țară, precum și toate schelele de pe Dunăre, « începând dela Porțile de Fier și chiar până la Brăila »[4].

Nu cu mult mai explicit este actul similar acordat de către Vlad Dracul la 8 Septemvrie 1439. Domnul se adresează « tuturor negustorilor și tuturor oamenilor... din toată țara leșească, din Cracovia, din Liov și din alte orașe, din *țara rusească* (Galiția) și din țara moldovenească, dându-le voie « să vânză și să cumpere » ce le place. Vama se va plăti la intrare, la Râmnicul-Sărat, câte doi florini unguroști de car, iar în celelalte orașe, vama dreaptă, cum plătesc și negustorii munteni[5].

In privința mărfurilor cumpărate în Muntenia, unele indicațiuni ne dă actul lui Alexandru cel Bun. In el se specifică: « Iar ce aduc

---

[1] Vezi, de pildă, N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, II, București, 1928, p. 60; în altă lucrare a sa, *Istoria comerțului românesc*, I, p. 204, traduce prin « fildeș ».

[2] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 239; cf. vol. XIII, p. 206.

[3] Vezi mai jos, p. 10.

[4] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, p. 3—4.

[5] *Ibidem*, p. 84—5.

www.dacoromanica.ro

din Ţara Românească, fie piper, fie lână sau orice, să plătească pentru 12 cântare « o jumătate de rublă de argint » în Bacău şi o rublă întreagă la vama principală din Suceava [1].

Dela Brăila puteau cumpăra negustorii din ţările lui Vladislav Iagello şi a lui Vitold într'adevăr *orice*, fiindcă, aşa cum ne spune, la începutul secolului al XV-lea, germanul Schiltberger, aveau aci « depozit » (« Niederlegung ») « cocele » (sau corăbiile mai mici) şi galerele care aduc marfă din străinătate » [2]. Prin urmare se puteau găsi la Brăila, tot felul de mărfuri orientale şi sudice, precum şi mărfuri locale muntene şi mărfuri braşovene, domnii Ţării Româneşti ducând o politică vamală care urmărea tocmai să ajute desvoltarea marelui port dunărean şi să atragă aci negustori din toate părţile [3].

O parte din *postavul* şi mărfurile aduse de negustorii lioveni şi podoleni trecea în Transilvania. Tratatul din 1408 specifică vama care se va plăti pentru acest postav. Ea este, pentru mărfurile destinate Bistriţei, de trei groşi de grivnă la Suceava şi de câte un groş şi jumătate de grivnă la Baia şi la Moldaviţa. Pentru cele destinate Braşovului, e de asemenea de trei groşi de grivnă la Suceava şi de unul şi jumătate la Bacău şi la Trotuş. Când se întorc cu marfă din Transilvania, vama este de 4 groşi de fiecare povară [4].

Postavul « polonez » (« de stamine polonicali ») figurează printre mărfurile ce se importau în Transilvania şi în privilegiul de comerţ din 21 Iulie 1412 acordat de voievodul Ladislau Apor oraşului Bistriţa [5]. El e mai ieftin decât postavul de Flandra — două varietăţi: Ypres şi Louvain — sau decât cel de Colonia, aduse toate de aceiaşi negustori « din toată ţara Rusiei şi a Podoliei ».

Negustori ruşi prin ţările româneşti. Tot din timpul domniei lui Alexandru cel Bun avem primele menţiuni despre negustori din *Kiev* care străbat Moldova. Ele se datoresc ieromonahului rus Zosima; acesta, povestind călătoria sa spre Muntele Athos, Constantinopol şi Ierusalim, spune: « Dela Kiev, cu *negustorii* şi boierii am mers 30 de mile, era o milă 5 verste... şi am ajuns la un fluviu mare ce se numeşte Bug ». De aci, mergând alte 50 de mile, a ajuns la Nistru, la « graniţa volohă » adică moldovenească. « Din cealaltă parte — continuă Zosima — Volohii ridică plata pentru trecere, iar din această parte o ridică pentru

---

[1] M. Costăchescu, *o. c.*, II, 634.

[2] *Schiltbergers Reisebuch (Kriegsgefangen in Vorderasien von 1394 (sic) — 1425)*, Leipzig, f. a., Insel — Bücherei, nr. 219, p. 55: « Und eine Stadt, die ist genannt Ibrail (Braila), die liegt auf der Donau, da haben die Koggen und Galeeren, die die Kaufmannschaft aus der Heidenschaft bringen, ihre Niederlegung ».

[3] Const. C. Giurescu, *o. c.*, I, p. 419—20.

[4] M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 634—5.

[5] Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 7—8.

www.dacoromanica.ro

marele cneaz Vitold; *iar vama se ia dela trecători și pe urmă, amândoi o împart*»[1]. După ce trec Nistrul, negustorii, împreună cu ieromonahul pelerin, merg prin Moldova până la Cetatea Albă; acolo se îmbarcă și ies în Marea Neagră.

Așa dar încă dela începutul veacului al XV-lea constatăm relații cu negustorii din Kiev. Aceștia vor fi cunoscut orașele Moldovei nu numai ca locuri de tranzit, situate pe drumul spre Chilia, Cetatea Albă și Constantinopol, dar și ca *piețe de desfacere*. Nu ni se dau detalii asupra mărfurilor lor, dar, de bună seamă, ele nu vor fi diferit de acelea pe care le constatăm în celelalte izvoare contemporane, amintite mai sus.

Căsătoria mai întâi a lui Iliaș, feciorul lui Alexandru cel Bun, cu Marinca, fiica cneazului Andrei Oligmondovici din Kiev în 1425 [2], căsătoria, după aceea, a lui Ștefan cel Mare, în 1463, cu Evdochia sau Ovdotia din Kiev, sora cneazului Simion Olelkovici [3], au contribuit cu siguranță la strângerea legăturilor cu marele centru rusesc. Odată cu soțiile voevozilor vor fi venit și suitele respective, iar negustorii au prins a bate mai des drumurile țării vecine unde, pe tron, erau doamne din neamul lor. De altfel acești negustori întâlneau connaționali, din diferitele « țări » rusești, stabiliți statornic în orașele Moldovei. Astfel, în Suceava, constatăm că există în 1481, o « *uliță rusească* »». Știrea ne-o dă o inscripție în limba slavă de pe o « jarovnie » adică o piatră în care se ținea, în biserică, jarul necesar cădelnițelor. E vorba de « jarovnia » *din biserica Sf. Ioan Botezătorul* din Suceava, care are următoarea inscripție: « Această piatră a făcut-o Sima din Lipovăț în *ulița rusească* (..роускоѣ оулици..), pentru sufletul său. In anul 6989 (1481), luna Ianuarie 30 » [4]. Această inscripție se poate interpreta în mai multe feluri: fie că acolo locuiau *Ruși*, negustori și meseriași, deci în înțeles etnic, fie că negustorii de pe această uliță vindeau produse și mărfuri rusești, așa cum mai târziu, « lipscanii » vor vinde, în București, marfă de Lipsca, fie, în sfârșit, că erau ambele cazuri la o laltă. Oricum, inscripția dovedește numărul apreciabil al elementului rusesc sau în legătură cu Rusia, din Suceava, de vreme ce el determină numele unei ulițí în capitala Moldovei.

Asemenea ulițí vom constata mai târziu și în alte orașe românești Astfel, în Iași, se amintește într'un act din 1652, Aprilie 14, de « *ulița rusească* », pe care se află « cărvăsăria domnească » [5] adică locul unde trăgeau negustorii spre a fi vămuiți.

---

[1] G. Bezviconi, *Călători ruși în Țările Române*, București, 1947, p. 16—17.

[2] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, ediția a patra, București, 1943, p. 22; cf. P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun*, București (1933), p. 57.

[3] Const. C. Giurescu, *o. c.*, II, p. 105.

[4] G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 535—6.

[5] Paul Mihailovici, *Documente moldovenești găsite la Constantinopol* (1462—1755), în *Cercetări Istorice*, VIII—IX (1932—1933), nr. 3, p. 44; un document

www.dacoromanica.ro

Prezența acestor negustori ruși, din Galiția, din Podolia, din Ucraina, în orașele moldovenești și dela Dunărea de Jos ne dă — poate — explicația acelui controversat pasagiu din cronica lui Nestor, intitulat « Lista orașelor ruse ». Lista menționează, între altele, orașele: « Belgorod (Cetatea Albă), Cern (Cernăuți ?) Askăi Torg (Iași), Romanov Torg (Roman) Nemeci (Neamț), Korociunov Cameni (Piatra lui Crăciun adică Piatra-Neamț), Sociava, Seret, Bania (Baia), Neciun (Țețina?), Hoten (Hotin).[1] E vorba, după părerea noastră, de orașe în care negustorii ruși făceau afaceri, desfăceau mărfurile lor, cumpărau altele, aveau, adeseori, și așezări stabile, cum am văzut că era cazul Sucevei. Prin această explicație înțelegem dece lista cuprinde și o sumă de așezări dela Dunăre și dela Marea Neagră și din Bulgaria, ca Vidinul, Târnova, Dârstor, Varna, Cavarna, etc., unde nu poate fi vorba de o populație importantă rusească.

Primèle rélații directe cu Moscova. Negustorii din Camenița. Lunga domnie a lui Ștefan cel Mare (1457-1504), înregistrează și primele relații directe cu Moscova. In 1483, Ianuarie 6, are loc în acest oraș căsătoria fiicei marelui voevod moldovean și a Evdochiei din Kiev, *Olena*, cu Ivan, fiul marelui cneaz Ivan III Vasilievici. Douăzeci și doi de ani a străit Olena în țara soțului său, având de luptat, spre sfârșit, cu multe intrigi și greutăți [2]; în acest răstimp au mers, desigur, solii și negustori între Suceava și Moscova. Una din solii o cunoaștem: După cucerirea în 1484 de către Turci a cetăților Chilia și Cetatea Albă, care reprezentau pentru Moldova nu numai poziții militare dar și economice de primul ordin, interesând neguțătorimea din Polonia, Podolia, Lituania și Rusia, Ștefan a trimis după ajutor și la Moscova, la cuscrul său marele cneaz Ivan Vasilievici. Nu avem actul respectiav, dar ni s'a păstrat solia, din 1486, Iunie, a regelui Poloniei Cazimir către acelaș

asemănător din 1679, Mai 30, la V. A. Urechia, *Miron Costin*, I, București, 1886, p. 139; cf. C. A. Stoide, *Negustori din Șarhorod în Moldova*, în *Rev. Ist. Rom.*, V—VI (1935—6), p. 383, nota 1. — Negustori ruși, foarte activi, la *Galați*, în 1813 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 179—180; cf. pentru anul 1842 Scarlat Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova*, București, 1947, p. 17); la *Craiova*, în 1826 (N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925, p. 151); la *Brăila*, în 1839 (G. Bezviconi, *Călători ruși*, p. 348); la *Pitești*, în 1846: relația doamnei de Carlowitz, la N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, III, p. 260; la *Sulina*, de unde pleacă în 1853, locul lor luându-l Grecii (*Ibidem*, III, p. 294).

[1] Полное собраніе русскихъ лѣтописеи, t. VII, St. Petersburg, 1856, p. 240; cf. Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1937, p. 162—4. Observ că « lista orașelor ruse », așa cum e reprodusă de Al. Boldur, *o. c.*, p. 162, cuprinde unele erori, iar identificarea Nemeci = Piatra Neamț (p. 164), e inexactă.

[2] Vezi, pentru detalii, Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 106—107.

www.dacoromanica.ro

mare cneaz și în aceeași chestiune [1]; din ea aflăm și răspunsul dat: « și tu mi-ai spus că ție ți-i departe și pentru aceea nu poți să-i ajuți » [2]. Era, într'adevăr, departe pentru un corp de oastre, mai ales cu mijloacele de comunicație de atunci. Negustorii însă tot puteau face drumul și l-au și făcut. Desigur numărul celor care dela Moscova au venit în Moldova nu trebue să fi fost prea mare; erau între ei negustori în trecere spre Constantinopol, ca și cei din Kiev care întovărășiseră pe arhimandritul Zosima în 1419. Erau și unii care vor fi avut ca punct terminus Suceava, aducând, pe lângă mărfuri, și vești dela îndepărtata odraslă domnească. Erau, deasemeni, negustori din Suceava care se duceau la Moscova; putem cita pe acel « Ștefan Armeanul din Suceava » care în 1502 recunoaște că Martin Wasserbrot, personaj bine cunoscut contemporanilor, i-a adus servicii nu numai la Turci dar și la Moscova [3]. Ceea ce se poate interpreta și: pe când amintitul Ștefan se afla în acest din urmă oraș.

Dar dacă asupra relațiilor economice cu Moscova în timpul lui Ștefan cel Mare suntem reduși, în lipsa unor texte categorice, la presupuneri și deducții, avem în schimb câteva știri precise privind relațiile comerciale cu centrul mult mai apropiat al Camenițeі (Kameneț-Podolsk). Un act din 1463 ne arată că negustorii de aci cumpărau din Moldova *ceară* — produsul local mult apreciat — și tot felul de « *specii aromatice ca piper, ghimber, cuișoare* », [4] aduse, bine înțeles, din răsărit și miazăzi. Acești negustori doreau să stabilească un drum nou spre miazănoapte, prin Luck și Oleczko, evitând deci Lvovul. Numai că regele Poloniei le impune să respecte vechiul drum, să treacă deci prin marea metropolă galițiană și să-și depuie mărfurile acolo « după vechiul obiceiu » (« juxta consuetudinem antiquam »). [5] Un al doilea act, din 1449, Dechemvrie 2, ne arată pe voevodul Moldovei, Bogdan, obligându-se față de starostele Camenițeі, Dietrich Buceațki, să-i dea anual, în schimbul serviciilor acestuia, « . . câte zece vase vin de Malmazia și câte zece bucăți de camhă și cinci de cufterie și câte zece bucăți de pânză...[6] ». Cufteria era, ca și camha, o stofă scumpă, străină, adusă din miazăzi; se întrebuința la dulămile sau hainele lungi boierești și la brâiele femeiești. [7] Și în 1456 se cere voevodului Moldovei, de către regele Poloniei însă, de data aceasta, « pânză, mătase, oi, miei... și cai, malmazie și *vin* și altele » [8]. Așa dar, în afară de vinul grecesc, aromat și alcoolic, de Malvazia (sau Malmazia), se trimetea spre miazănoapte și *vinul* local, moldo-

[1] Vezi traducerea românească în Theodor Codrescu, *Uricariul*, III, p. 87—8.

[2] I. Ceban, *Despre legăturile dintre Moldova și Statul Moscovit din sec. XV — XVIII*, în *Analele Româno-Sovietice*, I (1946), p. 77.

[3] N. Iorga, *Studii și Documente*, XXIII, p. 329: « ad Turcos et Moskoviam ».

[4] Hurmuzaki, *Documente*, II, p. 144.

[5] *Ibidem*.

[6] M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 748.

[7] Cf. M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 749.

[8] *Ibidem*, p. 787.

www.dacoromanica.ro

venesc. Este prima menţiune documentară despre acest articol de export, care se va bucura, veacuri dearândul, de o mare căutare în întreaga lume slavă de nord.

Pentru negoţul pe care-l făceau în Moldova, negustorii din Cameniţa plăteau vămile stabilite. Se pare însă că, după Ştefan cel Mare, în timpul fiului său Bogdan, aceste vămi s'au mărit. Aşa se explică o scrisoare din 1514 a regelui Sigismund către starostele de Cameniţa prin care-i aduce la cunoştinţă faptul şi-i cere să-i dea relaţii, în vederea tratativelor ce vor trebui întreprinse [1].

In cazul când se iveau neînţelegeri în privinţa unor daune suferite de vreun supus al coroanei polone — şi Polonia stăpânea în vremea aceea nu numai întreaga Galiţie, dar şi Podolia şi o parte din Ucraina — atunci acuzatul moldovean urma să fie judecat *într'un loc anumit, la graniţă*, loc stabilit din vechime. Aşa aflăm din actul cu data 1445, Neomvrie 26, dela Ştefan voevod: « Şi asemenea — specifică acest act — orice pagubă, s'ar face din partea Ţării noastre Coroanei şi panilor şi cetăţenilor şi *neguţătorilor* şi agricultorilor şi clericilor şi oricui, acela pe care-l vor învinovăţi în Ţara noastră, îl vom pune, după dreptate, într'un anumit loc, unde l-au hotărât înaintaşii noştri, la Colocini (на колочини) şi ce va hotărî dreptatea, aceia vinovatul va trebui să sufere »[2]. Acest loc pare să fi fost în preajma pârâului sau a lacului Colacin care forma hotarul între Polonia şi Moldova, în partea de nord vest a judeţului Cernăuţi [3].

A doua încercare a negustorilor din Cameniţa de a scăpa de supremaţia Liovului o constatăm în anul 1526; ei vor, de data aceasta, să lege, prin oraşul lor, Lituania şi « Moscovia » de Moldova şi Turcia [4], evitând astfel dreptul de depozit. Liovenii, alarmaţi, trimit o delegaţie la Cameniţa spre a-şi asigura străvechiul lor privilegiu; ni s'a păstrat însemnarea cheltuielilor făcute cu acest prilej.

A doua încercare a negustorilor din Cameniţa cred că trebue pusă în legătură cu un conflict mai vechiu care avusese loc între domnul Moldovei şi autorităţile din Liov. Bogdan, fiul lui Şftean cel Mare, primise reclamaţii dela negustorii moldoveni că nu sunt lăsaţi să treacă cu mărfurile lor *mai departe de Liov, spre Lituania* [5]; marele oraş galiţian voia

[1] Hurmuzaki, *Documente*, II, p. 184.

[2] M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 731.

[3] Azi nu există o localitate cu acest nume, Colocini sau Colacin. Pentru pârâul sau lacul Colacin, vezi Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. G. Adamescu, Buc. (1933), p. 10.

[4] Documentul, din 17 Fevruarie 1526, a fost publicat de N. Iorga, *Studii şi Documente*, XXIII, p. 334: « Item jus expensis dominis ad Camieniecz equitantibus occasione transgressionis depositi et missionis per Camenecz mercatorum Lithwaniam et Moskoviam de Valachia vel Thurcia, in detrimentum iurium civim civitatis istius ».

[5] Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 67: « ..sui mercatores non permitterentur ultra Leopolim ire versus Lithuaniam cum mercibus eorum ».

www.dacoromanica.ro

astfel să-şi facă respectat dreptul de depozit, aducător de mari beneficii. Atunci, drept sancţiune, Bogdan interzice în 1512 trecerea negustorilor ruşi şi poloni, prin Moldova, spre Turcia. Regele polon intervine în anul următor spre a se aplana conflictul; el scrie Liovenilor să facă dreptate negustorilor moldoveni, dreptate cerută de atâtea ori şi amânată — poate că mai erau şi alte pricini de vrajbă — spre a păstra raporturi de bună vecinătate cu aceştia [1]. Dar Liovenii se vede că nu s'au grăbit să dea ascultare dorinţei regale, de vreme ce în 1513 trecerea negustorilor din Liov şi Cameniţa, spre Turcia, prin Moldova, e refuzată.

Probabil din cauza acestor dificultăţi creiate de Lioveni, au încercat negustorii din Cameniţa în 1526, să stabilească o legătură directă, prin oraşul lor, între ţările mai sus pomenite. Căci, într'un fel sau altul, prin Liov, prin Cameniţa, prin Lublin — când nu era direct din Moscova, Moldovenii aveau nevoie de anumite produse specific moscovite pentru darurile pe care trebuiau să le dea sultanului şi înalţilor dregători dela Poartă. De aceea, Ştefăniţă, în 1523, se adresează regelui polon, rugându-l « să-i deschidă cale » spre a putea trimite pe negustorii săi la *Lublin*, să-i procure mărfuri potrivite spre a fi dăruite Turcilor « ca piei de zibelină (samur!)..., de hermină (cacom!), dinţi de peşte, patru baluri de postav « stamet » şi altele... »[2]. Intr'adevăr, la Lublin se ţineau « vestite bâlciuri la care vin oameni... din toate părţile, cum sunt Moscoviţii, Lituanii, Tătarii, Liovenii, Prutenii (Prusienii), Rutenii, Germanii, Ungurii, Armenii, *Valahii* şi Evreii »: ne-o spune lucrarea « *Comentari della Moscovia* », de Sigismund de Herberstein Neiperg et Guetnhag, apărută la Veneţia în 1550 [3]. Aceleaşi produse erau căutate şi direct de Turci la Moscova; astfel găsim acolo pe negustorul grec din Constantinopol Andrei Carcandella (Halchocondylas ?), care, lucrând pentru sultanul Soliman Magnificul, făcea şi treburile lui Petru Rareş. Acesta din urmă ceruse în 1527 regelui polon să îngăduie negustorilor săi trecerea liberă spre Moscova, spre a cumpăra de acolo blăni preţioase şi dinţi de peşte, dar fusese refuzat, socotindu-se că aceşti negustori ar putea face spionaj în favoarea Moscoviţilor [4]. Atunci Rareş recurge la serviciile lui Carcandella, dar şi acestuia i se pune în 1534 o oprelişte oficială [5].

---

[1] *Ibidem*, p. 69: « ..ut justitiam toties petitam ac dilatam administrarent mercatoribus Valachicis propter vicinitatem bonam conservandam... ».

[2] Hurmuzaki, *Documente*, II, 3, p. 713 şi 719.

[3] Sc. Callimachi, *Din cărţi vechi*, Bucureşti, 1946, p. 17.

[4] I. Nistor, *Handel und Wandel*, p. 174. Că, într'adevăr, uneori negustorii făceau spionaj, o dovedeşte însăşi mărturia, ulterioară, a lui Const. Cantemir, voevodul Moldovei; vezi mai jos, p. 22.

[5] N. Iorga, *Documente şi cercetări asupra istoriei financiare şi economice...*, Bucureşti, 1900, p. 178; cf. I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen*, p. 87. Pentru relaţiile politice ale lui Petru Rareş cu Moscova, vezi P. P. Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*, în *In memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti,

www.dacoromanica.ro

In 1560, an în care se constată că se importaseră în Moldova din nou « dinţi de peşte » şi blănuri[1] « se refuză iar de către Poloni voevodului moldovean Alexandru Lăpuşneanu, trecerea negustorilor săi spre Moscova; de aceea, el se adresează, spre a obţine tranzitul, Hanului tătăresc din Crimeia[2]. Un negustor moldovean, Drăgan, având o sumă însemnată de bani asupra sa, porneşte într'adevăr spre Moscova; pe drum, e prins însă de Poloni. Urmaşul la tron al lui Lăpuşneanu, Despot Vodă, intervine atunci spre a fi eliberat şi arată că acea sumă nu aparţinea lui Alexandru ci « ţării întregi » şi fusese dată negustorului « ca să scape ţara aceasta creştină de duşmanul păgân, Turcul»[3]. In 1564, Drăgan porneşte a doua oară spre Moscova; pe cale, zăboveşte câtăva vreme şi în Liov[4]. Probabil, în afară de Drăgan, vor mai fi fost şi alţi negustori moldoveni care au ajuns la Moscova. Istoricul rus I. Ceban afirmă că pe timpul lui Ivan Vasilievici (1533-1584) « Moldovenii făceau negoţ la Moscova alături, deopotrivă, de supuşii principelui rus »[5].

In afară de « negustorul împărătesc « Carcandella, cunoaştem numele şi ale altor furnizori care duceau la Constantinopol produsele moscovite. Astfel este *Mehmed Toctamiş*, pentru care intervine tot Soliman Magnificul, apoi *Mohamed Celebi*, în anul 1571, după aceea grecul *Andreas Svero* în 1575[6].

Din a doua jumătate a veacului al XVI-lea mai avem câteva ştiri asupra relaţiilor economice dintre Români şi Ruşi. Graziani, biograful voevodului moldovean Despot (1561-1563), descriind bogăţiile ţării, arată că « de aici, din Moldova, se scoate acel mare număr de *boi* cu carnea cărora se hrănesc în mare parte nu numai neamurile Ungariei şi *Rusiei*, ci şi Poloniii, Germanii şi chiar Italia, iar mai ales cetatea Veneţia ... Iarmaroace de boi se fac în Moldova de şapte ori pe an »; vine atunci « un mare număr de negustori », « în câmpii întinse »; preţul « rare ori trece de trei galbeni de aur » de cap de vită, rămânând totuşi un mare câştig pentru însuşi voevodul[7]. Iarmaroace însemnate de boi erau la *Lenţeşti* şi la *Şipeniţ*, tocmai în apropierea « ţării ruseşti ». In opera de reorganizare economică pe care o întreprinde Alexandru Lăpuşneanu (1552-1561 şi

1934, p. 265—278; cf. T. Stoianovici-M. Magheru, *Relaţiile româno-ruse în cursul veacurilor*, Bucureşti, 1946, p. 8—12.

[1] N. Iorga, *Documente... financiare*, p. 178.

[2] I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen*, p. 87.

[3] N. Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilicos*, Bucureşti, 1900, p. 47—9; cf. Acelaşi, *Istoria comerţului*, I, p. 204.

[4] I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen*, p. 88.

[5] I. Ceban, *Despre legăturile dintre Moldova şi Statul Moscovit din sec. XV—XVIII*, în *Analele Româno-Sovietice*, I (1946), p. 77.

[6] N. Iorga, *Studii şi Documente*, XXIII, p. 353 şi 359; cf. Hurmuzaki, Supl. II, 1, p. 218.

[7] E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889, p. 169—70; N. Iorga, *Istoria comerţului*, I, p. 194—5.

www.dacoromanica.ro

1563-1568) [1], el fixează iarmarocul principal la *Hotin*. Veniturile vămii din acest oraș sporesc considerabil; în 1592 se încasează la un singur iarmaroc 3453 taleri; tot în acest an, la 20 Septemvrie, e amintită aci la Hotin, «caravana Constantinopolului», care plătește «zloți de aur 160» [2].

Ceva mai târziu, călătorul italian Botero care cunoaște țările noastre pe la finele veacului (c. 1580-1590), înșirând produsele pe care le exportă Moldova, pune, după grâne, « vinuri care se duc în Rusia, în Polonia ». Se continua deci trimiterea spre miazănoapte a acestui gustos produs local, menționat pentru întâia dată în 1456 (vezi mai sus, p. 11). Tot Botero amintește, printre produsele de tranzit spre Polonia și Germania, în afară de vechea « malvasie », și « muscatelul », deci vinul tămâios, adus și el din părțile Mediteranei [3].

In ce privește negustorii care țin contactul cu lumea rusească mai îndepărtată a Moscovei, amintim, în această epocă, pe *Nicolae Pogoniadi*, « grec din București »; acesta, împreună cu un Clementie călugărul dela Muntele Sinai, aflător în Iași, pornește din capitala Moldovei « la Muscali ca să cumpere piei de sobol și alte lucruri » pe care le duce la Liov [4]. La 20 Decemvrie 1593, în Veneția, Zotu Tzigara, ginerele lui Petru Șchiopul, roagă pe acesta să-l îngăduie pentru restul de bani ce-i datora, deoarece « mult puținul ce-l aveam înainte dela Domnia Ta, l-am trimis la Moscova (τὸ Μόσκοβο), cu feciorii, ca să scoatem și noi o bucată de pâine ». Când vor veni feciorii, îi va plăti acel rest unde va dori [5]; amintim că, în această vreme, fostul voevod al Moldovei se afla în exil, în Tirol, unde a și murit, la 1 Iulie 1594 [6]. In sfârșit, pomenim de negustorul moscovit Trifon Korobeinikov care « cu tovarășii lui » a trecut în 1593 prin Moldova unde domnea Aron Vodă. Acesta i-a tratat bine, le-a dat tain; « mai porunci — citim în relația de caălătorie — să nu li se ia vamă dela nici o marfă » și le dădu « cărți de trecere și însoțitori » [7].

---

[1] Vezi Const. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, ed. a patra, p. 204—5. Intre altele, Lăpușneanu fixează și patru iarmaroace pe an în târgul Trotuș, pentru negustorii brașoveni (Gr. Tocilescu, *534 documente istorice*, București, 1931, p. 543).

[2] N. Iorga, *Studii și Documente*, XXIII, p. 425.

[3] *Le relationi universali di Giovanni Botero*, Bergamo, 1596, p. 165: « le mercantie... consistono in grani et vini che si portano in Russia et Polonia ».

[4] N. Iorga, *Istoria comerțului*, I, p. 212.

[5] Hurmuzaki, *Documente*, XIV, p. 97—8. — La 31 August 1587, Pascal și Ioan de'Marini Poli scriu din București Doamnei Marioara Vallarga, la Veneția: « Despre blană pentru Domnia Ta... voi vorbi la vremea potrivită, dar samurul aici e cu mult mai scump decât la Veneția și spinările de blană acolo e mai bine să le cumperi ». (N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925, p. 33).

[6] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 284—6.

[7] G. Bezviconi, *o. c.*, p. 37.

www.dacoromanica.ro

Icoane. Tipografii. Cărţi. Veacul al XVII-lea înseamnă o sporire a schimburilor cu Ruşii; ele cuprind acum şi alte domenii decât cele tradiţionale; e vorba de domeniile culturale.

Icoane ruseşti e probabil să fi fost la noi şi mai înainte; ne gândim de pildă, la epoca lui Ştefan cel Mare, a cărui primă soţie, Evdochia, era din Chiev, şi a cărui fiică, Olena, a luat în căsătorie pe fiul marelui cneaz al Moscovei. Nu ni s'au păstrat însă asemenea icoane din veacul al XV-lea. Prima ştire sigură se referă la vremea lui Petru Şchiopul. Cel puţin una din cele trei icoane pe care le-a luat acest voevod în exilul său la Bolzano (Tirol) şi anume aceea înfăţişând pe sfântul Alexe, mitropolitul Chievului, pe sfântul Nicolae şi pe sfântul Dimitrie episcopul Vologdei, era de origine rusească [1]. Tot rusească pare să fi fost şi o a doua din icoanele lui Petru Şchiopul, aceea înfăţişând pe sfinţii Petru şi Pavel [2]. Ştim apoi în mod sigur că Ţarul Boris Godunov (1598—1605) i-a trimis lui Mihai Viteazul, în afară de bani pentru oştire, şi « icoane şi podoabe bisericeşti [3] ».

Faima de care ajung să se bucure icoanele ruseşti la noi face pe voevodul moldovean Miron Barnowski să trimită în 1628 o delegaţie la Moscova, în frunte cu Varlaam, viitorul mitropolit, spre a-i procura asemenea icoane [4]. De acum înainte, numărul icoanelor ruseşti sporeşte în Principate. Ele sunt aduse şi de diferiţi călugări ruşi care se aşează în mănăstirile noastre şi dintre care unul, Paisie Velicicovski, a jucat un rol de seamă în vieaţa monahală românească. Dintre icoanele ruseşti la noi — nu există încă o cercetare asupra lor — semnalăm pe aceea din 1708, adusă dela Moscova şi aflătoare azi în biserica satului Sf. Ilie din judeţul Suceava [5].

Difuziunea icoanelor ruseşti se face nu numai în Principatele Române, dar în întreg orientul ortodox. De altfel, în veacul al XVIII-lea, Ruşii ajung să aibă adevărate fabrici de icoane pentru tot acest orient [6].

Un alt domeniu în care constatăm raporturi cu lumea rusească e acel al *tiparului*. Reintroducerea tiparului în Muntenia, pe vremea lui Matei Basarab, se face cu material cumpărat la Kiev. Detalii în privinţa aceasta ne dă însuşi voevodul în prefaţa primei sale tipărituri, *Molitvenicul* slavon apărut la Câmpulung la 30 Iulie 1635. El ne spune că, dorind să facă tipografie, s'a sfătuit cu un ieromonah venit la el « din ţările ruseşti », anume Meletie Macedoneanul, cu un tovarăş al acestuia, ieromonahul Nectarie Pelagonianul, şi i-a trimis pe amândoi, împreună cu un « fecior » domnesc, la Kiev, dându-le banii trebuitori,

---

[1] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 654.

[2] *Ibidem.*

[3] I. Ceban, *o. c.*, p. 77.

[4] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor* vol. III, 2, p. 859 şi 1001.

[5] *Ibidem*, III, 2, p. 1001.

[6] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

scrisori și daruri către Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, precum și scrisori către județul și ceilalți cârmuitori ai Kievului. Ajunși acolo trimișii au obținut, pe bani, « tiparnița. . . întreagă, desăvârșită, cu litere de cinci feluri »; au angajat de asemenea un « tipograf iscusit », pe Timotei Alexandrovici Verbițki și unele ajutoare ale acestuia [1].

In Moldova, n'a existat tipar până la Vasile Lupu. Se pare că Miron Vodă Barnowski (1626—1629) care ajutase cu bani refacerea imprimeriei Frăției Ortodoxe din Lvov, distruse de un incendiu, voise să-l introducă; mazilirea lui l-a împiedecat, probabil, să-și realizeze gândul. Lacuna e împlinită de Vasile Lupu. Acesta aduce, tot cu ajutorul lui Petru Movilă, o tipografie dela Kiev și o instalează la Iași, la mănăstirea Trei Ierarhi. Literele — slave și grecești — sunt turnate la Lvov, la Frăția Ortodoxă de acolo, care depindea tot de Petru Movilă. Conducător al tipografiei fu numit ucrainianul Sofronie Pociațki [2].

Și cea de a doua tipografie din Moldova, sub Gheorghe Duca, se face tot cu ajutor rusesc. Numai că, de data aceasta, nu mai e vorba de o *cumpărătură*, ci de o donație și anume de donația patriarhului de Moscova Ioachim. In titlul « Parimiilor peste an », apărute la 7 Octomvrie 1683, se spune: « în tiparnița țării ce ne-au dăruit sfinția sa părintele nostru fericit Ioachim, patriarhul de slăvita patrierșiea a Moscului, milostivul Dumnedzău să-l blagoslovească [3] ».

Pe lângă material tipografic, s'au procurat din Rusia, și diferite cărți, dintre care unele au servit ca modele pentru tipărituri, altele au fost traduse în românește. Astfel a fost, de pildă, « Cheia înțelesului », colecția de predici a lui Ioanichie Galeatovski, arhimandritul Cernigovului, apărută la Lvov în a doua ediție în 1665, și tipărită în românește la București în 1678 [4]. Mai înainte, se tipărise la Govora, în 1642, o « Evanghelie învățătoare » « *scoasă și primenită de pre limba rusască* pre limba rumânească » de învățatul boier Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab [5].

Negustorii șarhorodeni în Moldova. Unul din centrele ucrainiene cu care am avut mai strânse legături comerciale a fost *Șarhorodul*, situat în Podolia, între Nistru și Bug, spre nord-est de Moghilev

[1] *Ibidem*, p. 893.

[2] *Ibidem*, p. 895.

[3] *Ibidem*, p. 900; cf. I. Ceban, *o. c.*, p. 80.

[4] St. Ciobanu, *Din legăturile culturale romåno-ucrainene. Ioanichie Galeatovski și literatura românească veche*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secț. Lit.*, S. 3, t. VIII (1938), p. 170 204.

[5] I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1903, p. 120. Printre numeroasele traduceri din limba rusă, trecute în *Bibliografia românească veche*, amintim lucrarea « *Pre scurtă arătare* », apărută în românește la 30 August 1784 și al cărei autor este « arhiepiscopul cetății noao din Moscova, Theofan Procopovici » (*Bibliografia*, II, p. 294).

www.dacoromanica.ro

(Moghilău). Pe aci treceau caravanele de negustori dela și spre Kiev; era primul loc de popas la răsărit de Nistru. In 1649, starețul și constructorul Arsenie Suhanov din Moscova, întreprinzând o călătorie spre miazăzi, trece prin acest centru. Iată ce citim în relația de călătorie: « Din Șarhorod patriarhul l-a învoit pe Arsenie constructorul să plece la 20 August împreună cu arhimandritul său Filimon și cu negustorii greci spre Valahia. In aceeași zi au ajuns în orașul mărginaș Moghilev. Iar în ziua de 21 August au trecut Nistrul spre părțile valahe », spre Iași [1].

In Șarhorod, grație așezării sale și a traficului continuu, se formase un corp însemnat de negustori, cunoscuți la noi sub numele de « Șarhorodeni ». Ei aveau legături comerciale pe de o parte cu Kievul și Moscova, pe de altă parte cu Moldova, apoi cu Tătarii din Crimeia, cu Turcii și cu Cazacii.

Mișcarea revoluționară din 1848 și anii de luptă ce au urmat, prin care Cazacii ies de sub dominația polonă, au prilejuit totdeaodată mari turburări, devastări și jafuri în regiunea Ucrainei și Podoliei. Multe orașe au avut de suferit; mulți negustori au sărăcit, ba și-au pierdut și vieața. Intre centrele atinse chiar în primul an, în 1648, a fost și Șarhorodul. O samă de negustori de aci au părăsit atunci orașul și și-au căutat scăparea în Moldova. Așa se explică stabilirea « Șarhorodenilor » în câteva din orașele moldovene, în Iași, în Suceava, în Galați, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea [2].

In privința împrejurărilor în care au venit acești negustori în Moldova ni s'a păstrat un important document din 1671, Februarie 6, prin care întreg divanul țării, în frunte cu mitropolitul, întăresc dania de odoare și veșminte bisericești pe care suszișii negustori o fac mănăstirilor închinate Patriarhiei de Ierusalim. Au venit înaintea noastră — spune divanul — « cești negutători ce au fost de Șarhorod precum Mihai Hagi și Rustea și Enache și Manea a Stanei și Constantin și Zamfir și ne-au mărturisit pentru neşte vestemente și odoară ce au fost făcute de dumnealor și de alți frați ai lor negutători ce au fost în Șarhorod, acolo la besearică în Șarhorod, unde este hramul Sfântului Ion Crâstetel, cum le-au fost făcut să le fie poamnă, la acea svântă rugă; într'aceea, au venit vremea de s'au sculat pre acela loc oști și prăzi și dintre acele veșmente și odoară ce au fost făcut ei, multe au și pierit, iar câte n'au pierit, ei le-au adus aicea în țeara noastră și le-au pus de au stătut la svănta monastire la Pobrata 23 de ani închise într'o ladă [3] ». Acuma, după atâta trecere de timp, ei le donează mănăstirilor arătate. Dacă scădem 23 de ani din 1671, data documentului, obținem

[1] I. G. Bezviconi, *Călători ruși*, p. 51.

[2] C. A. Stoide, *Negustorii din Șarhorod în Moldova*, în *Rev. Ist. Rom.*, V—VI, (1935—1936), p. 383.

[3] V. A. Urechie, *Miron Costin*, I, București, 1886. p. 125—7.

www.dacoromanica.ro

1648 adică anul răscoalei; este limpede deci că atunci au trecut negustorii șarhorodeni în Moldova. Mulți s'au așezat în Iași unde constatăm în a doua jumătate a veacului al XVII-lea o *uliță rusească* (vezi mai sus, p. 9). Un Ioan Adam, « negutător... din Șarhorod », împreună cu soția sa Ecaterina, iezesc un heleșteu pentru mănăstirea Bisericani în 1650 [1]. Tot ei îi mai dăruesc, înainte de 1661, data pomelnicului în care sunt trecuți, 100 ughi, 12 pături și un covor [2]. In Suceava, întâlnim pe « Enache Șarhorodeanul »; împreună cu soția sa Maria, el închină, la 14 Iulie 1669, o evanghelie unei biserici din localitate; în Ianuarie 1676, constatăm că nu mai era în vieață [3]. La o deosebită vază și notorietate ajunge Rustea negutătorul din Șarhorod, pe care voevodul Eustratie Dabija (1661—1665) îl numește « prietenul nostru ». El își avea reședința în Galați. După mai multe tribulațiuni — trebuise să părăsească și țara la un moment dat, se pare sub Gheorghe Ștefan (1653-1658) — el se reîntoarce în portul dunărean și obține la 5 Aprilie 1662 un privilegiu prin care i se fixează dările ce are de plătit anual. Izbutise să strângă o avere frumoasă; la 22 Martie 1662, cu câteva zile deci înainte de a obține privilegiul domnesc, își cumpărase cu « nouă sute de lei bătuți » ocine în satele Șăndreni și Dănceni din ținutul Covurluiului [4].

Mulți din acești negustori șarhorodeni au rămas pentru totdeauna în Moldova. Au cumpărat pământ, au intrat în legături de rudenie cu băștinașii și s'au asimilat. Ca exemplu, putem cita cazul lui « Nica Șarhorodeanul » al cărui ginere « Gheorghiță negutătorul » cumpără o vie de două fălci, în valea Socolei, în anul 1716 [5].

Primul tratat comercial cu Moscova. Am arătat mai înainte (p. 14) că în veacul al XVI-lea negustorii moldoveni căutau să-și facă drum liber spre Moscova; de aceea intervențiile repetate către regii Poloniei, țara intermediară, sau către hanul tătăresc. Cu atât mai mult s'a resimțit această nevoie în veacul următor, când pe de o parte schimbul de produse a sporit, pe de altă parte s'a adăogat și schimburi interesând cultura. Pentru aceasta, era nevoie însă de un act oficial din partea țarului dela Moscova, de un tratat comercial, care să autorize pe negustorii moldoveni să poată cumpăra și vinde în mod liber în împărăția rusească. Cel care-l negociază este voevodul moldovean Gheorghe Ștefan (1653—1658), care încheie în același timp și un tratat politic cu țarul Alexie Mihailovici. Acesta din urmă (1654—1676) inaugurează politica de apărare a creștinilor din imperiul tur-

---

[1] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, 78—9.
[2] Th. Codrescu, *Uricarul*, XXIII, p. 338—9.
[3] C. A. Stoide, *o. c.*, 384—5.
[4] *Ibidem*, p. 385—6.
[5] Th. Codrescu, *Uricarul*, XI, p. 299.

www.dacoromanica.ro

cesc; el încearcă deci să atragă de partea lui pe domnii țărilor române. Dacă Matei Basarab, domnul Munteniei (1632—1654), se derobă, în schimb Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, se arătă gata să trateze. După un schimb de scrisori în 1654 și o solie rusească, se ajunge la încheierea tratatului politic care, iscălit de delegația moldovenească ce reprezenta pe domn, este ratificat de țar în ziua de 29 Iunie 1658 [1]. In aceeași zi, țarul acordă și privilegiul comercial amintit. Nu ni s'a păstrat originalul; cunoaștem numai o copie târzie în românește, din care aflăm că privilegiul s'a dat « norodului negușătoresc din Țara Moldovii de a neguța în rosieneasca noastră împărăție cu orice feliu de mărfuri și a negușători cu slobod negoț, pururea, fără oprire, ori unde ar fi [2] ».

Imprejurările n'au îngăduit lui Gheorghe Ștefan o aplicare a tratatului politic. Intr'adevăr, la doi ani după încheierea lui, are loc nenorocita campanie în Polonia a lui Gheorghe Rákoczy II, principele Ardealului, la care participă și un corp de oaste moldovean, și în urma căreia voevodul își pierde tronul. Deși a pornit spre Moscova (prin Viena, în Septemvrie 1662) și a zăbovit acolo mai bine de un an, totuși împrejurările generale n'au îngăduit Țarului să-i dea oastea solicitată [3].

In ce privește tratatul comercial, se pare că el s'a aplicat. E adevărat că n'avem până acum știri despre negustori moldoveni în împărăția lui Alexie Mihailovici, pe vremea lui Gheorghe Ștefan; s'ar putea ca izvoarele rusești, pentru moment inaccesibile nouă, să cuprindă asemenea știri. Cert este însă că au avut loc schimburi de mărfuri. Dovadă e faptul că negustori moscoviți rămăseseră datori lui Gheorghe Ștefan, în momentul mazilirii acestuia, o sumă de bani; în răstimpul petrecut la Moscova, voevodul mazâl a deschis și această chestiune, cerând să i se plătească datoria [4].

Relații economice în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. In a doua jumătate a veacului al XVII-lea relațiile economice dintre Români și Ruși merg desvoltându-se. Intâlnim în mai multe rânduri negustori ruși, din Kiev și din alte părți, în Moldova, veniți pentru afaceri. Un Ștefan Petrov, orășean din Kiev, se afla la Iași în 1672 când a trecut Sultanul cu oștirea spre Camenița. In anul următor, la 3 Iulie, un Nicolai Ivanov arată că « trecând prin Moldova cu mărfuri, a fost și la Iași », unde a constatat că locuitorii doreau să scape de jugul turcesc. In același an, la 8 August, un alt negustor, întorcându-se din Iași la Kiev, dă o relație în același sens ca Ivanov. In sfârșit,

[1] Dumitru C. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan cu Rușii în 1656*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 234—247.

[2] N. Iorga, *Studii și Documente*, IV, 244—5.

[3] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 131 și 358—9.

[4] *Ibidem*, p. 132.

www.dacoromanica.ro

în 1678, sunt amintiţi « negustorii de vinuri care au sosit din Iaşi » în ţinutul căzăcesc [1].

Izvoarele vremii ne arată că trimiteam în ţările ruseşti trei articole: *peşte, sare gemă* şi *vin*. Despre cel dintâi avem mărturia călugărului misionar Bandini care a cercetat Moldova în amănunţime pe vremea lui Vasile Lupu. El afirmă că « în fiecare an se exportă multe mii de care în Podolia, Rusia, Ucraina şi Transilvania [2]. E vorba de *peşte sărat* şi anume în primul rând de morun şi crap sărat. Că exportam acest articol în ţările ruseşti nu trebue să ne surprindă. In vremea aceea, ţărmurile nordice ale Mării Negre, până la o mare distanţă în interior, cuprinzând deci şi cursul inferior al fluviilor, erau în stăpânirea Tătarilor şi Turcilor. Ruşii n'aveau acces la regiunea de pescuit intens dela gurile fluviilor, nici la Marea de Azov, erau deci avizaţi la importul acestui produs dela noi. Iar la noi pescuitul sturionilor, morun, nisetru, cegă, păstrugă, era pe atunci extraordinar de abundent la gurile Dunării. Un călător italian, călugărul Nicolo Barsi da Lucca, trecând în 1633 pe la Chilia, spune: « In vecinătate, la o milă, e locul de pescuit peşte de orice fel... dar în special morunul; şi nu e dimineaţă în care să nu se afle pe mal o mie, chiar două mii de moruni şi sturioni pe care îi sărează continuu şi din care scot un excelent caviar [3] ». Preţul lor era aşa de ieftin — fapt subliniat de mai toţi călătorii — încât a putut cumpăra Nicolo Barsi, un sturion de treizeci de libre, numai cu patru aspri [4]. Nu-i de mirare aşa dar dacă « multe mii de care » din acest produs se exportau anual.

Pentru sarea gemă se poate utiliza afirmaţia lui Dimitrie Cantemir care, deşi redactată în 1716, se întemeiază pe cele văzute spre finele secolului XVII şi în scurta-i domnie din 1711. El arată că sarea moldovenească se trimetea nu numai în Bugeac şi în Crimeia, dar şi în alte ţări mai depărtate, fiind transportată cu corăbiile [5]. E drept că învăţatul domn nu pomeneşte ţinuturile căzăceşti, ucrainiene, dar ele trebue socotite printre acelea care se aprovizionau cu sare dela noi. Intr'adevăr, aceste ţinuturi, neavând nici ocne în apropiere, neputând-o scoate nici din lacurile sărate de lângă mare — pe atunci sub stăpânirea turcească şi tătărească — trebuiau să şi-o procure din afară. Uneori o luau din regiunea Colomeii; aşa se întâmplă în 1673 când nu mai puţin de 900 de care cu boi, încărcate cu sare, pornesc de

---

[1] I. Nistor, *Contribuţii la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina în veacul al XVII-lea*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, s. 3, t. XIII (1932—1933), p. 216, 217, 221.

[2] V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.* s. 2, t. XVI, p. 310.

[3] Const. C. Giurescu, *Le voyage de Niccolo Barsi en Moldavie* (1633), Paris-Bucarest, 1925, p. 40.

[4] *Ibidem*.

[5] *Descriptio Moldaviae*, ed. G. Adamescu, p. 27.

www.dacoromanica.ro

aci prin Moldova — drumul obişnuit, prin Polonia, era nesigur — spre ţinuturile căzăceşti[1]. Alteori, se aprovizionau din ţările noastre, bine cunoscute pentru sarea gemă de calitate excelentă pe care o produceau. Călătorul englez Bargrave, vizitând în 1652 Moldova, afirmă că sarea de aci « este cea mai bună pe care a văzut-o sau a gustat-o vreodată, atât în privinţa gingăşiei coloarei cât şi prin fineţea, curăţenia şi gustul ei[2] ». Se trimetea atât de multă sare peste hotare încât, în ambele principate, existau « drumuri ale sării ». In Muntenia, ele răspundeau, plecând dela Telega şi Ocnele Mari, la porturile dela Dunăre; în Moldova, plecând dela Trotuş, la diferite puncte de pe Nistru; unul din ele trecea prin Iaşi şi e amintit în documente înainte de 1675[3].

Pentru *vin* avem două mărturii directe din a doua jumătate a veacului al XVII-lea; celelalte sunt anterioare sau posterioare acestei epoci. Prima în ordine cronologică, dela începutul veacului, este a francezului Joppecourt; acesta relevă abundenţa vinului în Moldova ceea ce îngăduie ca, pe lângă acoperirea consumului intern, să se şi exporte « în Podolia şi în celelalte ţări vecine »[4]. Vine apoi o scrisoare ucrainiană, din 16 Noemvrie 1678, în care se spune că « *negustorii de vinuri sosind din Iaşi* » au adus ştiri despre rechiziţiile ordonate de Sultan pentru armata turcească[5]. Urmează a doua mărturie directă, extrasă dintr'o scrisoare din 1686 a lui Constantin Cantemir, voievodul Moldovei. Acesta comunică marelui vizir că trimisese spre Moldova un spion sub înfăţişarea unui ţăran care duce spre vânzare un vas de vin. Drumurile fiind oprite, ţăranul n'a putut ajunge până la Kiev; a vândut însă vinul unui nobil care i-a dat unele ştiri[6]. Ceea ce înseamnă că apariţia unui transport de vin moldovenesc pe drumurile ruseşti era un fapt banal de vreme ce un spion se foloseşte de această ipostază spre a-şi realiza scopurile. Avem în sfârşit mărturia lui Dimitrie Cantemir; el afirmă în « Descriptio Moldaviae », că ieftinătatea vinului moldovenesc « aduce negustori ruşi, poloni, cazaci, ardeleni şi chiar unguri care transportă în ţara lor cantităţi mari de vin... »[7]. Este

[1] Faptul că aceste 900 de care sunt reţinute în Moldova — o ştim din reclamaţia hatmanului căzăcesc Ivan Samuilovici (I. Nistor, *Contribuţii...*, p. 216—217) — s'ar putea explica şi prin interesul Moldovei de a stânjeni concurenţa străină în ce priveşte exportul de sare.

[2] Franz Babinger, *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les Pays Roumains du temps de Basile Lupu (1652)*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, s. 3, t. XVII (1935—6), p. 174 şi 188.

[3] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, p. 611—2.

[4] Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, Bucureşti, 1863, vol. II, p. 16.

[5] I. Nistor, *Contribuţii...*, p. 221.

[6] N. Iorga, *Societăţile Sibiiului*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, s. 2, t. XXI (1898—1899), p. 294.

[7] Ed. G. Adamescu, p. 29.

www.dacoromanica.ro

deci sigur că exportul acestui prețuit produs al țării a continuat neîntrerupt și pe o scară largă în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. El va lua un și mai mare avânt în veacul al XVIII-lea, când lungile caravane de negustori « cazaclii » vor pleca cu buțile de vin din podgoriile țării, în special din Odobești, pentru a se răspândi în ținuturile căzăcești, în Ucraina, ajungând chiar până la Moscova (vezi mai jos, p. 32-34).

In privința importului, continuă să se ceară mult *blănile prețioase* Pentru a înțelege cererea relativ mare de asemenea blănuri, trebue să se ție seamă de mai multe fapte. Mai întâi, ele erau un semn caracteristic al ierarhiei administrative și sociale. Domnul și marii dregători purtau vestminte căptușite cu blănuri de acestea prețioase sau alcătuite chiar exculsiv din ele. Cele mai scumpe erau vulpea « neagră » și *zibelina* sau *samurul*, originare din Siberia și care constituiau mărfuri de export prin excelență rusești, aducând mari venituri. Unitatea de măsură pentru samur era *sorocul* adică legătura de patruzeci de pielicele: cuvântul însuși e rusesc (сорокъ) și înseamnă tocmai aceasta: patruzeci. Calitatea samurului varia considerabil; tarifele vamale dela începutul veacului al XVIII-lea indică diferențe până la 100%: în timp ce o pereche de pielicele de calitatea întâi valora, în 1727, 50 de florini, una de calitatea a doua valora 30, iar una de calitatea a treia numai 25 [1]. In afară de samuri, se mai făceau vestminte din *cacom* sau hermelină, din *sângeap* (petit-gris) cel mai bun fiind cel de Siberia, din *jder*, din *sobol*, etc.

Dela marii dregători, întrebuințarea blănurilor prețioase a trecut și la ceilalți boieri, de rangul al doilea, și chiar la boierii de țară care n'aveau dregătorii. Fiecare căuta să impresioneze prin bogăția și frumusețea vestmintelor, să justifice parcă proverbul că « haina face pe om ». Evident femeile, soțiile de Domni, de dregători și de boieri, erau primele în această întrecere. Atât de mare era prestigiul de care se bucurau blănile prețioase și chiar cele mai puțin prețioase, încât ele se purtau *și vara*, în ciuda căldurilor.

Dar nu era numai dorința de a « lua ochii », de a da impresia unei bogății care câteodată nu corespundea aparențelor, ci și, adeseori, dorința sau chiar necesitatea de a face *un plasament*. Intr'o vreme de necontenită tulburare, când la năvălirile din afară se adăugau și luptele interne, într'o vreme când un boier era obligat adesea ca în câteva ceasuri să încarce ce poate și să scape cu fuga, aceste haine de blană sau căptușite cu blană reprezentau o adevărată avere. Fiind prețuite nu numai la noi, dar și în toate țările vecine, în Ungaria, în Polonia, în Turcia, pribegii puteau oricând să le vândă, la vreme de nevoie, ca să-și țină zilele. In toate inventarele de lucruri găsite la

[1] Const. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub Austriaci*, vol. II, București, 1944, p. 155.

www.dacoromanica.ro

câte un boier de aceştia, mort printre străini, figurează şi asemenea vestminte preţioase.

Nu trebue, în sfârşit, să se uite că blănurile preţioase erau necesare pentru *darurile* pe care domnii noştri la făceau, nu numai la instalare şi la confirmarea pe un nou period dar şi cu prilejul plăţii haraciului şi în atâtea alte împrejurări, Sultanului, marelui vizir şi la o serie întreagă de « meghistani » sau « regiale » dela Stambul. Se adăogau darurile către Hanul tătăresc, către Paşa de Silistra, în sfârşit către trimişii tuturor celor amintiţi, de câte ori aduceau vreun firman sau numai treceau pe teritoirul ţărilor noastre [1].

Nu e de mirare deci că negoţul cu blănuri scumpe era prosper la noi, că îl constatăm din cele mai vechi timpuri şi că a durat până în veacul al XIX-lea când, cu schimbarea modei şi cu modificarea condiţiilor politice, el a început să decadă.

Câteodată, în împrejurări excepţionale, domnii pot să-şi procure blăni preţioase chiar din visteria Ţarului. E cazul lui Constantin Şerban Basarab, Domnul Munteniei (1654 1658) care scrie Patriarhului Antiohiei, pe atunci în vizită la Moscova, după ce fusese mai întâiu în ţările noastre, rugându-l să obţină pentru el un « soroc » de samuri din cei mai buni şi mai scumpi... « precum nici s'ar mai fi văzut. Făcurăm deci povesteşte însoţitorul Patriarhului — o petiţiune în urma căreia Ţarul porunci să ni să vânză din visterie cu preţul cu care s'a cumpărat în Siberia. Din două soroace ce ni s'au prezentat, am ales pe cel mai bun şi am plătit 480 de dinâri » [2].

In timpul expediţiei Sultanului Mahomed IV împotriva Cameniţei, în 1672, Tătarii îi aduseră şi-i oferiră, pe când se afla la Iaşi, *blănuri de samur şi de vulpe neagră* [3]. Sultanul le ştia preţui cu atât mai mult cu cât era şi un pasionat vânător. Mulţumită acestui fapt, a scăpat cu vieaţă Gheorghe Duca, pe atunci Domn al Moldovei, care, deşi îşi dăduse toate silinţele să pregătească cele necesare trecerii armatei turceşti şi-i făcuse şi daruri preţioase, a fost totuşi mazilit şi era să piară. « Numai, norocul lui — povesteşte cronicarul Ion Neculce — s'au tâmplat *o blană de hulpe de Moscu, neagră, prea bună şi scumpă;* şi aceea i-au scos capul; că ducând-o la vezirul, vezirul au arătat-o Impăratului, care s'au mirat şi Impăratul de acea blană; şi atunce au găsit vreme vizirul, fiindu-i prieten, de au grăit, de n'a fi apucat

---

[1] Vezi pentru toate aceste împrejurări Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, p. 458—460. — Paul de Alep, descriind bogăţiile uriaşe ale lui Vasile Lupu, arată că ele cuprindeau « între altele, şi 35 blane de samur. Despre una din acestea — adaogă el — câţiva din suita sa personală ne-au spus că o făcuse pentru sărbătoarea Paştelor, cusută tot în aur, împodobită cu perle şi pietre de mare preţ, costând în totul 35.000 de ducaţi (lei !) » (B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I, 2, p. 85).

[2] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I, 2, p. 111.

[3] N. Iorga, *Istoria Comerţului*, I, p. 320.

www.dacoromanica.ro

a peri, să fie milă Impărăției să-l erte. Și atunce Impăratul l-au ertat de cap »[1].

Un mare cumpărător de blănuri scumpe rusești a fost Constantin Brâncoveanul, voievodul Țării Românești (1688—1714), iar pilda sa a fost urmată de boierii țării. Ni s'a păstrat condica de venituri și cheltuieli anuale ale vistieriei acestui voievod; în ea sunt trecute și valorile respective ale hainelor de blană dăruite, așa încât putem să ne dăm seama la ce sumă se ridică acest capitol. Am luat la întâmplare un an, anul 1694; constatăm, potrivit condicei, că s'au făcut în 27 de rânduri daruri de blăni sau haine căptușite cu blană câte una sau mai multe — în valoare totală de lei sau taleri 22.721 [2]; cum cheltuielile totale ale vistieriei însumează în acest an 499.412 lei, sumele afectate blănurilor prețioase reprezintă 5,05 % din buget. Și trebue să se noteze că aci nu sunt trecute nici blănile destinate uzului personal al Domnului, Doamnei și membrilor familiei domnești, nici acelea destinate boierilor dela Curte sau din țară și familiilor acestora. Se poate conchide așa dar că importul acestui articol rusesc era însemnat și că sumele necesare achiziționării lui reprezentau o cotă apreciabilă în visteria țării, a Domnului și a nobilimii mari, în genere. Iată cui s'au dat blănuri și haine căptușite cu blană, de către Brâncoveanu în cursul anului 1694: lista interesează nu numai prin aspectul ei politic și social, dar și tehnic, prin termenii de specialitate pe care-i cuprinde: 1) Lui Solco Mustafa Aga dela Camenița, venit să încaseze o datorie veche, « o pacea de samur » taleri 100; 2) Lui Mehemet Aga al Vizirului care a luat banii destinați garnizoanei din Camenița, « o pacea de samur » taleri 100; 3) « Măriei sale Vizirului », « o blană de samur » taleri 1000; 4) « Trei pacele de samur care s'au dat la Poartă »; taleri 300; 5) « Un conteșu cu pacea de samur » lui « Șandru Gasparu când au venit sol dela Tekeli », taleri 172½; 6) « Un conteșu cu pacea de samur » lui « Hagi-Ali, căpitanul de șeici, când au venit dela oaste», taleri 153; 7) « Pentru cheltuiala conteșilor carii s'au îmbrăcat boiarii când au venit dela Odriiu cu socoteala haraciurilor », taleri 1.420½; 8) « La un conteșu și la alte daruri care s'au dat lui Gavril vel Agă când au venit sol la Moldova », tal. 205; 9) « O pacea de samur ... lui Dumitrașco Racoviță Post. când au venit dela Moldova sol », tal. 100; 10) « O haină cu spinare de samur lui « Bairam Aga, Sileam Agasi al Măriei Sale Vizirului, când au venit cu caftanul de mucarer », tal. 750 [3]; 11) « O pacea de samur ce s'au trimis ... Hasnadar-Bașii » Ha-

---

[1] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, II, p. 199—200.

[2] *Revista Istorică a Arhivelor României*, *Condica de venituri și cheltueli a vistieriei de la leatul 7202—7212* (1694—1704), București, 1878, p. 5—81.

[3] Prețul l-am calculat prin analogie cu acela al hainei cu spinare de samur dela nr. 16.

www.dacoromanica.ro

nului, cu prilejul plății poclonului, tal. 100; 12) « Pe nouă blane de spinări de samur, po tal. 1.000, și o blană de râs, tal. 500 și 14 paceale po tal. 110 », cu prilejul poclonului de Bairam, la Poartă, total 11.040 tal.; 13) « Pentru două blane de limii i de samur dăruite de Paști dragomanilor « Alixandru » și « Ianache », al Adrianopol, tal. 1.000; 14) « Un conteș cu pacea de samur... Hatmanului Nicolae când au venit sol din Moldova », tal. 153 [1]; 15) « Două blane de samur » poclon noului vizir Ali Pașa și chehaiei lui, tal. 2.000; 16) « O spinare de samur... Hanului când au trecut dela Odriiu de au mers la Crâm », tal. 750; 17) « Pentru o blană » Hanului, când a mers prin țară la Belgrad, tal. 500; 18) « O păreche de samuri ce s'au trimis lui Gazigherei Sultan », tal. 35 [2]; 19) « O pacea de samur » lui Ibraim Aga Caracolac la îndreptarea hotarului Brăilei, tal. 100 [3]; 20) « O pacea de samur » Balgibașii, la strângerea mierei împărătești, tal. 90; 21) « Un cojoc de samur » dat marelui Vizir, tal. 1.200; 22) « Un cojoc de samur ce s'au dat eară Hanului », tal. 600; 23) « Un cojoc de samur ce s'au dat ear la Viziriul Hanului, tal. 300; 24) « Un cojoc de samur ce s'au dat ear lui Calga Sultan », tal. 300; 25) « Un conteș ce s'au făcut Agăi Mârzacului venit pentru poclon « însă conteșul de postșai căptușit cu pacea de jder și cu zagara de samur și cu ceapraze de fir », tal. 82; 26) « O pacea de samur cu zagarelele ei care s'au pus la un conteș al lui Ibraim Chehaia Ali Pașii », deci a comandantului șantierului naval dela Giurgiu, tal. 140; 27) Idem, pentru Hagi-Ali, tal. 130 [4]. Se vede din cele de mai sus, că, în ordinea însemnătății și scumpetii, venea, în genere, întâi *blana* de samur făcută toată din pielicele de samur și lungă, apoi așa zisa *haină cu spinare de samur*, după aceea *cojocul* de samur care era mai scurt, în forma cojocului obișnuit, *conteșul* de samur, și mai scurt, de origine polonă, în sfârșit *paceaua*, făcută din samur de calitate inferioară, dela picioare; ea se adăoga uneori conteșului, și avea *zagarele* adică garnituri sau adaose, tot de samur.

Cât despre blănile prețioase ale lui Brâncoveanu personal, secretarul său Del Chiaro ne spune că atunci când Turcii, la mazilire, i-au cercetat « tezaurul privat », l-au găsit plin de « bani, de giuvaieruri de mare valoare și de vestminte superbe, căptușite cea mai mare parte cu samuri și cu alte blănuri dintre cele mai prețioase, care provin din Moscovia » [5]. Tot Del Chiaro adaogă că în Valahia, în afară de astra-

[1] Calculat prin analogie cu nr. 6.

[2] Se înțelege două pielcele de samur, nu două blăni.

[3] Calculat prin analogie cu nr. 11.

[4] *Revista Istorică a Arhivelor României*, respectiv p. 7, 8, 9, 10, 14, 21, 29, 30, 37, 38, 55, 56, 58, 69, 73, 75, 76, 79.

[5] Del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, 1718, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 179: « tutti quelle gran ricchezze, consistenti in dinaro, in gioje di gran valore ed in abiti superbi, foderati la maggior parte di pelli di zibellini e di altre delle piu preziose, che venghino somministrate dalla

www.dacoromanica.ro

hanul negru, sunt preţuite « blănurile care se aduc din Moscovia » şi care, fiind mai scumpe la preţ, sunt folosite de boieri. « Acei care obţin primele demnităţi — adaogă el — obişnuiesc să-şi înconjure cuşmele (i berettoni) cu blăni de samur »[1].

Cunoaştem şi numele unuia din negustorii aşezaţi în Bucureşti care furniza lui Brâncoveanu blănile preţioase de care avea nevoie: este « *Porfir cupeţu* ». Condica vistieriei arată că i s'a plătit acestuia la 20 Dechemvrie 1696 suma de 4.000 de taleri pentru samurul procurat, rămânând să i se mai dea încă 3.000[2]. Judecând după nume, Porfir pare a fi *rus*; la aceştia se întâlneşte deseori (cf. Porfirie Uspenski!).

Pe lângă blăni preţioase, importam şi altele semi-preţioase ca blănile de vulpe roşie, apoi blăni obişnuite de lup şi de urs.

Importam haine făcute din blană şi în primul rând, *şubi*; chiar cuvântul e de origină nord slavă: rusă sau polonă[3]. Se adăoga apoi *pielărie* şi în special pielea numită, tot cu un termen rus, *iuftul*.

Pe lângă pânzeturile vechi începe să se importe acum o pânză specială fabricată la Moscova. Aduceam şi un produs medicinal anume *reventul* sau rhubarba. Despre toate acestea ne dă detalii tariful vamal din 1727, Iunie 18, emis la Craiova, în timpul dominaţiei austriace a Olteniei, tarif, care, evident, a fost alcătuit ţinându-se seama de mărfurile care se obişnuiau să se importe în epoca anterioară, adică tocmai în epoca de care e vorba. De acest tarif ne vom ocupa pe larg mai jos. Un alt izvor, anume relaţia de călătorie a stareţului Leontie, care a străbătut Moldova în 1701, aminteşte de un nou produs importat din Rusia: « *untul de cânepă* » adică, zicem noi, uleiul de cânepă. Leontie urma să treacă Nistrul pe la Soroca, cu mai mulţi negustori greci. « A doua zi dimineaţă — povesteşte el — din partea de dincolo — adică de pe malul drept al fluviului — a venit la noi vameşul şi a început să se târguiască cu Grecii . . . şi Grecii s'au învoit din vamă ». Continuându-şi călătoria, ajunge la Iaşi şi aci, ocupându-se de alimente, afirmă: untul de vaci e ieftin; « cel de cânepă e scump şi *vine din Rusia* »[4].

Negustori ruşi străbat ţările noastre, atât Moldova cât şi Muntenia, fie spre a desface aci mărfurile lor şi a cumpăra pe ale noastre, fie în *tranzit*. Francezul Delacroix care vizitează în 1675 Ţările Româneşti, afirmă că aci vin « negustori din Ungaria, Polonia, *Moscovia*, şeicile

Moscovia ». Chiar în preajma mazilirii, Brâncoveanu îi trimisese marelui Vizir un dar de 4000 de galbeni şi « *o preţioasă blană de samur* » (« *una preziosa pellicia di zibellino* ») *Ibidem*, p. 161—162.

[1] *Ibidem*, p. 41.

[2] *Revista Istorică a Arhivelor României*, p. 266.

[3] H. Tiktin, *Dicţionar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1924, p. 1523: « Et. Slav. (russ. poln, etc.) *šuba* ».

[4] G. Bezviconi, *Călători ruşi*, p. 71—72.

www.dacoromanica.ro

înaintând din Marea Neagră, prin tustrele gurile Dunării până la Brăila, de unde, pe șlepuri, trec spre Belgrad »[1]. Călătoriile se fac, în genere, în siguranță, negustorii întovărășindu-se de altfel în caravane, pentru a se putea ajuta, la nevoie. Câteodată însă, se întâmplă și prădăciuni, ba uneori își pierd și vieața. Un asemenea caz are loc în Muntenia sub Antonie-Vodă din Popești (1669—1672). Știm de el din *Cronica Anonimă* al cărei autor, vrând să dea un exemplu de caracterul nebunesc al boierilor Bălăceni, povestește următoarele: « Badea vornicul Bălăceanul, în zilele lui Antonie-Vodă, au ucis niște negustori moscoviți, împreună cu cari era și călugări merși pentru milă la Moscu, pre toți omorându-i cu o soție a lui ce-l chiema Buta, averea le-a o luat. De care prinzând Domnul veste, au cercat pre Buta și l-au aflat și cu dreaptă judecată l-au înțepat în movila den marginea târgului despre Dudești, ear pre Bălăceanu l-au iertat. . »[2].

Domnia lui Dimitrie Cantemir, dacă ar fi durat multă vreme, putea să însemne o mai mare intensificare a relațiilor economice dintre Români și Ruși. El stabilise doar relațiuni politice din cele mai strânse, încheiase un tratat remarcabil cu Petru cel Mare [3], și dacă soarta armelor n'ar fi fost protivnică la Stănilești, ar fi dat un deosebit impuls și schimburilor comerciale. Cu atât mai mult cu cât Rusia devenise, prin acțiunea clar văzătoare a marelui Țar, și o putere *industrială* și una *maritimă*. In timpul acestui monarh, se măriră uzinele metalurgice din Tula, care mai fuseseră odată mărite anterior. Numărul fabricilor crescu la mai bine de 200, iar în Ural se înființară uzine noui pentru obținerea fierului și pentru țesut postavul [4]. Din nefericire, înfrângerea din 1711, dela Prut, puse capăt planurilor învățatului Domn moldovean și-l sili să părăsească țara, întovărășind în Rusia pe înaltul său aliat. Cu el plecară mulți Moldoveni, între cari și negustori, [5] sporind deci numărul celor care, mai dinainte încă, locuiau în diferite centre din Ucraina. Unii dintre acești negustori vor fi continuat negoțul lor; alții știm că s'au înapoiat în Moldova; cu toții, în orice caz, au atribuit la cunoașterea mai largă a produselor și mărfurilor moldovenești de către localnici. [6]

Tarifele vamale din 1727 și 1732. Importul de diferite mărfuri din țările rusești își găsește o concretizare în cele două tarife vamale, din 1727 Iunie 18 și 1732, Iunie 28, pe care Austriacii le impun pentru

---

[1] N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, II, p. 57.

[2] Cronica Anonimă, in *Magazinul Istoric pentru Dacia*, V, p. 103—4.

[3] Vezi Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 1, p. 220.

[4] *Cursul scurt al Istoriei Uniunii U.R.S.S.*, sub redacția prof. A. V. Sestacov, Tiraspol, 1938, p. 69

[5] Vezi cronica lui Ioan Neculce, ed. Kogălniceanu, II, p. 337—338.

[6] *Ibidem*, p. 338.

www.dacoromanica.ro

Oltenia, aflată pe atunci sub stăpânirea lor [1]. In aceste tarife mărfurile sunt grupate pe categorii — blănuri, pânzeturi, coloniale, etc. — iar la produsele principale se indică și diferitele calități Din analiza acestor tarife rezultă că se importau pe atunci în Oltenia și cu atât mai mult deci în Muntenia și în Moldova — următoarele produse și mărfuri rusești:

1. « *Piele de Moscova* numită popular *bagaria* sau *iucht* » (iuft). Pentru bucata mare se plătea 3 florini, pentru cea mică 2,15.

2. « *Piei de zibelină* » o legătură cuprinzând « 20 de perechi » deci un « soroc » sau 40 de piei; valoarea este de 1.000 de florini sau 50 de pereche; la zibelina de calitate medie, valoarea scade la 600 de florini de soroc; la cea de calitate inferioară, la 500.

3. « *Șube de zibelină* », iarăși de trei calități, valoarea, nespecificată, fiind în funcție de numărul și calitatea pielcelelor ce alcătuiesc șuba.

4. « *Piei de hermelină* », numită popular « hermalen » sau « caum » (cacom !); un soroc e socotit la 7 florini și 40 de creițari ceea ce face 11 creițari și jumătate fiecare pielicică.

5. « *Căptușeli de hermelină moscovită*, în două falduri (sau foi) », 45 de florini.

6. « *O piele de vulpe moscovită sau podolică* », 2 florini.

7. « *Căptușeli de blană de câini albi* moscovitici sau podolici, în două foi », 18 florini.

8. « *O piele de lup moscovit* », 2 florini.

9. « *Căptușeli de lup moscovit*, partea de pe pântece și grumaz, în două foi », 13 florini.

10. « *O sută de coți de pânză moscovită* în dungi », florini 10.

11. « *Oca de rădăcini de rhubarbă moscovită*, 15 florini ».

La aceste produse care sunt sigur rusești, cum o arată adjectivul de « moscovit » care le însoțește în tariful vamal sau caracterul lor special, se pot adăoga încă două, din acelaș tarif:

12. « *Oca de iarbă de ceai* (« Occae Herbae Thee »), 10 florini.

13. « *Pielceaua de miel creț persan* brumăriu sau negru », 1 florin.

Totuși ultimele două articole n'ar fi exclus să fi venit și pe altă cale și anume ceaiul prin Veneția sau Turcia, iar pielceaua de Astrahan — căci aceasta înseamnă pielceaua de miel creț persan — de asemenea prin Turcia.

Tariful din 1732, Iunie 28 este, în genere, o repetire a celui din 1727. « Câinilor albi » li se spune aci și « de pădure » (« sylvestri »). Pânza în dungi mai e numită « căzăcească » (« muscoviensis vel Kozaciensis »). Se adaogă și o *pânză de in* moscovită sau căzăcească, în genul celei de Olanda, înflorate numite Kittel, dar îngustă. Tot nouă este o bogasie de Moscova lustruită și netedă, lată de trei sferturi de cot și numită « *kutijka* ».

---

[1] Sunt publicate în Const. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub Austriaci*, t. II, București, 1944, p. 152—171 și 506—525.

www.dacoromanica.ro

In sfârşit, se menţionează « *perechea de piei laterale* moscovite aurite »; ele constituiau, probabil, o parte a harnaşamentului.

Dar în afară de produsele menţionate mai sus şi care, încă odată, sunt indicate ca fiind de provenienţă rusească prin însuşi adjectivul de « moscovitic » sau « podolian » care le însoţeşte, mai erau foarte probabil şi altele, fără să poarte însă indicaţia locului de origine. In această categorie cred că intra *fierul* brut, pentru facerea potcoavelor, a şinelor, şi diversele articole de fier precum *cuiele* de diverse mărimi, *foarfecele*, *bricegele*, etc. Aceste articole vor apare în tărifele vamale de mai târziu, dela 1792; noi credem că ele începuseră să se importe chiar din prima jumătate a veacului.

Negustorii moldoveni din Nejin. Cazaclii. In urma schimbului de mărfuri tot mai viu, negustorii moldoveni ajung să pătrundă tot mai departe în lumea rusească; ei încep să se aşeze în diferite centre ruseşti, aşa cum se aşezaseră şi negustorii ruşi la noi, şi formează uneori grupuri apreciabile. Un astfel de grup a existat în cursul veacului al XVIII-lea la *Nejin*, centru ucrainian situat la circa o sută de kilometri spre Nord-Est de Kiev; Moldovenii îi spunea *Nejna*: ceea ce au făcut pe o seamă de cercetători români şi străini în frunte cu N. Iorga, să creadă că e vorba de Nijni Novgorod. [1] In realitate, e vorba de un oraş cu totul deosebit de acesta din urmă. Negustorii de aci erau bine cunoscuţi în lumea rusească; ea avea chiar expresia tehnică « nejinski grek »: negustor grec din Nejin.

Intre aceşti negustori, unii erau într'adevăr greci, din diferite părţi ale imperiului turcesc sau din Principate. In această categorie intra un *Costache Juriev Misocronidi*, din Târnova (Bulgaria), sosit în Rusia, la Nejin, în 1736; un *Neculai Teodorovici Mamara* din oraşul « turcesc » Voli, stabilit la Nejin dela 1766; el exporta în Muntenia fier, lăcăţi şi altele şi importa vinuri munteneşti; un *Lambro Panaioti* din Ianina, venit dela 1761 şi ocupându-se de asemenea cu importul de vinuri şi de nuci munteneşti; un *Anastasie Anastasievici* (probabil Anastasiu !) tot din Ianina, vânzând vinuri munteneşti unui alt grec din Nejin; un *Iani Juriev* din Iaşi, mutat la Nejin în 1768; un *Ştefan Vasiliev Iaşanskij* adică « din Iaşi », despre care se afirmă că era « grec »; el venise dela 1755 şi se ocupa cu importul de « băcănii » turceşti (scorţişoară, cuişoare, ghimer, băcan, etc). Alţii erau Munteni sau Moldoveni, cum e, de pildă, negustorul *Jurii Dimitrievici Deciu* « de origine din Valahia », stabilit la Nejin din 1750; el făcea comerţ cu produse muntene şi turceşti: tot astfel, *Mihail Grigoriev Moldavskij*, adică Moldoveanu, din oraşul Iaşi, care importa băcănie turcească, vânzând-o nu numai la Nejin, dar

[1] Vezi de pildă, N. Iorga, *Studii şi Documente*, VII, 332 şi nota 2; Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, I, Sibiu, 1805, p. 41.

www.dacoromanica.ro

şi în alte oraşe ale Ucrainei. Alţii, în sfârşit, erau Aromâni, Bulgari sau Sârbi. Ca Aromân l-aşi socoti pe *Vasile Zaharia* din Salonic, sosit în Rusia la 1752 şi care, împreună cu fratele său *Sterie*, exportau din Nejin în Principate tot felul de produse ruseşti. Nu ştiu cărui neam aparţineau cei doi *Alexeev* din Ianina, unul — Ksanusto — sosit în 1755, cu marfă moldovenească şi turcească, altul *Ion* care aducea vin muntean. Tot aşa, e greu de definit naţionalitatea lui *Dimitrie Dimitrievici* din Nicopole care aducea prune şi nuci din Muntenia, sau a lui *Dimitrii Ivanovici* din Gostin care aducea, tot din Muntenia, vin şi ceară [1]. Ei pot să fie sud slavici, dar şi Greci sau Aromâni. Vorbind toţi greceşte — limba internaţională a negoţului în sud-estul european, — nu e de mirare că erau cuprinşi iarăşi cu toţii sub calificativul de *Greci*, deşi aparţineau la neamuri diferite.

Aceşti negustori din Nejin importau produse *româneşti*: *vin* în primul rând, apoi prune uscate, nuci, ceară, etc. şi produse turceşti, în special coloniale, mirodenii, pielărie, etc. In schimb, trimeteau în Principate fier şi obiecte de fier şi oţel: lacăte, cuie, bricege, foarfeci, etc. apoi pânzeturi şi blănuri.

Un precursor al « Grecilor » din Nejin poate fi socotit « Panaioti neguţitorul » care făcea drumul Moldova-Kiev-Nejin-Moscova; el cercetează în 1722 « în Moscu » pe Ilie Abaza, refugiat odată cu Dimitrie Cantemir [2]. Un urmaş al lor este acel Nicolae Tzigaras care înainte de 1783 se duce din Moldova « la Moscova şi la Nijna Rusiei », apucându-se de negoţ [3].

Pela 1780, un Ioniţă Abăza armaş se plânge Domnului Moldovei « pentru sărăcia şi strâmbătăţi ce mi să tragi dispre socrul mieu Ianachi Iamandi Cazacliu, ce este dus la Nejna... Acesta din urmă « mi-au scris un răvaş că să eu 1000 lei de la un Dumitrii Melinca, tovarăş lui, *ce venise cu blani dela Nijna* », dar banii i-a luat soacră-sa. « Acuma sunt cinci ani — adaogă jăluitorul — el dela Nejna nu mai vini, şi eu sînt om nevoeşu, cu bir ». Cere deci în schimb viia lui Ianachi, dela Odobeşti [4].

[1] Vezi pentru toţi aceştia N. A. Bogdan, *Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales al celui ieşean*, Iaşi, 1925, p. 61—62. Articolul cercetătorului rus V. Sawa despre negustorii din Nejin la care trimite N. A. Bogdan, nu mi-a fost accesibil, iar indicaţia pe care o dă în legătură cu acest articol: « *Arhiva*, Iaşi, 1923 » e greşită. In *Arhiva* pe anii 1923—4 nu se află nimic referitor la Nejin şi negustorii de acolo.

[2] N. Iorga, *Studii şi Documente*, XVI, p. 108—109.

[3] *Ibidem*, XIX, p. 124: εἰς Μόσκαν καὶ Νίζναν τῆς Ρωσσίας.

[4] *Ibidem*, VII, p. 332—3. — La « Nijna » a fost îngropat unul din membrii delegaţiei care se ducea în 1769 din Moldova la St. Petersburg, anume logofătul Paladi. Ştirea o luăm chiar din jurnalul de drum al delegaţiei: vezi *Arhiva Românească*, I, p. 253: « Au venit D. Spatar Enakaki, *însă după ce au îngropat la Nijna* pe D. Logofătul Paladi ». E o dovadă mai mult că Nijna n'are nicio legătură cu îndepărtatul Nijni-Novgorod.

www.dacoromanica.ro

Calificativul de « Cazacliu » care se dă mai sus lui Ianachi Iamandi, a avut la început un înțeles precis: negustor care duce vinuri în Țara Căzăcească [1]. Asemenea negustori erau numeroși în Moldova de jos, în special în podgoria Odobeștilor (jud. Putna), unde un cartier poartă până azi numele de « Cazaclii ». In acest cartier, Cazaclii au ridicat o biserică de zid, în anul 1777; data, făcută din cărămidă în relief, se poate citi foarte ușor pe peretele din spre miazăzi. Pisania, în schimb, nu se mai păstrează [2]. Biserica are, între naos și pronaos, despărțitura obișnuită a secolului al XVIII-lea, cu trei deschideri — dar o singură ușă centrală — coloanele fiind legate prin arcade în acoladă. Zidurile sunt groase; în cel dinspre miazănoapte, e amenajată o scară ce duce la clopotniță, deasupra pronaosului. Biserica, azi în ruină, a fost totuși bogat înzestrată; mai are încă o vie de șase hectare, chiar lângă ea [3].

In afară de podgoriile din sudul Moldovei, Cazaclii cercetau și podgoriile muntene, începând cu ale Râmnicului Sărat, vecine cu Odobeștii, și până la acelea, de asemenea vestite, ale Argeșului. Intâlnim asemenea negustori pe « Dealul Târgului », lângă Pitești [4]. De altfel, carele cu marfă rusească treceau și în Oltenia, ajungând până în capitala acestei provincii. Un act din Martie 1803, specificând « veniturile podurilor ot Craiova », prevede o taxă de 240 de bani de « *carul cu marfă din Țara Căzăcească* », față de 180 de bani pentru carul din Țara Leșească, 120 bani pentru carul cu brașovenie și 600 pentru cel cu lipscănie [5].

In afară de vin, « vinațe », articolul principal, Cazaclii începură a aduce spre vânzare și altele; un izvor amintește pielăria turcească de Diarbekir: « săftiane de Bichir ». [6] Mai multe detalii aflăm în privința aceasta din tarifele vamale muntene din 1776 și 1792. Cel dintâi, reprodus de Mihai Cantacuzino în opera sa « Istoria Țării Românești », cap. XXV, specifică taxele plătite de mărfurile locale și turcești care se exportă în Rusia: 1) « 130 bani încărcătura de abale ce trece în Moldova sau Rusia » 2) 1320 bani cumașuri (țesături de mătase!) de Misir (Egipt!) sau venețiane aurite când trece în Rusia » 3) « 330 bani încărcătura de

---

[1] In « Vama cea mare », adică în tariful vamal moldovean din 1761, citim: « Bute cu vin de țară care trece în Țara Căzăcească, de bute 2 lei vechi, și câte 1 leu de bou sau de cal ». Iar pentru vinul « din Țara Turcească și din Țara Muntenească » în tranzit prin Moldova, 4 lei în total. (*Arhiva Românească* II, p. 243; cf. p. 257: « Alte tocmele ale Cazacliilor...: vinațele ce merg în Țara Căzăcească să ea câte 2 lei de bute și câte un leu vechiu de bou sau de cal... »).

[2] Tradiția spune că banii cu care s'a ridicat biserica s'ar fi strâns « printr'o colectă făcută de ziua Crucii — ziua culesului — în toamna anului 1776 » (I. C. Teodorescu, *Viile noastre*, București, 1935, p. 22).

[3] Când am vizitat biserica, în primăvara acestui an, mai avea câteva icoane împărătești, cu inscripții slave și grecești.

[4] C. I. Teodorescu, *o. c.*, p. 22.

[5] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, XI, p. 443.

[6] *Arhiva Românească*, II, p. 257.

www.dacoromanica.ro

marfă de Rumelia ce trece prin Giurgiu sau Zimnicea în Rusia ». [1]. Cel de al doilea cuprinde şi el trei aliniate despre mărfurile turceşti sau locale care merg « *spre ţara căzăcească* » şi anume:

1. « Marfa de Rumelia ce vine în ţeară, adecă bogaserie şi altele ce sunt de bumbac, cari trec prin schela Giurgiului, a Zimnicei, *mergând spre ţeara căzăcească*, pe unde va intra, de povară . . . 330 bani ».

12. « Mătase ce vine din ţeara turcească şi merge în ţeara ungurească *seau la ţeara căzăcească*, de povară . . . 900 bani ».

3. Meşinele (pielăria subţire, de oaie!) ce merg la ţeara ungurească *sau la ţeara căzăcească*, de povară . . . 330 bani ». La acestea se adaogă un al patrulea aliniat, despre « materiile de Mesina sau Veneţia, cu fir sau sadea, mergând spre ţeara căzăcească, pe unde va intra, de povară . . . 1320 bani ». [2]. Aşa dar, tot felul de ţesături. Interesant e că aceşti negustori cazaclii, străbătând Moldova, nu mai « deslegau » în Iaşi adică nu mai opreau în capitală spre a desface acolo din marfa lor, ci mergeau direct în Ucraina. Ei nu cercetau însă numai regiunea căzăcească, aşa cum ar fi înclinat cineva să creadă, judecând după nume, ci şi celelalte regiuni, începând dela Ovidiopol, pe ţărmul Mării Negre, până dincolo de Kiev, la Nejna şi până la Don. In 1709, superintendentul Daniel Krmann, trecând prin Oceacov, la gura Niprului, bea la masă, la hanul în care trăsese, « vinul moldovenesc » (« vinum moldavicum ») [3]. Peste mai bine de un veac, în 1818, învăţătul englez Mac Michael gustă tot « vinul moldovenesc » la Ovidiopol, la gura Nistrului [4]. Produs în podgoria Odobeştilor, acest vin se exporta în Rusia, cu zece parale ocaua: informaţia ne-o dă acelaş Mac Michael, în timpul găzduirii sale în Focşani [5]. Si mai târziu încă, în epoca Regulamentului Organic, găsim vinul nostru la Odesa; mărturia se datoreşte lui Felix Colson [6]. Pentru Nejin, Nijna Moldovenilor, avem şi mărturia germanului Andreas Wolf care, descriind produsele exportate din Moldova, citează vinurile luate de Grecii din acest oraş rusesc [7]. In ce priveşte penetraţia vinului moldovenesc până la Moscova şi împrejurimile ei, există nu mai puţin de trei mărturii diferite: Una e a francezului J. L. Carra; el arată în 1778 că vinul nostru

---

[1] *Istoria Ţării Româneşti* de Fraţii Tunusli (sic !), tradusa de G. Sion, Bucureşti, 1863, p. 39—43.

[2] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IV, p. 236—7.

[3] *Krmann Daniel superintendens 1708—1709 Kisorosz̀dgi ut jdnk leirdsa közlik*. Mencsik Ferdinand ès Kluch János, în *Monumenta Hungariae Historica. Scriptores*, XXXIII, Budapesta, 1894, p. 576.

[4] N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, III, p. 79.

[5] *Ibidem*, p. 84.

[6] *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 228.

[7] Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, I, Sibiu, 1805, p. 41: « Besonders spedieren die griechischen Kaufleute aus Nischna . . . viele Weine aus dem Lande ».

www.dacoromanica.ro

se trimite în Polonia, Ucraina *şi chiar la Moscova*[1]. Cea de a doua e a unui alt francez, F. G. Laurençon care, în « Observaţiile » sale asupră Valahiei, relevând importul de ceai, spune că în schimbul acestuia, trimiteam vin care ajunge şi până la Moscova [2]. In sfârşit, cea de a treia mărturie e a unui călător străin; acesta, în vara anului 1814, găseşte pe masa unui nobil rus de lângă Moscova vinuri de toate felurile « depuis le Bourgogne le plus exquis jusqu'au jus délicieux de la Moldavie [3].»

O preţioasă informaţie asupra vinului exportat în Rusia găsim în raportul vice-consulului francez Parrant din Iaşi, datat 11 Iunie 1798. El arată că « une quantité de vins passe annuellement en Russie, d'où viennent pour l'ordinaire des commissionnaires exprès qui se transportent au temps de la récolte à Odobescho (Odobeşti) et l'achètent de 25 à 30 paras la vèdre de 10 ocques (12,5 litres !). Ce vin est léger, mais agréable à boire et d'une qualité bénigne » [4].

Dintre produsele ţării, în afară de vin, continuă exportul de vite şi de sare.

Pentru cele dintâi, folosim relaţia unui Turc anonim care a trăit mulţi ani la Hotin şi care scrie pe la mijlocul veacului al XVIII-lea. El arată că în Muntenia e « o aşa de extraordinară mulţime de vite şi de miei, încât se exportă din ele *în Rusia*, Polonia, Ungaria, Danzig, Boemia, Silezia, Austria, Bosnia, chiar şi la Roma » [5].

In ce priveşte sarea, o informaţie preţioasă găsim iarăşi în raportul viceconsulului Parrant citat mai sus. El afirmă următoarele : « A Kilia, il se fait une bonne quantité de sel blanc. Autrefois, et du temps de Catherine seconde encore, il passait en partie chez les Moscovites: mais l'Empereur actuel (Paul I er) ayant mis une imposition exorbitante de 3 sequins par chaque chariot de sel qui arrive dans ses Etats, la consommation en a beaucoup diminué ». [6] E vorba aşa dar, de sarea ce se extrăgea, prin

[1] *Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces*, Paris, 1781, p. 163: « Le plus grand commerce des vins se fait en Pologne et en Ukraine; on en transporte même jusqu'à Moscow ».

[2] *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs et les coutumes des habitans, et sur son gouvernement*, Paris, 1822, p. 6: « Le vin est le plus grand objet de commerce qu'ils aient. Ils en ont un débouché sûr pour la Bessarabie, l'Ukraine et Odessa; on transporte du vin de Valachie jusqu'à Niezen (Nejin !) en petite Russie et même jusqu'à Moscow ».

[3] *Revista Istorică*, XXI (1935), p. 85.

[4] Hurmuzaki, *Documente*, Suplimentul I, vol. II, p. 186. Cf., pentru epoca 1750—1762, informaţiile pe care ni le dă Peyssonnel, *Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent*, Amsterdam, 1787, p. 280: « Les Russes tirent chaque année quelque peu de vin de Moldavie. Ce vin est assez bon et est préférable à celui de Bulgarie; il coûte communément un para l'ocque ».

[5] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, p. 606.

[6] Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, vol. II, p. 186.

www.dacoromanica.ro

evaporare, din lacurile sărate aflătoare între Kilia și Cetatea Albă. Adăogăm însă că o bună parte din sarea exportată în Rusia provenea din salinele dela Tg. Ocna (jud. Bacău), saline pe care le menționează de altfel și Parrant. [1]. Peste un an, în 1799, consilierul rus Sumarokov, făcând o călătorie prin sudul Rusiei, ajunge și la Ovidiopol, la gura Nistrului, unde — afirmă el — « locuitorii sunt mai toți Moldoveni și Greci, numai puțini Ruși. *Toți sunt negustori de sare, marfă adusă dela Akerman* (Cetatea-Albă) și pe care o vând cu câștig cumpărătorilor veniți din Podolia ». [2]

Exportul rusesc în principate după tratatul dela Küçük-Kainargi. Războiul victorios din 1768—1774, încheiat prin tratatul dela Küçük-Kainargi, a dat putință exportului rusesc în Principatele române să ia o nouă desvoltare. Intr'adevăr, pe de o parte, s'a specificat prin tratatul sus amintit, *libertatea completă a navigației*, pentru vasele de comerț, pe Marea Neagră, în strâmtori și pe toate fluviile, deci și pe Dunăre; pe de altă parte s'a prevăzut dreptul ca *Rusia să poată interveni la Poartă în favoarea Principatelor* iar Poarta să ție seamă de aceste intervenții [3]. Aceste două dispozițiuni îmbinate înseamnă însă completa libertate de mișcare negustorilor ruși în Principate, negustori care se simt acum ocrotiți de consulii din București și Iași. Urmarea e o creștere a volumului de afaceri, o sporire în special a importului de produse rusești în Principate.

Continuă, bine înțeles, să se aducă *blănuri prețioase*. Atât mărturiile călătorilor străini cât și textele tarifelor vamale sunt concludente în privința aceasta. Naturalistul german Hacquet, descriind pe la 1789—1790, Iașii, arată că se găsesc aci mărfuri din Austria, Germania, Franța, Anglia, Italia. « Rușii — continuă el — aduc aci primăvara blănile lor prețioase [4] ». Aceeași afirmație o face și Mihai Cantacuzino pentru Muntenia: *Diverse blănuri vin din Rusia* [5]. Cele mai precise știri ne dă, la acest capitol, austriacul Fr. I. Sulzer, în lucrarea sa « Geschichte des transalpinischen Daziens »: « Pentru blănuri există iarăși alți negustori, care le aduc din Polonia și Rusia și care desfac anual, numai în Muntenia, de peste 400.000 lei [6] ». Suma e importantă dar nu surprinde,

---

[1] *Ibidem.*

[2] C. I. Karadja, *Un martor rus al etnografiei românești a malurilor Nistrului în anul 1799*, în *Rev. Ist.*, XIV (1928), p. 356.

[3] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 1, ediția a doua, p. 291—2.

[4] *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788—89 und 90 durch die Dacischen und Sarmatischen oder nordlichen Karpathen*, vol. II, Nürenberg, 1791, p. 64.

[5] *Istoria Țării Românești*, trad. Sion, p. 38.

[6] Fr. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens*, III, p. 430.

www.dacoromanica.ro

dată fiind însemnătatea negoţului cu blănuri preţioase la noi[1] (vezi şi mai sus, p. 23).

Blănurile ruseşti pătrunseseră atât de bine în ţările noastre, încât impuseseră nu numai numirile lor — samur, laţica sau laska, crasac (carsac) dar şi unele expresii tehnice, de specialitate cum era « sorocul » de samuri sau de cacom. In hrisovul breslei blănarilor bucureşteni, dat de Alexandru Ipsilanti în 1780, după ce mai întâi se precizează taxa pe care o va plăti la cutia breslei « tot neguţătorul cazacliu » şi anume « trei zeci de bani la suta de lei », pentru « orice fel de marfă cazacliască », se arată apoi câte pielcele trebue să cuprindă fiecare tip de haină de blană. Astfel, « blana întreagă de cucir, şapte zeci tanele... blana întreagă spinări de vulpi, opt zeci de tanele, blana întreagă zerdavopacea nouă zeci, misada întreagă, pacele de samur, una sută opt zeci şi două... blana întreagă de zerdavolemi, una sută două zeci... blana de crocu, lungul de palme cinci şi jumătate, iar în poale de şase palme...[2] ».

Cred că unii din termenii de origine turcească a acestor blăni, cum sunt de pildă compuşii *zerdavopacea* (— jder, blana dela picioare) sau zerdavolemi s'ar putea explica şi prin originea veche turcească a neamurilor din Siberia care vânau animalele purtând aceste blăni preţioase; e probabil ca însuşi numele samurului în rusă samur: în turceşte samur, în persană semmur[3] să aibă aceeaşi origine. Dela vânătorii siberieni au luat termenul negustorii ruşi iar dela aceştia s'a răspândit în întreaga Europă orientală şi chiar în Apus (în franceză simarre, în spaniolă, zamarra)[4].

Sporul cel mai mare este însă în importul de ţesături şi de articole de oţel şi fier. Acelaşi Sulzer, arătând extinderea luată de negoţul rusesc, afirmă: « am cumpărat în Bucureşti după ultimul război, *postav şi barchet de Moscova, articole de oţel şi fier de Tula, în Rusia*, cu un preţ cu totul convenabil, înainte ca să fi fost vorba măcar de un consul rus[5] ».

Deşi afirmaţiile lui Sulzer sunt categorice şi deşi puteau fi uşor verificate prin alte mărturii contemporane, ale n'au fost totuşi utili-

---

[1] Cf. Ch. Pertusier, *o. c.*, p. 84: « Placées entre la Russie et la Turquie, e... (les Principautés) doivent se ressentir de ce double voisinage et offrir le mélange des habitudes d'Orient et du Nord. L'usage des fourrures, commun à ces différentes contrées, ne peut donc manquer d'être en grand crédit dans les provinces tributaires. De là résulte un autre sujet de dépense d'autant plus considérable que les boyards aiment le faste plus encore que les Orientaux ».

[2] Sigmund Prager, *Blănăria în trecutul Ţărilor Româneşti*, Bucureşti, 1906, p. 68 şi 71.

[3] L. Şăineanu, *o. c.*, I, p. 312.

[4] *Ibidem*.

[5] Fr. J. Sulzer, *o. c.*, III, p. 433.

www.dacoromanica.ro

zate cum trebuia de către istoriografia românească. N. Iorga le respinge de plano, afirmând categoric: « Pânzele din Moscova și fierăriile din Tula au existat numai în imaginația candidatului austriac la consulat Sulzer [1] ». Și, ca să nu mai existe nicio îndoială, adaogă: « Rușii... fără să aibă mărfuri de vânzare sau să cumpere ceva din Principate, scontau câștigurile politice ce s'ar putea trage din prezența lângă Domnii români a unui consul [2] ». In realitate, așa cum arată tarifele vamale anterioare — din 1727 și 1732 — și mărturiile diverșilor călători, importul de țesături era vechiu, ca să nu mai vorbim de blănurile prețioase și semi-prețioase și de hainele de blană. Cât de lipsită de temei e afirmația lui N. Iorga, rezultă și din constatările călătorului englez Baltimore care, trecând prin Iași în 1764, notează că se află aci « prăvălii de piatră sau de lemn în care se vând mărfuri aduse din Italia, Germania, Turcia, *Rusia* și Polonia [3] ».

Creșterea volumului importului rusesc în Principate, înmulțirea produselor de proveniență rusească ce se desfac acum în țările noastre, reiese în mod limpede din tariful vamal muntean, aplicat cu începere dela Ianuarie 1792 [4]. El cuprinde o serie întreagă de mărfuri despre care se spune explicit că sunt rusești sau « de Rusia »; cuprinde și o altă serie, fără mențiune precisă dar care, prin *natura* lor sau prin locul pe care-l ocupă în tarif alături sau între produsele sigur rusești, sunt de aceeași origine. In prima categorie intră următoarele (le dau în ordinea în care figurează în tarif):

1.	« Capere... de Crâm », cântarul	6 bani
2.	« Cuie de Rusia », cântarul	27 »
3.	« Foarfeci și bricege de Rusia », testeaua	2 »
4.	« Inul de Rusia », cântarul	20 »
5.	« Ață de in de Rusia », cântarul	50 »
6.	« Sfoară rusească », cântarul	30 »
7.	« Pânză lată de Rusia », topul	15 »
8.	« Pânză îngustă rusească », topul	7½ »
9.	« Pânză cu margini rusească », topul	15 »
10.	« Berbuti [5] rusească », cântarul	25 »
11.	« Pânză lată rusească pentru mușama », topul	20 »
12.	« I pacu (și iarăși!), însă mai îngustă », topul	15 »
13.	« Pânză lată rusească de ventrele corăbiilor », topul	25 »
14.	« I pacu, însă mai îngustă »	15 »

[1] *Istoria comerțului românesc*, II, p. 67, nota 1.

[2] *Ibidem*, II, p. 66.

[3] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, I, 1, p. 183—4.

[4] Publicat de V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IV, p. 233—249; vezi în special p. 241—249, tariful special pentru sudiții ruși și austriaci.

[5] N'am putut încă preciza înțelesul acestui termen.

www.dacoromanica.ro

15. « Citu[1] de Rusia, top po (câte) coţi 36 » . . . . 30 bani
16. « Alagea[2] rusească, cel mare topu, adică lată » . . . . 30 »
17. « Alagea i pac mai îngustă, topul » . . . . 20 »
10. « Abale de Rusia, topul pe coţi 60 » . . . . 10 »
19. « Dela postavurile ruseşti să se iee cu analogon după cele mai sus arătate » (adică după cele franceze, olandeze, engleze, etc.) . . . . —
20. « Samuri buni de Rusia, părechea » . . . . 180 »
21. « Samuri ce es din Lehia (Polonia) rusească » . . . . . 90 »
22. « Vulpi bune roşii ruseşti, taneaua » (adică bucata)[3] . . 30 »
23. « Vulpi de ţară căzăcească, taneaua » . . . . $13\frac{1}{2}$ »
24. « Sangepi (petit gris!) nelucraţi sibiriatic (de Siberia!) oca » . . . . 40 »
25. « Blană de iepuri ruseşti, tanele 100 » (adică 100 de bucăţi) . . . . 30 »
26. « Hârşii ruseşti, taneaua » . . . . 15 »
27. « Hârşii de Crim (Crimeia!), taneaua . . . . 4 »
28. « Covoare ruseşti, unul . . . . 5 »

In cea de a doua categorie intră următoarele mărfuri şi produse:

29. « Reventul, oca . . . . 30 bani
(E tot una cu « rhubarba », iar aceasta apare în tariful din 1727 ca fiind importat din Rusia; vezi mai sus, p. 29).
30. « Ceaiul, oca » . . . . 12 »
31. « China, oca » (ceai chinezesc!) . . . . 11 »
32. « Vutci felurimi[4], sticle o sută » . . . . 54 »
33. « Fer nelucrat, cântaru » . . . . 13 »
34. « Teluri[5] de fer, cântaru » . . . . 48 »
35. « Oţel cântaru » . . . . 59 »

Am trecut articolele de sub Nr. 33—35 ca ruseşti, deoarece, între Nr. 34 (teluri) şi 35 (oţel) se aflâ, în tarif, trecute « cuiele de Rusia ». Cred că provin toate din Tula. Poate tot de acolo vin şi articolele următoare din tariful vamal: brice, ace cu gămălie, ace cu urechi, pretcare,

---

[1] Cit: « Un fel de stambă, lustruită şi înflorată, cu care se îmbracă azi scaunele şi saltelele ». (Etym.: « cit, sorte d'indienne, étoffe rayée ». (Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, vol. I, Bucureşti, 1900, p. 136).

[2] Alagea: « stofă de mătase vărgată »; etym.: « alağa, nom d'une étoffe de soie rayée qui se fabriquait principalement à Magnésie » (Lazăr Şăineanu, *o. c.*, I, p. 14).

[3] Din turcescul « tane: morceau, pièce ». Vezi Lazăr Şăineanu, *o. c.*, vol. II, p. 117.

[4] Mai înainte, vutcile se aduceau şi din Polonia; s'ar putea să fie deci acum şi din Austria (care anexase Galiţia în 1772).

[5] Tel: fir de metal, sârmă de fier sau oţel. Etym.: turc. « tel, fil de fer, de laiton, fil en général » (Lazăr Şăineanu, *o. c.*, II, p. 353).

www.dacoromanica.ro

pile, după care citim: « foarfeci şi bricege de Rusia ». S'ar putea însă să fie şi de provenienţă austriacă, din Styria sau dela Viena.

36. « Balâcdiş [1], dinte de peşte, oca »	16 bani
37. « Berbuti de saci, suta »	100 »
38. « Cacomul, sorocul »	36 »
39. « Laţica [2], sorocul »	10 »
40. « Crasac [3] (sic!) taneaua »	4 »
41. « Vulpe albă, taneaua »	7 1/2 »
42. « Furda [4] de samuri, oca »	400 »
43. « Pacele şi picere de samuri, oca »	200 »
44. « Pântece de samuri, părechea »	6 »
45. « Coade de samuri, una »	1/2 »

Faţă de tariful din 1792, cel din 1795, Iunie 12, dat în traducere franceză, nu cuprinde lucruri noi. Se menţionează şi aci, între blănile preţioase, « vulpea neagră » (« le renard noir ») care e taxată, perechea, cu 360 de aspri. E cea mai scumpă dintre blăni, mai scumpă chiar decât samurul, deoarece o pereche de « beaux sammours de Russie (martre zibeline) » costă numai 180 de aspri, deci pe jumătate.

Grupându-le pe *categorii* de mărfuri şi rezumând, constatăm că se importau deci *ţesături* (pânzeturi, postavuri, abale, covoare) *fire* (aţă, sfoară), *metale* şi *obiecte de metal*, *blănuri*, *coloniale*, *băuturi* şi *plante medicinale*. Cele mai importante sunt blănurile, pânzeturile, metalele şi obiectele de metal [5].

Dar tariful muntean din 1792 nu este complet. El nu cuprinde absolut toate articolele care se importau. De aceea, la sfârşit, se şi adaogă: « Iară pentru câte nu se cuprinde într'această tarifă, să plătească trei la sută. . . [6] ». Din alte izvoare aflăm că se mai importa din Rusia *tutun*, *rachiu* şi, la vreme de nevoie, de foamete, şi *grâne*.

---

[1] Etym.: turc balîc+diş: dinte de peşte: vezi şi mai sus, p. 7; cf. L. Şăineanu, *o. c.*, II, p. 11.

[2] Un fel de blană albă, semi-preţioasă; în tariful din 1795, citim: « fausse hermine (Laska), les 40 morceaux... 10 aspres » *(Ibidem)*.

[3] Blană de « vulpe tătărască »; i se mai spunea şi *carsac*. Cf. tariful vamal din 1795, Iunie 12: « Carssak (sorte de fourrure) l'un... 30 aspres ». (Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 648). Termenul e de origine tătărească: « korsak, renard de Tartarie » (L. Şăineanu, *o. c.*, II, p. 42); dela Tătari el a trecut la Poloni şi la Ruşi, iar dela aceştia, odată cu blana respectivă — poate însă şi direct — l-am luat noi.

[4] Furdà = rămăşiţă, calitate inferioară; etym.: « turc hurda, fragment miette » (L. Şăineanu, *o. c.*, I, p. 176).

[5] Cf. cele spuse de viceconsulul francez din Iaşi, Parrant, în raportul său din 1798, Iunie 11: « la quincaillerie, le fer, la bijouterie sont ordinairement fournis par les Russes ainsi que une grande quantité de fourrures de tout genre » (Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 2, p. 187).

[6] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IV, p. 249.

www.dacoromanica.ro

In privința tutunului, izvorul este lucrarea medicului sas Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistich-historichen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, în care, descriindu-se Moldova din anii 1780—1797, se arată că, în schimbul vinului importat de Grecii din Nejin, (cf. mai sus, p. 33), Rușii aduc blănuri, pielărie și tabac de prizat [1]. Dar dacă pe de o parte se importă acest ultim articol, pe de altă parte negustori ruși din Principate exportă *tabacul românesc*, de prizat, cumpărat ieftin în țară, la Constantinopol, și-l vând acolo pe sub mână, pricinuind astfel pagubă vistieriei turcești. Din această pricină, sultanul trimite în Mai 1787 un firman Domnului muntean, cerând să ia măsuri ca acest trafic să înceteze [2].

Tot Andreas Wolf afirmă că în 1795 când, din cauza secetei, oamenii râșneau coaja de ulm și o mâncau, mitropolitul Iacov Stamati a adus din Rusia hrană pentru poporul flămând, deci, în primul rând, *grâne* [3].

Cât despre rachiu, constatăm, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui dela XIX-lea, că se importă tot mai mult din Podolia vecină și din Galiția. Este rachiul făcut din grâne, nu din fructe, din drojdie sau din tescovină. Intrebuințarea acestei băuturi tari se răspândește tot mai mult în Principate; velnițele utilizând grâne « încinse » sau stricate — dar de multe ori și grâne bune se înmulțesc chiar în așa măsură încât Domnii trebue să intervină cu măsuri restrictive și să interzică întrebuințarea cerealelor bune. Un raport austriac din 1818, Martie 16, arată că în anul precedent, s'au importat în Moldova « din Rusia 36.000 » de « găleți moldovenești » de rachiu, iar din Galiția și din Bucovina 6.000 de găleți, plătindu-se câte 4½ piaștri vamă de găleată [4].

Relațiile comerciale în epoca 1800—1832. La sfârșitul veacului al XVIII-lea, Rusia este stăpână pe întreg litoralul de miazănoapte

---

[1] Andreas Wolf, *o. c.*, I, Sibiu, 1805, p. 131—132.

[2] Academia Română, *Firmane turcești*, nr. 232; dăm pasagiul respectiv după traducerea franceză legalizată ce însoțește firmanul: « Dans un takrir que Seïd Halil... actuellement directeur de l'administration des tabacs à priser, vient de soumettre à ma Porte de Félicité, il expose que certaines personnes auraient créé, ces derniers temps, des fabriques de tabac à priser en Valachie et en Moldavie dont le produit serait vendu au prix de six paras l'ocque; qu'alléchés par ce bas prix, des Russes en achéteraient de grandes quantités qu'ils importeraient à Constantinople pour y être vendus clandestinement... ».

[3] Andreas Wolf, *o. c.*, I, p. 129—130: « Der Metropolit Jakob, ein grosser Menschenfreund, liess damals aus Russland für 30 Beutel Geld verschiedene Früchte ins Land holen, theilte diesen unter die Armen aus und rettete ihrer viele von Tode ».

[4] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, p. 287, nr. CCXXIV.

www.dacoromanica.ro

al Mării Negre; prin tratatul dela Iași (1792), ea ocupă porțiunea dintre Bug și Nistru (Iedisanul) devenind astfel vecina nemijlocită a Moldovei, după ce mai înainte, în 1783, ocupase Crimeia și Tauria iar în 1774 regiunea Chersonului, între Bug și Nipru. In partea de apus a acestui litoral de miazănoapte, pe locul satului de pescari Kagi-Bey, se întemeiază portul *Odesa*, menit unei repezi desvoltări. Intreg hinterlandul de nord al Mării Negre este chemat la o vieață nouă; agricultura ia, în stepele Ucrainei, un avânt deosebit; mărfurile și produsele Podoliei, încep să aflueze spre Odesa care, sub guvernatorul Richelieu (1803 1814), ajunge primul port al Mării Negre [1].

Prin ocuparea litoralului, cu Marea de Azov și cu estuarele marilor fluvii, Rusia devine stăpână pe o bogată regiune piscicolă; rezultatul este că exportul de pește sărat din Moldova spre regiunile rusești încetează în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; în tariful vamal dat în Iași la 1761 e vorba de peștele sărat pe care îl duc « Armenii de Țara Leșească », prin Cernăuți în Polonia [2]. Se poate ca o parte din care să fi mers, la această dată, și în Podolia; spre sfârșitul secolului însă orașele ucrainiene se aprovizionează direct, din pescăriile dela vărsarea fluviilor și dela țărmul mării, devenit acum rusesc. *Sarea* continuă să se exporte din Moldova în acest răstimp. E adevărat, din când în când, guvernul imperial oprește intrarea acestui articol, așa cum s'a întâmplat sub Paul I [3] și în 1825 [4]. Pe de altă parte, se adaogă acum și producția sării scoase din lacurile saline din Crimeia, Tauria și, după 1812, din Basarabia, între Chilia și Cetatea Albă [5]. Totuși, nevoia de sare e încă simțită în Ucraina și de aceia sarea moldovenească continuă să aibă căutare. D. Philippide, autorul unei « Geografii a României », apărută la Leipzig în 1816, arată că acest produs, exploatat în cantități mari în Țările noastre, « se trimite în părțile de dincolo de Nistru și Dunăre și la Constantinopol, prin Galați [6] ». In 1822, din cele 8 milioane de ocă de sare moldovenească exportată, numai 3 milioane au mers în Turcia, restul de 5 « în Polonia și Rusia, poate și în Ardeal [7] ». Un raport consular din Iași, datat 14 Februarie 1826, arată că exportul de sare în Basarabia era « considerabil » în ultimul timp; o anumită cantitate trebuia livrată chiar la un preț fixat; deodată însă — continuă raportul — « Rusia a găsit cu cale să inter-

---

[1] Jules de Hagemeister, *Mémoire sur le commerce des ports de la Nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie*, Odessa-Simphéropol, 1835, p. 6—12.

[2] *Arhiva Românească*, II, p. 251.

[3] Vezi mai sus, p. 34.

[4] Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 338.

[5] Vezi, pentru aceste lacuri saline, Jules de Hagemeister, *o. c.*, p. 114. Hagemeister afirmă: « Care fără de număr se îndreaptă în fiecare an spre aceste locuri pentru a transporta » sarea.

[6] D. Philippide, Γεωγραφία τῆς 'Ρουμουνίας, Leipzig, 1816, p. 77.

[7] N. Iorga, Prefața la Hurmuzaki, *Documente*, X, p. XXV.

www.dacoromanica.ro

zică importul acestui articol și arendașii sării, în loc să câștige, au suferit o pagubă considerabilă [1] ». Pentru sfârșitul perioadei pe care o cercetăm, avem două mărturii: una, a lui Jules de Hagemeister, autorul studiului despre comerțul porturilor din Noua Rusie, și aceea a francezului Raoul Perrin. Cel dintâi, după ce înșiră produsele românești importate în Rusia, în felul următor: « nuci, prune, *sare*, vin și lemne de foc », adaogă că sarea se aduce prin bariera Sculenilor; în 1833, valoarea celei trecute pe aci se ridică la aproape 150.000 de ruble [2]. Cel de al doilea, cercetând în mai multe rânduri țările române — ultima dată în 1835 — afirmă că sarea se trimite prin Galați și Brăila, în Crimeia, în Caucaz, în Turcia și în alte țări [3].

Continuă de asemenea să se exporte în Rusia *vinul* moldovenesc. Geograful Philippide, amintit mai sus, arată că « se exportă vin din Țara Românească în Ardeal și din Moldova în Bucovina, în Polonia și Rusia [4] ». Francezul Pertusier, descriind țările noastre, afirmă de asemenea: « Moldova expediază în statele vecine, mai ales în Rusia, o parte din produsele podgoriilor sale [5] ». Mai înainte de anexarea Basarabiei, cantitatea de vin trimisă peste Nistru era însemnată; un raport consular francez — e drept din 1834 o apreciază la 1.500.000 de litri anual, « cu un câștig de 1.100.000 de franci [6] ». După 1812 însă, plantându-se vii multe în Basarabia, guvernul rus înțelese să protejeze producția indigenă și fixă deci taxe mari vamale pentru vinul străin [7]. Cantități mai mici continuară totuși să se importe. Astfel, în 1833, găsim că s'a importat în Rusia vin muntenesc în valoare de 141.000 de franci [8]; cel moldovenesc trebue să fi reprezentat o cifră mai urcată. Prin Galați se expediase în 1832 vin în valoare de 200.000 de franci [9], în bună parte cu destinația Odesa. Știm, de altfel, dintr'un alt izvor, că « în douăzeci de ani, cantitatea de vinuri importate prin Odesa s'a triplat: acest port primește actualmente — e vorba de epoca 1832—1834 — dela 12 la 14.000 hectolitri vin pe an, din care o mare parte vine din Franța și din Moldova [10] ».

---

[1] Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 338.

[2] Jules de Hagemeister, *o. c.*, p. 168 și 116.

[3] N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, III, p. 204.

[4] D. Philippide, *o. c.*, p. 88; cf. N. Bănescu, *Viața și opera lui Daniel (Dimitrie)Philippide*, în *Anuar. Inst. Ist. Cluj*, II (1923), p. 171.

[5] Ch. Pertusier, *o. c.*, p. 81—82. O descriere a Moldovei, anterioară anului 1812, dă o producție de 20 milioane vedre anul « când își are timpuri bune », « din care o mulțime se bea în țară și puțină exportație se face în Austria, în Rosia și în Ucraina ». (Th. Codrescu, *Uricarul*, XIX, p. 292).

[6] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 366.

[7] *Ibidem*, p. 364.

[8] *Ibidem*, p. 343.

[9] *Ibidem*, p. 366.

[10] Jules de Hagemeister, *o. c.*, p. 158.

www.dacoromanica.ro

In afară de aceste două articole principale — sare și vin mai trimiteam în Rusia, în cantități mai mici, și alte produse. Trimiteam *brânzeturi* și *unt*: în 1809, un Ștefan Ciornei se plânge Divanului Molhovei de o pagubă suferită de pe urma Turcului Hasan Capanlâu, pentru care a fabricat și dus la Odessa 10.000 ocă de cașcaval, transportând totdeodată acolo și niște *unt* și ciubuce ale Turcului [1]. Fructele uscate — *prunele* și *nucile* pe care le importau Grecii și Moldovenii din Nejin în secolul al XVIII-lea — continuă să fie cerute și acum: dovadă mărturia, reprodusă mai sus (p. 42), a lui Jules de Hagemeister. Acesta menționează și *lemnele de foc*, de sigur pentru regiunile de stepă din Ucraina. Pe lângă lemne de foc, trimiteam însă, uneori și *lemne de construcție*, cum sunt de pildă, cei 100.000 de stejari din pădurea dela Corni (Botoșani), pe care-i exportăm în perioada 1830—1833, cu prețul de 3 carboave — adică ruble — de argint bucata [2].

Francezul Thouvenel menționează, în sfârșit, pentru aceeași epocă « părul de porc » pe care-l cumpărau la noi negustorii din împărăția vecină [3].

In ce privește importul din Rusia, dispunem, pentru epoca 1800 1832, de un material relativ bogat. Este, în primul rând, tariful vamal muntean din 1822, Ianuarie 1, în care mărfurile sunt grupate pe categorii de negustori, după cum le aduc « sudiții Rusiei », « sudiții austriacești [4] » sau « negustorii Angliei [5] ». Cei dintâi se aflau în număr apreciabil, în capitala Moldovei. O statistică oficială din 1820 dă cifra de 521 de sudiți rusești, dintre care 260 Ruși, 141 Evrei, 34 Greci, 26 Sârbi, 20 Nemți, 15 Armeni și 25 de Moldoveni [6]. Pe lângă tariful vamal din 1822 — și altele asemănătoare acestuia [7] mai dispunem apoi de mărturiile călătorilor contemporani.

Analizând prețurile fixate pentru anumite mărfuri, constatăm că tariful vamal din 1822 este un *tarif preferențial*, în ce privește « sudiții

[1] N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului*, p. 93—94.

[2] N. Iorga, *Studii și Documente*, XVI, p. 96.

[3] Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie*, Paris, f. a., p. 360; Cf. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, III, p. 193. Dintr'o scrisoare datată Craiova, 25 Aprilie 1826, aflăm următoarele: « ... Aici avem o sumă de negustori din Țara Muscălească. Vinde (sic!) mărgele, cercei *și cumpără păr de porc*...; pe Podul Craiovei numai gura lor se aude... De cinstiți, sînt oameni cinstiți; nu fură și ce beau, plătesc înainte » (N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925, p. 151).

[4] Pentru « sudiții austriacești » se repetă tariful acordat lor la 1 Martie 1818 (V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, XIII, p. 215).

[5] Publicat de V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, XIII, p. 203—239.

[6] N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului*, p. 102—103. Austria avea la aceeași dată 614 sudiți, dintre care 287 Nemți, 294 Evrei și 33 Armeni *(Ibidem)*.

[7] Vazi, de pildă, tariful vamal din 1811, Ianuarie 1, valabil pentru ambele țări, publicat în V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, XI, p. 619—633, sau tariful muntean din 1803, Ianuarie 1, *Ibidem*, XI, p. 206—251.

www.dacoromanica.ro

Rusiei ». Astfel de pildă, « alagelele muscălești », dacă sunt aduse de aceștia din urmă, plătesc taxă 40 de bani de topul cel mare și 30 de bani de topul cel mic [1]. Dacă sunt aduse de « sudiții austriacești », taxa e de 216 bani, respectiv 144 [2], iar dacă sunt aduse de « negutătorii Angliei », taxa e de 216 bani, respectiv 146 [3]. Tot astfel în ce privește blănurile prețioase. Sângeapul sau petit-gris-ul siberian, nelucrat, adus de « sudiții ruși » plătește o taxă de 60 de bani de ocă [4]; dacă e adus de « sudiți austriacești » sau de « negutătorii Angliei » taxa e de 120 de bani [5]. Samurul bun, de asemenea, adus de « sudiții ruși », e impus la 240 de bani perechea [6]; adus de sudiții austriaci sau de negustorii englezi, e impus de 400 de bani [7], etc.

Tariful din 1822 cuprinde o serie întreagă de mărfuri calificate de « rusești », « muscălești » sau « căzăcești »; altele n'au aceste calificative, dar prin natura lor — de pildă anumite blănuri prețioase — sunt de aceeași origine. Grupându-le pe categorii, constatăm că se importau, în această vreme, următoarele:

1. *Blănuri prețioase, semi-prețioase și obișnuite.* Sunt menționați « samurii buni muscălești » cu trei calități: spinări, « pântece » (în turcește « nefea ») și « coade »; e curios că nu se amintește și o a patra: « pacea »-ua sau blana dela picioare. Apoi vulpile: vulpe « neagră », taxată 500 de bani bucata (cea mai scumpă blană!), vulpea roșie, « muscălească », vulpea « căzăcească » și vulpea « albă », taxată respectiv 40, 21, și 12 bani « taneaua » sau bucata. Sângeapul « sibiriotica », nelucrat, e de două calități: de 80 și de 60 de bani ocaua. Cacomul plătește 54 de bani de soroc, iar salangi-cacomul numai 20. « Corsacul » e impus la 8 bani de bucată iar blănile de « epuri rusești » la 60 de bani suta. « Hârșiile muscălești » plătesc 21 de bani de bucată, iar cele « dela Crâm », 5 bani [8]. Bănuesc că tot din categoria blănurilor prețioase face parte și « băcanul roș rusesc », care e taxat cu 90 de bani « părechea » și trecut la un loc cu celelalte blăni, între « ghiughenuri pestrițe adică dihor » și « limiile de vulpe albă [9] ». Pare să fi fost o blană vopsită cu ajutorul lemnului de băcan.

Cu privire la importul de blăni prețioase, trebue subliniat faptul că el începe să scadă în această epocă, din cauza schimbării modei. Războiul ruso-turc din 1806—1812 a avut asupra Principatelor o influență și de acest fel: a introdus, prin ofițerii ruși și familiile lor, moda

[1] V. A. Urechia, *Istoria Romanilor*, XIII, p. 204

[2] *Ibidem*, p. 222.

[3] *Ibidem*, p. 238.

[4] *Ibidem*, p. 211.

[5] *Ibidem*, 221 și 236.

[6] *Ibidem*, p. 212.

[7] *Ibidem*, p. 221 și 235.

[8] *Ibidem*, p. 205—213, passim.

[9] *Ibidem*, p. 221.

www.dacoromanica.ro

nouă, apuseană, într'o sumă de domenii, între care și în îmbrăcăminte. Generalul Langeron din armata rusă ne aduce, în « Memoriile » sale, o mărturie categorică în această privință. « In 1806 — spune el mai găsirăm încă multe din aceste doamne (moldovene !) în costum oriental, casele lor fără mobile iar bărbații lor foarte geloși. Dar revoluția ce se făcu atunci la Iași, apoi la București și în provincie, fu pe cât de rapidă, pe atât de completă; după un an, toate doamnele moldovence și muntence adoptară costumul european. Din toate părțile sosiră în ambele capitale negustori de mode, croitorese, croitori, și magazinele din Viena și Paris desfăcură toate vechiturile care părură foarte noi la Iași și se plătira foarte scump [1] ». Moda apuseană nu comporta însă profuziunea de blănuri prețioase care caracteriza costumul oriental. De aceea, importul lor începu să scadă; pe vremea Regulamentului Organic, el reprezintă numai o cotă din ceea ce era altă dată.

2. *Pielărie.* « Pielea de Moscova » sau popular « iuftul », menționată în tariful vamal din 1727 (vezi mai sus, p. 29), apare și în acest tarif din 1822, dar sub numele de « telatin rusesc » (se mai spune, în alte izvoare, și « teletin !); pentru o bucată, taxa este de 35 de bani.

3. *Stofe, pânzeturi, diverse țesături.* In această categorie intrau țesăturile de lână, de mătase, de in sau cânepă și de bumbac. Primele erau reprezentate de diferite « postavuri », taxate prin analogie cu postavurile apusene (engleze, olandeze, germane) apoi de « abaua muscălească », plătind 20 de bani pe topul de 60 de coți, de diferitele « pâsle », « de Crâm » și « cu flori de Crâm », în sfârșit de « covoară muscălești». topul mare plătea 40 de bani vamă, iar topul mic 30. In categoria țesăturilor de in și cânepă intrau: « pânza lată muscălească » și « pânza îngustă muscălească », taxate 31 și 14 bani topul, precum și « pânza muscălească de mușamale », 33 de bani topul. « Citurile muscălești » erau pânzeturi de bumbac; ele plăteau 40 de bani pentru topul de 36 de coți.

4. *Diverse fire și lână.* In primul rând « inul muscălesc », taxat la 30 de bani cântarul, apoi « păr de cal de Rosia », 350 de bani cântarul se aduceau și « coade » întregi « de cai de Rusia »: 175 de bani cântarul — ; în sfârșit, « păr de capră de Rusia », 80 de bani cântarul. Lâna « de Rosia » e impusă la 144 de bani cântarul.

5. *Impletituri.* Tariful menționează trei categorii: « funii rusești », pentru care se ia 18 bani de cântar; « palamare (odgoane !) [2] smolite și albe de Rusia și de Europa », cântarul 108 bani; « gumene de Rosia și de Evropa », adică tot un fel de palamare sau odgoane, probabil mai groase [3], cântarul 198 de bani.

---

[1] Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, p. 592.

[2] In tariful din 1792 citim: « otgoane sau palamare cu smoală sau fără smoală » (V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IV, p. 245).

[3] Printre mărfurile aduse de « neguțătorii Angliei » figurează și « palamare de Rusia și Evropa ce se zice Ghimenă » (*Ibidem*, p. 231).

www.dacoromanica.ro

6. *Fier şi obiecte de fier şi oţel.* Pe lângă « her nelucrat muscălesc şi franţuzesc », taxat cu 50 de bani cântarul, găsim « cuţite şi foarfeci ruseşti », câte 4 bani bucata, « pirostrii de hier muscăleşti », 40 de bani cântarul, « cue muscăleşti », 50 de bani cântarul şi, aduse de sudiţii austriaceşti, « cue mari de Rosia », 80 de bani cântarul. S'ar putea ca ultimele două articole să fie în realitate unul şi acelaşi, dar taxat diferit, dat fiind că tariful acordă o preferinţă « sudiţilor » ruşi (vezi mai sus, p. 43).

7. *Produse alimentare.* Ca şi în tariful mai vechi din 1792, găsim şi în acesta « capere de Misir şi de Crâm »; ele plătesc vamă 20 de bani de cântar. Sunt trecute apoi: « unt de Rosia », 240 de bani cântarul; « macaroane şi fidea muscălească », cu o vamă de 1 ban ocaua; « cărnuri sărate de Marea Neagră şi Cazachiu », 24 de bani de cântar; « seul şi cervişul de Rosia », 190 de bani cântarul; în sfârşit « vutci felurimi, 100 de sticle » 120 de bani. La acestea, trebue să adăogăm, evident, ceaiul care figurează în tarif, fără însă vreun calificativ, aşa cum au produsele alimentare înşirate mai sus. De altfel, francezul F. G. Laurençon în ale sale « Nouvelles observations sur la Valachie » privind epoca 1810—1821, arată că ceaiul ne vine din Rusia, noi dând în schimb vin [1].

8. *Diverse.* Sub această rubrică grupăm mărfuri de caracter diferit. Astfel vechiul articol de import în Ţările noastre şi în Imperiul Otoman « dinte de peşte ce se zice balâcdiş », taxat cu 24 bani ocaua, apoi « lumânări de seu de Rosia », 200 de bani cântarul, « sământă de in de Rosia », 16 bani chila, precum şi câteva mărfuri al căror nume nu l-am putut explica până acum. In această ultimă categorie intră: a) « *cunavie* şi *haminarită* de Rosia », cântarul 90 de bani; b) « *ghiacanà* de Rusia, de o pereche », 90 de bani; c) « *horosai*, oca » 16 bani; d) « *chemvir* şi *pelegeam* de Rosia şi Evropa, cântarul » 90 de bani; e) « *Berbutii muscălească*, cântarul » 30 de bani [2].

Tariful din 1822 cuprinde sute de mărfuri fără ca să specifice locul lor de producţie sau originea lor. Unele din ele trebue să ne fi venit tot din Rusia; că este aşa, ne-o dovedesc alte ştiri ale izvoarelor contemporane. Astfel, în « Memoriul » pe care Jules de Hagemeister, după o cercetare amănunţită, l-a prezentat oficialităţii ruseşti, se spune: « Articolele pentru care Rusia şi-a păstrat până acum monopolul în Moldova şi în Muntenia sunt: odgoanele călăfătuite, pânzele de corabie, icrele negre şi uleiul de cânepă — şi ea poate rivaliza cu Austria în ce priveşte pielăria —; frânghiile, pânza groasă, albiturile ordinare, flanela, orice fel de văsărie de pământ ars şi de faianţă, blănile şi hârtia » [3].

---

[1] F. G. Laurençon, *o. c.*, p. 10—11.

[2] Niciunul din aceşti termeni nu se găsesc în L. Şăineanu, *o. c.*, nici în Tiktin, *o. c.*, nici în Candrea şi Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic « Cartea Românească »*.

[3] Jules de Hagemeister, *o. c.*, p. 167—168.

www.dacoromanica.ro

Iar mai departe se adaogă: « Fierul rusesc, deși mai scump, ar fi adesea preferat față de cel englezesc, pentru calitatea sa superioară, dacă forma lui ar fi mai bine adaptată întrebuințării ce i se dă și dacă ar sosi în bare mai puțin groase[1] ». De fapt, după cum am văzut, se importa de multă vreme « her muscălesc ». Pentru icrele negre — altădată un articol de export moldovenesc — avem și o mărturie directă: în 1809, un brânzar care dusese la Odesa 10.000 de ocă de cașcaval, vine de acolo cu « marfă », între care și « 2 poloboace de icre negri »; ele-i sunt oprite însă amanet la vamă, în contul unor taxe mai vechi[2].

Dar pe lângă comerțul de import și export, trebue să amintim și comerțul *de tranzit*. Continuă să treacă prin țările noastre « marfa de Rumele », « cumașurile » de Misir, « meșinele » sau pielăria subțire, stofele « de Mesina sau Veneția », venind din spre miazăzi și mergând spre « țara căzăcească ».(vezi și mai sus, p. 32). De asemenea, continuă să treacă negustorii cazaclii peste Dunăre. La aceștia se adaogă acum și negustori din Bucovina care trimit prin Moldova, marfă la Odesa sau aduc de acolo. E cazul, de pildă, a mai multor Evrei care, la 27 Martie 1799, sosesc în Iași cu 48 de « vase » cu mărfuri diferite, în valoare de 100.000 de guldeni împărătești. Prin Cetatea-Albă ei se îndreaptă spre Odesa; cu un an mai înainte, făcuseră un transport asemănător[3].

O mențiune merită și *marchitanii* sau negustorii ambulanți care apar documentar în această epocă, la începutul veacului al XIX-lea. Ei purtau marfa în căruțe cu cai sau în coropce, un fel de dulapuri pe care le duceau în spate; acestora din urmă li se spunea și coropcari. Putându-se deplasa ușor, la bâlciuri și târguri, ei puteau însoți și armatele în marș; în timpul războiului din 1806—1812 îi găsim pe lângă oștile rusești, furnizând cele necesare. Dionisie Eclisiarhul povestește că soldații « bea horelcă dela marchitani, -măcar să fi fost ocaua un galben », dar — continuă el — era cu îndestulare la marchitani de toate, că făcea mare negustorie ca la un bâlciu mare și câștiga bani » . . .[4]. In alt loc, descriind cucerirrea Rusciucului și marea pradă ce s'a luat atunci, acelaș Dionisie adaogă « Muscalii cerea la marchitan o pâne și o oca de vin și-i arunca un galbin »[5]. E de notat de altfel că atât termenul *marchitan* cât și termenul *coropcă* sunt de origină rusească[6] și s'au introdus la noi tocmai în legătură cu repe-

[1] *Ibidem.*

[2] Th. Codrescu, *Uricarul*, t..XIV, p. 241.

[3] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, p. 127.

[4] Dionisie Eclisiarhul, *Cronograful Țerei Rumânești*, ed. C. Nicolăescu-Plopșor, R. Vâlcea, 1934, p. 179.

[5] *Ibidem*, p. 173.

[6] H. Tiktin, *o. c.*, p. 950—1 și 418.

www.dacoromanica.ro

tatele campanii rusești din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și dela începutul veacului al XIX-lea. De altfel, printre cei dintâi marchitani, mulți erau chiar Ruși, venind cu marfă din Rusia pentru nevoile oștirilor; erau apoi Greci [1] și, dela o vreme, și Români. La 28 Martie 1808, Divanul Domnesc dă o circulară, scutind de vamă pe acești « marchitani cari aduc pe la polcuri ceale trebuincioase lucruri și băuturi dela Rusia » [2]. Inmulțindu-se și făcând concurență negustorilor stabili, cu prăvălii, ei provoacă o plângere a acestora din urmă către Divan care, la rându-i, se adresează generalului maior Repninschi, la 9 Aprilie 1812. Divanul arată că « au dat jalbă toți negustorii pieții ai acestei politii (adică ai Bucureștilor!),... pentru marchitanii ce se negutătoresc cu mărfuri cu cărute, cum că, împotriva bunei rânduieli, de sineși pun cărutele și deschid mărfurile pe dinaintea prăvăliilor lor », băgând totodată caii prin grădini și făcând stricăciuni. Cer deci să fie obligați marchitanii, pentru alișverișul lor, « să găsească hanuri sau prăvălii cu chirie să-și puie mărfurile » [3]. Termenul marchitan s'a păstrat până astăzi în limba română, mai ales cu înțelesul de negustor de măruntișuri. Coropcari există încă în unele regiuni izolate de munte, cu drumuri grele; ei vând manufactură, măruntișuri și în genere articole de toaletă femenină.

Volumul relațiilor economice dintre Români și Ruși. Dacă se pot urmări, cu relativă ușurință, relațiile economice dintre Români și Ruși grație știrilor pe care le avem de-a-lungul veacurilor, e mai greu de răspuns la întrebarea ce au reprezentat aceste relații în volumul total al comerțului exterior românesc, care este procentul lor. Dificultatea provine din faptul că ne lipsesc în acest domeniu, pentru întreaga epocă cercetată, *date statistice* [4]; ele încep sa se cu-

[1] Laurençon, *o. c.*, p. 23, descriind viața economică a țărilor noastre, afirmă: « Il s'y trouve quelques *markitans* ou marchands russes qui détaillent des marchandises communes ». Iar Colson, *o. c.*, p. 211, într'un capitol similar, ocupându-se de negustorii din Principate, afirmă: « d'autres appelés *Markitans*, vendent en meme temps les produits de l'industrie et du commerce de la Russie »; aceștia sunt « Russes ou Grecs ». Mai departe, p. 213, tot la Colson: « Les markitains qui tirent leurs articles de Russie, quoique la concurrence soit très grande, ont toujours un bénéfice de 25 pour cent. Ces articles sont les objets de cuivre travaillé, la porcelaine, des coffres en cuir, des fourrures, des cuirs pour sellerie et cordonnerie, les articles de bureaux, des équipements militaires, le thé, du fer en barres et quelques objets de serrurerie ».

[2] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, XI, p. 651.

[3] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IX, p. 595.

[4] Pentru datele statistice, în epoca veche, vezi Const. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.* s. 2, t. VII (1927), p. 2 6; cf. Tudor Al. Stoianovici, *Statistica românească în veacul al XVI lea*, in *Analele Institutului de Statistică*, I, 1942, p. 315—319.

www.dacoromanica.ro

leagă tocmai dela Regulamentul Organic înainte. Suntem deci nevoiţi să ne mulţumim cu unele indicaţiuni izolate, cu câteva cifre, când şi când, trebuind să deducem, pe cât e cu putinţă, restul.

Un fapt e sigur: *Relaţiile comerciale ale Moldovei cu ţările ruseşti au fost mai întinse decât ale Munteniei*. Pentru epoca veche, veacurile XIV şi XV, până la ocuparea Chiliei şi Cetăţii Albe de către Turci (1484), ele reprezintă *o cotă importantă* din totalul comerţului exterior moldovean, în orice caz mai importantă decât aceea cu Ungaria. In Muntenia, în aceiaşi epocă, este invers, negoţul cu oraşele săseşti din Ardeal prevalând.

In secolele XVI—XVII, pe măsură ce dominaţia turcească se accentuează, relaţiile comerciale cu Imperiul Otoman capătă tot mai multă însemnătate; ele ajung, în cele din urmă, să domine piaţa românească. Totuşi legăturile noastre economice cu ţările ruseşti continuă neîntrerupt, schimbul de mărfuri nu încetează. In special Moldova e activă în privinţa aceasta, după cum dovedesc, între altele, încasările vămii dela Hotin [1]. Nu se poate vorbi deci de relaţii « lipsite de continuitate », cu atât mai puţin de lipsă de relaţii. Nu putem preciza ce reprezintă ele în cifre. Dar câte o ştire ca aceea a lui Bandini, potrivit căreia mii de care cu peşte treceau hotarele Moldovei spre miazănoapte şi răsărit [2], arată că aceste relaţii înseamnă totuşi o cotă apreciabilă. La fel în Ţara Românească; faptul că numai un singur articol, blănile preţioase, dăruite de Brâncoveanu la Poartă şi diferiţilor soli în cursul anului 1694 reprezintă peste 5% din bugetul ţării [3], e semnificativ.

In veacul al XVIII-lea, paralel cu ofensiva victorioasă a celor două imperii — austriac şi rus — împotriva Turcilor, încep să sporească şi schimburile comerciale respective. In special, după pacea dela Küçük-Kainargi, ele iau o deosebită desvoltare. Sulzer dă numai pentru blăni, cifra de « peste 400.000 lei » anual în Muntenia singură [4]. La sfârşitul veacului, ierarhia schimburilor cu ţările străine, era, în ce priveşte valoarea mărfurilor, următoarea: în primul rând venea Turcia, apoi Austria, sau mai exact lumea germană, deoarece cuprinde şi Saxonia, cu Leipzig, iar în al treilea rând Rusia. Această ierarhie se menţine până la războiul terminat prin pacea dela Adrianopol (1829), deşi în ce priveşte exportul în ţările noastre, Austria trece înaintea Turciei. Astfel, în 1831, anul care precede aplicarea Regulamentului Organic, Muntenia importă din Ţările germanice (Austria şi Saxonia) pentru 10.392.000 de piaştri, din Turcia pentru 4.211.000, iar din Rusia pentru 2.106.000, această ultimă cifră repartizându-se astfel: pielărie 200.000 piaştri; blănuri 600.000; fierărie 426.000; mărfuri diverse 880.000 [5].

[1] Vezi mai sus, p. 15.

[2] *Idem*, p. 21.

[3] *Idem*, p. 25.

[4] *Idem*, p. 35.

[5] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 270.

www.dacoromanica.ro

Iar la începutul Regulamentului Organic, în cursul anului 1833, constatăm că Austria (inclusiv Leipzig) venea în frunte cu un export de 7.240.000 fr., în timp ce Turcia și mărfurile sosite pe calea apei figurează cu 2.760.000 iar Rusia cu 220.000 lei [1]. Această ultimă cifră trebue sporită însă cu valoarea mărfurilor rusești sosite *pe calea apei.* Căci știm sigur că au venit asemenea mărfuri. Incă în 1829, îndată după încheierea păcii, au sosit la Galați, așa cum ne arată un raport consular, « mai multe vase rusești și unul sard; ele au adus tabac, icre negre — mărfuri rusești — câteva mii de lămâi și mărunțișuri de mică valoare; au încărcat, în schimb, seu, miere, unt și brânză » [2]. In 1831 intră în portul Brăila: 38 vase turcești, *31 rusești*, 19 anglo-ioniene și 17 austriace [3], iar în portul Galați, 63 turcești, 54 *rusești*, 31 franceze și anglo-ioniene, 30 austriace și 4 italiene. In acelaș an, Rusia importă vin din Muntenia pentru 141.000 fr. [4].

In ce privește Moldova, un raport consular francez, amănunțit, dă pentru anul 1833, următoarele cifre: import 4.033.000 franci, export 4.517.000 [5]. Pe de altă parte, memoriul lui Jules de Hagemeister arată că tot în 1833, au intrat, prin Sculeni, mărfuri rusești în valoare de 680.000 de ruble [6], ceea ce face, socotind rubla egală cu 2,65 fr., 1.802.000 fr. Deci, în cazul când cifrele raportului consular francez sunt exacte [7], *o cotă importantă*, aproape jumătate din importul total.

Monete rusești în Țările Române. Țările Române au cunoscut din cele mai vechi timpuri întrebuințarea monetei metalice; pe teritoriul lor au circulat tot felul de bani, de aur, de argint, de aramă, străini și localnici [8]; printre aceștia au fost și *bani rusești*. Prima mențiune documentară este din 1388, când, în actul din 10 Februarie, Petru-Vodă al Moldovei anunță pe regele Vladislav Iagello al Poloniei că i-a trimis « trei mii de ruble de argint frâncesc » (г҃ тисѧчи рꙋбли фрѧжкого сєрєбра) [9] iar nu patru, cât îi ceruse acesta din urmă, prin scrisoarea din 27 Ianuarie (д҃ тисѧчѣ рꙋбли фрѧжьского сєрєбра)[10].

[1] *Ibidem*, p. 343.

[2] *Ibidem*, p. 228.

[3] N. Iorga, *Istoria comerțului*, II, p. 149—150.

[4] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 343.

[5] *Ibidem*, p. 367.

[6] Jules de Hagemeister, *o. c.*, p. 167—168.

[7] Rezerva provine din faptul că acest izvor dă pentru importul pe uscat 1.000.000 franci față de 3.033.000 importul pe apă. Se poate și ca raportul între rublă și franc să fi fost altul.

[8] Vezi, pentru detalii, Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, ediția a patra, p. 553—558 și III, 2, p. 617—631.

[9] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 603—604.

[10] *Ibidem*, p. 605.

www.dacoromanica.ro

Voievodul adaogă și lămurirea că rublele le-a dat « în acea greutate, în care am început să dăm dela Luck[1] și le-am dat pe toate în Suceava »[2], capitala Moldovei. Mai târziu, în 1411, Vladislav Iagello dă un act lui Alexandru cel Bun în care recunoaște că, din vechea datorie, au mai rămas neplătite « o mie de ruble de argint francesc » (ѡдинү тысячю рүблєвъ фрѧзьского сєрєбра) și se obligă să le achite în termen de doi ani[3]. Aceste « ruble » amintite și în alte documente din veacul al XV-lea, uneori cu adaosul că argintul e «curat» sau «topit»[4], reprezentau, se pare, o monetă *ideală*, de calcul, iar nu o monetă reală, bătută, cum era groșul[5]. Mai cunoaștem și alte monete ideale din această vreme: astfel, « fertunul » sau sfertul de marcă de argint, întrebuințat ca monetă de calcul în Muntenia, pe vremea lui Mircea cel Bătrân[6].

In privința valorii acestei « ruble de argint », nu putem da deocamdată o indicație precisă; se pare că ea era egală aproximativ cu o jumătate de marcă[7].

In orice caz, este semnificativ faptul că se întrebuințează, pentru a se desemna această monetă, termenul de « rublă », termen specific rusesc.

Mai târziu, în veacul al XVII-lea, întâlnim în Muntenia « taleri rusești » și « dutce ». Informația ne-o dă documentul din 1645, Martie 23, prin care logofătul muntean Sava comunică Brașovenilor că le-a trimis banii pentru postavul comandat, 180 de taleri, dintre cari « 30 taleri a 160 de bani, *taleri rusești 10 a 160 de bani*, dutce pentru 24 florini, dutca de socotit în 13 bani »[8]. Talerul rusesc era deci ceva mai mare decât leul vechiu care avea 133 de bani — cel nou numai 120 — și mai mic decât *galbenul* care avea 200. In ce privește *dutca*, ea având valoarea de 13 bani, nu știm dacă e rusească; dutcele siguri rusești, din veacul al XVIII-lea, întrebuințate în Moldova, prețuiau cât două copeici sau patru bani. In privința aceasta, avem mărturia precisă a cronicei moldovenești care, povestind împrejurările de după înfrângerea dela Stănilești (1711), arată că Vizirul ceruse să i se trimită 60 de pungi de bani. Caimacamul de scaun din Iași, vornicul Lupu —

1 Oraș în Polonia.

2 M. Costăchescu, *o. c.*, II, p. 603—604.

3 *Ibidem*, p. 640—641.

4 Const. C. Giurescu, *o. c.*, II, p. 556.

5 *Ibidem*.

6 Vezi documentul din 1413, August 6, la I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 3: ѡт ӑ вилар ипри фєртүн; cf. Const. C. Giurescu, *o. c.*, II, p. 554.

7 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 602, sub роүбль.

8 Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1132—1133.

www.dacoromanica.ro

Dimitrie Cantemir urmase pe Petru cel Mare în Rusia — a încercat să execute ordinul. « Ce alţi bani nu prea erau — povesteşte cronica — fără decât copeice şi *dutce de câte patru bani* şi timfi de cei noi moschiceşti »[1].

Cu prilejul campaniei din 1711 au rămas în Moldova şi alte monete ruseşti, în afară de dutce. Pasagiul din cronică, reprodus mai sus, aminteşte *copeicile*. Acestea erau monete de argint, valorând doi bani sau doi aspri; erau deci ceva mai mici decât *paralele* turceşti, egale fiecare cu 3 bani sau aspri. Cronica, povestind alianţa dintre Dimitrie Cantemir şi Petru cel Mare, arată că acesta din urmă a trimis Domnului Moldovei « câteva mii de ruble, bani de argint, tot copeice ». Iar mai departe, descriind scumpetea ce era în ţară din cauza lipsei de grâne, precizează: « că acum ajunsese sacul de făină câte 10 ruble, cumu-i la noi 10 ughi; eară la obuzu (la tabăra armatei ruseşti!) pânea de 60 de dramuri *6 copeice adecă 12 bani* »[2].

Din acest pasagiu rezultă şi valoarea rublei; ea era socotită în Moldova, în 1711, egală cu galbenul sau ughiul, deci cu 200 de bani sau aspri. Echivalenţa aceasta ne e confirmată şi de cronicarul Ioan Neculce care în *Letopiseţul* său spune că senatul rus a hotărît să dea lui Dimitrie Cantemir « câte douăzeci de pungi pre an care fac şase mii de ruble »[3]. Cum într'o pungă intrau 500 lei, rezultă că o rublă era egală cu un leu şi două treimi sau — leul, nou, având atunci 120 bani — cu 200 de bani, deci cu un galben[4].

« Timfii » erau de asemenea monete de argint ruseşti. Sub numele de « timfi de cei noi moschiceşti » sunt amintiţi, după cum am văzut în cronică, în legătură cu expediţia din 1711 a lui Petru cel Mare[5].

In timpul războiului din 1768—1774, trupele ruseşti, ocupând Ţările Române, au bătut nişte monete speciale, la Sadagura, lângă Cernăuţi. De aramă, ele au pe avers stemele unite ale Munteniei şi Moldovei, iar pe revers valoarea, în parale şi bani ruseşti: 1 para = 3 denghi (adică bani!); 2 parale = 3 copeici[6].

La sfârşitul veacului al XVIII-lea şi la începutul celui de al XIX-lea, în urma repetatelor războiae ruso-turce purtate în primul rând pe teritoriul românesc şi în urma sporirii volumului de afaceri comerciale, varietăţile şi cantitatea de monete ruseşti aflătoare în ţările noastre creşte şi ea considerabil. După tratatul dela Adrianopol (1829) şi în preajma aplicării Regulamentului Organic (1832), circulau în Muntenia şi în Moldova o serie întreagă de monete ruseşti, de aur, de argint

---

[1] M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, t. II, Bucureşti, 1872, p. 115; cf. Const. C. Giurescu, *o. c.*, III, 2, p. 620.

[2] M. Kogălniceanu, *o. c.*, II, p. 104.

[3] *Ibidem*, II, p. 337.

[4] Const. C. Giurescu, *o. c.*, III, 2, p. 626.

[5] *Ibidem*, III, 2, p. 627.

[6] *Ibidem*, III, 2, p. 617—618.

www.dacoromanica.ro

HARTA RELAȚIILOR ECONOMICE DINTRE ROMÂNI ȘI RUȘI

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

www.dacoromanica.ro

și de hârtie (asignate). De aur era « polimperialul » sau jumătate de imperial care în 1852 valora 54 de lei [1] și piesa de 5 ruble. De argint erau piesele de: o rublă și jumătate, o rublă, trei sferturi de rublă, jumătate de rublă. Urma apoi, în ordine descrescândă, piesele de 30 copeici, de 25, de 20, de 15, de 10, de 4 și de o copeică [2].

Rublei i se mai spunea și *carboavă* — termenul e de asemenea rusesc [3] — iar piesei de 20 de copeici și *sorocovăț*, deoarece era egală cu « patruzeci » de bani (în rusește sorok = patruzeci). Tot sorocovăț i se spunea și unei monete austriace, submultiplii acesteia din urmă erau « polsorocovățul » sau jumătate de sorocovăț și sfertul de sorocovăț [4].

Primele asignate rusești sau monete de hârtie datează din 1768, din timpul Impărătesei Ecaterina a II-a; aveau drept garanție moneta măruntă de *aramă*. Emise la început pentru o valoare de 40 de milioane de ruble, în 1824 ele atingeau o cifră de aproape cincisprezece ori mai mare, exact 595.763.311 ruble; paralel cu creșterea volumului asignatelor a scăzut valoarea lor, astfel încât, după războiul terminat prin pacea dela Adrianopol (1829), 100 de ruble de argint erau egale cu 379 ruble asignate [5].

In Țările Române asignatele rusești au fost introduse pentru întâia oară, în număr restrâns, în timpul războiului și ocupațiunii din 1806—1812; la sfârșitul ocupațiunii au fost însă retrase [6]. In 1828, cu prilejul noului războiu, ele se introduc iarăși, la cursul oficial de un galben olandez egal cu 11 ruble și 75 de copeici. Evoluția fericită a operațiunilor militare și încheierea tratatului dela Adrianopol au făcut ca să nu se producă o scădere a cursului acestor asignate, dimpotrivă, se constată o creștere a lui, galbenul ajungând să valoreze numai 10 ruble și 80 copeici. Pentru acest motiv, Kiselef intervine la un moment dat, în 1832, la Petersburg și obține o scădere a cursului, fixându-se galbenul egal cu 11 ruble asignate [7]. La sfârșitul ocupațiunii, în 1834, aceste monete de hârtie au fost retrase de către autoritățile rusești, așa cum se procedase și în 1812 [8].

CONSTANTIN C. GIURESCU

---

[1] G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 213.

[2] G. Zane, *o. c.*, p. 210.

[3] Vezi H. Tiktin, *Dicționar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903, p. 291: « carbove..., Silberrubel.., Et. Russ. Karbovecu, — bovánecu (gen. -vánca) ».

[4] G. Zane, *o. c.*, p. 212.

[5] *Ibidem*, p. 284—285.

[6] *Ibidem*, p. 281—282.

[7] *Ibidem*, p. 286—292.

[8] *Ibidem*, p. 281. — Studiul de față apărând și în traducere franceză, n'am mai dat aci rezumatul în limbă străină care însoțește articolele publicate în *Rev. Ist. Rom.*

www.dacoromanica.ro

ISTORIA ŢĂRII ROMÂNEŞTI DELA 1688 ÎNCOACE

In *Mag. ist. p. Dacia*, tom. 5, pe 1847, p. 93—183, s'a publicat o cronică ce începe expunerea cu domnia lui Constantin Brâncoveanu şi întrerupe această expunere incidental în domnia lui Ştefan Cantacuzino (Aug. 1714).

Redactorii Mag. istoric au dat acestei opere istorice un titlu ad-hoc: *Istoria Ţării Româneşti de la anul 1689 încoace, continuată de un anonim*, iar cercetătorii mai noi, unii i-au spus pe scurt: Cronica Anonimă, iar alţii *Memoriile lui Radu Popescu*.

Dela publicare, din 1847, ms acestei cronice a dispărut şi dispărut e şi astăzi, după o sută de ani, pentru istoria literaturii româneşti. Ceva mai mult: în afară de manuscriptul după care s'a publicat cronica n'a mai fost descoperit niciun alt ms în bibliotecile publice sau particulare [1].

Studiile ce s'au întreprins, luând în considerare textul cronicei aşa cum şi cât a fost publicat în *Mag. istoric*, au socotit această operă, pentru tendinţele manifeste, o continuare a *Istoriilor domnilor Ţării Româneşti* şi de aci izvorul discuţiilor cu privire la autorul acestei cronice. Vom vedea mai departe cât sunt de îndreptăţite fiecare din aceste păreri.

De vreo patruzeci de ani cercetările asupra Cronicei Anonime sunt staţionare. Se cuvine deci să amintim pe scurt stadiul cunoştinţelor de acum patru decenii.

Trei sunt învăţaţii români care au adus un punct de vedere nou în cercetările lor cu privire la această cronică: I. G. Sbiera, N. Iorga şi Const. Giurescu.

Primul, în ordine cronologică, e I. G. Sbiera [2] care a atribuit Cronica Anonimă lui Radu Popescu Vornicul. El consideră această cronică un fragment dintr'o operă mai întinsă, care, dat fiind spiritul în care e scris

[1] Cartojan N., *Ist. lit. române vechi*, fasc. 3 (1946), p. 260, col. 1.

[2] I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării în răstimpul dela 1504—1714*, Cernăuţi, 1897, p. 206.

www.dacoromanica.ro

acest fragment, de ostilitate față de Cantacuzini, se poate întregi într'o parte cu opera cunoscută ca fiind a lui Radu Popescu dela 1699 înainte, așa cum se află în compunerea compilației mavrocordătești, iar în cealaltă parte, la început, se poate întruni cu *Istoriile domnilor Țării Românești*, care sunt, după Sbiera, tot opera lui Radu Popescu.

Deci I. G. Sbiera, având în vedere că Radu Popescu a scris o cronică a Țării Românești dela descălecatul așa zisului Radu Negru până în Martie 1729, în care cronică se află un hiatus, o lipsă dela Mai 1688 până în Oct. 1699, cărei lipse îi corespunde cronologic și ca tendință în bună parte Cronica Anonimă, a socotit că această cronică e opera lui Radu Popescu.

In sprijinul acestei concluzii aducea și constatarea că încă din primul an al domniei lui Brâncoveanu « Radul logofătul, fiul Hrizii Vistiiarul din Popești, fiind învățat și în limba lătinească », era introdus în scenă de această Cronică Anonimă, raportând cuvintele rostite în fața generalului Heissler, ca trimis al lui Brâncoveanu. Altă persoană nu putea ști și raporta cuvintele rostite de Radu Popescu, în această împrejurare; deci autorul Cronicei Anonime e Radu Popescu.

Cu toate că se susținea că Anonima corespunde hiatusului dintre *Istorii* și *opera netăgăduită a lui Radu Popescu* dela Oct. 1699 înainte, observăm că nu există legătură normală între *Istoriile* de care vorbește Sbiera, care se sfârșesc la Mai 1688 și Cronica Anonimă, care începe la sfârșitul lui Oct. 1688, cu alegerea de domn a lui Constantin Brâncoveanu.

Nicolae Iorga socotește de asemenea autor al Cronicei Anonime pe Radu Popescu, ca și Sbiera, dar aduce în sprijinul susținerilor sale, pe lângă adâncirea argumentelor anterioare și alte dovezi [1].

Descopere încă în ms. 441, din Biblioteca Academiei Române, o continuare a acestei Cronice Anonime [2].

In rezumat argumentarea lui N. Iorga e aceasta: Spiritul de ostilitate față de Cantacuzini, spirit în care e scrisă această cronică, felul cum se judecă și apreciază oamenii și evenimentele, prezentarea acțiunilor unui boer de a doua mână, cum era Radu Popescu, impun paternitatea lui. Apoi autorul e un cunoscător al limbilor latină și greacă, al limbii turcești și un introducător de neologisme, constatări identice și pentru Radu Popescu, care știe latinește, grecește, turcește și din opera lui necontestată se vede că e un introducător de neologisme.

O ultimă și hotărîtoare dovadă e că atât Cronica Anonimă cât și Radu Popescu tratează epoca dela 1699 până la Sept. 1714 nu numai cu foarte multe asemănări, dar de cele mai multe ori cu aceleași cuvinte.

---

[1] N. Iorga, *Cronici Muntene*, în *Acad. Rom., Mem. sec. ist.*, ser. 2, tom. XXI (1899), p. 368—377 și N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, ed. 2-a, vol. II, Buc. 1926, p. 203 și urm.

[2] N. Iorga, *Studii și documente*..., III, p. 22—27.

www.dacoromanica.ro

Din cauza lipsei de proporţie a Cronicei Anonime, a lipsei de orânduială şi plan Nicolae Iorga numeşte Cronica Anonimă *Memoriile lui Radu Popescu*.

Const. Giurescu, în studiul ce închină Cronicei Anonime[1], ajunge la concluzia că Radu Popescu nu poate fi autorul acestei cronice, cum susţineau I. G. Sbiera şi N. Iorga.

Părerea lui Sbiera că Anonima ar fi un fragment de legătură între *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* şi cronica lui Nic. Mavrocordat îşi pierde valoarea deoarece legătura dintre Istorii şi Cronica lui Nic. Mavrocordat e alta, aceea din ms. 537 al Bibliotecii Academiei Române. Asemănarea de idei şi expresiuni din perioada 1699—1714 între Cronica Anonimă şi Radu Popescu nu cere neapărat acelaşi autor, ci o simplă utilizare, cum s'a mai întâmplat cu *Istoriile* şi Cronica Cantacuzinească până la domnia lui Grigore Ghica.

Prezenţa neologismelor latine în Cronica Anonimă nu e ceva specific acestei cronice şi lui Radu Popescu, neologisme latine se găsesc în opera contemporanului Radu Greceanu şi la cronicarii moldoveni dela sfârşitul sec. 17 şi începutul celui de al XVIII-lea. Şi adăogăm noi, explicaţia prezenţei acestor neologisme se datoreşte mai degrabă mediului cultural al epocei.

Din felul cum se utilizează ziceri sau citate din autorii latini şi greci se precizează o diferenţiere între Cronica Anonimă şi Radu Popescu. Statistic vorbind Anonima are cu mult mai puţine neologisme latine şi greceşti în comparaţie cu Radu Popescu şi Greceanu.

Radu Popescu ştie turceşte şi întrebuinţează cuvinte turceşti, a căror relaţie gramaticală o conservă ca în limba originală, nu în traducere. Astfel el zice *vezir-agasî*, în timp ce Cronica Anonimă spune *agă al Vizirului*.

In concluzie: pe baza explicărilor şi constatărilor de mai sus, adică a *indicării* adevăratului text, — altul decât Anonima — care face legătura între Istorii — dela Mai 1688 — şi Cronica lui Radu Popescu, dela Oct. 1699 înainte, *a explicării* asemănării de idei şi expresiuni din perioada 1699—1714 între Anonimă şi Radu Popescu prin utilizare, a *prezenţei neologismelor* la toţi autorii, dela sfârşitul sec. XVII şi începutul sec. XVIII ca un nivel cultural al epocii, a *diferenţierii* manifeste între Anonimă şi Cronica lui Radu Popescu în utilizarea zicerilor şi citatelor din autorii greci şi latini şi a cunoştinţelor de turceşte, pe baza tuturor acestora *Cronica Anonimă*, conchide Const. Giurescu, *nu are de autor pe Radu Popescu*.

Const. Giurescu socotea Cronica Anonimă o continuare a *Istoriilor*, ceea ce avem din această cronică fiind numai un fragment. Şi e o continuare a *Istoriilor*, deoarece e scrisă în ton duşmănos Cantacuzinilor şi are unele trimiteri la fapte povestite în Istorii.

---

[1] Giurescu Constantin, *Contributiuni la studiul cronicelor muntene*, Buc. 1906, p. 120 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Continuarea Anonimei publicată de Nicolae Iorga, fiind ostilă lui Nic. Mavrocordat, exclude de asemenea paternitatea lui Radu Popescu care scrie pentru acest Domn. Căutând să fixeze data redactării Cronicei Anonime, după concordanța cronologică ce se poate face între anumite evenimente amintite, Const. Giurescu stabilește că partea desvoltată a acestei cronice până la 1699 a fost scrisă între 1709 și 1711, iar a doua parte, cea scurtă, dela 1703 înainte, între 1716—1719.

Acesta era stadiul cunoștințelor asupra Cronicei Anonime acum patruzeci de ani [1].

Deoarece n'avem de gând să polemizăm cu oamenii care s'au străduit să lumineze problema Cronicei Anonime, ne vom mărgini, pe cât se poate, la expunerea rezultatului cercetărilor noastre. Și pentrucă stabilirea izvoarelor Cronicei Anonime obligă puncte de plecare noi în luminarea acestei probleme, ne vom ocupa în primul rând de aceste izvoare.

IZVOARELE CRONICEI ANONIME

S'a afirmat categoric și continuu că ms după care s'a publicat Cronica Anonimă s'a pierdut și altul nu se mai află [2]. Lucrurile nu stau chiar așa. Ms după care s'a tipărit această cronică există, nu s'a pierdut. El se află în Biblioteca Centrală din Blaj. A fost semnalat de cei doi cercetători care au întocmit inventarul mss Bibliotecii Centrale din Blaj, Ștefan Manciulea [3] și N. Comșa [4], dar nici primul, nici celălalt n'au făcut cuvenita identificare și nici recenseți cuvenita punere la punct [5].

In afară de ms dela Blaj, după care s'a editat Cronica Anonimă de redactorii *Mag. istoric*, se mai găsesc în Biblioteca Academiei Române, secția mss, încă trei mss identificate de mine, care cuprind această cronică.

In cele patru mss unde am aflat până acum Cronica Anonimă peste tot se află în continuarea Cronicei Cantacuzinești. nu în continuare sau în vreo legătură oarecare cu *Istoriile domnilor Țării Românești*.

Nicolae Iorga a stăruit mult asupra asemănărilor de limbă între Cronica lui Radu Popescu și Cronica Anonimă în epoca 1699—1714 recte 1703—1717, pentru a dovedi paternitatea lui Radu Popescu. Intr'adevăr cine compară Cronica Anonimă cu cronica lui Radu Popescu în această epocă, e izbit de asemănarea dintre aceste două opere din

---

[1] Nu putem socoti noutate susținerea nedocumentată a lui Scarlat Struțeanu, *Doi umaniști*..., în rev. *Ramuri*, Mai-Iunie 1941, p. 40—55 că autor al Cronicei Anonime ar fi ardeleanul Teodor Corbea.

[2] N. Cartojan, *Istoria lit. române vechi*, vol. III, Buc. 1946, p. 260, col. 1.

[3] Șt. Manciulea, *Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj, 1939.

[4] N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală dela Blaj*, Blaj 1944, p. 228.

[5] *Rev. Ist. Rom.*, XV (1945), p. 515—516.

www.dacoromanica.ro

punct de vedere al înlănțuirii faptelor, al povestirii și uneori și al identității expresiilor.

E curios că partea primă a Cronicei Anonime, dela Oct. 1688 — nu 1689 cum s'a pus în titlu de redactorii Mag. istoric — la 1699, n'a provocat cercetătorilor o comparație cu cronica lui Radu Grecianu [1], mai ales că începutul lor e aproape identic. Să procedăm la punerea textelor față în față.

Radu Grecianu

«Multe și vrednice istorii fiind lucrurile și întâmplările ce s'au întâmplat în zilele luminatului și prea creștinului Domn Țării Românești Io Costandin Brâncoveanu Basarab Voevod...» ș. a. m. d. (Grecianu p. 7 r. 12—r. 14)

Cronica Anonimă

«Multe și vrednice de auzit istorii sânt de faptele ce s'au întâmplat în zilele domniei lui Costandin Vodă Brâncoveanul»... ș. a. m. d. *Mag. ist.*, V, p. 93 r. 9—r. 11.

Redacțiile sunt aproape identice.

Mai departe Greceanu spune că faptele lui Șerban Cantacuzino sigur că sunt scrise la istorii, iar el începe viața lui Brâncoveanu cum și în ce chip s'a ridicat și a luat domnia, de vreme ce este strănepot bătrânului Matei Basarab. *Ibid.* p. 8.)

Motivarea alegerii lui Constantin Brâncoveanu se află și aici: «Costandin logofătul Brâncoveanu este neam de al lui Matei Vodă» (*Ibidem* p. 94 r. 18 — r. 20).

Radu Grecianu

Moartea lui Șerban Vodă, survenită după ce a trimis solia la Viena pentru ocrotirea țării și reușita misiunii lui Brâncoveanu în Ardeal pentru a înlesni calea soliei.

Adunarea boerilor la Mitropolie, chemarea lui Brâncoveanu acolo, lepădarea lui de Domnie, apoi îmbrăcarea cu caftan de un capegiu și ungerea sa ca domn. Alaiul către Curtea Domnească, jurământul de credință cerut boerilor în biserica Curții Domnești, mergerea în divanul cel mare, așezarea în scaun, slobozirea tunurilor și veselia din tot orașul.

Se amintește apoi înmormântarea lui Șerban Vodă și trimiterea boerilor la Poartă, la Hanul Tătarilor, etc., ca să obțină confirmarea domniei sau să anunțe noua domnie. Acțiunea soliei

Cronica Anonimă

Urmează consfătuirea boerilor la Curte pentru alegerea de domn a lui Brâncoveanu, uneltirile Doamnei lui Șerban Vodă ca să ridice domn pe fiul său Iordache, apoi adunarea la Mitropolie a tuturor boerilor și ostașilor, chemarea lui Brâncoveanu, lepădarea acestuia de domnie, îmbrăcarea lui cu caftan de către un capegiu și ungerea ca domn. Alaiul până la Curtea Domnească, intrarea în biserica Curții Domnești și jurământul de credință cerut boierilor de Brâncoveanu; mergerea în divanul cel mare, așezarea în scaun și slobozirea tunurilor, muzică.

După veselia instalării în scaun a lui Brâncoveanu se vorbește imediat de trimiterea boerilor la Poartă, la Hanul; confirmarea domniei de către Poartă, capegiul sosit cu caftan și

[1] Radu vel logofăt Grecianu, *Viața lui Costandin Vodă Brâncoveanu*, cu note și anexe de Ștefan D. Grecianu, Buc. 1906, 386 p.

www.dacoromanica.ro

la Poartă, obţinerea confirmării domniei lui Brâncoveanu, sosirea capegiului cu caftan şi instalarea oficială a lui Brâncoveanu.	instalarea oficială a lui Brâncoveanu în scaun.
Inştiinţarea trimisă după solia ce mergea la Viena. (Grecianu p. 9—13).	După acestea revine la înmormântarea lui Şerban Vodă şi continuă cu înştiinţarea trimisă după solia ce mergea la Viena. (*Ibidem*, p. 94—100.)

Numai din acest început de punere faţă în faţă a faptelor din cronica lui Radu Grecianu şi din Cronica Anonimă se poate conchide că Anonima urmează cronica lui Grecianu nu numai ca înlănţuire de fapte, dar şi ca mod de prezentare, dela început până la 1699, adică în partea primă unde Cronica Anonimă e desvoltată. Partea aceasta primă, desvoltată, a Cronicei Anonime sfârşeşte cu un eveniment de caracter extern, internaţional, cu încheerea păcii dela Carloviţ, între Turci şi Nemţi, din partea Turcilor fiind delegaţi Reis-efendi şi Alexandru Exaporitul, marele dragoman, iar din punct de vedere intern ultimul fapt amintit e de prin 1697, sosirea în ţară a lui Scarlat Mavrocordat ca să se căsătorească cu fata lui Const. Brâncoveanu. Cine doreşte să facă controlul până la capăt să urmărească mai departe în ediţia critică concordanţa între aceste două cronice.

Dar paralel cu *Viaţa lui Brâncoveanu* autorul Cronicei Anonime foloseşte pentru unele fapte şi Cronica lui Radu Popescu.

Astfel boierii care au mers la Poartă să obţină confirmarea domniei lui Brâncoveanu, spune Greceanu, n'au întâmpinat niciun obstacol, nicio opunere din partea Turcilor.

Cronica lui Radu Popescu scrie în legătură cu acest fapt: « Poarta foarte s'au mâniiat auzind căci au făcut Rumânii domn fără ştirea stăpânilor şi sta lucrul în cumpănă ca să nu-l lase pre el domn, ci să pue altul care vor vrea ei . . . ».

Cronica Anonimă prezintă în acelaşi mod chestiunea: « Era Vizirul şi alţi meghistani îndoiţi pentru această domnie şi cam cu părere rea, căci întâi şi-au ridicat Românii domn, deacii le-au făcut ştire şi zicea: dacă Românii scot domnii şi pun domnii, dar noi ce suntem aici şi ce păzim aici? Aşa lucrul în cumpănă sta. . . » ş. a. m. d.

Ca atitudine generală expunerea Cronicei Anonime corespunde cronicei lui Radu Popescu. Descoperim şi o expresie identică în ambele cronice « sta lucrul în cumpănă ». Sunt şi alte împrumuturi dela Radu Popescu care se pot uşor afla cercetând ediţia critică.

Trecând acum la a doua parte a Cronicei Anonime, dela 1703 înainte, la partea scurtă, constatăm că după cum dela 1688 până la 1699 autorul s'a folosit de un îndreptar principal: *Viaţa lui Brâncoveanu* de Radu Greceanu, tot astfel dela 1703 înainte autorul va folosi ca îndreptar principal cronica lui Radu Popescu.

După pacea dela Carloviţ, din 1699, urmează chemarea lui Brâncoveanu la Adrianopol, din 1703.

www.dacoromanica.ro

Să punem și aici textele față în față.

Radu Popescu

« Câțiva ani dar trecând cu această odihnă a lui Costandin Vodă, iată vine un imbrihor al împăratului cu poruncă să-l ridice, să-l ducă la Odriiu, unde era împăratul. Și pricina pentru ce, nimini nu știa.

Deci el de multă inimă rea s'au bolnăvit, dar imbrihorul tot aici au șăzut până s'au mai îndreptat de boală. Decii l-au rădicat și l-au dus unde i-au fost porunca ». (*Mag. ist.*, IV, p. 21 r. 20—r. 26).

Cronica Anonimă

« După aceasta n'au trecut multă vreme, ci au trimis împăratul, Sultan Mustafa, pre imbrihorul cel mic al lui la Costandin Vodă Brâncoveanul, domnul Țării Românești, să-l ridice să-l ducă la Odriiu, unde era împăratul. Și pentru ce pricină nu știa nimeni.

Căruia Domnului mare întristăciune i-au venit, atât cât s'au bolnăvit. De abia s'au îndreptat în câtăva vreme și au purces cu voie, făr de voie, de s'au dus acolo » (*Mag. ist.*, V, p. 168, r. 23—r. 31)

Expunerea Cronicei Anonime, ca fond, e identică aceleia a lui Radu Popescu. Avem încă identic, în ambele cronice, textul: « să-l ridice, să-l ducă la Odriiu, unde era împăratul. Și pentru ce pricină nu știa nimeni », care nu este ceva întâmplător.

« Mergând la Odriiu au șăzut în 30 de zile și nu i-au dat nimini voe să se împreune cu cineva. Ș'avea mare întristare temându-să că-l vor mazili. Pentru care, umblând capuchehaielele și boiarii pe la unii, pe la alții, făgăduind bani, niciun răspuns nu putea să ia.

In cea după urmă temându-să de vreo primejdie rea să nu-i vie cumva, au făcut alt adaos haraciului 240 de pungi peste ceale 280 ce era mai nainte, numai să i să dea domnia și să vie în țară. Și cu aceasta ș'au dobândit domnia și binele casii lui, iar pă săraca țară o au îngreuiat cu atâta haraci, care nu putea să-l ridice, ci era totdeauna în cazne și vaete și în lacrămi pentru greul ce le venise ».

« Insă după ce l-au slobozit dela Odriiu și au venit în țară, ș'au schimbat firea, s'au făcut mai rău, mai cumplit, împrumutări mari au pus pă boiari, pă mănăstiri, biruri mari pă săraca de țară, cât nu mai avea puteare să mai împlinească ci să văeta și blestema ». (*Mag. ist.*, IV, p. 22 r. 1—r. 17)

« Mergând, o lună de zile au șezut și nici un răspuns de nimica nu lua nici primiia pre nimeni ca să meargă să se împreune, ci ședea ca un osândit, de nu știa la ce margine va să -i iasă lucrul. Iar cheltuele, cum spunea cei ce au fost acolo, au făcut foarte mari, pre la unii, pre la alții, ca să-și dreagă lucrul să se întoarcă iar la scaunul său și nici într'un chip n'au putut, până s'au făgăduit că va să mai adauge haraciul, care au și făcut, că l-au mai înmărit de cum au fost cu 240 de pungi și cu aceasta s'au împăcat și l-au priimit de s'au înpreunat.

Deci i s'au înnoit domnia și înbrăcându-l cu caftan s'au întors la scaunul său cu bucurie (*Mag. ist.*, V, p. 168 r. 31—p. 169 r. 12.)

Mai departe se explică pricina chemării lui Brâncoveanu la Adrianopol prin refuzul lui Cornea Brăiloiu Banul, capuchehaia a Domnului, de a face un dar de 50 de pungi de bani Muftiului, care fiind persoană de încredere a Sultanului Mustafa, a îndemnat pe împărat să cheme pe Brâncoveanu și să mărească haraciul.

După aceasta Sultanul a fost răsturnat și Muftiul omorît. (*Ibidem*, p. 169 r. 12—r. 31)

www.dacoromanica.ro

Ca fond expunerea din Cronica Anonimă e identică aceleia din Cronica lui Radu Popescu, afară de reflecţiile cu împilarea ţării, ale lui Radu Popescu, pe care autorul Anonimei, favorabil lui Brâncoveanu, le evită.

« După aceasta iar linişte au venit domnii lui, făcându-şi şi alt hatişerif înpărătesc, ca să fie domn în viiaţa lui, după cum făcuse şi celalt, care s'au zis mai sus. Şi câţiva ani au trecut făr de grijă » (*Ibidem*, p. 22 r. 17–r. 21)

« Dar tot nu să odihniia Costandin Vodă văzând pe Turci că sânt nestatornici, nu stau la vorbele lor, ci unele zic şi altele fac.

Şi văzând şi pă Neamţi că s'au înpăcat cu Turcii, de nu are nici un ajutor, nici un razim despre dânşii, au început a să ajunge cu Moscalii în vorbe, totdeauna trimiţând oameni cu scrisori, îndemnându-i ca să vie cu oşti asupra Turcilor, ca să ia aceste ţări, Ţara Rumănească şi Ţara Moldovei, ca să fie supt stăpânirea lor şi ş'au cerşut şi hrisoave, făcându-se pă dânsul şi pe feciorii lui cneazi de Moscoviia şi i le-au dat. Şi cu aceaste făgăduiale să lega cătră Ţariul că viind cătră părţile acestea îl va ajuta cu toate ceale ce vor trebui oştilor: zahareale, lefi şi oşti ale lui şi striine cât va putea. Şi aşa, prin multe rugăciuni şi îndemnări ce făcea Costandin Vodă, s'au pornit Ţariul cu oşti de au venit asupra Turcilor ». (*Mag. ist.*, IV, p. 22 r. 21—p. 23 r. 6)

Anonima urmează:

« După ce dar Domnul Costandin Vodă Brâncoveanul au venit în ţară cum s'au zis mai sus şi fiind pace între aceşti doi monarhi Turcul şi Neamţul şi el vesel şi în pace, având hatişerif dela Sultan Mustafa şi făcându-şi altul dela Sultan Ahmet, fratele lui Mustafa, carele scriea să fie domn până în sfârşitul vieţei lui şi aşa cu acestea se bucura în ospeţe şi în veselii » *Mag. ist.*, V, p. 170 r. 1—r. 8.

Urmează unele consideraţii favorabile asupra fericirii lui Brâncoveanu, consideraţii care se găsesc şi la Radu Popescu, la sfârşitul domniei, ca încheere şi întoarse împotriva lui Brâncoveanu. După consideraţiile asupra fericirii lui Brâncoveanu, se mai fac unele digresiuni până să se ajungă la conflictul ruso-turc din 1711. Astfel se vorbeşte de răscoala lui Ferenţ Racoţi în Ungaria, contra Nemţilor, şi de menţinerea sa timp de 8 ani în acele părţi, de războiul de succesiune la tronul Spaniei între Nemţi şi Francezi, de moartea lui Ludovic al XIV-lea, de războiul iscat între Suedezi şi Ruşi din cauza Poloniei şi de înfrângerea suferită de Carol XII şi retragerea lui la Tighina, apoi mutarea lui forţată la Dimotica şi în fine trecerea prin Ţara Românească a acestui rege, la înapoierea în patrie.

Numai după aceste digresiuni ajunge Cronica Anonimă la războiul din 1711. (*Ibidem*, p. 170 r. 12—p. 173 r. 22)

Autorul Cronicei Anonime a eliminat absolut tot ceea ce la Radu Popescu era în desavantajul lui Brâncoveanu.

Din punerea faţă în faţă a textului lui Radu Popescu şi a textului Cronicei Anonime se observă că această Cronică Anonimă a folosit ca îndreptar dela 1703 înainte Cronica lui Radu Popescu, pe care a urmat-o foarte de aproape în înlănţuirea evenimentelor istoriei noastre interne,

www.dacoromanica.ro

la care evenimente a adăugat unele explicaţii care circulau probabil şi a mai adăogat şi evenimente contemporane de istorie universală, chiar dacă acele întâmplări şi fapte n'aveau nicio legătură cu istoria Românilor. Cronica Anonimă dela 1703 până la sfârşit urmează expunerea cronicei lui Radu Popescu, ca înlănţuire a faptelor şi identitate a povestirii, iar ca formă adeseori transpune chiar propoziţiile lui Radu Popescu.

Aceste constatări sunt corectate doar de tendinţa specială fiecăruia dintre cronicari: Radu Popescu scrie contra Cantacuzinilor şi contra lui Brâncoveanu, iar Anonimul e favorabil lui Brâncoveanu, dar contra Cantacuzinilor, contra Ştirbeilor şi a Brăiloilor.

In rezumat: Cronica Anonimă a avut două izvoare principale scrise, pe care le-a urmat. Dela 1688 până la 1699: *Viaţa lui Brâncoveanu* de Radu Greceanu, iar mai departe *Cronica* lui Radu Popescu aşa cum se află integrată în Cronica Mavrocordătească.

Deoarece lucrarea lui Radu Greceanu are foarte multe amănunte consemnate, compilatorul Anonimei n'a eliminat faptele ci a redus de multe ori expunerea. dar de multe ori a venit şi cu detalii mai multe, mai bogate.

Firul conducător al Cronicei Anonime pentru epoca 1688—1699 e dat de primele 48 de capitole din opera lui Greceanu, deoarece atât se cunoştea din această operă, atât circula, când s'a compus Anonima. Şi credem că până pe la 1730 nu se cunoşteau din *Viaţa lui Brâncoveanu* decât primele 48 de capitole, care povestesc vieaţa Domnului până în Oct. 1699.

Această concluzie se bazează pe două constatări. Prima constatare e că un ms care a aparţinut Domnului Ştefan Cantacuzino[1] cuprinde din *Viaţa lui Brâncoveanu* numai primele 48 de capitole. Deci până la 1714—1716, chiar pentru Cantacuzini, rudele Domnului, nu erau cunoscute din *Viaţa* lui decât aceste capitole indicate.

Dar şi pe la 1729—1730 când se întocmeşte compilaţia de cronice mavrocordătească ce vrea să lege expunerea domniilor lui Nic. Mavrocordat de istoriile predecesorilor, în această compilaţie sunt înglobate tot cele 48 de capitole din *Viaţa lui Brâncoveanu*. Nu putem presupune că a hotărît voinţa copistului mavrocordătesc folosirea cronicei lui Greceanu până în acest moment şi nu lipsa manuscriptului.

Legătura între cronica lui Greceanu şi cronica lui Radu Popescu pentru Cronica mavrocordătească s'a făcut printr'o racordare neverosimilă, care prezintă un hiatus între 1699 şi 1703, hiatus identic aceluia din Cronica Anonimă.

In afară de aceste două izvoare principale Anonimul, om cu carte, a introdus şi unele fapte noi, unele versiuni care circulau, unele amă-

[1] Ms se află în Biblioteca Centrală din Blaj şi fiecare foaie poartă sigiliul domnesc.

www.dacoromanica.ro

nunte, care, cu tot talentul de povestitor al lui, nu pot rupe legătura de înfeodare faţă de opera lui Radu Greceanu şi a lui Radu Popescu.

DATA REDACTĂRII ŞI AUTORUL CRONICEI ANONIME

Cercetătorii anteriori şi în deosebi Const. Giurescu, au stabilit două momente pentru redactarea Cronicei Anonime. Dela început, adică dela 1688 până la 1699, Cronica Anonimă a fost redactată între 1709 şi 1711; continuarea, care corespunde redacţiei scurte, dela 1703 înainte, a fost scrisă în 1716.

Mărturisesc că argumentele prezentate de Const. Giurescu din înseşi faptele expuse în Cronică şi logica înlănţuirii lor m'au desarmat multă vreme de a mă mai ocupa de data redactării Cronicei Anonime. Toţi cercetătorii au socotit acest rezultat definitiv câştigat, intangibil şi m'am conformat şi eu. Fiind un rezultat definitiv câştigat l-am lăsat să-l integrez în studiul definitiv aşa cum l-au obţinut înaintaşii.

O primă îndoială a răsărit în mintea mea asupra «rezultatului definitiv câştigat», în momentul când am scris cele *Câteva observaţiuni asupra Cronicei Anonime dela 1688 înainte*, Buc. 1945, 15 p. (Extras din *Hrisovul* V (1945), când am fost obligat să arăt că această Cronică Anonimă a urmat servil *Istoriile* lui Radu Popescu.

Ori partea din *Istorii* folosită de Anonim, a fost terminată de redactat, după chiar scrisa lui Radu Popescu, în August-Septemvrie 1720.

Cum putea folosi Anonimul fapte şi fraze din *Istoriile* lui Radu Popescu, cu câţiva ani înainte de a fi redactat Radu Popescu? Trebuia să revenim la paternitatea lui Radu Popescu asupra Cronicei Anonime cum susţineau I. G. Sbiera şi N. Iorga? Nu. Am lăsat problema în suspensie.

Când am abordat problema izvoarelor Cronicei Anonime sau Cronicei Ţării Româneşti dela 1688 încoace am observat că autorul acestei cronice a folosit două izvoare principale: *Viaţa lui Brâncoveanu* de Radu Greceanu, primele 48 de capitole şi *Istoriile* lui Radu Popescu, continuând pe Greceanu, cum se află în cronica mavrocordătească.

S'a observat de cercetători că racordarea făcută de copistul mavrocordătesc între opera lui Radu Greceanu şi opera lui Radu Popescu, deşi pare verosimilă, ea e falsă. Dela 1699 unde se întrerupe cronica lui Greceanu, legătura se face tocmai la 1703 cu Istoriile lui Radu Popescu.

Aşa cum începe textul lui Radu Popescu numai aparent se leagă de expunerea anterioară a lui Greceanu, care vorbeşte de *supărări de familie* ale Domnului: moartea mamei sale, moartea ginerelui său. Scarlat Mavrocordat ş. a. Dacă recurgem la redacţia completă a operei lui Radu Popescu, vedem într'adevăr la ce se referă, la *supărări de ordin politic*. Brâncoveanu fusese chemat de Turci, care-i ceruseră mărirea tributului. Anonimul a folosit la redactarea Cronicei sale *Viaţa lui Brâncoveanu* şi *Istoriile* lui Radu Popescu, aşa cum se găsesc în redacţia cronicei mavrocordăteşti, cronică compilată de Radul logofeţelul

www.dacoromanica.ro

de divan, la 31 Oct. 1729, din ordinul lui Nic. Mavrocordat și în al doilea rând *Istoriile* separat.

Câștigând această certitudine, dublată de constatarea că *Istoriile* lui Radu Popescu n'au putut fi folosite, în cel mai bun caz, decât după August-Septemvrie 1720, iată că suntem nevoiți să mutăm data redactării Cronicei Anonime *după 31 Oct. 1729.*

Dar cum Const. Giurescu aflase în cuprinsul Cronicei Anonime un eveniment de istorie universală precis pentru datarea primei părți a Cronicei, nu putem trece peste el, ba ne vom servi și noi de același eveniment pentru datarea întregei lucrări, căci Cronica Anonimă s'a redactat odată și are un singur autor. Expunerea pe larg sau pe scurt a Anonimului se datorește izvorului pe care l-a urmat.

Evenimentul de istorie universală amintit e cucerirea Azovului de către Ruși, la 1696, pe care cetate o stăpânesc Rușii până la 1711, când trebuesc să o restitue Turcilor. Textul Cronicei Anonime e acesta: « și așa luând cetatea și băgând Moscali, Cazaci de ai lor, o țin ».

Cucerirea Azovului de Ruși e amintită și de Radu Greceanu și de Radu Popescu, dar precizarea« o țin » într'adevăr impunea redactarea Cronicei Anonime, a acestei părți prime, desvoltate, înainte de 1711.

Cu toate că Rușii pierd cetatea Azov la 1711, prin pacea dela Belgrad, din 1739, ei câștigă din nou și definitiv această cetate. Deci « o țin » se poate acum tot atât de bine referi și la epoca de după 1739.

Din moment ce Anonimul n'a putut folosi izvoarele sale după cronica mavrocordătească compilată de Radu logofețeul de divan decât după *31 Oct. 1729*, din moment ce Azovul reintră în stăpânirea Rușilor definitiv la 1739, trebue să punem redactarea Cronicei Anonime curând după 1739.

S'a susținut de I. G. Sbiera și N. Iorga că autor al Cronicei Anonime e Radu Popescu Vornicul. Const. Giurescu a arătat motivele pentru care nu poate fi Radu Popescu autor al Cronicei Anonime.

Părerile celorlalți învățați români în această chestiune sunt fie de partea lui Const. Giurescu, fie de a lui Nic. Iorga. Deci și astăzi unii învățați socotesc Cronica Anonimă scrisă de un anonim, iar alții identifică pe acest anonim cu Radu Popescu ori cu Teodor Corbea.

Având în vedere că această Cronică Anonimă n'a putut fi scrisă decât după 1739, după cum am dovedit la începutul acestui capitol, paternitatea lui Radu Popescu sau a lui Teodor Corbea nu mai pot intra în discuție. Autorul fiind aservit de izvoarele sale și elementele în plus față de acele izvoare fiind destul de puțin numeroase, înseamnă că el n'a luat parte la evenimente.

El trebue căutat totuși în partida ostilă Cantacuzinilor, în dușmănie vădită cu Știrbeii, cu Brăiloii atotputernici sub Austrieci în Oltenia, persoană ai cărei părinți s'au bucurat de favorul lui Brâncoveanu, dar în același timp avea legături strânse, probabil rudă, cu Radu Popescu și totuși ostil lui Nic. Mavrocordat.

www.dacoromanica.ro

DESCRIEREA MANUSCRIPTELOR ŞI FILIAŢIA LOR

1. Începem cu ms după care s'a publicat ediţia Cronicei Anonime în *Mag. ist.*, V, p. 93—183. Acest ms se află în Biblioteca Centrală din Blaj şi poartă Nr. 53 (B). E un ms in folio, pe hârtie albă, subţire, cu scriere frumoasă de aceeaşi mână, de pe la sfârşitul sec. al XVIII-lea. Nu ştim cine l-a copiat. Cuprinde foile cu numerotaţia 70—146. E un ms fără început şi fără sfârşit normale. Pe ultima pagină, f. 146 v. e semnătura sub text: Boleac. E deci Cesar Boliac. Pagina 70 v., prima existentă a ms., începe în domnia lui Mihai Viteazul, astfel: « tăind mulţime de Turci îi înecară în Dunăre şi sparseră şi cetatea, fiind atâta peire în Turci. Dă abiea au scăpat Sinan paşa cu puţină oaste şi cu multă ruşine din ţară fură scoşi şi scoaseră dela mâinile lor robi mulţi fără de număr şi să întoarseră de acolo veseli şi cu multă dobândă şi toţi creştinii dideră har lui D-zeu. Atuncea Batăr Jăcmon dacă văzu pre Mihai Vodă cu atâta vitejie şi cu atâta înţelepciune, zlobozit-au Ţara Rumănească, cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai Vodă ». E povestea lui Mihai Viteazul în luptă cu Turcii, în redacţia cantacuzinească (*Mag. ist.*, IV, p. 284 r. 2 — r. 13), care redacţie cantacuzinească continuă până în Mai 1688, la moartea fiicei lui Şerban Cantacuzino, Smaragda, cea căsătorită cu Grigore Băleanu.

Observăm că până la f. 98 nu se folosesc litere cu cerneală roşie, dar dela f. 98 înainte copistul foloseşte şi cerneală roşie pentru numele de domni, pentru începuturi de paragrafe, pentru date şi fapte socotite de el importante.

De asemenea se folosesc mai pe fiecare pagină stilizări de litere în frunze sau în ramuri cu frunze cu cerneală neagră.

Ultimele rânduri din domnia lui Şerban Cantacuzino sunt acestea: « Şerban Vodă cu doamnă-sa Maria şi cu toţi fraţii şi surorile lui şi cu toată casa lui, împreună şi cu gineri-său Gligoraşco au rămas la mare jale şi cu multe lacrămi şi suspine dela inimă, după cum este toată lumea obişnuită şi cu acealea nime n'au folosit, că moartea n'are frăţie, ci la tot omul obşte tocmai (f. 113 v.).

Nu se vede sfârşitul domniei lui Şerban Cantacuzino şi totuşi în a doua frază, la începutul domniei lui Const. Brâncoveanu, care urmează, se spune: « De vreme ce au murit Şărban Vodă, precum s'au zis mai sus », ceea ce nu e exact.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu şi începutul aceleia a lui Ştefan Cantacuzino, cât se află în acest ms, e tocmai textul Cronicei Anonime publicat de redactorii *Mag. istoric* în vol. V, p. 93—183, care manuscris unic şi pierdut timp de un secol, se conservă foarte bine în Biblioteca Centrală din Blaj [1].

[1] Vezi *descrierea mss româneşti* făcută odată de St. Manciulea şi altădată de N. Comşa, dar fără să se fi observat identitatea.

www.dacoromanica.ro

2. Ms. 441 (S) din Biblioteca Academiei Române, miscelaneu, terminat de scris de Ioniță Șoimescu la 4 Oct. 1792, cuprinde la început (f. 1 — f. 93 v.) *Istoria Țării Româneşti*..., operă a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, după cum cred mai toți istoricii şi istoricii literari în urma cercetărilor lui Nic. Iorga (Iorga N., *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Buc. 1902 şi N. Cartojan şi Dan Simonescu, Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Româneşti*, Craiova, ed. Scrisul Românesc, p. XXXVIII + 134 + planşe).

Dela f. 94 v. până la f. 257 v. urmează *Istoria Țării Româneşti* în redacția aşa zisei Cronice Cantacuzineşti, până la sfârşitul domniei lui Şerban Cantacuzino, terminând cu cuvintele: « Atunci şi țara aceasta să fie închinată supt ascultarea împărăției sale, cum au fost şi mai denainte vreme. Deci purcegând acei 4 boieri, fiind încă călători, iar în urma lor s'au războlit Şărban Voevod. Plinind 2 săptămâni Oct. 29 leat 7197, luni de dimineață, la —[1] ceasuri din zi, pristăvitu-s'au Şărban Voevod, dându-şi fericitul suflet în mâna lui D-zeu. Vecinaea ego pameat », f. 256 v. — f. 257 r.

Incepând cu domnia lui Constantin Brâncoveanu (f. 257 r) până la instalarea lui Ion Mavrocordat, după prinderea fratelui său Nicolae Mavrocordat de către Austrieci, în Bucureşti, avem redacție a Cronicei Anonime.

La începutul domniei lui Brâncoveanu textul Cronicei Anonime, în acest ms, e prescurtat. Şi e prescurtat, rezumat, până în momentul când Constantin Brâncoveanu, întorcându-se cu alai, după sfințirea sa ca Domn la Mitropolie, intră în biserica Curții Domneşti şi se adresează boerilor cerându-le jurământ de credință (= *Mag. ist.*, V, p. 95 r. 1).

Stilul e modernizat. Pentru descriere e de văzut şi *Catalogul manuscriptelor româneşti* ale Bibl. Academiei Române, vol. II, Buc. 1913, p. 147—148, volum publicat de Ion Bianu şi R. Caracaş.

In afară de Nic. Iorga, care a observat şi a publicat[2] drept o continuare a Cronicei Anonime sau a Memoriilor lui Radu Popescu sfârşitul acestei cronice, nimeni n'a observat că e vorba de *întreaga* Cronică Anonimă în acest ms şi încă în cea mai întinsă redacțiune.

3. Un alt ms din B.A.R., care cuprinde Cronica Anonimă, e ms românesc miscelaneu 3417 (L). De acest ms m'am ocupat cu prilejul studiului asupra Cronicei lui Radu Popescu, *Istoriile Domnilor Țării Româneşti*. E un ms in folio, are 215 foi, copiat la Chişinău dela 10 Ianuarie până la 24 Februarie 7273 (1765), de către Lupu Batcu.

La început sunt *Istoriile Domnilor Țării Româneşti* ale lui Radu Popescu, dela descălecat până la sfârşitul domniei lui Gheorghe Duca în Țara Românească, f. 135 v. Urmează domnia lui Şerban Cantacuzino în redacția cronicei Cantacuzineşti sau a lui Stoica Ludescu şi începutul

[1] Loc gol în ms.

[2] Iorga N., *St. şi doc.*, III, p. 22—27.

www.dacoromanica.ro

domniei lui Constantin Brâncoveanu într'o redacție deosebită până la retragerea din țară a lui Heissler cu Nemții, la vestea sosirii Tătarilor împotriva lor, f. 149 v.

Domnia lui Șerban Cantacuzino, la f. 144 v., sfârșește astfel: « Atunce și țara aceasta să fie închinată sub ascultarea împărății sale cum au și fost mai denainte vreami. Deci purcegând acești 4 boeri, fiind în călătorie, în urma lor s'au războlit Șerban Vodă și plinindu-să 2 săptămâni, la Oct. în 29 zile, leat 7197, luni dimineața, la 2 ceasuri de zi, răposat-au Șerban Vodă. Vecinica pomenire ».

Cu f. 150 r. reîncepe expunerea domniei lui Constantin Brâncoveanu în redacția Cronicei Anonime și merge expunerea, în această redacție, până la f. 215 v., unde se întrerupe incidental — prin rupere — în domnia primă a lui Nic. Mavrocordat cu cuvintele: « iar el (N. Mavrocordat) ca o fiară sălbatică îndată au tăiat pe Pătrașcu vel vornic Brezoianul, acolo în drum și iar au început », ceea ce corespunde fragmentului reprodus de N. Iorga în *Studii și doc.* III până la p. 26, r. 5—6.

Astfel redacția Cronicei Anonime din acest ms se identifică cu redacția aceleiași cronice din ms precedent ca întindere. Lupu Batcu a dat o haină moldovenească ms pe care l-a copiat. Pentru alte detalii asupra ms 3417 e de cercetat capitolul *Descrierea și filiația manuscriptelor* din lucrarea *Istoriile Domnilor Țării Românești* de Radu Popescu Vornicul, Studiu și ediție critică de Const. Grecescu, lucrare ce va apărea în editura Institutului de Istorie Națională din București.

4. Al patrulea ms ce conține Cronica Anonimă e tot în B.A.R. sub nr. 3441 (A). E un volum în 8°, scris în întregime de aceeași mână pe la jumătatea sec. al XVIII-lea, pe hârtie groasă, albă gălbue, cu coperte legate în piele maron închis ce se prind cu 2 catarame.

Nicio indicație asupra copistului sau a vreunuia din posesorii vechi. In B.A.R. a venit dela Muzeul Național de Antichități din București.

După 5 foi albe nenumerotate, la început, urmează 230 foi numerotate scrise și apoi încă 21 foi albe, la sfârșit, iarăși nenumerotate.

Cuprinsul ms e o cronică a Țării Românești în redacție cantacuzinească până la f. 149 v., urmată de Cronica Anonimă, care începe tot de pe această pagină, f. 149 v., până la f. 230 v. unde se întrerupe incidental.

Am spus că ms e scris în întregime de aceiaș mână cu excepția paginei 1 v., care este scrisă în sec. al XIX-lea, înlocuind o foaie deteriorată.

Ms a avut și o numerotare a foilor făcută atunci când a fost scris, numerotare care nu coincide cu aceea dată la B.A.R. La numerotarea veche se observă câteva greșeli, care nu strică în niciun fel continuității textului.

Astfel lipsesc, după numerotarea veche, foile 95, 171, 188, 197 și 236, iar cu 221 sunt numerotate două foi. Sunt și câteva foi rupte în parte și reparate cu hârtie albă, fără să fi fost textul completat.

www.dacoromanica.ro

Pagina 1 v. începe astfel: « era un frate al Vladului Vodă, când în zioa de Paști, fiind toți orășanii la ospăț și tineri la horă, așa fără veste i-au cuprins. Deci câți au fost oameni mari, bătrâne, pre toți i-au înțepat de au ocolit cu ei Târgoviștea, iar câți au fost tineri, cu nevestele lor și cu fete mari, așa cum au fost împodobiți în zio de Paști, pă toți i-au dus la Poenari de au tot lucrat la cetate până s'au spart toate hainele de pre ei și au < rămas > toți cu peile goale ». E deci vorba de domnia lui Vlad Țepeș în redacția cantacuzinească (*Mag. ist.*, IV, p. 233 r. 22 — p. 234 r. 2).

La f. 149 v. textul Cronicei Cantacuzinești, cu domnia lui Șerban Cantacuzino, sfârșește astfel:

« Atunci și țara aceasta să fie închinată supt ascultarea împărăției sale, cum au fost și mai denainte vreame. Deci purcegând acești 4 boieri, fiind încă călători, în urma lor s'au războlit Șărban Vodă și plinindu-să 2 săptămâni, la Oct. 29, leat 7197, luni dimineața, la 2 ceasuri den zi, prestăvitu-s'au Șerban Vodă. Veačnoe pameat ».

Urmează domnia lui Constantin Brâncoveanu (f. 149 v.) în redacția Cronicei Anonime până la f. 230 v., unde textul e întrerupt prin rupere.

Fila 230 v. sfârșește cu următoarele cuvinte: « Și fiind Dumitrașco Hatmanul, fratele lui Mihai Vodă, pribeag în Ardeal, la Brașov, fiind ginere lui Mihaiu Spătariu Cantacuzino, la dânsul au trimis de au făcut pecețile boerilor Țării Românești și le-au »....

Cele patru mss descrise mai sus formează două grupe. In prima grupă intră ms B, după care s'a publicat în *Mag. istoric* Cronica Anonimă; iar în a doua grupă intră mss ce se află în B.A.R. notate de noi cu siglele ALS.

Această grupare poate fi observată de oricine urmărește aparatul variantelor, încât nu mai stărui pentru a reproduce din nou elemente de deosebire și de asemănare care justifică această împărțire.

Ms B care intră în prima grupă, deși o copie mai nouă decât A și L prezintă un text cu mai puține greșeli, ceea ce denotă că n'a circulat mult, că e cel mult a doua copie după ms original.

In a doua grupă a mss ALS, ordinea alfabetică e și ordinea vechimii lor. Trebue stabilit însă dacă vreunul din ele a fost original celorlalte două.

Ms. S fiind cel mai nou, cu limba modernizată și cu dese omiteri, n'a putut fi original pentru A și L. Ms L însuși având o limbă moldovenizată, nu poate fi original pentru A și S. Să vedem dacă A, ms cel mai vechi din această grupă, a putut fi originalul mss LS.

Comparând în câteva paragrafe aceste mss spre a stabili dacă A a fost original pentru LS, găsim o serie de omisiuni și lecturi deosebite în A, care omisiuni și lecturi nu există în LS și nici în B.

Aflăm astfel unele lecturi identice în BLS, iar în A aceste lecturi sânt deosebite. Lecturile deosebite ale ms A, față de LS, ne fac să

www.dacoromanica.ro

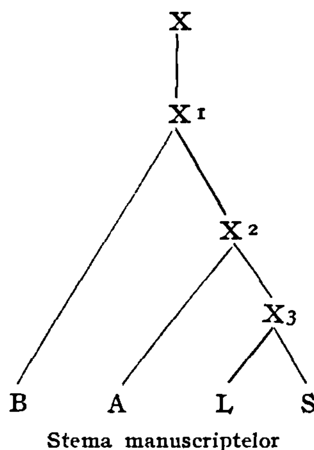
conchidem că deşi A e cel mai vechi ms. din grupă, totuş n'a servit ca original mss LS.

Alte exemple ne duc la concluzia că mss LS sânt mai apropiate între ele în raport cu A.

In urma acestor observaţiuni se cuvine să stabilim şi grafic raportul între manuscriptele Cronicei Anonime, sau, cu alte cuvinte, să întocmim stema acestor manuscripte.

Am văzut mai sus că avem două grupe de mss.: prima grupă formată din ms B şi a doua grupă din ms ALS. Niciunul din aceste mss nu este autograful cronicarului.

Am observat că B se clasează de o parte, ALS de altă parte şi apoi LS sunt mai aproape între ele. Cu X vom nota mss necunoscute din care derivă ABLS.

Stema manuscriptelor

CONST. GRECESCU

www.dacoromanica.ro

JUPITER ZBELSOURDOS À DROBETA.

À l'occasion d'un nouvel inventaire que le Musée National des Antiquités de Bucarest prépare pour son *lapidarium*, nous avons réexaminé un bas-relief fragmentaire en calcaire, d'ailleurs peu connu.

Il s'agit d'un fragment d'une dalle longue de 40,5 cm, haute de 26 cm et épaisse de 12 cm (fig. 1). Notre fragment a été découvert pendant les années 1894—1899, à l'occasion des fouilles de Gr. Tocilescu, dans le camp romain de *Drobeta* (Turnu Severin). Tocilescu ne procéda pas à une publication systématique de ce monument. Il se contenta de communiquer seulement l'inscription et une vague déscription de la sculpture aux éditeurs du *Corpus*. A. von Domaszewski l'inséra dans le *CIL.III.14.216*, 1, où, à côté du texte épigraphique, on mentionne que, *in castris Romanis rep.;* pour la déscription sculpturale: *protome radiata* (au dessus), *manus sagittam tenens* (à gauche) et *bracchium sagittam tenens*. Heureusement, dans les notes de Tocilescu conservées à l'Académie Roumaine de Bucarest, nous avons trouvé une précieuse indication sur le lieu de la découverte de notre fragment [1]. D'un rapport rédigé par P. Polonic qui conduisait alors les fouilles de

Fig. 1. — *Drobeta*. Le fragment Tocilescu (Musée Nat. d. Ant. à Bucarest).

[1] Gr. Tocilescu, *Mss. Acad. Română*, vol. 5135, p. 48.

www.dacoromanica.ro

Drobeta, il en résulte que ce bloc a été trouvé « sur le côté nord du camp romain, près de la tour intermédiaire » qui existe entre la *porta decumana* et l'angle NO. On peut supposer que la pierre brisée en plusieurs morceaux a été utilisée comme matériel de construction pour les murs du camp, probablement à l'occasion de la réfection constantinienne, au IV-e siècle [1].

En examinant l'original, nous avons observé que le texte épigraphique ainsi que la sommaire déscription de la sculpture, mentionnés dans le *Corpus* sont incomplets et fautifs. La chose la plus importante, c'est-à-dire le nom de la divinité pour laquelle a été érigé le monument a échappé à l'attention de Tocilescu et Domaszewski. C'est pour cette raison que nous avons décidé de republier cet *ex voto*.

Mais, pendant que nous cherchions des analogies stylistiques dans le milieu artistique romain de Drobeta, nous avons remarqué avec surprise, que le fragment découvert par Tocilescu se complète par un autre publié en 1913, par Vasile Pârvan [2] (fig. 2). Les deux morceaux font partie d'un même monument. Les elements sculpturaux qui montrent cette attache sont assez visibles sur la fig. 3. En même temps nous avons remarqué que la description donnée par V. Pârvan pour le fragment publié par lui présentait-elle aussi des omissions. Il est probable, qu'il n'ait pas eu la possibilité de le décrire d'après l'original qui se trouvait au Musée archéologique de Turnu Severin et qu'il se servît seulement d'une médiocre photographie. D'ailleurs, cette modeste photographie est réproduite dans son ouvrage.

Rapprochés ainsi, les deux fragments de Drobeta jettent une nouvelle lumière sur l'interprétation religieuse et épigraphique de notre bas-relief. Malheureusement, celui-ci publié par Vasile Pârvan est aujourd'hui perdu. Pendant la première guerre mondiale il a été volé du musée de Turnu Severin [3]. Nous sommes forcés d'utiliser pour l'in-

---

[1] Voir pour cette réfection, D. Tudor, *Oltenia romană*, Bucarest, 1942, p. 305 et suiv.

[2] V. Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, dans *An. Acad. Rom.*, *Mem. Secț. Ist.*, t. XXXVI, București, 1913, p. 52, Nr. 11, pl. IV, 1 = *Arch. Anz.*, 1913, col. 370, Nr. 8, fig. 5. Cf. aussi le même, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 176, fig. 84 et *Getica*, București, 1926, p. 639 et suiv. Le fragment est décrit aussi par Al. Bărcăcilă, *Orașul și castrul roman Drubeta*, dans la revue *Boabe de Grâu*, II (1931), Nr. 10—11, p. 472; *Monumentele religioase ale Drubetei cu noi descoperiri arheologice*, Craiova, 1934, p. 5, fig. 5 (extr. de *Arhivele Olteniei*, 1934, nos. 71—73) et *Une ville daco-romaine: Drubeta*, Bucarest, 1938, p. 33, fig. 23 (extr. de l'*Archéologie en Roumanie*). Voir aussi notre, *Oltenia romană*, p. 113.

[3] Bărcăcilă, *Orașul*, p. 472. Sur notre demande, Mr. Al. Bărcăcilă, ancien directeur du musée de T. Severin, a bien voulu examiner le fragment qui se trouve à Bucarest. Son examen a confirmé notre opinion qu'il s'agit d'un même monument brisé en deux morceaux.

www.dacoromanica.ro

terprétation et l'illustration la modeste photographie de Vasile Pârvan (fig. 2).

Ce fragment a été découvert à 100 m ouest du camp romain de Drobeta dans l'*Ogaşul Tăbăcarilor* (Vallée des Tanneurs). Il y fut porté comme matériel de construction après la démolition du camp. La dalle indique une pierre caractéristique de la carrière romain de *Gura Văii*, près de Turnu Severin. Cette carrière fournissait un bon calcaire pour les monuments et les constructions de Drobeta, à partir de la seconde moitié du II-e siècle ap. J.-Chr. [1].

Le fragment Pârvan, haut de 62 cm, long de 37 cm et épais de 12 cm, constitue la côté gauche du monument (fig. 2). Les extrémités du haut et de gauche de la dalle sont brisées. Le bord inférieur conserve encore les traces de son profil simple qui prend une direction arquée. Ce petit détail nous indique que le monument avait la forme d'un médaillon.

Dans le champ de ce premier fragment, on voit un dieu assis sur un trône. Son habit est formé par un simple *himation* qui lui couvre la partie inférieure du corps. Les mains et le buste restent nus. La face de la divinité, nous offre les traits de la population locale. Ses cheveux sont coupés sur le front mais tombent en grandes mèches sur les oreilles. Une couronne de feuilles est posée sur sa tête. La barbe du dieu forme des tresses sur le visage, mais sur le menton elle est restée longue. Sa moustache n'offre rien de particulier. Par malheur le nez est brisé.

La main droite du dieu porte un petit objet rond qui doit être interprété soit comme un *globus* [2], soit comme une *patera* [3]. Dans l'autre main (brisée près du coude) on aperçcit la partie supérieure d'un sceptre dont l'extrémité prend la forme d'une lance [4]. L'inhabilité de l'artisan, qui devait être un paysan de la région de Drobeta, est visible à la manière dont il a gauchement représenté les doigs du dieu. La *cathedra* sur laquelle repose ce dieu est formée de modestes traverses en bois. Le coin supérieur gauche du trône est conservé sur le deuxième fragment et représente un précieux élément pour la liaison des deux pièces.

---

[1] V. Christescu, *Viaţa economică a Daciei romane*, Piteşti, 1929, p. 45.

[2] S. Reinach, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, Paris, 1897—1910, I, p. 186, Nr. 665 et II, p. 13, No. 13.

[3] *Ibid.*, II, p. 7, Nrs. 4 et 8 et p. 8, passim. Al. Bărcăcilă, *Une ville*, p. 33, identifiait érronément cette divinité avec *Jupiter Tonans*.

[4] Pârvan, *Ştiri*, *lieu cit.*, et *Arch. Anz.*, *lieu cit.*, pensait à un sceptre. Les éditeurs du *CIL.* III, 14216,1, à une flêche. Nous croyons qu'il s'agit d'un sceptre dont le sommet a été gauchement sculpté comme sur un bas-relief du musée de Sophie, cf. E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Wien 1906, p. 121, No. 130

www.dacoromanica.ro

Près de la tête du dieu, à sa droite, on voit un aigle aux ailes dé-

Fig. 2. — Le fragment Pârvan (aujourd'hui perdu).

ployées et dont le bec est tourné vers son maître. Les dieux célestes

www.dacoromanica.ro

encadrent la divinité. *Luna* représentée en buste avec les croissants sur ses épaules se trouve à gauche. Sans observer les croissants, Pârvan pensait qu'il s'agissait de Junon[1]. La face de la Lune est ronde et charnue, ses cheveux séparés sur le front tombent en grandes mèches sur ses épaules. À droite, nous voyons le Soleil représenté sous les traits d'un jeune garçon dont la tête est couronnée d'un nimbe de rayons[2]. Malheureusement, sa face est brisée, mais il portait sur sa tête les mêmes mèches que le dieu qui trône. Le buste du *Sol* est recouvert d'un simple habit.

Les yeux des ces trois divinités sont sculptés de la même manière: le globe oculaire est grand, bombé, allongé et sans l'excavation centrale qui indique la pupille de l'œil.

La tête du dieu représenté sur le deuxième fragment a été détruite à coups de marteau, probablement lorsqu'on l'a utilisé comme pierre de construction dans le mur du camp de Drobeta[3]. Toutefois, il semble que cette divinité était sculptée en buste[4] et les cheveux traités de la même manière que le dieu qui est à sa droite. De sa main droite levée, ce dieu est prêt à lancer la foudre qui prend la forme d'un petit bâton à tête pyramidale. Il faut remarquer aussi, que les dernières lignes de l'inscription s'éloignent vers la droite, ce qui indique qu'il tendait horizontalement le bras gauche (fig. 1).

L'inscription nous offre des lettres maladroites et hautes de 2—4 cm. À mesure que le texte descend, les caractères épigraphiques deviennent petits. Dans le *Corpus* le texte est donné ainsi:

D . . . .
IOMzB . . . .
AN . . . .
C . . . .
S . . . .
. . . .

---

[1] Pârvan, *œuvr. cités*. Bărcăcilă a observé pour la première fois les croissants de la lune, mais l'identification de la déesse avec *Iuno regina-Artemis-Bendis* est tout à fait fantaisiste, cf. *Monumentele religioase*, p. 5; *Orașul*, p. 47 et *Une ville*, p. 33.

[2] Quelques rayons de son nimbe sont conservés aussi sur le premier fragment de notre bas-relief.

[3] Dans le *Corpus* on ne mentionne pas cette tête.

[4] *Jupiter Dolichenus* était lui-aussi représenté en buste, cf. Dr. A. H. Kan, *Jupiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke mit einer Einleitung*, Leyden, 1943, pl. IV, 6, où il porte ses attributs caractéristiques dans les mains. Toutefois, étant donnée la forme de médallion du monument de Drobeta, le dieu pourrait être représenté debout.

www.dacoromanica.ro

La restitution de l'inscription est pour nous la suivante:

[*I*(*n*) *H*(*onorem*)] *D*(*omus*) [*D*(*ivinae*)]
I(*ovi*) *O*(*ptimo*) *M*(*aximo*) *Zb*[*elsurdo* . . . .][1]
An[*tonius?* . . . .]
C[. . . . .]
Q[. . . . .]
[. . . . .]

L. 1: seule la base d'un *D* gravé plus grand que les lignes qui suivent est conservée. Les éditeurs du *Corpus* n'en ont pas essayé une lecture. Étant donné le caractère votif du monument, nous croyons qu'il faut lire: [*I(n) h(onorem)*], *d(omus)* [*d(ivinae)*]. *L.* 2: le *M* par sa forme particulière, nous indique peut-être un caractère épigraphique spécifique pour le III-e siècle ap. J.-Chr. Entre *I*, *O* et *M* on n'a gravé aucun signe d'abreviation. Dans la même ligne, entre *M* et *B* se trouve un petit *Z*, qui a été ajouté par le lapicide comme une correction après une révision du texte déjà gravé[2]. Nous ne pouvons pas interpréter ce *Z* comme un signe d'abréviation *(interpunctio)*, parcequ'il est inusité dans l'épigraphie latine[3] et qu'on ne le voit pas figurer entre les lettres précédentes. Il faut observer aussi que ce *Z* occupe la moitié de la hauteur de la ligne et sans doute, qu'il aurait pu être gravé plus grand si l'espace libre entre *M* et *B* l'eût permis. On s'explique la faute du lapicide par la difficulté de rendre en latin le son thrace *zb* ou *sb*. *L.* 3: La deuxième lettre doit être considerée comme un *N*, au lieu de *M*, parceque à la ligne précédente les pieds de *M* sont gravés obliquement. La restitution *An*[*tonius*] reste d'ailleurs tout à fait hypothètique. *L.* 5: après un bon nettoiement de la pierre on lit très clairement *Q*, au lieu de *S*, comme on trouve dans le *Corpus*.

Le répertoire sculptural ainsi que le texte de la dédicace prouvent que notre monument a été érigé en l'honneur de plusieurs divinités, dont l'une est *Jupiter Zbelsourdos*. On peut aussi identifier l'image de ce dieu dans le deuxième personnage qui lève la foudre dans sa main droite. Les savants les plus compétents qui ont étudié la religion de ce dieu thrace, ont établi que pour la représentation de cette divinité, les artistes ont en recours à l'iconographie du *Zeus Kéraunios Aëtophoros*. On le représentait jetant la foudre avec le bras droit et portant l'aigle sur le bras gauche tendu horizontalement. Souvent, on ajoute devant lui l'autel et le sérpent[4]. On a vu que ces éléments figuratifs pouvaient être figurés aussi sur le monument de Drobeta.

[1] Ou *Zb*[*elthiurdi*], *Zb*[*erturdi*], etc., voir *infra*, p. 77 n. 1.

[2] Cette lettre est restée incompréhensible pour les éditeurs du *Corpus*, voir aussi l'*index*, p. 2665.

[3] R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris, 1914, p. 28 et suiv. Un seul exemple de Sirmium, est considéré douteux par les éditurs (*CIL*. 10. 214 et p. 2568).

[4] Pour l'image du dieu et son culte en général, voir: P. Perdrizet, *Le dieu thrace Zbelthiourdos*, dans *Rev. étud. ancien.*, I (1899), p. 23 et suiv.; G. Seure, *Les images thraces de Zeus Kéraunos*, etc., dans *Rev. étud. grecq.*, XXVI (1913),

www.dacoromanica.ro

Le culte de Jupiter Zbelsourdos est très peu connu, parceque les monuments à lui dédiés se rencontrent assez rarement dans tout l'Empire romain [1]. C'est une religion thrace par excellence dont le centre

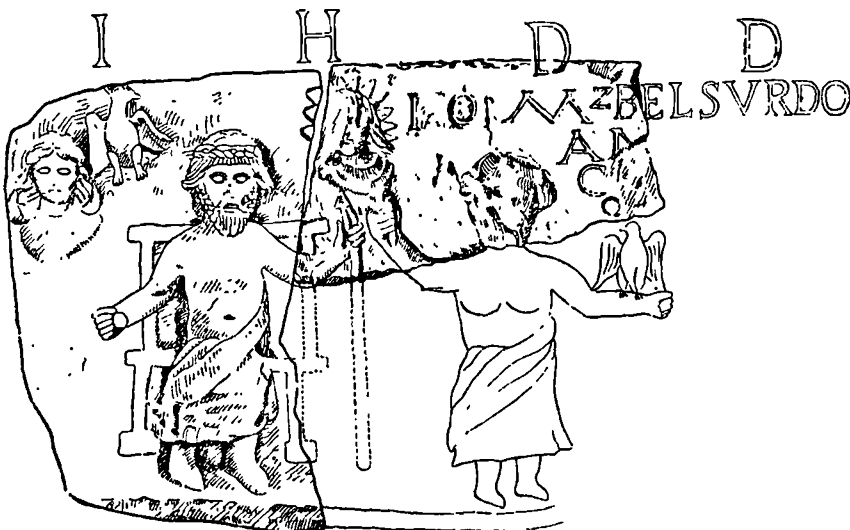

Fig. 3. — *Drobeta.* Les deux fragments du monument dédié à *Jupiter Optimus Maximus Zbelsurdos.*

de diffusion parait être le sanctuaire découvert sur la colline de Tzaricim, près de *Germania*, en Thrace [2].

p. 225 et suiv. avec les observations de G. Kazarow, dans *Bull. Soc. Arch. Bulgare*, V (1915), p. 230 et suiv.; G. Kazarow, *Nouvelles inscriptions relatives au dieu thrace Zbelsourdos*, dans *Rev. arch.*, 1913, p. 340 et suiv.; le même, s. v. *Thraker (Religion)*, dans Pauly-Wissowa, *RE.*, VI, A, coll. 512 et suiv.; B. Diakóvitsch *Monuments figurés de Zeus Zbeltiurde*, dans *Ann. de la Bibliothèque Nationale à Plovdiv*, 1926—1927, p. 1 et suiv.; L. Ruzicka, *Die Münzen von Pautalia*, dans *Bull. Inst. Arch. Bulg.*, VII (1932—1933), p. 22, Nos. 13, 35, 36, 162, 163, 306, etc. Cf. aussi Kazarow, dans *Klio*, VI (1906), p. 169; XII (1912), p. 355 et suiv.; le même dans *Bull. Inst. Arch. Bulg.*, VIII (1934), p. 44, No. 1 et *Arch. Anz.*, 1927, coll. 345, No. 28, *a*; B. Cook, *Zeus*, vol. II, p. 817 et suiv., Cambridge, 1925 et Pârvan, *Getica*, p. 156, 158, 639 et 738. Pour le nom du dieu, cf. Jokl, dans *Reallex. der Vorgesch.*, XIII, p. 290 et suiv. et Seure, *lieu cit.*, p. 247 et suiv.

[1] À la note précedente, il faut ajouter les dernières découvertes: N. Vulič, dans *Spomenik Acad. Serbe*, LXXI (1931), p. 77 (Kačanik, près de Scupi); *Ann. épigr.*, 1935, No. 65 (Haïdar, région de Popovo, en Bulgarie); *Θρᾳκικά*, VI (1935), p. 310 et suiv. (Komotinela Cavalla, dans Rhodope) et Chr. M. Danov, dans *Bull. Inst. Arch. Bulg.*, XI (1937), p. 201, No. 6 (= *Rev. étud. gr.*, LII—1939, p. 479) (le village Kapitan Dimitrievo, région de Pazarčik).

[2] Kazarow, *Rev. arch.*, 1913, p. 344 et suiv., et *RE.* VI, A, coll. 515, qui veut l'identifier avec celui sacagé dans les pays des Denthélètes par L. Calpur-

www.dacoromanica.ro

La plus grande partie des monuments sont écrits en grec. En latin, nous possédons seulement deux dédicaces qui sont sûres et ont été trouvées toutes deux dans la région de Scupi [1]. Ainsi, l'*ex voto* de Drobeta est la troisième de ce genre et en même temps le premier monument érigé en Dacie pour le culte de Jupiter Zbelsourdos. Cette religion pénétra au nord du Danube à l'aide des nombreux contingents de colons et soldats thraces que les inscriptions nous montrent établis en Dacie [2]. C'est dans les régions thraces qu'on a découvert la plus grande partie des monuments dédiés à ce dieu [3]. Comme dieu local il fut assimilé même en Thrace au Ζεύς des Grecs. Cette ancienne fusion explique son association avec le *Jupiter optimus maximus* des Romains, qui dans le monument de Drobeta est le premier document d'un tel syncrétisme. De pareils phénomènes religieux sont spécifiques à la région du Bas-Danube au commencement du III siècle ap. J.-Chr.

Plus compliqué est le problème au point de vue religieux et iconographique, avec l'autre dieu, qui trône. La divinité est assise sur un siège à la manière classique de Zeus-Jupiter et l'aigle qui se trouve au dessus ne peut l'identifier qu'avec le père des dieux. Mais l'attribut qu'il porte dans la main gauche reste assez inaccoutumé, à supposer que ce fût une lance. La présence des divinités solaires à la partie supérieure lui confére aussi un caractère syncrétiste dû aux religions orientales. Le Soleil et la Lune ont la même disposition que sur les bas-reliefs de *Jupiter optimus maximus Heliopolitanus* [4] et de *Jupiter optimus maximus Dolichenus* [5].

Il faut supposer la présence sur le bas-relief de Drobeta, des deux Jupiter, l'un syncrétisé avec le dieu Zbelsourdos des Thraces et l'autre

---

nius Piso, donc parle Cicero, *in Pisonem*, XXXV, 85: « *A te Iovis Uri* [corr. *Iovis <Svels>uri*] *fanum antiquissimum barbarorum sanctissimumque direptum est* ». Seure *lieu cit.*, p. 243 est d'autre opinion. V. Pârvan, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, București, 1937, p. 160 voit le centre du culte, dans la région de Scupi.

[1] *CIL.* III, 8191 (et p. 2250) = Dessau, 4077 = Seure, *lieu cit.*, p. 243 (fut découverte à Ljubanze, près de Scupi: *[D]eo Zb[ert]iurd[o]*, *[S]ex. Fl[a]mina[lis]* [*v*]. *l.* [*p*]. Celle de Kacănik, cf. Vulič, *lieu cité*, nous à été communiquée par le collégue I. I. Russu: *[Z]belthiu[rd]i*, *Sext(ius) Ba[p?]ecus o[p]t(io)*. L'inscription de Lopouchnia (distr. Iskretz) (cf. *Arch. epigr. Mitth.*, XIV — 1891 — p. 144, No. 5) reste douteuse pour Seure, *ibid.*

[2] I. I. Russu, dans *An. Inst. Stud. Clas.-Cluj*, IV (1941—1942), p. 207 et suiv.

[3] *Supra*, p. 75—76. et les notes.

[4] R. Dussaud, *RE.* XV, coll. 52.

[5] Kan, *op. cit.*, p. 6 et 27, Nos. 17; 25; 60, *b*; 77; 119, *a* (pl. VI, 8, *a—b*, VII, 13); 175 (pl. XII, 18), etc.; dans les inscriptions, *ibid.*, Nos. 157; 196 et 199. La pénétration des dieux célèstes dans l'iconographie religieuse de l'empire, commence à la fin du II siècle ap. J.-Chr., cf. Wissowa, *Relig. u. Kultus der Römer*, München, 1902, p. 263 et Marbach, *RE.* II, 3, coll. 906.

www.dacoromanica.ro

avec un grand dieu d'origine orientale [1]. Étant donnée la grandeur de cet *ex voto*, il est possible qu'il contenait aussi le nom et l'image des autres divinités, comme Junon, Sérapis, Isis, etc. |

Les emblèmes et les divinités qui accompagnent le dieu trônant, lui donnent l'aspect d'un dieu du ciel et de la pluie [2]. Sans avoir une entière certitude (les exemples nous manquent), nous croyons qu'il s'agit d'une espèce de *Baal* oriental syncrétisé avec le Jupiter des Romains et vénéré à côté du Jupiter Zbelsourdos des Thraces. En fonction des monuments, on connait bien la puissante invasion en Dacie des cultes orientales et thraces [3].

Fig. 4. — Colonne Trajane.
La bataille de *Tapae* (s. XXIV, 61).

Un autre aspect particulier du dieu qui trône (déjà souligné par V. Pârvan) [4], c'est son portrait rustique, très paysan, très dace, dont les chevaux et la barbe sont coupés « à la gète » [5]. En comparant la tête du dieu avec les autres bas-reliefs romains du Bas-Danube, on observe clairement que dans cet art provincial on ne rencontre pas des traites analogues. Les cheveux sont coupés courts en mèches égales, disposés sur son front, mais sur les tempes, ils tombent librement. Sa barbe, au lieu d'avoir une forme ovale a poussé en grandes mèches sur le menton. L'hypothèse de Pârvan qui voyait ici une représentation

---

[1] Pour l'association de *I. O. M. Dolichenus* avec *I. O. M. Heliopolitanus*, cf. *CIL*, III, 13.366 (= Kan, No. 64) et 3908 = Dessau, 4296 (= Kan, No. 66). Autres exemples chez Thulin, *RE*. X, coll. 1139 et suiv.

[2] Thulin, *ibid.*, col. 1129 et Usener, dans *Rhein. Mus.*, 1905, p. 24.

[3] C. Daicoviciu, *Sibenbürgen im Altertum*, Bukarest, 1943, p. 142 et suiv. et A. Alföldi, *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapest, 1944, p. 59.

[4] *Ştiri*, p. 14 = *Arch. Anz.*, 1913, coll. 370; *Incep. vieţii romane*, p. 176 et *Getica*, p. 640.

[5] *Getica*, p. 802. Daicoviciu, dans *An. Inst. Stud. Clas.-Cluj*, IV (1941—1942), p. 295, met en doute la coupe horizontale des cheveux sur le front du dieu, cf. aussi notre *Oltenia romană*, p. 113.

www.dacoromanica.ro

éthnographique locale, œuvre d'un artisan maladroit de la région de Drobeta, nous semble bien fondée. D'ailleurs, sous ces traits nous rencontrons le portrait du paysan dace figurant sur plusieurs reliefs de la Colonne Trajane. Pour fournir un exemple, il suffit de reproduire une seule scène qui représente une partie de la fameuse bataille de *Tapae* (fig. 4)[1]. Le soldat dace qui se trouve au centre de la figure et lève la main droite au dessus de la tête, porte les cheveux coupés à la façon du dieu de Drobeta. Il est vrai que jusqu'à présent on n'a pas réussi à decouvrir des bas-reliefs romains en Dacie presentant les traits des Daces. Mais, pour la région de Drobeta, la présence d'une population dace sous la domination romaine est un fait bien établi[2]. Ainsi, on peut expliquer avec sûreté l'authentique *interpretatio* dace donnée au dieu par l'anonyme artisan de Drobeta.

București D. TUDOR

[1] C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin, 1896 et 1900, vol. II, p. 111 et suiv. pl. XXIV, 61.

[2] Alföldi, *œuv. cit.*, p. 22. Cf. aussi, Tudor, *Olt. rom.*, p. 135 et suiv. et I. I. Russu, dans *An. Inst. Stud. Clas.-Cluj*, IV (1941—1943), p. 210 (No. 12) et p. 212 (No. 31).

www.dacoromanica.ro

UN MANUSCRIS AL UNUI ETERIST DESPRE EVENIMENTELE DELA 1821 DIN MOLDOVA

Despre revoluţia greacă dela 1821 s'au scris mai multe opere atât în limba greacă cât şi în cea română; din cele greceşti continuă să ocupe locul de frunte încă şi astăzi, prin bogăţia informaţiilor şi documentelor reproduse, cele două scrieri ale lui Ioan Filimon: Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας (Manual istoric despre Societatea Amicilor), Nauplia, 1834 şi Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (Manual istoric despre revoluţia greacă), în patru volume, Atena, 1859—1861. Ioan Filimon când a dat la lumină *Manualul istoric al Eteriei* ştia că opera sa avea lipsuri şi de aceea scria în introducerea sa că numai cei rămaşi în vieaţă din organizatorii Eteriei ar putea să scrie, ca cei mai competenţi, istoricul complet al Eteriei. Ioan Filimon n'a fost printre primii membri ai Eteriei şi n'a trăit toate frământările dinainte şi din timpul revoluţiei greceşti din Rusia, Principatele Române şi Grecia, ci, după izbucnirea revoluţiei, părăsind Constantinopolul, s'a dus în Grecia şi a lucrat ca secretar pe lângă Dimitrie Ipsilanti, reprezentantul lui Alexandru Ipsilanti în Grecia. Graţie acestui post de încredere şi relaţiunilor sale cu familia Ipsilanti, Filimon a izbutit să vie în contact cu mai mulţi eterişti şi să cerceteze bogata arhivă a familiei Ipsilanti, în care a găsit cea mai mare parte a documentelor publicate de el. *Manualul istoric despre Eterie* al lui Filimon, la apariţia sa, a nemulţumit însă pe câţiva din foştii membri fondatori sau marcanţi ai Eteriei ca Emanuel Xanthos, Panaiotis Sekeris, Atanasie Xodilos, etc. Em. Xanthos avea într'adevăr dreptate să se revolte în contra lui Filimon, care, sub influenţa lui P. Anagnostopulos [1], unul din adversarii lui Xanthos, nu numai că n'a relevat în mod obiec-

[1] Despre activitatea lui Panaghiotis Anagnostopulos în Eterie se ocupă pe larg compatriotul său Aghisilaos Tzelalis în lucrarea sa: Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος ὁ Φιλικός (Eteristul Panaiotis Anagnostopulos), Atena, 1933, 80 p.

www.dacoromanica.ro

tiv contribuţia lui Xanthos la întemeierea Eteriei, precum şi rodnica lui activitate de mai târziu, ba chiar i-a adus unele acuzaţii grave că şi-a însuşit banii Eteriei şi că a fost vinovat de moartea eteristului Scufas.

Când a apărut *Manualul istoric* al lui Filimon, Xanthos trăia în Ţara Românească, retras în satul Telega din judeţul Prahova, şi se vede că n'a luat îndată cunoştiinţă de cele scrise de Filimon. Un prieten al lui Xanthos din Bucureşti, Grigorie Theoharis, care probabil citise afirmaţiile greşite ale lui Filimon, şi dorind o punere la punct a lucrurilor, a îndemnat pe Xanthos să scrie amintirile sale despre Eterie. Acesta, dând ascultare sfatului prietenului său, a aşternut pe hârtie o scurtă, dar interesantă istorisire a Eteriei, pe care a trimis-o la 1835 lui Theoharis. La 1854 Theoharis a trimis manuscrisul lui Xanthos în Grecia, prietenului său Hristodulos Tisamenos, ca să-l dăruiască unde trebue. Manuscrisul a ajuns în depozitul Bibliotecii Naţionale din Atena şi abia la 1901 a fost publicat de Dimitrie Kamburoglu în revista ateniană 'Αρμονίο [1]. Pe autograful lui Xanthos se află următoarea însemnare a lui Theoharis: «'Η ἐξιστόρησις αὕτη, ἀπὸ φύλλα εἴκοσι, ἐγράφη παρὰ τοῦ ἀοιδίμου 'Εμμανουὴλ Ξάνθου, κατὰ τὴν εἰς Τελέγκαν χωρίον τοῦ θέματος Πράχοβας τῆς Βλαχίας διατριβήν του, τῷ 1835 ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ. 'Εσφραγίσθη δὲ καὶ ἐπικυροῦται τῇ ὑπογραφῇ τοῦ ὑποφαινομένου τὸ ἀληθὲς καὶ ἁγνὸν τῆς αὐτογραφίας: τῷ ωνδ-ῳ φευρ. ιγ-ῃ Βουκουρέστι. Γρηγόριος Θεοχάρης» (Istorisirea aceasta, de 20 foi, a fost scrisă de răposatul Emanuel Xanthos în timpul şederii sale în satul Telega, din judeţul Prahova al Vlahiei, în anul ‹1› 835 de la Hristos. I s'a pus pecetea şi se certifică cu semnătura subsemnatului că este autograf. 1854 Februarie 13, Bucureşti. Grigorie Theoharis) [2]. Trebue amintit că Xanthos a scris această istorisire înainte de a fi citit pe Filimon şi de aceea nu are o înfăţişare de răspuns la cele scrise de istoricul Eteriei şi nici nu este o încercare de restabilire a adevărului, cum este cazul mai târziu cu memoriile lui. Când Xanthos a luat cunoştiinţă de apariţia scrierii lui Filimon, nu ştim, dar în orice caz la 1836 a aflat de ea, căci prietenul său Atanasie Xodilos, anunţându-i, într'o scrisoare din 11 Iunie 1836, că la Atena era sub tipar o Istorie a celor petrecute în Vlahobogdania, îi scria şi următoarele în legătură cu această Istorie: «este publicată de cineva, dar nu pricep de unde au izvoarele acestor evenimente ca să le povestească. Poate iarăşi, ca şi altădată Filimon, va lua şi acesta drept izvor de informaţie pe un alt Ahile [3], vom vedea [4]». Atanasie

[1] Vezi 'Αρμονία, 2 (1901), p. 529—540.

[2] *Ibidem*, p. 529.

[3] Xodilos face aluzie aci la P. Anagnostopulos, care a informat greşit pe Filimon.

[4] Emanuel Xanthos, 'Απομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρίας (Memorii despre Societatea Prietenilor), Atena, 1845, p. 217—218.

www.dacoromanica.ro

Xodilos era foarte supărat de cele scrise de Filimon împotriva prietenului său Xanthcs; el scria indignat, tot în această scrisoare, că alți eteriști au tras foloase de pe urma muncii lui Xanthos și au ocupat posturi înalte, iar el (Xanthos) se găsea la mânăstirea Mărgineni!

Curând după aceasta Xanthos a părăsit Țara Românească și s'a dus în Grecia ca să se apere în fața opiniei publice grecești. Indată după sosirea sa, la 1837, a alcătuit o lungă apologie, dar probabil fiindcă nu avea mijloacele financiare ca s'o tipărească n'a văzut lumina zilei și manuscrisul lui a fost cumpărat de Biblioteca Națională din Atena [1].

N'a trecut multă vreme și însuși Filimon, care de sigur luase cunoștiință de apologia lui Xanthos, s'a grăbit să reabiliteze onoarea lui. Intr'un articol din ziarul său « Αἰών » din 19 Martie 1839 Filimon scria între altele: « pentru liniștea conștiinței noastre mărturisim că în scrierea noastră despre Societatea Prietenilor, apărută la 1834, din neștiință am făcut unele greșeli atât în general în ce privește primele elemente ce au compus această societate, cât și în special în ce privește persoana lui Xanthos. Această lacună o vom repara altădată noi înșine de dragul dreptății [2].

Emanuel Xanthos, cu toată reabilitarea onoarei sale, a ținut tot să publice mai multe scrisori primite dela diferiți eteriști, precum și câteva documente ca să arate poporului grec contribuția sa la întemeierea și activitatea Eteriei [3]. Scrisorile date la lumină de Xanthos cuprind un interesant material istoric, și ce bine ar fi fost dacă și ceilalți eteriști ar fi scris memoriile lor și ar fi publicat documentele ce posedau. Xanthos avea de gând să scrie și despre evenimentele petrecute în Moldova și Țara Românească, căci scria în introducerea Memoiilor sale: « Εἰς ἄλλην δὲ εὐκαιρίαν θέλω γράψει καὶ τὰ διατρέξαντα εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκεῖ τοῦ 'Αλεξάνδρου 'Υψηλάντου, τῆς αἰτίας τῆς ἀποτυχίας του, τοὺς αἰτίους τῆς καταστροφῆς του, τὴν διαγωγὴν τῶν ἀκολούθων του, τὰς προδοσίας τινῶν, τὴν αἰτίαν τῆς ἐπινοηθείσης 'Ιερᾶς σκάλας καὶ ἄλλας τινῶν καταχρήσεις, ἕνεκα τῶν ὁποίων προέκυψε τότε τὸ μῖσος τῶν Μολδοβλάχων καὶ ἡ παρὰ τούτων καταδρομὴ ἐναντίον τῶν 'Ελλήνων » (Cu altă ocazie voi scrie și despre evenimentele petrecute în Moldova și Vlahia după plecarea pe acolo a lui Alexandru Ipsilanti: cauza insuccesului lui, vinovații dezastrului, purtarea oamenilor săi, trădările unora, cauza născocirii Sfintei scări și alte abuzuri ale unora, din cauza cărora a urmat ura Moldovlahilor și persecuția lor împotriva Grecilor) [4]. Păcat însă că Xanthos n'a realizat planul său, căci ne-ar fi dat o istorisire prețioasă a evenimentelor trăite în țară. Dar ceea ce n'a făcut Xanthos, a făcut-o

[1] Vezi T. Kandiloros, 'Η Φιλικὴ 'Εταιρία, Atena, 1926, p. 5.

[2] Em. Xanthos, *op. cit.*, p. 31.

[3] Este vorba de Memoriile lui, care au apărut la 1845.

[4] Emanuil Xanthos, 'Απομνημονεύματα, p. 34.

www.dacoromanica.ro

un alt eterist de seamă, Atanasie Xodilos, care ne-a lăsat un manuscris de 226 pagini cu istorisirea evenimentelor petrecute în Basarabia şi Moldova, la care a luat personal parte activă şi a jucat un rol însemnat [1]. Despre acest manuscris, care se află astăzi în posesia noastră, vrem să ne ocupăm pe scurt în cele ce urmează.

Mai întâiu să ne oprim puţin asupra autorului. Emanuil Xanthos în Memoriile sale spune că Atanasie Xodilos « a fost unul din negustorii mari greci din Basarabia, care se bucura de stimă şi de bunăvoinţă din partea autorităţilor ruseşti de acolo, unul din cei mai înfocaţi fraţi ai Eteriei, cheltuind şi făcând multe în timpul revoluţiei pentru încurajarea soldaţilor greci din Galaţi şi Sculeni » [2]. Xodilos a intrat în Eterie la 1820. Diploma ce i-s'a acordat, ca de altfel cele mai multe diplome ale membrilor Eteriei, este scrisă în alfabetul cifrat al Eteriei, care se compunea din litere greceşti şi din cifre arabe, în total douăzeci şi două, numite şi « literele preoţilor », fiindcă acest alfabet era cunoscut numai de membrii Eteriei începând din gradul preoţilor [3].

[1] Amintim că şi alţi eterişti au aşternut pe hârtie amintirile lor despre evenimentele dela 1821, ce au avut loc în Principatele Române.

In Biblioteca British Museum se păstrează un manuscris grecesc, în care sunt descrise cele petrecute în timpul revoluţiei dela 1821 în Ţările Române, în special se arată greşelile conducătorului Eteriei, Alexandru Ipsilanti. Autorul manuscrisului, un adversar al lui Alex. Ipsilanti, care se vede că a luat parte activă la revoluţia dela 1821, n'a avut curajul însă să dea numele lui pe faţă şi semnează: « πατριώτης ἀνώνυμος ». Manuscrisul a fost scris îndată după revoluţie, la 22 Noemvrie 1821, în « Παδοῦρι », localitate identificată de istoricul englez I. M. Marshall, care a publicat manuscrisul în Δελτ. ἱστορ. ἑταιρ., 9 (1926), p. 362—410, cu comuna Păduri, aflată spre nord-vest de Ploeşti. Manuscrisul acesta nefiind pus la contribuţie de cercetătorii români, care s'au ocupat de revoluţia dela 1821, voiu căuta cu altă ocazie să mă ocup mai pe larg de el.

Despre evenimentele din Moldova ni s'au păstrat memoriile unui alt eterist, Dimitrie Sficas, care au fost publicate cu o scurtă introducere de profesorul N. Bees în revista 'Αρμονία, 3 (1902), p. 330—343. Memoriile lui Sficas sunt foarte sumare.

Memorii despre evenimentele din Moldova a scris şi Emanuil Vernardos din Creta, care a fost un timp efor al tipografiei greceşti din Iaşi. Ambrosie Franţis în a sa 'Επιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης 'Ελλάδος (Istorie pe scurt a Greciei renăscute), Atena, 1839, vol. 1, p. 206 spune referitor la Em. Vernardos: « οὗτος ἔχει καὶ ὑπομνήματα τῶν ἐν Μολδαυΐα διατρεξάντων λεπτομερέστατα καὶ διεξοδικώτατα » (acesta are şi memorii despre cele petrecute în Moldova cu multe amănunte şi pe larg descrise).

[2] Em. Xanthos, *op. cit.*, p. 218.

[3] Se ştie că membrii Eteriei erau împărţiţi în şapte grade şi anume: fraţii de cruce, recomandaţii, preoţii, păstorii, archipăstorii, devotaţii şi şefii devotaţilor. Când a venit însă Alexandru Ipsilanti în fruntea Eteriei a desfiinţat primele două grade, temându-se de trădare, fiindcă în aceste clase erau numai oameni simpli.

www.dacoromanica.ro

Lui Xodilos i s'a dat o diplomă de preot, după cum se vede din textul diplomei şi din paralelogramul pus în fruntea textului, care este împărţit în 16 coloane, având în partea de sus o cruce înconjurată într'o coroană de măsline, iar pe marginile crucii două stindarde întinse, pe care erau scrise prescurtat cuvintele: η ελευυερία , ἤ ϑανατο (sau libertate, sau moarte)[1].

Textul cifrat al diplomei, transcris în ortografia originalului, este:

Ζ Ισ το ονομα τισ μελουσισ σιτιριας
καθιερονο ιερεα φιλικον κε αφιερονο
ισ τιν. . . αγαπιν τισ φιλικισ ετεριασ
κεισ τιν ιπερασπισιν τον μεγαλον ιερεον
τον ελεφσινον τον σιμπολιτιν κιριον αθαν-
ασιον ξοδουλον πελο πονισιον ετον τριαντ-
αενε επανγελματοσ πραγματεφτου κε ϑερμ-
ον ιπερασπιστιν τισ εβδεμονιασ τισ πα-
τριδοσ κατιχιθεντα κε ορκοθεντα
παρεμου ☿ ετι τον φιλικον ικοσι
ισμαιλ τι ενια δεκεμριου.

Iată traducerea textului în limba română:

In numele mântuirii apropiate consfinţesc preot eterist şi îl încredinţez ... dragostei Societăţii Prietenilor şi protecţiei marilor preoţi din Eleusina pe concetăţeanul domnul Atanasie Xodilos din Peloponez, de 31 ani, de profesie negustor, şi înfocat apărător al fericirii patriei. A fost catihisit de mine ☿ şi a depus jurământul în faţa mea.

Anul al Eteriştilor douăzeci. Ismail 9 Decemvrie.

Eteristul care l-a iniţiat pe Xodilos a fost un ofiţer din Ismail, numit Dimitrie Kalamatianos, care a primit şi contribuţia lui Xodilos de 200 groşi[2]. La rândul său At. Xodilos a iniţiat pe câţiva negustori greci din Ismail şi Reni ca Anastasie Carambatos, Nicolae Macris, Ioan şi Constantin Nicoglu, Spiridon Papalinof, trecuţi toţi în catalogul eteriştilor publicat de Ioan Filimon.

Din cele câteva scrisori ale lui At. Xodilos adresate prietenului său Xanthos, care sunt publicate în Memoriile lui Xanthos, vedem că autorul nostru a lucrat cu mult zel pentru succesul revoluţiei. El avea grijă de a angaja oameni în armata lui Alexandru Ipsilanti şi de a procura muniţiunile necesare eteriştilor din Reni, unde locuia cu

---

[1] Diplomele celorlalte grade se prezentau altfel. De pildă diploma păstorilor avea o semilună culcată, desupra căreia era o cruce, având la dreapta şi la stânga două stindarde. Pe cel drept se afla ochiul neadormit, iar pe cel stâng o ancoră, peste care era încolăcit un şarpe, cu capul aplecat la o albină.

[2] Vezi Ioan Filimon, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Atena, 1859, vol. 1, p. 405.

www.dacoromanica.ro

familia sa. Intr'o scrisoare din 21 Februarie 1821, scria: « mi-au dat cuvântul aproape cincizeci oameni și mulți alți zeloși au început să ceară pașapoartele lor; dar aceasta merge încet și este nevoie de răbdare ca să se obțină »[1].

Iar într'o altă scrisoare din 9 Aprilie 1821, scria: « D-l Gheorghe să ne trimeată praful de pușcă și gloanțele, după cum îi scriam ieri; obuze pentru tunuri avem destule dela câmpul Romanțof, după cum v'am mai spus de acolo le adunăm. In orice caz trebue să fim aprovizionați, și dacă prevederea din Taganrog nu este sigură sau întârzie, trebue negreșit să se procure de aci, fiindcă nu e speranță din altă parte și praful de pușcă și gloanțele sunt mai necesare oamenilor decât pâinea »[2]. El cerea și bani: « să mi se trimeată numerar ca să fac față nevoilor oastei »[3]. Contribuția lui Xodilos la revoluția greacă dela 1821 se vede bine și din cele scrise și din documentele reproduse în manuscrisul său. Xodilos nu numai a muncit cu tot sufletul pentru eliberarea patriei sale scumpe, ci a cheltuit și averea sa și a trebuit apoi să ducă o vieață de privațiuni, cum se vede dintr'o scrisoare a Eforilor greci din Ismail către Comitetul de răscumpărare a prizonierilor din Chișinău. In această scrisoare între altele citim: « Domnul A. Xodilos, s'a luptat din răsputeri în imprejurările grele ale neamului, și despre aceasta să judece fiecare concetățean obiectiv, iar în împrejurările triste de astăzi este chinuit de foame și duce o vieață de privațiuni, după cum poate vedea clar acela care judecă cinstit lucrurile. El a cheltuit averea sa, după cum și noi averile noastre; călătoria forțată la Chișinău[4], cerută de niște compatrioți, este nepotrivită, când este împovărat de o numeroasă familie și lipsit de cele necesare, și deci orice cheltuială este acum pentru el grea, și o răsplată neașteptată pentru toate luptele sale patriotice »[5].

Comitetul de răscumpărare a prizonierilor greci din Hios, Kidonia și Kasandra, cu sediul la Chișinău, alcătuit din înalt ordin de episcopii Dimitrie al Chișinăului, Grigorie al Irinopolei și episcopul Buzăului, de arhimandritul Partenie și boierul Schinas[6], a chemat pe At. Xodilos la Chișinău ca, împreună cu autoritățile locale rusești, să-l convingă să dea acestui comitet prăzile de războiu luate de eteriști dela Turci și păstrate de Xodilos în schimbul galbenilor dați de el Eteriei. După multe discuțiuni și presiuni Xodilos a cedat să predea obiectele cerute, care apoi au fost vândute la licitație la Odesa și cumpărate de un negustor italian. Acesta, zice Xodilos, le-a dus în Europa și din

---

[1] Em. Xanthos, *op. cit.*, p. 146.
[2] Em. Xanthos, *op. cit.*, p. 170—171.
[3] Idem, *ibidem*, p. 194 și 199.
[4] Pentru motivul acestei călătorii vezi mai jos.
[5] Atanasie Xodilos, Πρόοδος, p. 168.
[6] Idem, *ibidem*, p. 162.

www.dacoromanica.ro

vânzarea lor a avut un mare câştig. Iar mai departe Xodilos adaogă: « două mari tunuri de 18 kg, pe care n'au putut sau n'au vrut să le ridice, se găsesc ca o mărturie până astăzi la poarta casei mele din Reni, cu însemnarea: « tunuri de ale eteriştilor »[1].

Şi Elie Fotino, nepotul lui Dionise Fotino, în al său *Carnet de însemnări*, publicat de prof. Victor Papacostea, vorbind de căsătoria sa cu Aspasia, fiica lui At. Xodilos, şi de zestrea primită dela socrul său, mărturiseşte că Xodilos a jertfit averea sa pentru Eterie. « Bunul ei părinte, zice Ilie Fotino, din puţinul ce i-a rămas (căci în anul 1821 a jertfit toată averea sa pentru revoluţia greacă), mi-a oferit ca dotă a scumpei lui fiice următoarele . . . ». In total 400 ruble de argint ca să cumpere inelul de logodnă, arămăria, de ale patului, etc.[2].

At. Xodilos nu s'a ocupat numai de negoţ, ci a fost şi un iubitor de muze, de aceea îl găsim trecut în listele de prenumeranţi dela câteva cărţi greceşti, care au văzut lumina zilei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. De pildă: *Agathon* al lui Wieland, tradus în greceşte de C. Cumas (Viena, 1814), *Călătoria noului Anaharsis* a lui Barthelemy, tradusă de Hrisoverghis Curopalatis (Viena, 1819), *Metoda vindecătoare* a lui Ch. Le Roi, tradusă de Ioan D. Baila (Odesa, 1833), *Gramatica* lui Iacob Pigipiu (Odesa, 1894), *Epistolar util tuturor*, editat de fraţii Christidis (Bucureşti, 1837), *Culegere de maxime şi sentinţe* a lui Chiril din Lasiniţa (Bucureşti, 1838).

La 1817 Xodilos a cerut să fie înscris ca membru în *Societatea iubitorilor de muze* (Ἑταιρεία Φ λο'λ ιύσων) din Atena. Diploma ce i s'a trimis din Atena, şi pe care Xodilos a ţinut s'o reproducă în fruntea manuscrisului său (p. 3). are următorul cuprins:

---

[1] Lista acestor prăzi, cât şi corespondenţa schimbată de Xodilos se găsesc trecute în manuscrisul său la p. 158—177.

[2] Vezi Victor Papacostea, *Ilie Fotino* în *Revista Istorică Română*, IX (1939), p. 116 şi 123. D-l prof. V. Papacostea publică în prima parte a acestui articol *Carnetul de însemnări* al lui Ilie Fotino, unde găsim ştiri foarte interesante despre familia şi viaţa lui. Ilie Fotino spune că unchiul său, Dionisie Fotino l-a adus la 1819 în Bucureşti ca să-i dea educaţia şi instruirea necesară, dar nu pomeneşte nimic de studiile sale, de aceea vreau să precizez că la 1820 Ilie Fotino urma la Şcoala greacă din Bucureşti şi că a fost un elev distins, fiindcă pe un exemplar din opera lui Evghenie Vulgaris 'Αδολεσχία Φιλόθεος, ce se află în posesia noastră, găsim pe o foaie nenumerotată dela început următorul autograf: « Καὶ τόδε κτῆμα ξὺν τοῖς ἄλλοις ἐμοῦ 'Ηλία Φωτηνοῦ, χάρις ἡμῖν δοθὲν παρὰ τοῦ διδασκάλου κυρίου Γ. Γεναδίου διὰ τὴν ἐπίδωσιν μου εἰς τὴν ἐξέτασιν. 'Οκτωμβρίου 19, 1820 (şi această carte pe lângă altele este a mea, a lui Ilie Fotino, care mi-a fost dăruită de profesorul chir G. Ghenadios pentru succesul meu la examen. Octomvrie 19, 1820). De asemenea găsim pe aceeaşi carte şi acest autograf al lui Gheorghe Ghenadios, profesor de limba elenă la Şcoala domnească din Bucureşti: « Τὸ παρὸν δίδοταί σοι φίλτατε 'Ηλία Φ. χάρις τῆς ἐπιδώσεώς σου. Γ. Γενάδιος ». (Ţi se dă cartea de faţă, prea iubite Ilie F., pentru succesul tău la examen. G. Ghenadios).

www.dacoromanica.ro

« Κατὰ τὴν αἴτησίν του, ὁ κύριος 'Αθανάσιςο Ξόδηλος πελοποννήσιος συνηριθμήθη εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἐν 'Αθήναις Φιλομούσου 'Εταιρείας, καὶ γνωρίζεται εἰς τὸ ἑξῆς γνήσιον μέλος τοῦ ὁλοκλήρου αὐτῆς σώματος.

'Εν 'Αθήναις τῇ 3 Αὐγούστου 1817, ἔτος 4-ον.

Οἱ τῆς Φιλομούσου 'Εταιρείας ἔφοροι
Μιχαὴλ Τουρναβίτης
'Αντ. 'Ιω. Μαρμαροτούρη
Σ. Σεραφείμ
'Ερνέγος Κέλης
Σπυρίδων Πατούσας[1].

Să trecem acum la manuscrisul lui At. Xodilos, care a fost gata pentru tipar în anul 1840 dar din motive necunoscute, probabil pecuniare, n'a putut să vadă lumina zilei. După moartea lui Xodilos manuscrisul a trecut în posesia ginerelui său Ilie Fotino, dar nici acesta n'a izbutit să-l publice. Ilie Fotino aranjase chiar și titlul pentru tipar, adăogând între altele și cuvintele: «τύποις δὲ ἐκδοθεισα δι' ἐπιμελείας τε καὶ δαπάνοις παρὰ 'Ηλία Φωτεινοῦ τοῦ ἐκ Π. Πατρῶν Πελοποννησίου (s'a tipărit prin sârguința și cu cheltuiala lui Ilie Fotino, originar din Patrasul cel vechiu al Peloponezului). Manuscrisul se află astăzi în posesia noastră; să sperăm că noi vom fi mai norocoși decât înaintașii noștri, și vom reuși să-l publicăm, punând astfel la dispoziția cercetătorilor un izvor prețios, care aruncă o rază de lumină în plus asupra evenimentelor dela 1821 din Basarabia și Moldova.

Manuscrisul lui At. Xodilos este un caiet de 17 × 12, cu un total de 226 pagini scrise. Pe pagina 2 se află o schiță a unei ilustrații ce urma să cuprindă tipăritura. Titlul manuscrisului, cu adăogirile lui Ilie Fotino închise în paranteze, este: Πρόοδος τῆς 'Εταιρειας τῶν Φιλικῶν ἐν τῇ <ἑλληνικῇ> ἐπαναστάσει. Μὲ τὰ πρῶτα συμβάντα <τὰ

[1] Iată traducerea diplomei: «In urma cererii lui, domnul Atanasie Xodilos din Peloponez a fost trecut în catalogul Societății iubitorilor de muze din Atena, și este recunoscut în viitor adevărat membru al întregului ei corp.

Atena 3 August 1817. Anul 4.

Eforii Societății iubitorilor de muze
Mihail Turnavitis, Ant. I. Marmaroturi,
S. Serafim, Ernegos Kelis, Spiridon Patusas.

Această Societate a iubitorilor de muze a fost înființată la Atena în anul 1813, cum ne arată data de mai sus. La 1814 este ales președinte englezul Frederic North, Lordul Guilford de mai târziu, care a condus și Academia Ioniană din Corfu (vezi Λόγιος 'Ερμῆς (Mercurul savant), 1819, p. 179—180 și Dimitrie Gr. Kamburoglu, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν 'Αθηνῶν (Monumente din istoria Atenei), ed. II, Atena, 1891, p. 228—229. La 1815 Capodistrias a întemeiat la Viena o nouă Societate a iubitorilor de muze, ale cărei statute sunt publicate în 'Εθνικὸν ἡμερολόγιον (Calendarul național), publicat de Marinos Vretos, 1869, p. 228—241 și reproduse de D. Gr. Kamburoglu, *op. cit.*, p. 220—228.

www.dacoromanica.ro

κατὰ Βασαραβίας καὶ Μολδαυΐας τοῦ πρίγκιπος Α.> Ὑψηλάντου ἐν περιλήψει. Τὰ μετὰ ταῦτα ἔργα τινὰ τῶν ἐφόρων, καὶ παῦσιν των. Μὲ τῶν σωθέντων πραγμάτων τὸ τέλος. Ἐπιστολάς τινάς. Ὁ ὅρκος καὶ τὸ λεξικόν (Progresul Societății Prietenilor în revoluția <greacă>. Cu primele acțiuni ale lui A. Ipsilanti pe scurt <în Basarabia și Moldova>. Apoi despre câteva fapte ale unor efori și sfârșitul lucrurilor scăpate. Câteva scrisori. Jurământul și dicționarul). Iar pe o foaie volantă ce s'a găsit în manuscris se află următoarea completare a titlului, făcută de Ilie Fotino: «συγγραφεῖσα μὲν παρὰ Ἀθανασίου Ξοδήλου τοῦ ἐκ Βυτίνης Πελοποννησίου τύποις δὲ ἐκδοθεῖσα δι' ἐπιμελείας τε καὶ δαπάνοις παρὰ Ἠλία Φωτεινοῦ τοῦ ἐκ Π. Πατρῶν Πελοποννησίου (s'a compus de Atanasie Xodilos, originar din Vitini[1], Peloponez, și s'a publicat prin sârguința și cu cheltuiala lui Ilie Fotino, originar din Patrasul cel vechiu al Peloponezului). Xodilos a scris opera sa în anul 1840, după cum se vede la sfârșitul manuscrisului.

La p. 11 Xodilos ne arată pentru ce a scris această operă: «Ὁ σκοπός μου νὰ ἐκφρασθῶ τὰς πληροφορίας ἔχω, καὶ ἐκεῖνα μόνον τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐπαναστάσεως, τὰ ὁποῖα, ἢ εἶδον, ἢ συνέπραξα, καὶ τὰ ὁποῖα ἀπεσιωπήθησαν, χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ βεβαιώσω ἢ ἀπὸ ἄγνοιαν τῶν γραψάντων φιλογενῶν περὶ τούτων, ἢ ὑπὲρ τούτου, ἢ τέλος, διότι δὲν τὰ ἔκριναν ἄξια ὡς πρὸς αὐτούς, διὰ προτίμησιν φαντασίας, τῶν ὅσων εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοὺς παρακίνησαν»[2] (Scopul meu este să dau știrile, și numai acele primile fapte ale revoluției ce am văzut, sau am luat parte activă și care au fost trecute sub tăcere, nu știu sigur, din neștiința celor iubitori de neam ce au scris despre acestea, sau într'adins, sau în sfârșit fiindcă nu le-au socotit din partea lor vrednice, și au preferat lucrurile fantastice ale acelora ce i-au îndemnat la acest lucru)[3]. Intr'adevăr manuscrisul lui Xodilos cuprinde, pe lângă unele lucruri publicate, un însemnat material inedit despre evenimentele dela 1821 din Basarabia și Moldova. Numai când se va publica acest manuscris își va da seamă cititorul de importanța materialului și de felul cum a fost privită întreaga mișcare de către eteristul Xodilos. Acum ne vom mărgini numai la descrierea luptei

[1] La sfârșitul manuscrisului (p. 226) se află o epigramă a lui Xodilos către orașul său natal Vitini.

[2] Stilul lui Xodilos este greoi și lasă mult de dorit. De asemenea și ortografia este adeseori greșită. Dar nu trebue să fim pretențioși față de un negustor iubitor de muze, ci din contră să-i fim recunoscători că și-a dat osteneala să strângă cu o deosebită dragoste și să aștearnă pe hârtie un material care pentru noi astăzi are o deosebită valoare istorică.

[3] Aci At. Xodilos de sigur face aluzie la Ioan Filimon, care a scris Manualul său istoric al Eteriei sub influența eteristului Panaghiotis Anagnostopol.

www.dacoromanica.ro

dela Galați, pe care Xodilos ni-o dă cu unele amănunte, pe care nu le găsim în celelalte descrieri ce ni s'au păstrat[1].

Autorul spune că Alexandru Ipsilanti, care se afla la Chișinău, după ce a primit la 17 Februarie 1821 niște scrisori din Troppau, s'a hotărît să intre în Moldova și i-a trimis lui niște scrisori ca să le dea lui Vasile Caravias la Galați, în care îi anunța că Lunea viitoare va intra la Iași și să ridice și el cu ai săi steagul libertății la Galați. Xodilos povestește astfel, în stilul său greoi, răscoala Eteriștilor din Galați: « Τὴν αὐτὴν νύκτα οἱ ἐκ Γαλαζίῳ ἑταιρίσται ἕλληνες ἀπέρασαν ἐν συνελεύσει, τὴν δὲ Δευτέραν λίαν πρωΐ, τὴν εἰκοστὴν πρώτην Φευρουαρίου μηνός, ἡμέραν πρώτην τῆς τεσσαρακοστῆς, συνῆλθον ἐν παρατάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἔψαλλον τὴν παρά-

[1] Despre lupta dela Galați ne sunt cunoscute alte două descrieri, una compusă de Iacovachi Rizos Nerulos, iar cealaltă de un anonim, care a luat parte la această luptă. Ambele descrieri sunt publicate în *Manualul istoric* al lui Ioan Filimon, vol. 2, p. 362—400. Prima poartă titlul: Περιγραφὴ τῶν μαχῶν τοῦ Γαλαζίου καὶ Σκουλενίου τοῦ κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Προύτου, συγγραφεῖσα παρὰ 'Ιακωβάκη 'Ρίζου (Descrierea luptelor din Galați și Sculeni, pe malul drept al Prutului, compusă de Iacovachi Rizos), iar a doua: 'Αληθεστάτη περιγραφὴ τῶν τρεξάντων εἰς τὰς μάχας Γαλατσίου, ὅπου κ' ἐγὼ αὐτὸς ἔλαβον μέρος (Descriere foarte adevărată de cele petrecute la luptele din Galați, la care am luat parte și eu însumi). A doua este mai bogată în amănunte, și posterioară descrierei lui Rizos Nerulos, pe care chiar o citează undeva. Dorința lui Iacovachi Rizos Nerulos a fost să ne dea o descriere amănunțită a luptei dela Galați, dar, fiindcă nu avea la dispoziție materialul necesar, a însărcinat pe prietenul său profesorul Macris să ceară pentru aceasta ajutorul lui Xodilos. Intr'o scrisoare din 5 Mai < 1821 > Macris scrie între altele lui Xodilos: «'Ο εἰλικρινὴς καὶ ἔνθερμος πατριώτης κύριος 'Ιάκωβος 'Ρίζος μᾶς λέγει ὅτι εἶναι καλὸν καὶ χρήσιμον εἰς τὸ γένος νὰ κοινολογηθῇ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἡ ἐν Γαλάζι μάχη, καὶ αὐτὸς ἀναδέχεται τὸ βάρος νὰ συνθέσῃ τὴν ἔκθεσιν. Διὰ νὰ γείνῃ ὅμως μὲ πνεῦμα πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἔχομεν χρείαν τῆς βοηθείας σου, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν νὰ ἐξετάσῃς ἀκριβῶς, καὶ νὰ μᾶς ἐκθέσῃς λεπτομερῶς, χωρὶς τὴν παραμικρὰν ὑπερβολὴν ἢ ἔλλειψιν (διότι τὰ τοιαῦτα ὅπου, καὶ ὅπως χρειάζονται τὰ κρίνομεν ἡμεῖς ἐδῶ) ὅλα τὰ διατρέξαντα, τὸν ἀκριβῆ ἀριθμόν, ἂν δυνατὸν καὶ τῶν ἐναντίων, καὶ τῶν ἰδικῶν μας, πόσον τὸ ἱππικὸν ἑκατέρωθεν, πόσον πεζικόν, πόσον ναυτικόν, τοπογραφικῶς τὴν θέσιν τῶν ἰδικῶν μας, τὰ μέρη ὅθεν ἔγινε ἡ εἰσβολή. Τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μέγεθος τῶν κανονίων, τὸν ἀριθμὸν τῶν πεσόντων ἑκατέρωθεν, τὰς ἀριστείας ἑκάστου τῶν ἰδικῶν μας, καὶ ὅσα ἄλλα κρίνῃς ἀναγγαῖα, καὶ ἠμπορέσῃς νὰ μάθῃς. Ταῦτα ὅλα ζητοῦμεν ἀπὸ τὴν ἄοκνον καὶ ἑλληνικὴν καρδίαν σου, καὶ εἴμεθα εὐέλπις ὅτι ὀγλίγωρα θὰ εἴδομεν τελειομένον τὸν πόθον μας ὡς κοινοφελῆ, διότι ὡς προείπαμεν θέλομεν νὰ διακηρύξωμεν διὰ πάντα διὰ τῶν ἐλευθέρων τῆς Εὐρώπης ἐφημερίδων, ἂν αἱ δεσποζόμεναι δὲν τὰ δεχθῶσι. Σὲ παρακαλοῦμεν ὅμως καὶ πάλιν ἄς εἶναι γυμνὴ ἡ ἀλήθεια (Sincerul și înflăcăratul patriot domnul Iacovachi Rizos ne spune că este bine și util neamului să se publice prin ziare lupta dela Galați, și că el își ia osteneala să compună descrierea. Ca să fie scrisă însă cu spirit politic și militar avem nevoie de ajutorul tău, și te rugăm să studiezi bine și să ne dai o expunere amănunțită, fără cea

www.dacoromanica.ro

κλησιν μὲ ἁγιασμόν, ὁ σεβάσμιος γέρων 'Αβράμιος ὁ 'Ιθακίσιος, ὁ πάτερ Νικόλαος Στεφανάρης εὐλόγησαν τὰς σημαίας, καὶ οὕτως ἐξελθόντες τῆς ἐκκλησίας οἱ Ἕλληνες ἠλάλαξαν: Ζήτω ἡ ἐλευθερία. Καὶ ἔρχονται εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Τοπουκτζῆ, προβάλοντας αὐτῷ νὰ παραδόσῃ τὰ ὅπλα, καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πολιτείας. Αὐτὸς νομίζων τὸ κίνημα ἔργον τῆς ἐχθροπραξίας Καραβία, οὐ μόνον δὲν ὑπακούει, ἀλλ'ἀνθιστάμενος μὲ τὰ ἅρματα, ῥίπτει πρῶτον θῦμα τὸν φέροντα ἀδελφὸν Δῆμον τὴν σημαίαν, καὶ Σπῦρον Παριανόν. 'Εν τούτῳ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες κροτοῦσι μάχην τελείαν, καὶ πίπτουν ἀδελφοὶ δέκα πέντε, κατασφαλοῦσιν ὅμως αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν, στήσαντες ἀπέναντι δύω τηλεβόλα [α], πυροβολοῦσι νὰ τὸν καύσωσι, κατα-

---

mai mică exagerare sau lipsă (fiindcă acestea unde şi cum trebue le judecăm noi aci), despre toate cele petrecute. Numărul exact, dacă este posibil, şi al duşmanilor şi alor noştri, cât a fost cavaleria dintr'o parte şi din ceala'tă, cât a fost infanteria, marina, poziţia, din punct de vedere topografic, alor noştri, locurile pe unde s'a făcut năvala, numărul şi mărimea tunurilor, numărul celor căzuţi dintr'o parte şi din cealaltă, vitejiile fiecăruia din ai noştri, şi ce mai socoţi necesar, şi o să poţi să afli. Toate acestea le cerem dela neobosita şi greceasca ta inimă şi suntem plini de speranţă că în curând vom vedea dorinţa noastră îndeplinită, fiind de folos tuturor, căci după cum am zis vrem să le facem cunoscute pentru totdeauna prin ziarele libere ale Europei, dacă cele asuprite nu le vor primi. Insă te rugăm iarăşi să fie curat adevărul) (Xodilos, Πρόοδος, p. 187—188).

Nu ştim dacă a trimes şi ce material a trimes Xodilos lui Rizos Nerulos despre lupta dela Galaţi, dar faptul că descrierea lui Rizos Nerulos este lipsită de amănunte, ne-ar îndreptăţi să credem că Xodilos n'a îndeplinit, sau a îndeplinit în parte dorinţa lui Rizos Nerulos, şi aceasta probabil fiindcă şi-a pus în gând încă de atunci să publice acest material. Nu ştim de asemenea dacă Rizos Nerulos a publicat, după cum avea de gând, descrierea sa despre lupta dela Galaţi în ziarele timpului. In orice caz, chiar dacă a rămas inedită, totuşi a avut o circulaţie în manuscris. Ioan Filimon a dat-o la lumină după o copie manuscrisă ce s'a păstrat în biblioteca învăţatului presbiter şi profesor Constantin Economos (vezi Ioan Filimon, *Manual istoric*, p. κγ'-κδ'). In revista 'Εβδομάς 2 (1885), p. 362 — 382 se publică din nou după autograful lui Rizos Nerulos. O altă copie se găseşte într'un manuscris grecesc din Biblioteca Academiei Române (vezi Constantin Litzica, *Catalogul manuscriselor greceşti*, Bucureşti, 1909, p. 507, nr. 760, 49), care a fost tradusă în limba română de Constantin Erbiceanu şi publicată în *Istoria mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 539—548. Dacă Nerulos ar fi avut la îndemână tot materialul de care s'a servit Xodilos, atunci de sigur ne-ar fi dat o mult mai bună descriere a acestei lupte, fiindcă Xodilos nu avea nici cultura, nici talentul literar al lui Rizos Nerulos.

Andronic Dimitracopulos spune că Rizos Nerulos a scris: *Fragmens* (sic) *historiques sur les évenemens* (sic) *militaires relatifs à l'invasion d'Ypsilanty en Moldavie*, Moscou, 1822 » (vezi Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα (Adăogiri şi îndreptări la Literatura neogreacă a lui Const. Sathas) Lipsca, 1871, p. 118).

(α) Αὐτὰ εὑρίσκονται φυλαττόμενα πρὸς μνήμην ἐν ἐμοί.

www.dacoromanica.ro

σφάττοντες καὶ ὅπου εὕρισκον Τοῦρκον. Οἱ σφαλισθέντες βλέποντες τὸν κίνδυνον τοῦ πυρός, ἐξέρχονται τῆς οἰκίας μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ φονεύεται αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἅπαντες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας· ἄλλοι τινες ὀλίγοι διαφυγόντες διεσώθησαν ἐν Ἠμπραΐλα, φέροντες τὰ ἐν Γαλαζίῳ τρέξαντα, διηγούμενοι τὴν πράξιν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐχθροπραξίας Καραβία καὶ Τοπουκξῆ, οἱ δὲ φονευθέντες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς ἑξήκοντα.

Ἕπετο τὴν Δευτέραν πρωΐ, ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν διάχυσιν τῆς ἀποκρέου νὰ ἡσύχαζε, καὶ ἐπειδὴ παρεκτὸς τῶν κινησάντων ἑταιρίστων τὴν ὑπόθεσιν οὐδεὶς ἄλλος βλέπων ἐγίνωσκε τί τὸ τρέχον. Γίνεται ταραχὴ καὶ διασκορπισμὸς πολὺς τῶν ἐγκατοίκων, φοβούμενοι μᾶλλον μήπως ἐξελθόντες οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ φρούριον τῆς Ἠμπραΐλας, οὐ μακρὰν οὔσης, ἐφορμήσωσι κατὰ τῆς πολιτείας. Ἐκεῖ ὅμως ἐπεῖραν τὸ πρᾶγμα ὡς σύνηθες ἀποτέλεσμα τοῦ Γαλαζίου μὲ ἀψηφησίαν, εἰδοποίησαν μ' ὅλον τοῦτο τὰ τρέξαντα τὴν Πόρταν διὰ ταχυδρόμου. Διαδοθείσης δὲ τῆς πληροφορίας, καὶ αὐξανομένων τῶν φιλελευθέρων ὑπὸ τὴν σημαίαν, ἤρχισαν αἱ σημαντικώτεραι φαμηλίαι νὰ ἀναχωρῶσι, καὶ αὐτὸς ὁ ρωσσικὸς κόνσολος ἐμβῆκεν εἰς πλοῖον νὰ κατέβῃ εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον Ῥεννίου ἐν Βασσαραβίᾳ. Τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην τόσον ὑπερβολικὸν ψῦχος εἰς αἴθριον καιρὸν συνέβη, ὥστε ὁ παγετὸς τὴν νύκτα τῆς Τρίτης ξανακρυσταλώνει τὰ ὕδατα τοῦ Δουνάβεως, καὶ βαστᾷ πηγμένα τὰ πλοῖα ὅπου εὑρέθησαν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία πλέον ἦτον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων ἑταιριστῶν, ἄνευ παραμικρᾶς βλάβης τινός (In noaptea aceea eteriştii greci din Galaţi s'au consfătuit, iar Luni, 21 Februarie, prima zi de post, des de dimineaţă au venit rânduiţi la biserica Sf. Nicolae şi s'a făcut sfeştanie. Apoi sfinţia sa Avramie din Ithachi şi părintele Nicolae Stefanaris au binecuvântat steagurile lor, şi după aceea ieşind Grecii din biserică au strigat: trăiască libertatea. Ei vin la locuinţa lui Topucsi[1], cerându-i să predea armele şi să iasă din oraş. Topucsi însă, crezând că această mişcare s'a produs din cauza duşmăniei lui Caravias faţă de el, nu numai că nu se supune, dar, opunându-se cu armele, doboară, ca primă victimă, pe fratele stegar Dimos şi pe Spiros Parianos. Grecii întărâtaţi de aceasta, încing o adevărată luptă şi cad cinsprezece fraţi, dar îl închid pe el şi pe ai lui în casă; ei aşează vis-à-vis două tunuri[2] şi trag ca să-l ardă, iar pe Turci îi mă-

[1] Mustafa Kiurtoglu Topucsi a fost şeful poliţiei oraşului Galaţi, numit de stăpânirea turcească, iar Vasilie Caravias a fost şeful jandarmeriei din Galaţi (başbelucbaşa) numit de Mihai vodă Şuţo, care era şi el iniţiat în ale Eteriei, vezi At. Xodilos, Πρόοδος, p. 39. Despre Vasile Caravias, vezi Ioan Filimon, *Manual istoric despre revoluţia greacă*, vol. 1, p. 332—333.

[2] Acestea se găsesc în păstrare la mine ca o amintire.

www.dacoromanica.ro

celăreau fără milă oriunde îi găseau. Cei închiși, văzând primejdia focului, ies din casă cu puștile în mână, și sunt uciși, atât el cât și ai săi. Unii au scăpat fugind la Brăila, unde au dus vestea celor petrecute la Galați. Ei povesteau că această întâmplare este rezultatul dușmăniei dintre Caravias și Topucsi și că numărul celor căzuți trecea de șasezeci.

Era de așteptat ca Luni dimineață, după petrecerea dela lăsatul secului, lumea să se odihnească și fiindcă afară de eteriștii răsculați nimeni altul nu știa ce se petrece, a urmat o turburare și mulți din locuitori s'au împrăștiat, temându-se mai de grabă ca nu cumva ieșind Turcii din cetatea Brăilei, care nu era departe, să se năpustească asupra orașului. Cei din cetate n'au luat însă lucrul în serios, ci ca un fapt obișnuit al Galaților. Cu toate acestea au înștiințat Poarta cu o stafetă de cele petrecute. După ce vestea s'a răspândit și numărul oamenilor de sub steagul libertății a crescut, cele mai de seamă familii au început să plece, și însuși consulul rus a intrat într'un vas ca să meargă la carantina din Reni în Basarabia. In ziua aceea era foarte frig și cerul curat, încât gerul din timpul nopții de Marți a înghețat din nou apele Dunării și a înțepenit vasele acolo unde s'au găsit, încât oamenii au fost nevoiți să se întoarcă în oraș, care acum era în stăpânirea eteriștilor greci, fără ca cineva să sufere cea mai mică pagubă [1].

Se știe că Alexandru Ispilanti în scurta sa ședere în Țările Române a adresat câteva proclamații în românește și în grecește, sau în grecește și românește: « Către norodul Țării Moldaviei », către « Bărbații Români », către « Bărbații greci din Moldova și Țara Românească, către « Frații Societății Amicilor », către « Grecii de pretutindeni », către « Grecii din Moldova ». In manuscrisul lui Xodilos găsim însă și o proclamație către « Soldații greci din Galați », care nu știu dacă este cunoscută. Proclamația a fost dată după lupta dela Galați și are următorul cuprins:

Ἕλληνες στρατιῶται ἐν Γαλαζίῳ,

Ἡ πολύφθογγος σάλπιγξ τῆς φήμης διεκήρυξε πανταχοῦ τὴν ἐν Γαλαζίῳ νίκην σας, καὶ τὰ γενναῖα κατορθώματά σας. Ἡ πατρίς, ἐγώ, οἱ ἀδελφοὶ ἅπαντες εἴμεθα εὐχαριστημένοι διὰ τὸ λαμπρόν σας τοῦτο ἔργον. Ἀγωνίζεσθε λοιπὸν ἀδελφοί μου στρατιῶται καὶ εἰς τὸ ἑξῆς μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν γενναιότητα. Στήσατε καὶ ἄλλα τοιαῦτα τρόπαια τοῦ πατριωτισμοῦ, καὶ στέφανοι ἀμάρχντοι ἑτοιμάζονται νὰ στέφωσι τὰς κεφαλάς σας. Ἔχετε συντρόφους ἀχωρίστους τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν εἰς τοὺς ἀνωτέρους σας, καὶ εἰς τὸν ἄξιον

---

[1] At. Xodilos, Πρόοδος, p. 40—43.

www.dacoromanica.ro

ἀρχηγόν σας Βασίλειον Καραβίαν εὐπείθιαν, καὶ ἐστὲ βέβαιοι ὅτι ποτὲ ἡ νίκη δὲν θέλει φύγῃ ἀπὸ τὸ πλευρόν σας [1].

Părăsind Alexandru Ipsilanti Iașii și așezându-și tabăra sa la Târgul Frumos, a scos de acolo pe ziua de 2 Mai 1821 următorul ordin către « Prea iubiții concetățeni și căpitani patrioți ai Galațului »:

Φίλτατοι ὁμογενεῖς καὶ πατριῶται καπεταναῖοι οἱ ἐν Γαλαζίῳ,

Ἔμελλεν ἄρα καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος, μετὰ τοσαετῆ καταδυναστείαν, νὰ ἐκκύψῃ ποτε, καὶ ἀποτινάξῃ τὸν τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ δυσβάστακτον φόρτίον, νὰ ζητήσῃ παντοίαις δυνάμεσι, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν δόξαν καὶ τὸ κλέος τῆς ἐλευθερίας. Ἔμελλε, λέγω, τὸ ἐλεεινῶς κατατυρανούμενον μέχρι τοῦδε γένος τῶν Γραικῶν νὰ ἀνακύψῃ ἀπὸ τὸν λήθαργον τῆς μαλθακότητος καὶ ἀνανδρείας, καὶ ζηλῶσαν τὴν προγονικὴν αὐτοῦ δόξαν, νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα, καὶ νὰ διακινδυνεύσῃ ἐκ τοῦ προφανοῦς τὴν ἐλευθερίαν του πρὸς τοὺς βαρβάρους, καὶ ἀνανδριωτάτους ἀγαρινούς, Ἡ τοιαύτη στιγμὴ πόσον ποθεινή, πόσον γλυκεῖα καὶ ἐφετῆ εἶναι εἰς ὅλους τοὺς ὄντως Γραικούς, καὶ μέλλοντας νὰ συμμετέχωσι τῆς παρούσης στρατείας. Ὁποία δόξα τῷόντι, ὁποῖον κλέος, ὁποῖον καύχημα εἰς Γραικούς, ὅταν ἴδωσιν ἑαυτοὺς ἐλευθέρους καὶ ἀνεξαρτήτους; Ἀλλ' ὁποῖον δὲ πάλιν αἶσχος, ὁποῖον ὄνειδος καὶ ὕβρις εἰς τοὺς μένοντας ἐν ἀκινησίᾳ, καὶ μὴ συνεισφέροντας τὰ κατὰ δύναμιν, εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς γλυκυτάτης ἡμῶν πατρίδος. Εἰς τοὺς τοιούτους φίλοι πατριῶται, καὶ εἰς ὅλους ἐν γένει τοὺς ὄντως οὐδετερότητα, ἢ ἐναντιότητα δεικνύοντας, ἀπόκειται ὄχι βλασφημία ἀνέκφραστος καὶ λιδορία ἄφατος, ἀλλὰ καὶ συμφοραὶ μεγάλαι. Ἐν ᾧ οἱ αἴτιοι καὶ μέτοχοι τοῦ πράγματος θέλουσιν ἀποκτήσει τιμὰς καὶ βραβεῖα, καὶ θέλουσιν ἔχει τὴν δόξαν τοῦ νὰ λέγωνται ἐλευθερωταὶ τῆς πατρίδος, τὸ τοιοῦτον περιμέλιτον ὄνομα, ὅτι σπεύδετε νὰ τὸ ἀπολαύσετε, τὸ ἐβεβαιώθην ἐκ πείρας, καὶ ἐγὼ τοῦτο αὐτὸ ζητῶν δὲν ἐλογισάμην οὔτε κινδύνους, οὔτε κόπους, οὔτε ἄλλο τι δεινόν, ἀλλ' ἐκίνησα ἤδη μὲ πᾶσαν μου προθυμίαν καὶ συνάξας ἱκανὸν στράτευμα περὶ ἐμὲ διέρχομαι διὰ

---

[1] Iată traducerea:

Soldați greci din Galați.

Răsunătoarea trâmbiță a faimei a răspândit peste tot victoria voastră dela Galați și isprăvile voastre vitejești. Patria, eu, toți frații suntem mulțumiți de această strălucită faptă a voastră. Deci să luptați, frații mei soldați, și mai departe cu acelaș zel, și cu aceeași vitejie. Ridicați și alte asemenea trofee de patriotism și coroane nevestejite se pregătesc să încoroneze capetele voastre. Să aveți tovarăși nedespărțiți ordinea și ascultarea față de superiorii voștri și față de vrednicul conducătorul vostru Vasile Caravias, și să fiți siguri că niciodată biruința nu va pleca de lângă voi » (p. 54—55).

www.dacoromanica.ro

τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, καὶ θέλω ἀπέλθῃ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰ ἱερὰ ἐδάφη τῆς πατρίδος μας. Ἐν τοσούτῳ ὑμεῖς εἶναι καιρὸς ἤδη νὰ καθοπλίσετε ὅσα πλοῖα ἔχετε, καὶ νὰ προχωρήσετε μέχρι Βιδινίου. Καθ' ὁδὸν δὲ ὅσα ὀθωμανικὰ πλοῖα ἀπαντήσητε, ἂν δὲν δυνηθῆτε νὰ τὰ κυριεύσετε καὶ νὰ λάβητε τὰς πολεμικὰς ἀποσκευάς των, θέλετε τὰ καταποντίσει καὶ τὰ κατακαύσει. Πρὸς τούτοις παραπλέοντες τὸν ποταμόν, εἰς μὲν τὰ μέρη τῆς Βλαχίας θέλετε κηρύττει ἡσυχίαν καὶ ἀταραξίαν, καὶ δὲν θέλετε παραβλέψει κανὲν χωρίον νὰ πάσχῃ. Εἰς δὲ τὸ πέραν μέρος ὅσα ὀθωμανικὰ πολίσματα εἶναι, θέλετε τὰ κατακαύσει, ἢ τὰ καταδαφίσει, φυλάττοντες ὅμως καὶ ἐκεῖ, καὶ βοηθεῖτε ὅλους τοὺς Γραικούς, ὅσοι ἔτυχε νὰ κατοικοῦν ἐκεῖ. Αὐτὰ φίλοι πατριῶται εἶναι ὥρα νὰ πράξητε ἄνευ ἀναβολῆς, καὶ εἶσθε βέβαιοι ὅτι ἡ δόξα τὴν ὁποίαν θέλετε ἀποκτήσει φυλάττοντας ὅλα τὰ ἄνω εἰρημένα, θέλει εἶνάι ἀνεξάλειπτος εἰς ἅπαντα αἰῶνα [1].

---

[1] Traducerea ordinului de mai sus este:

Prea iubiţi concetăţeni şi patrioţi căpitani din Galaţi,

Trebuia deci şi naţiunea noastră, după atâţia ani de asuprire să se ridice odată şi să scuture greutatea insuportabilă a jugului, căutând cu orice preţ să obţină gloria şi faima libertăţii. Trebuia, zic, neamu' grecesc cel aspru asuprit până acum să se ridice din letargia moliciunii şi laşităţii, şi fiind geloşi de gloria sa strămoşească, să ia armele şi să se expună pe faţă pentru libertate luptând în contra barbarilor şi laşilor Turci. Momentul acesta cât de dorit şi cât de dulce este tuturor cu adevărat Greci, care vor lua parte în campania de acum. Ce glorie într'adevăr, ce faimă, ce falā Grecilor, când vor fi liberi şi independenţi? Dar şi ce ruşine, ce insultă pentru acei care rămân nemişcaţi şi nu contribue, după puterea lor, la eliberarea dulcei noastre patrii. Faţă de aceştia, prieteni patrioţi, şi în general faţă de toţi acei care rămân neutri, sau arată o împotrivire, se cuvine nu blestem negrăit şi insultă nespusă, ci şi nenorociri mari, pe când autorii şi colaboratorii acestui lucru vor avea onoruri şi recompense, precum şi gloria de a se numi liberatori ai patriei. Că alergaţi să câştigaţi acest nume dulce m'am convins din experienţă, şi eu căutând acest lucru n'am ţinut seamă nici de primejdii, nici de osteneli, nici de alt ceva mai rău, ci am pornit cu tot avântul meu şi adunând în jurul meu oştire trec prin aceste ţinuturi, şi voi pleca peste puţin pe pământul sfânt al patriei noastre. Acum este timpul ca voi să înarmaţi deja câte vase aveţi şi să înaintaţi până la Vidin, şi pe drum câte vase turceşti veţi întâlni, dacă nu o să puteţi să le cuceriţi şi să luaţi muniţiunile lor, să le scufundaţi şi să le ardeţi. Pe lângă aceasta, mergând pe marginea apei, veţi păstra linişte deplină în ce priveşte părţile Vlahiei, şi să fiţi atenţi ca nu cumva să sufere vreun sat; iar în partea opusă câte orăşele turceşti sunt, le veţi arde, sau le veţi distruge, dar să fiţi atenţi şi acolo şi să ajutaţi pe toţi Grecii, care s'ar întâmpla să locuiască acolo. Acestea, prieteni patrioţi, este timpul să le faceţi fără întârziere, şi să fiţi siguri că gloria ce veţi căpăta, respectând toate cele spuse mai sus, va rămânea neştearsă în vecii veciilor» (At. Xodilos, Πρόοδος, p. 58—61).

www.dacoromanica.ro

In manuscrisul lui Xodilos, după istorisirea evenimentelor din Basarabia și Moldova (p. 7—177), urmează: 'Επιστολαὶ τιναὶ ἀναγόμεναι εἰς τὰ προλεχθέντα (Câteva scrisori referitoare la cele vorbite mai sus), (p. 179—193), 'Ο Ὅρκος (Jurământul), (p. 195—203), 'Εφοδιαστικὸν, așa era numită diploma ce se dedea eteriștilor când, după inițiere, erau recunoscuți ca membri ai Eteriei. Aci Xodilos intercalează în manuscris diploma sa. Apoi vine Λεξικὸν (Dicționar, vocabular) și manuscrisul se termină cu trei epigrame, una către Sfântul Trifon, protector « al iubitei mele patrii », zice autorul, a doua către orașul său natal Vitini și a treia este o epigramă tombală pentru propriul său mormânt.

Vocabularul cifrat pe care l-au utilizat eteriștii a fost publicat întâiu de Ioan Filimon [1] și apoi de Emanuil Xanthos [2]. Comparând dicționarul din manuscrisul lui Xodilos cu cele două publicate, constatăm că cel mai bogat este vocabularul din manuscrisul lui Xodilos, fiindcă aci găsim și un număr de 107 nume de orașe, ținuturi, state, etc., însemnate cu cifre arabe dela 1—107, din care numai 12 sunt trecute la Xanthos, iar Filimon se mărginește să spună că vocabularul eteriștilor era urmat de 107 cifre arabe, cu care erau însemnate « toate ținuturile, orașele, insulele și mările din Grecia, Rusia, Vlahobogdania, Turcia și în parte din Italia » (p. 379), Xodilos însă nu ne dă denumirile metonimice a 27 de eteriști, pe care le găsim și la Filimon și la Xanthos.

Iată o parte din cele 107 nume de orașe și țări pe care le găsim la Xodilos:

'Ελλάς	ἀρ.	1	Βιδύνι	ἀρ.	42
'Αθῆναι	»	4	Βλαχία	»	44
Χίος	»	8	Βουκουρέστι	»	45
Κρήτη	»	12	Μολδαβία	»	47
Ζάκυνθος	»	17	Γιάσι	»	48
Ἤπειρος	»	20	Γαλάτζι	»	49
'Ιωάννινα	»	21	Προῦτος	»	50
Μπεράτι	»	33	Δούναβις	»	51
Μπόσνα	»	37	'Αδριανούπολις	»	55
Σερβία	»	39	Ἅγιον Ὄρος	»	58
Βουλγαρία	»	41	Θεσσαλονίκη	»	59

[1] Ioan Filimon, Δοκίμιον ἱστορικὸν, p. 377—380.

[2] Emanuil Xanthos, 'Απομνημονεύματα, p. 48—49.

In arhiva lui Gheorghe Lassanis, unul din prietenii intimi ai lui Alexandru Ipsilanti, care l-a însoțit și în exil și a stat cu el închis la Muncaci, se afla, pe lângă un bogat material referitor la Eterie, și un vocabular cifrat (vezi articolul despre Lassanis al lui Andromaris din ziarul atenian 'Εστία, din 5 Martie 1931), care însă nu știu dacă a văzut lumina zilei.

www.dacoromanica.ro

Κωνσταντινούπολις	ἀρ.	62	Ἐλβετία	ἀρ.	91
Βάρνα	»	63	Παρίσιον	»	92
Μικρὰ Ἀσία	»	67	Λόνδρα	»	93
Ἱερουσαλήμ	»	69	Βερολίνο	»	94
Αἴγυπτος	»	70	Πετρούπολις	»	95
Μάλτα	»	76	Βαρσαβία	»	96
Νεάπολις	»	79	Μόσχα	»	97
Βενετία	»	82	Ὀδέσσα	»	98
Τριέστι	»	83	Θεοδοσία	»	101
Βιέννα	»	86	Σεβαστούπολις	»	102
Οὐγγαρία	»	87	Βασσαραβία	»	104
Πέστα	»	88	Ἰσραήλ	»	105
Δαλματία	»	89	Μαύρη Θάλασσα	»	107

Acesta este pe scurt cuprinsul manuscrisului lui Atanasie Xodilos[1] despre evenimentele dela 1821 din Basarabia şi Moldova, la care autorul a luat parte activă şi a jucat un rol însemnat.

Bucureşti. NESTOR CAMARIANO

RÉSUMÉ

L'auteur rappelle les mémoires des « hétairistes » Emmanuel Xanthos, Démétrios Sphicas, Emmanuel Vernardos et d'un « patriote anonyme » rattachés aux évènements perpétrés dans les Principautés Roumaines au cours de l'année 1821. Il passe ensuite à l'étude de l'œuvre manuscrite de l'hétairiste Athanase Xodilos.

Athanase Xodilos, un important négociant grec de Bessarabie, membre de l'Hétairie, qui jouissait de l'estime et de la faveur des autorités russes, a dépensé toute sa fortune pour la réalisation des idées de l'Hétairie. Xodilos est entré dans l'Hétairie en 1820, ainsi qu'en témoigne le di-

[1] Acest manuscris este amintit de câteva ori de Ilie Fotino în volumul său despre revoluţia greacă din Ţara Românească (vezi p. 115, 148, 164). Dela Fotino a luat cunoştinţă şi Ioan Filimon, care într'o notă spune: «Ἔγραψε καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ξόδηλος τὰ τῆς Μολδαυΐας εἰδικώτερον, ὡς αὐτόπτης τούτων, καθ' ἃ μνημονεύει ὁ Πατρεύς· ἀλλὰ τὴν πραγματείαν αὐτοῦ οὐκ εἴδομεν ἔτι (Şi Atanasie Xodilos a scris în special despre evenimentele petrecute în Moldova, pe care le-a văzut cu ochii lui, după cum pomeneşte cel din Patras < adică Ilie Fotino >; dar lucrarea lui n'am văzut-o încă (I. Filimon, Δοκίμιον ἱστορικόν, vol. 2, p. 1).

www.dacoromanica.ro

plôme qu'on publie ici même. Il a été initié par l'officier Démetrios Calamatianos. Xodilos, membre de la société des « amis des muses », figure aussi parmi les souscripteurs d'un certain nombre de livres grecs parus dans la première moitié du XIX-e siècle.

Le manuscrit du Xodilos date de 1840, comprend 226 pages et est ntitulé « Πρόοδος της 'Εταιρίας ». Il n'a pas été imprimé, faute de moyens, à ce qu'il semble, car la situation financière de l'auteur est devenue très difficile à la suite de la révolution. Le manuscrit est devenu la possesion d'Elie Fotino de Patras, gendre de Xodilos, qui n'a pu l'imprimer non plus. Il est aujourd'hui la propriété de l'auteur de cet article.

Xodilos a voulu, ainsi qu'il prend la peine de nous le dire, raconter des évènements, passés sous silence par les historiens de l'Hétairie, des évènements qu'il a connus ou auxquels il a pris une part active. Il rapporte des faits plus ou moins connus et surtout des choses inedites concernant les événements de l'an 1821 passés en Bessarabie et en Moldavie. L'article, que nous résumons, donne la description de la bataille de Galatz et les proclamations d'Alexandre Ipsylanti aux soldats grecs de Galatz ainsi qu'aux « Bien-aimés concitoyens et capitaines patriotes de Galatz ». On y trouve aussi de langage chiffré des hetairistes, resté inconnu jusqu'à nos jours.

www.dacoromanica.ro

CUZA-VODĂ ŞI ORDINUL „UNIRII".

O INCERCARE DE INSTITUIRE A UNEI DECORAŢII NAŢIONALE

Până în veacul al XIX-lea nu se poate înregistra existenţa unor ordine sau a unor decoraţii, în Muntenia sau în Moldova. In urma dublei alegeri a domnitorului Cuza din 1859 importanţa Principatelor creşte; totuşi nici acest domn nu izbuteşte să institue *în mod oficial* o decoraţie românească. Cuza este creatorul a trei medalii [1] şi a unui ordin ce n'a putut fi legalizat, deşi domnul are intenţia de a-l institui chiar dela începutul guvernării sale. Motivul principal al acestei preocupări domneşti este faptul că din pricina Convenţiei, care modificase felul de vieaţă politică a Principatelor, cei meritoşi nu mai puteau fi răsplătiţi prin titluri de boerie sau prin sume de bani [2]; de sigur că un alt motiv este şi faptul că prin crearea unui ordin se făcea un pas hotărîtor spre independenţa poporului român, dreptul instituirii decoraţiilor fiind un drept regalian.

In primăvara anului 1859, Vasile Alecsandri cere, într'o audienţă, lui Napoleon III să autorizeze pe Francezi « să poată primi şi purta decoraţiile ordinului ce Prinţul Cuza are de gând a institui » [3], ceeace Împăratul, după o oarecare şovăire, acceptă. Peste câteva luni, la 30 Decemvrie

---

[1] Se pare că Barbu Ştirbei a creat prima medalie românească în 1851 denumită « Destoinicie şi Osârdie ». G-ral Gr. Costandache, *Decoraţiile române de război*, în *Buletinul Soc. Numismatice Române*, 1935—1942, XXIX—XXXVI, nr. 83—90, p. 195. Medaliile datorite lui Alexandru Ioan I poartă următoarele denumiri: « Pro virtute militari » (1860), « Devotament şi curaj » (1864), « Virtutea militară » (1864). Toate aceste medalii au fost distribuite la puţine persoane, deoarece înfiinţarea de medalii atingea şi ea într'o măsură oarecare susceptibilitatea otomană. C. Moisil şi C. Flondor, *Decoraţiunile româneşti*, în *Enciclopedia României*, vol. I, p. 90—91.

[2] C. Moisil, *Incercările lui Cuza Vodă* de *a institui decoraţii naţionale*, extr. din *Cronica Numismatică şi Arheologică*, Bucureşti, 1940, nr. 117—118, p. 5.

[3] V. Alecsandri, *Trei convorbiri cu Napoleon III*, Ploieşti, 1908, p. 31—32.

www.dacoromanica.ro

1859, poetul moldovean propune, în calitate de ministru de externe, consiliului de miniştri al Moldovei să se înfiinţeze o decoraţie naţională numită «ordinul jerbei de aur»; consiliul aprobă, dar proiectul n'a putut fi pus în aplicare»[1].

In 1862 Cuza încearcă din nou să pună în practică acest plan al său[2], dar foarte curând, influenţat şi de un raport al lui C. Negri[3], îşi dă seama de uriaşele piedici pe care le-ar produce această chestiune în calea rezolvării unor probleme mai importante pentru viitorul României.

In vara anului 1864, proiectul înfiinţării decoraţiei este readus în actualitate într'o formă mai precisă, căci acum corespondenţa cabinetului princiar vorbeşte de ordinul «Unirii».

La 3 Septemvrie 1864, Bordeanu, gerantul agenţiei din Constantinopol, scrie lui Baligot de Beyne, transmiţându-i sfaturile de prudenţă date de secretarul ambasadei Franţei, de Bonnières, în legătură cu intenţia lui Cuza de a crea o decoraţie. Diplomatul francez prezisese că înfiinţarea proiectată va aduce politicei româneşti «des difficultés presque insurmontables», pentrucă «toutes les Puissances, la France en tête, n'accepteront point cet ordre»[4].

Peste câteva zile, la 12 Septemvrie, soseşte la Cotroceni o telegramă trimisă de Costache Negri din Pera, la 11 Septemvrie, în care acesta roagă insistent pe domnitor să amâne instituirea ordinului, pentru a nu complica chestiunea mănăstirilor închinate; el exclamă chiar oarecum obosit «...Autrement nous n'en finirons plus»[5].

Intre timp, Cuza scrie din Ruginoasa, la 11/23 Septemvrie, lui M. Kogălniceanu, preşedintele guvernului, între altele, următoarele:

---

[1] E. Vîrtosu, *Ordinul jerbei de aur. Un proiect inedit al lui V. Alecsandri*, în *Cercetări Istorice*, Iaşi, 1940, Anii XIII—XVI, nr. 1—2, p. 702—706.

[2] Cu un an înainte, la 28 Aprilie 1861, Baligot de Beyne raportează Domnului din Constantinopol, o convorbire a sa cu Lavalette, ambasadorul Franţei, în legătură cu crearea ordinului proiectat, în care reprezentantul Impăratului sfătuise ca această chestiune să mai fie amânată. Ac. Rom., Ms. 4867, I, f. 208.

[3] Redăm fragmentul privitor la această chestiune din raportul lui Negri din 13/25 August 1862: «... Dans une lettre particulière que m'a écrit Monsieur le Ministre Cantacuzène, il m'annonce que Votre Altesse va bientôt instituer un ordre de décoration. Je crois, Mon Prince, qu'il serait avantageux d'attendre d'abord la solution de la question des couvents dits dédiés et instituer l'ordre qu'après. La S. Porte ne verrait pas cela d'un bon œil, d'autant plus qu'elle ne pourrait pas l'empêcher; et il pourrait se faire qu'elle se prononçât trop contre nous dans la dite question des couvents, par dépit. Si la S. Porte y restait neutre, nos difficultés seraient bien moindres. J'ai vu dans l'affaire de notre pavillon que malgré ce qu'en aurait pu dire ou faire Lord John Russell, dès qu'il a appris que la Turquie l'avait reconnu, il n'a plus rien dit ensuite, la reconnaissant comme première intéressée dans ce qui nous regarde...». Ac. Rom., Ms. 4857, f. 323—324.

[4] Ibidem, Ms. 4859, f. 348.

[5] Ibid., Ms. 4862, f. 109.

www.dacoromanica.ro

« J'approuve le modèle des décorations que vous m'avez envoyé »[1].

La 13 Septemvrie se alcătueşte în cancelaria princiară o scrisoare către Negri[2] pe baza căreia acesta trebuia să anunţe Porţii apropiata instituire a ordinului « Unirii »; scrisoarea pare a fi alcătuită în aşa fel încât să poată fi arătată de agentul României miniştrilor turci şi corpului diplomatic din Constantinopol. Intr'un colţ al primei redactări a acestei scrisori se află însemnat cu cerneală roşie « accepté par S.A.S. », dar puţin mai jos e scris cu un creion albastru « non communiqué », pentru ca în alt colţ al scrisorii să găsim însemnat cu cerneală cenuşie « expédiée seulement de Boukarest (sic) le 11/23 novembre 1864 ». Toate aceste însemnări le face Baligot de Beyne. Se vede că domnitorul, sub influenţa lui Negri, întârzie cu două luni expedierea acestei scrisori, cu nădejdea într'o grabnică rezolvare a chestiunii mănăstirilor închinate, care i-ar fi uşurat realizarea instituirii ordinului.

La sfârşitul lui Octomvrie soseşte la Constantinopol Godillot, om de încredere al domnitorului, care dă lui Negri şi lui Bordeanu informaţii nouă asupra înfiinţării ordinului, ba chiar le arată şi un desen înfăţişându-l şi le declară că pleacă din însărcinarea lui Cuza la Paris ca să comande decoraţiile. După o scrisoare a lui Bordeanu, din 12/24 Octomvrie, către secretarul domnului, am putea conchide că Godillot ar fi ajuns la Constantinopol la 22 Octomvrie 1864[3], dar după scrisoarea din 8/20 Octomvrie a lui Costache Negri către Baligot de Beyne[4], Godillot pleacă la 20 Octomvrie 1864 spre Viena, în timp ce Bordeanu în misiva sa sus amintită informează că trimisul lui Cuza pleacă spre această destinaţie abia la 24 Octomvrie 1864! In orice caz, la sfârşitul lui Octomvrie 1864, Godillot pleacă spre Viena, de unde ia calea Parisului. Sosirea acestui trimis domnesc îngrijorează pe Negri şi-l face să roage « stăruitor » pe domnitor să mai amâne instituirea ordinului până la rezolvarea chestiunii mănăstirilor închinate « qui ne peut plus tarder longtemps »[5].

Bordeanu dă următoarele sugestii în scrisoarea din 12/24 Octomvrie, în legătură cu rezolvarea problemei ordinului:

«. . . Ainsi que je vous l'ai déjà dit, cet ordre, pour être admis par les étrangers, il faut qu'il soit fondé avec l'agrément de la Porte. Or, le seul moyen d'avoir cet agrément, est d'instituer le Sultan grand maître de l'ordre, et de le lui faire porter ainsi lui même. Je crois que la chose ne rencontra pas des difficultés insurmontables. On aurait mieux aimé ici, il est vrai, que la croix fût à cinq branches, pour qu'elle eût l'air

---

[1] Al. Lapedatu, *In chestiunea disgraţierii lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă*, în *Arhiva Românească*, Bucureşti, 1943, vol. IX, p. 82.

[2] C. Moisil, *op. cit.*, p. 5.

[3] Ac. Rom., Ms. 4859, f. 355.

[4] Ibidem, Ms. 4857, f. 493.

[5] Rap. din 8/20 1864 Ms. 4857, f. 491.

www.dacoromanica.ro

d'être une étoile, plutôt qu'une simple croix, mais puisqu'on ne veut pas de cela il n'y a rien à dire. A l'Ambassade de France on nous a conseillé de tâcher d'avoir l'assentiment de la Porte pour la fondation de cet ordre, sans cela le gouvernement français sera obligé de défendre aux français de l'accepter. Les autres Puissances suivront assurément cet exemple...» [1].

Pe de altă parte, Ioan Alecsandri, agentul Principatelor la Paris ia şi el atitudine faţă de această chestiune printr'o scrisoare trimisă la 13/25 Octomvrie 1864 lui Baligot de Beyne. In această misivă diplomatul nu pare prea îngrijorat de riscul acestei instituiri, totuşi el vesteşte pe şeful de cabinet al domnului să se aştepte « à de fortes réprimandes » [2]. Atitudinea sa mai calmă, faţă de această problemă, este lesne de înţeles, el fiind reprezentantul Principatelor în capitala Franţei, ocrotitoarea României; în timp ce Negri şi Bordeanu erau sortiţi a da bătăliile diplomatice cele mai grele la Constantinopol, având de luptat cu îngrijorarea Turciei faţă de ridicarea Principatelor şi cu spiritul de opoziţie constant al majorităţii reprezentanţilor marilor puteri.

In timp ce Godillot călătorea spre Paris, la Constantinopol, în primele zile ale lui Noemvrie 1864, începe să se răspândească svonul creării unui ordin de către Cuza-Vodă. « Le Journal de Constantinople » publică ştirea, primită din Bucureşti, că la 24 Ianuarie 1865 se va institui ordinul « Unirii ». Bordeanu anunţă acest lucru lui Baligot de Beyne la 28 Octomvrie/9 Noemvrie 1864 şi-i cere ca Negri să fie autorizat să negocieze chestiunea « ainsi que nous nous étions convenus lorsque le Prince Régnant était à Constantinople » [3]. Deci planul instituirii ordinului fusese discutat de Cuza şi Negri împreună cu ceilalţi cu ocazia vizitei pe care domnul o făcuse în capitala Turciei pentru a-şi legitima lovitura de stat dela 2/14 Mai 1864.

D-l Prof. C. Moisil crede că domnitorul « se decide să încerce creiarea unei noi decoraţii: *Ordinul Unirii* » abia « la începutul lui Septemvrie » [4]. Pasagiul reprodus mai sus din scrisoarea lui Bordeanu din 28 Octomvrie/9 Noemvrie, desminte acest lucru. De altfel şi ziarul « Mémorial Diplomatique » din Viena, însemna la 18 Iulie 1864 că domnitorul ceruse Turciei, între altele, după întoarcerea sa din Constantinopol, să poată înfiinţa o decoraţie [5]. D. Prof. Moisil se îndoeşte că această cerere a fost prezentată Porţii [6], totuşi se poate ca Cuza-Vodă să fi avut cu Aali-Paşa

[1] Ibid., Ms. 4859, f. 355—356.

[2] Ibid., Ms. 4858, f. 464. Documentul este publicat parţial de R. V. Bossy în *Agenţia diplomatică a României în Paris şi legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, Bucureşti, 1931, p. 361.

[3] Ac. Rom., Ms. 4859, f. 357.

[4] C. Moisil, *op. cit.*, p. 4.

[5] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, Iaşi, 1903, vol. II, p. 29.

[6] C. Moisil, *Renaşterea monetei româneşti*, în *Arhiva Românească*, Buc., 1940, vol. IV, p. 57.

www.dacoromanica.ro

o discuţie şi asupra acestei chestiuni, pentrucă la 8/20 Noembrie când acesta îl interpelează pe Negri în legătură cu înfiinţarea decoraţiei, îi declară că « Son Altesse nous avait cependant promis qu'elle nous avertirait toujours de semblables faits...» [1]. Pe de altă parte, reiese în mod evident că dacă Cuza renunţă a încunoştiinţa Turcia de crearea decoraţiei în Septemvrie 1864, la insistenţa lui Negri, el continuă totuşi pregătirile în vederea instituirii ei, lucru dovedit şi de călătoria şi misiunea lui Godillot.

La 30 Octomvrie/11 Noemvrie 1864 Costache Negri trimite două scrisori la Bucureşti, una lui Cuza-Vodă, iar cealaltă lui Baligot de Beyne. In prima el cere o nouă amânare a înfiinţării ordinului, rugând însă în acelaşi timp să i se trimită instrucţiuni precise privitoare la atitudinea pe care va trebui s'o adopte în cazul când guvernul otoman şi reprezentanţii puterilor îi vor cere lămuriri în această chestiune despre care « déjà les journaux en ont parlé » [2]. In scrisoarea pe care o trimite secretarului domnitorului, Negri scrie că ştirea instituirii ordinului la 15 Noemvrie 1864, pe care Baligot de Beyne i-o anunţase, « me coupe les bras dès à présent » [3].

Scrisoarea agentului Principatelor dela Constantinopol, către Cuza, soseşte la Bucureşti la 20 Noemvrie, peste trei zile, la 11/23 Noemvrie, scrisoarea concepută încă dela 1/13 Septemvrie 1864, despre care am scris ceva mai sus, este trimisă lui Negri; prin ea, el era însărcinat să aducă la cunoştinţa Porţii apropiata instituire a ordinului « Unirii » [4].

---

[1] Ac. Rom., Ms. 4857, f. 513.

[2] Iată paragraful din acest raport privitor la ordinul « Unirii »;: « ... Il serait bien sage, Mon Prince, de différer la création de l'ordre de l'Union jusqu'à la complette solution de la question des couvents, laquelle comme j'ai eu l'honneur de le dire plus haut à Votre Altesse, ne peut plus tarder longtemps. Et puis je prie Votre Altesse de me faire connaître Sa résolution à ce sujet, à fin que je sache ce qu'il en faudra dire ici, quand on me questionnera là-dessus, ce qui ne peut manquer d'arriver d'un jour à l'autre puisque déjà les journaux en ont parlé... ». Ibid., Ms. 4857, f. 511.

[3] Ibid., f. 515.

[4] D-l C. Moisil (*Incercările lui Cuza-Vodă de a institui decoraţii naţionale*, extr. din *Cronica Numismatică şi Arheologică*, Bucureşti, 1940, nr. 117—118, p. 5.) se îndoeşte că scrisoarea ar fi fost într'adevăr trimisă lui Negri, deşi, după cum şi d-sa înseamnă, scrisoarea « poartă data expedierii: 11 Noemvrie ». In alt volum al « Arhivei Cuza », am găsit o altă redactare a acestei scrisori, ulterioară celei din Ms. 4860, folosită de d-l Moisil. Redactarea posterioară se găseşte în Ms. 4862 al Academiei Române, f. 125—126 şi poartă menţiunea: « Copie d'une lettre de S. A. S. le Prince Régnant, adressée à M. Constantin Négry, Agent des Principautés-Unies, en date du Palais de Bucarest, le 11/23 Nbre 1864 ». Această menţiune ni se pare că întregeşte însemnarea expedierii scrisorii la 11 Noemvrie din prima redactare a misivei aflată în Ms. 4860; deaceea credem că ea a fost expediată.

www.dacoromanica.ro

Intre timp, la 4/16 Noemvrie 1864, Bordeanu scrisese din nou lui Baligot de Beyne cerându-i instrucţiuni în chestiunea decoraţiei şi vestindu-l că Negri şi cu el fuseseră deja interpelaţi în această chestiune şi că şeful său va scrie chiar în acea zi ministrului de externe român pentru a-i cere instrucţiuni în legătură cu această problemă. El întreabă dacă Sultanul va fi marele maestru al ordinului, declarând că şi ambasadorul Franţei, marchizul de Moustier, este de aceeaşi părere [1].

Scrisoarea lui Cuza către Negri din 11/23 Noemvrie, merită a fi analizată cu atenţie. Dela început, domnitorul ia asupra sa instituirea, începând misiva cu cuvintele «*j'ai décidé*». După ce arată motivele care-l îndeamnă să ia această hotărîre, Cuza roagă pe Negri să vestească Porţii intenţia sa, pentru a se evita astfel svonurile răuvoitoare. In acelaşi timp, domnul subliniază că «il ne s'agit pas... d'une négociation à ouvrir», deci el îşi defineşte din nou poziţia sa, oarecum independentă, în această chestiune. In proiectul din Septemvrie 1864 al acestei scrisori se află un paragraf în care Cuza solicită favoarea, pe care Negri trebuia s'o obţină dela Poartă, ca Sultanul să poarte decoraţia. Este vorba probabil de planul instituirii Impăratului Turciei ca mare maestru al ordinului, plan despre care vorbeşte Bordeanu în mai multe din scrisorile sale. De altfel, chiar în acest proiect scris de Baligot de Beyne şi după toate probabilităţile conceput tot de el, paragraful sus amintit poartă menţiunea laterală «supprimé»; se vede că domnului nu-i convine ca prima decoraţie românească oficial instituită să fie subordonată Porţii. In redactarea scrisorii aflată în ms. 4862, acest paragraf nu există.

Inainte chiar de expedierea scrisorii lui Cuza din 11/23 Noemvrie, inevitabilul prevăzut de Negri, în misiva sa către domn din 30 Octomvrie/11 Noemvrie, se produce. La 20 Noemvrie Aali-Paşa cere celor doi diplomaţi români informaţii în legătură cu instituirea de care vorbiseră ziarele. Raportul lui Negri către Cuza din 10/22 Noemvrie [2] şi scrisoarea lui Bordeanu către Baligot de Beyne din 11/23 Noemvrie [3] oferă ştiri privitoare la întrevedere. Aali-Paşa reproşează celor doi reprezentanţi ai Principatelor faptul că domnitorul Cuza lucra la instituirea unui ordin fără a consulta pe miniştrii Porţii, el îi anunţă că Turcia va fi silită să protesteze. Negri îi răspunde susţinând, cum de altfel şi era, că nu primise nicio instrucţiune privitoare la această chestiune; iar Bordeanu, care pare a fi susţinătorul ideii ca Sultanul să fie marele maestru al ordinului, scrie lui Baligot de Beyne că i s'a părut că ministrul de externe turc nu s'ar opune creării decoraţiei, dacă Sultanul ar fi marele maestru al ordinului.

Scrisoarea domnească, care trebue să fi sosit la Constantinopol în ultimele zile ale lui Noemvrie 1864, nu impresionează de sigur favorabil

[1] Ac. Rom., Ms. 4859, f. 361.

[2] Ibidem, Ms. 4857, f. 513.

[3] Ibid., Ms. 4859, f. 363.

www.dacoromanica.ro

Poarta, deoarece tonul în care era scrisă dovedea oarecari veleităţi de independenţă, iar pe de altă parte faptul că nu i se oferise Sultanului să fie marele maestru al ordinului, supără pe miniştrii turci. In urma acestui fapt, Costache Negri scrie la 25 Noemvrie/7 Decemvrie 1864 lui Cuza declarând că este din nou de părere să se amâne instituirea ordinului [1]; de sigur că Poarta dăduse de înţeles reprezentanţilor români că această chestiune, de mai mică importanţă, ar putea stânjeni rezolvarea chestiunii mănăstirilor închinate, problemă vitală pentru România.

La 28 Noemvrie/10 Decemvrie 1864, Bordeanu scrie şefului de cabinet al domnului, informându-l că ministrul de externe otoman îi vorbise din nou de decoraţie şi că impresia sa este că problema ar putea fi rezolvată dacă s'ar îndeplini «...certaines formalités qui me semblent, au fond, puériles de la part des Turcs...» [2]. Diplomatul român adaugă că în caz contrar instituirea ar produce mari dificultăţi, apoi el transmite părerile marchizului de Moustier şi ale lui Negri în această privinţă. Primul sfătuise membrii agenţiei române ca Turcii să fie menajaţi, iar Negri, bazat şi pe acest sfat, crede fie că instituirea trebue amânată « pour quelque temps », fie că trebuesc îndeplinite formalităţile pretinse de Poartă.

Cuza-Vodă, influenţat probabil şi de aceste scrisori, se hotăreşte la începutul lui Decemvrie la o nouă amânare. Până la abdicarea sa din Februarie 1866 domnul nu va mai avea prilejul de a încerca legalizarea decoraţiei sale [3]. Dacă însă, domnul nu poate legaliza decoraţia sa, el nu opreşte pe Godillot să-şi ducă la capăt misiunea. La 7 Decemvrie 1864 Ioan Alecsandri scrie lui Baligot de Beyne anunţându-l că Godillot, care sosise la Paris, îi vorbise de decoraţie cu foarte mare discreţie, neîndrăznind să-i arate modelul desenat al ei ! [4].

Decoraţiile comandate de Godillot la Paris s'au adus în ţară şi Cuza-Vodă a împărţit câteva la intimii săi, astfel Dr. C. I. Istrati aminteşte de decoraţia în gradul de comandor pe care o capătă I. Strat [5].

Până în 1939, cercetătorii credeau că decoraţiile comandate de Cuza la Paris cuprindeau numai trei grade, în acel an D-ra Natalia Marinescu

---

[1] Iată fragmentul respectiv din raport: « ... je suis sûr que cela va mettre des grandes entraves dans la marche déjà lente et hérissée de difficultés de l'affaire des couvents... ». Id., Ms. 4857, f. 521.

[2] Ibid., Ms. 4859, f. 365—366.

[3] Doar spre sfârşitul lui Ianuarie 1865, o misivă a lui Bordeanu către Baligot de Beyne, ne informează că în capitala Turciei se svoneşte că la 24 Ianuarie/5 Februarie 1865 Cuza va proclama independenţa României sub conducerea sa ca rege ereditar şi că va institui în acelaşi timp ordinul « Unirii » P. Henry, *L'abdication du Prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930, p. 128.

[4] Ac. Rom., Ms. 4858, f. 482.

[5] Dr. C. I. Istrati, *Primele însemne de distincţiuni şi decoraţiuni române*, Anal. Ac. Rom., Sec. Ştiinţifică, Ser. II, T. XXXVI, Mem. 2, p. 5.

www.dacoromanica.ro

face o comunicare în care prezintă cinci grade ale aşa zisului ordin « Steaua României »[1], care, după cum vom vedea mai jos, erau într'adevăr insemnele ordinului « Unirii ».

După abdicarea domnitorului, din Februarie 1866, lăzile cu decoraţii sunt găsite la palat şi nu sunt înlăturate; în preajma războiului independenţei s'a hotărît modificarea lor[2]. Decoraţia rezultată va purta denumirea de « Steaua României » şi va fi instituită prin legea votată de Adunarea Deputaţilor la 10 Mai 1877[3]. Decoraţiile ordinului « Steaua României » provin din modificarea decoraţiilor ordinului pe care Cuza-Vodă a avut intenţia să-l institue în 1864, cei ce-au scris asupra acestei chestiuni au susţinut că Alexandru Ioan I ar fi creat « Steaua României »[4], dar că aceasta n'a putut fi legalizată până în 1877. In adevăr, Cuza n'a creat şi nici nu a avut intenţia de a institui ordinul « Steaua României », ci un altul cu un nume mult mai sugestiv pentru interesele naţionale ale epocii sale, ordinul « Unirii »! De altfel, însuşi aspectul decoraţiilor ordinului lui Cuza-Vodă inspiră denumirea de mai sus. Partea esenţială a decoraţiei, în afara crucii care a fost menţinută şi pentru decoraţiile ordinului « Steaua României », este medalionul din centrul ei. Acesta, la ordinul lui Cuza are pe de o parte monograma domnitorului, iar pe cealaltă « între cununi de argint, inscripţia 5/24, data sfântă a Unirei Principatelor Române, în 1859; de jur împrejur este scris: *« genere et corde fratres, fraţi prin sânge şi simţiri »*[5]. Fără îndoială că această decoraţie simbolizează Unirea. Pe de altă parte, în întreaga corespondenţă a cabinetului princiar din a doua jumătate a anului 1864 şi prima jumătate a anului 1865, nu se pomeneşte niciodată de ordinul « Steaua României », dar în schimb se dau deseori informaţii asupra ordinului « Unirii », ceea ce aduce o nouă dovadă că ordinul pe care Cuza voia să-l institue trebuia să poarte numele de ordinul « Unirii ».

Deci la 1877, decoraţiile din lăzile găsite la palat, după abdicarea lui Cuza, au fost modificate devenind insemnele ordinului « Steaua

---

[1] Natalia Marinescu, *Câteva decoraţiuni rare la Muzeul Militar Naţional. Decoraţiunile create de domnitorul Alexandru Ioan I Cuza*, în *Buletinul Muzeului Militar Naţional*, Bucureşti, 1939—1940, An. III, nr. 5—6, p. 136—141.

[2] C. Moisil şi C. Flondor, *op. cit.*, p. 86.

[3] V. Ivănceanu, P. Ionescu, P. Sterescu, C. Tâmpeanu, *Ordine, cruci şi medalii române. Istoric, legi şi regulamente*, Bucureşti, 1927, p. 25.

[4] Dr. C. I. Istrate, *op. cit.*, p. 5; G-ral Gr. Costandache, *op. cit.*, p. 194; C. Moisil şi C. Flondor, *op. cit.*, p. 86; Natalia Marinescu, *op. cit.*, p. 137; C. Moisil, *Incercările lui Cuza-Vodă de a institui decoraţii naţionale*, extr. din *Cronica Numismatică şi Arheologică*, Bucureşti, 1940, nr. 117—118, p. 6; C. Moisil, *Renaşterea monetei româneşti*, în *Arhiva Românească*, Bucureşti, 1941, vol., VI p. 56—57; C. Moisil, *Relicvii dela Cuza-Vodă*, în *Arhiva Românească*, Bucureşti, 1941, vol. VII, p. 355.

[5] G-ral Gr. Costandache, *op. cit.*, p. 194.

www.dacoromanica.ro

României »[1]. De altfel, o dovadă în plus o furnizează şi faptul că în legea din 10 Mai 1877 prin care se institue ordinul « Steaua României », nici nu se pomeneşte că el ar fi existat în chip oficios din 1864.

Locul execuţiei acestor decoraţii, care au servit creării în 1877 a « Stelei României », este fără îndoială casa Krétly dela Paris. Afirmaţia d-lui Resch, redată de d. G-ral Costandache, cum că decoraţiile « au fost lucrate în atelierele Resch, la Viena »[2], este inexactă. In scrisoarea sa din 12/24 Octomvrie 1864 către Baligot de Beyne[3], Bordeanu scrie limpede că Godillot i-a declarat lui şi lui Negri, că era însărcinat « de commander à Paris notre ordre de l'Union »; iar prezenţa acestuia în primele zile ale lui Decemvrie 1864 în capitala Franţei, semnalată de Ioan Alecsandri la 7 Decemvrie[4], constitue o dovadă în plus[5]. De altfel, afirmaţia d-rului Istrati că la casa Krétly se găseau încă la începutul secolului al XX-lea stanţele acestor decoraţii[6], constitue o dovadă de nediscutat a inexactităţii afirmaţiei d-lui Resch.

In orice caz, după cum am scris mai sus, Cuza-Vodă nu ajunge să aibă satisfacţia instituirii oficiale a ordinului său, deoarece chestiuni mai importante pentru ţara sa, decât crearea unei decoraţii, îi paralizează libertatea de acţiune în această direcţie.

Urmaşul său, Carol I, izbutind să dea României independenţa, va putea să creeze cu mai multă uşurinţă nu numai un ordin românesc, ci chiar mai multe.

Bucureşti, Dec. 1946.

DAN ALEX. BERINDEI

---

[1] C. Moisil şi C. Flondor, *op. cit.*, p. 86.

[2] G-ral Gr. Costandache, *op. cit.*, p. 193.

[3] Ac. Rom., Ms. 4859, f. 355.

[4] Ibid., Ms. 4858, f. 482.

[5] Cuza mulţumit de serviciile lui Godillot intervine la Poartă pentru deco rarea sa. La 13/25 Ianuarie 1865 Bordeanu anunţă pe Baligot de Beyne că Godillot se află pe lista de decorări aprobată de Aali-Paşa. Ac. Rom., Ms. 4859, f. 372.

[6] Dr. C. I. Istrati, *op. cit.*,. p. 6.

www.dacoromanica.ro

ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNTEMEIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI

(Cu prilejul apariției studiului: Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea Statelor românești*, București, 1945, 263 p. in 8⁰)

Asupra acestei lucrări care atinge probleme din cele mai însemnate ale trecutului nostru, a apărut în *Revista Istorică Română*, XV, 4, o recenzie, aceea a d-lui Zenovie Pâclișanu. Ea rezumă lucrarea și discută critic o serie din afirmațiile ce cuprinde. De aceea, noi ne vom mărgini aci numai la una din problemele atinse și anume la « descălecatul » Munteniei. O facem cu convingerea că știința are numai de câștigat dintr'o discuție academică, din confruntarea concepțiilor și mai ales a argumentelor.

In legătură cu « tradiția », acea tradiție care s'a bucurat în antichitate, în evul mediu și chiar la începutul epocei moderne, de atâta trecere, spre a fi apoi respinsă principial de criticismul raționalist al veacurilor XVIII și XIX, credința noastră este că ea nu merită, în fond, « ni cet excès d'honneur, ni cette indignité ». Nu se poate formula asupra ei o judecată unică, generală, ci numai judecăți particulare, ținând seamă de fiecare caz în parte, cu elementele lui specifice.

Spre a ne mărgini la istoriografia românească, este evident că aceasta cuprinde tradiții de tot felul, de origini diferite și de valori diferite. Aceea, veche de sute de ani, care arăta locul unde era îngropat ctitorul din veacul al XIV-lea al Bisericii Domnești din Curtea de Argeș, și anume « în partea dreaptă a bisericii, în fața scaunelor arhierești, lângă stâlpul care susține bolta », s'a dovedit a fi de o remarcabilă exactitate. Săpăturile arheologice din 1920 au confirmat-o în chip strălucit. Tot așa, unele din tradițiile consemnate de Neculce s'au dovedit a reda fapte istorice. Astfel, de pildă, tradiția despre tirul artileriei din cetatea Neamțului, în timpul asediului lui Mohamed al II-lea, sau aceea despre intervenția boierului Purice în lupta cu Hronot: ambele sunt adeverite de cronica în limba germană descoperită la München de profesorul Gorka. Tot așa, tradiția despre calul voevodului Barnovski și o serie în-

www.dacoromanica.ro

treagă încă [1]. In schimb, altele, tot la Neculce, nu sunt decât fructul unor confuzii sau greşeli. Citām, de pildă, tradiţia care arată că Ştefan a luat Cetatea Albă dela Turci şi că, după Războieni, « s'au aşezat Turcii cu Ştefan Vodă şi le-au dat hotar şi olat Bugeacul şi au făcut pace . . . » [2].

Astfel stând lucrurile, este evident că tradiţiile despre întemeierea Ţărilor Româneşti, despre « descălecatul » Munteniei şi acela al Moldovei nu pot fi primite sau respinse « de plano », ci trebue supuse unor cercetări speciale, amănunţite, trebue confruntate cu documentele contemporane — *probă esenţială* —, trebue raportate la împrejurările anterioare şi posterioare faptelor la care se referă.

Cu privire la tradiţia întemeierii Ţării Româneşti şi apoi cu privire la actul însuşi al întemeierii, d. Brătianu nu aduce material documentar nou; nu publică vreo versiune nouă a tradiţiei, nici vreun document necunoscut din arhivele ungare, papale sau apusene. Ci pune din nou în discuţiune tradiţia şi anume *nu tradiţia populară*, ci tradiţia cultă, aceea consemnată în scris în veacul al XVII-lea. Deosebirea e totuşi foarte importantă: Intr'adevăr, tradiţia populară munteană ştie numai de un Negru Vodă care, după ce s'a luptat cu Tătarii, a întemeiat domnia Ţării Româneşti, a aşezat Scaunul la Câmpulung şi a clădit acolo o biserică pravoslavnică, în timp ce soţia sa Marghita, catolică, a clădit biserica papistaşă sau « cloaşterul » din apropiere [3]. Această tradiţie populară munteană nu ştie nimic de un descălecat din Ardeal, nu cunoaşte un descălecător venit de peste munţi. Faptul este esenţial pentru chestiunea care ne preocupă, deoarece tradiţia populară *e mult mai veche* decât cea cultă, alcătuită, aceasta din urmă, la vreo *trei secole* după evenimentul pe care pretinde că-l redă, şi apoi fiindcă o serie de elemente istorice ale acestei tradiţii populare *se verifică prin acte şi mărturii autentice*. Intr'adevăr, întemeietorul Statului, Basarab cel Mare, *poartă lupte cu Tătarii*; apoi, el figurează în pomelnicul mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung ca *ctitor al acestui lăcaş*. Soţia lui, potrivit aceluiaşi pomelnic şi altor mărturii, se numeşte *Marghita* şi ea este ctitora lăcaşului catolic din vecinătate [4]. Logic este să admitem deci ca adevărat, *ca redând un fapt istoric*, şi restul din această tradiţie populară, anume acela care se referă la întemeierea domniei Ţării Româneşti. Mai ales că aşezarea Scaunului domniei la Câmpulung e confirmată de o

---

[1] Vezi, în această privinţă, studiul meu *Valoarea istorică a tradiţiilor culese de Ioan Neculce*, care va apare în « *Omagiul Mario Roques* ».

[2] *Letopiseţe*, II, 179.

[3] Vezi Al. Lapedatu, *Cum s'a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării Româneşti*, în *Anuarul Inst. de Ist. Naţ.* Cluj, II (1923), p. 289—290.

[4] Vezi Virgil Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeş. Note istorice şi arheologice*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, X—XVI (1917—1923), p. 25; Al. Lapedatu, *o. c.*, p. 290—292; cf. Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ediţia a cincea, p. 368—383.

www.dacoromanica.ro

serie de mărturii, unele contemporane, cum e inscripţia dela Biserica Domnească din Curtea de Argeş relativă la anul morţii marelui Basarab. Este azi un fapt general admis că la Câmpulung a fost reşedinţa primilor voevozi, Basarab şi Nicolae Alexandru. Cronica Ţării Româneşti reproduce o tradiţie cum că acesta din urmă — deci, implicit, şi tatăl său — « zic să fie fost de feliul lui Câmpulungean ». Iar un document din 20 Aprilie 1714, dela Ştefan Cantacuzino, dat mănăstirii din Câmpulung, afirmă categoric despre ctitorii lăcaşului, Basarab (Negru Vodă) şi Nicolae Alexandru: « ce le sunt trupurile lor îngropate în această sfântă mănăstire ». Şi într'adevăr, dacă nu ni s'a păstrat piatra de mormânt a lui « Negru Vodă », avem în schimb pe aceea a lui Nicolae Alexandru [1]. Există, prin urmare, toate motivele ca să admitem şi partea din tradiţie care se referă la întemeierea Domniei de către voevodul muntean, *nu venit din Făgăraş*, Negru Vodă.

Dar d. Brătianu, întemeindu-se pe o comunicare a profesorului Ion Moga la Institutul de Istorie Universală din Bucureşti, aduce ca un argument în sprijinul « descălecatului », « o tradiţie *locală* despre Negru Vodă în ţinutul Făgăraşului » şi anume în satul Breaza (p. 115). Bănuesc că e una şi aceeaşi cu tradiţia semnalată de Ioan Turcu, *Excursiuni pe munţii Ţerii Bârsii şi ai Făgăraşului*, p. 92 şi, după acesta, şi de Augustin Bunea, *Incercare de istoria Românilor*, p. 206. Dar, în cazul acesta, atrag atenţia că tradiţia vorbeşte de « *Radu Negru* », nu de Negru Vodă, este deci *o tradiţie de origine cultă*, relativ nouă şi venită dela miazăzi de Carpaţi, ceea ce îi ia orice valoare pentru lămurirea problemei în discuţie.

Constatăm aşa dar că tradiţia populară, veche, şi ale cărei afirmaţii se verifică prin alte mărturii, nu poate fi invocată în sprijinul unui descălecat din Ardeal, *dimpotrivă*. Să vedem acum dacă documentele şi cronicile *contemporane* ne dau vreo lămurire în această privinţă.

Se cunosc astăzi, despre Românii din Transilvania, 17 documente autentice pentru intervalul 1283—1319 [2]. Niciunul din ele nu cuprinde nu o menţiune, *dar nici măcar cea mai vagă aluziune* la vreun descălecat peste munţi, la vreo trecere a unui conducător la sud de Carpaţi. Şi doar actul din 8 Ianuarie 1285 [3] povesteşte totuşi cu detalii cele petrecute în aceeaşi regiune dela miazăzi de Carpaţi, în timpul lui Litovoi şi Barbat, precum şi supunerea acestora de către magistrul George. Faţă de această situaţie, să ne gândim acum la documentele ungare privind descălecatul Moldovei, în special la documentul din 2 Februarie 1365 — un adevărat extract de naştere al statului moldovean independent — care ne dă

---

[1] Reproducerea ei şi inscripţia în a mea *Istoria Românilor*, I, ediţia a cincea, p. 391—392.

[2] Vezi E. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 27—57.

[3] *Ibidem*, p. 30—31.

www.dacoromanica.ro

atâtea detalii asupra descălecatului și asupra luptelor purtate cu « infi delul notoriu » Bogdan [1].

Aceeași constatare în ce privește *cronicile*. In niciuna din cronicile ungare nu găsim nici cea mai vagă aluziune la vreo trecere peste munți, la vreun « descălecat » în « Valahia ». Când e vorba însă de descălecatul Moldovei, lucrul se schimbă complet: cronicile ungare specifică faptul, cu detalii chiar. Iată ce citim, de pildă, în *Cronicon Dubnicense:* « In timpul lui Ludovic, Bogdan, voevodul Românilor din Maramureș, adunând pe Românii acelui district, a trecut în taină în țara Moldovei, care era supusă Coroanei Ungurești, dar din cauza vecinătății Tătarilor, de mult timp părăsită de locuitori. Și deși el a fost combătut adeseori de oastea regelui, totuși, crescând numărul Românilor locuitori în acea țară, ea s'a întins și s'a constituit ca stat » [2].

Cum ar fi fost cu putință ca o întemeiere de țară, un descălecat din Ardeal în Muntenia să nu fi lăsat nicio urmă în documentele și în cronicile contemporane? Când un act similar — întemeierea Moldovei — petrecut la scurt interval, a fost consemnat în atâtea texte?

Răspunsul ni se pare a fi unul singur: *n'a lăsat urme fiindcă n'a existat,* fiindcă întemeierea Statului muntean nu s'a făcut printr'un descălecat din Ardeal, ci prin reunirea diferitelor formațiuni politice existente între Carpați și Dunăre.

Dar d. Brătianu crede că teoria « descălecatului » muntean și-ar putea găsi un sprijin pe de o parte în concluziile lingvistice ale d-lui E. Gamillscheg, pe de altă parte în concluziile « cercetătorului geopolitic și geoistoric » I. Conea care constată: *a)* că există așezări numeroase și vechi de « Ungureni » în Oltenia; *b)* că « vatra numelui de Băsărabă pe pământul românesc este în Hațeg și în Huniedoara ».

In ce privește concluziile d-lui Gamillscheg — admițând că filologii noștri le adoptă — nu văd cu ce pot ele contribui la rezolvarea problemei descălecatului muntean. Faptul că populația autohtonă din munții Făgărașului și țara Oltului păstrase nealterat pe *l* intervocalic nu mi se pare a arunca o deosebită lumină asupra chestiunei ce ne interesează.

Cât despre concluziile d-lui Conea, lucrurile stau astfel: « Ungureni » s'au așezat pe întreg versantul sudic și estic al Carpaților, din Mehedinți până în Suceava. *Fenomenul a durat sute de ani,* din veacul al XIII-lea până în al XIX-lea, având o deosebită intensitate în al XVIII-lea. In mult mai mică măsură s'a petrecut și fenomenul contrar: rumâni sau vecini din Principate au trecut în Ardeal. Aceste mișcări de populație, explicabile prin traiul greu pe care-l duceau *țăranii neliberi* și caracteristice lor, nu constitue însă un argument pentru un descălecat politic

[1] Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome Maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș, 1900, p. 56—59; cf. Constantin C. Giurescu, *I toria Românilor,* I, ediția a cincea, p. 398—399.

[2] Const. C. Giurescu, *o. c.*, p. 399.

www.dacoromanica.ro

în Muntenia; acesta trebuia să fie făcut de un grup de nobili, de boieri și cnezi, așa cum s'a întâmplat în Maramureș.

Cât despre numele de « Băsărabă », nume *personal, de origine cumană* după toate probabilitățile, el nu constituie, iarăși, un argument pentru descălecat. Il găsim în Huniedoara și Hațeg — dar nimeni n'a adus pe presupusul descălecător din aceste părți, ci din Făgăraș — îl găsim însă și dincoace de munți, în Oltenia, în Muntenia și chiar în Moldova. După cum numele lui *Tihomir* — tatăl lui Basarab și, probabil, predecesorul său în scaun — îl găsim și la sud de Dunăre, în Peninsula Balcanică. Putem trage de aci vreo concluzie cu privire la descălecat?

Ne rămâne să cercetăm un ultim argument invocat de partizanii « descălecatului » anume acela că Românii din Ardeal convocați alături de Sași, Unguri și nobili la adunarea pentru dieta ardeleană din 1291, nu mai apar în adunările din 1292 și 1298, ținute la Pesta, în locul lor fiind menționați Cumanii. Nu mai apar — lasă să se înțeleagă partizanii descălecatului — deoarece, nemulțumiți de apăsarea ce începuse să se exercite asupra lor în domeniul politic și religios, ei ar fi trecut peste munți, luând calea pe care o luaseră și « Ungurenii » așezați în satele de pe versantul sudic al Carpaților [1].

E de observat mai întâi că momentul unui asemenea descălecat, după 1291, când Românii se află în adunarea pentru dieta ardeleană, pare nejustificat. Ei fuseseră doar convocați, așa încât o părăsire a Ardealului, *după această dietă*, este mai greu de explicat. De altfel, data cronicelor noastre — adică a tradiției culte consemnate de cronici — este 1290, *înainte* de dieta din 1291.

Trebue apoi să se ție seama și de împrejurarea că dieta din 1291 nu este « ultima » la care ei au fost chemați, așa cum se afirmă (p. 104). Ei apar, alături de nobili, Sași, Secui, și la adunarea din Cluj, dela 1 Iunie 1355 [2].

Fără a contesta posibilitatea pentru unii nobili români din Ardeal de a trece dincoace de munți, în Țara Românească și în Moldova — și de fapt unii au și trecut — nu văd cum absența « Olahilor » în dietele *dela Pesta* din 1292 și 1298 ar putea fi luată drept argument în favoarea descălecatului. Acest argument « a silentio » nu e de altfel, în genere, convingător; ca exemplu poate servi chestiunea continuității noastre în stânga Dunării.

Dar dacă nu avem *niciun argument* temeinic în sprijinul unui descălecat din Ardeal, sunt în schimb o serie de argumente care militează pentru teza contrară. In afară de *tradiția populară locală*, examinată mai sus, este *situația politică* existentă între Carpați și Dunăre, a doua zi după năvălirea Tătarilor care, evident, n'au creiat nimic sub acest

---

[1] Gh. I. Brătianu, *o. c.*, p. 104—106.

[2] Vezi I. Moga, *Păreri istorice unguroști privitoare la Românii din Transilvania medievală*, Sibiu, 1941, p. 5.

www.dacoromanica.ro

raport. Diploma Ioaniţilor, din 1247, arată *patru formaţiuni politice* româneşti la miazăzi de Carpaţi, dintre care două, aceea a lui Litovoi şi aceea a lui Seneslau, având un rang superior. Nimic nu ne împiedică să admitem că una din aceste formaţiuni şi anume aceea a lui Seneslau a încercat şi a izbutit să-şi asigure o predominanţă faţă de celelalte şi apoi o desfacere de coroana ungară. O asemenea încercare este doar dovedită în ce-l priveşte pe Litovoi: ne-o povesteşte, cu detalii, documentul din 8 Ianuarie 1285, amintit mai sus. Aşa cum am spus-o şi altădată[1] întemeierea Ţării Româneşti « nu s'a făcut dintr'o dată, într'un singur an, ci a cerut mai multe decenii. A fost precedată de încercarea neizbutită a lui Litovoi şi Barbat şi a fost încoronată de strălucita biruinţă dela Posada a lui Basarab cel Mare ».

Nu avem detalii asupra felului în care formaţiunea politică a lui Seneslau a izbutit să se transforme în Domnia Ţării Româneşti. Se poate să fi fost o recunoaştere de către ceilalţi stăpânitori, urmaşii celor din 1247, recunoaştere ajutată, eventual, şi de relaţii de familie (înrudire prin căsătorii !) ; se poate, de asemenea, să fi fost şi un proces de cucerire, cu sabia ; el trebue în orice caz admis pentru teritoriile stăpânite de coroana ungară dincoace de Carpaţi: Banatul de Severin şi, eventual, Câmpulungul[2]. In sensul acesta, al unui conflict armat, s'ar putea interpreta trei documente papale din 1301—2 (două din Noemvrie 1301 şi unul din Iunie 1302)[3] care menţionează atacurile şi prada făcută în regatul apostolic al Ungariei de către « Cumani, Tătari, Schismatici şi Păgâni » (per Cumanorum, Tartarorum, *Scismaticorum* et Paganorum hostiles incursus »). Schismaticii din aceste trei acte pot fi identificaţi cu Românii dintre Carpaţi şi Dunăre, vecini ai Tătarilor şi Cumanilor.

Un al treilea argument în sprijinul unei întemeieri prin forţele locale este *mulţimea populaţiei* dintre Carpaţi şi Dunăre şi *buna ei stare economică*. O cercetare a documentelor din veacurile XIV şi XV ne arată *mulţimea* satelor din Oltenia şi Muntenia, sate bine întemeiate, cu hotare din vechi. Cu excepţia stepei Bărăganului unde aşezările sunt rare — nu însă şi pe marginile din spre Dunăre ale stepei şi pe valea Ialomiţei[4] — încolo, toată ţara e cuprinsă de sate şi de moşii, domneşti, boiereşti, moşneneşti, mănăstireşti. Spre deosebire de Moldova, în Ţara Românească nu găsim donaţii « din pustie »; locul e tot ocupat şi împărţit, *inclusiv Bărăganul*.

Această populaţie deasă ajunge de timpuriu la o stare economică înfloritoare. Amintim că, spre a se răscumpăra dela Unguri (c. 1273), Barbat, fratele lui Litovoi, trebue să plătească « non modicam quanti-

---

[1] *Istoria Românilor*, I, ediţia a cincea, p. 365.

[2] Vezi mai pe larg în a mea *Istoria Românilor*, I, ediţia a cincea, p. 368—369.

[3] Hurmuzaki, *Documente*, I, p. 557—562.

[4] Vezi Const. C. Giurescu, *In legătură cu Mircea cel Bătrân*, în *Rev. Ist. Rom.*, XV (1945), p. 428.

www.dacoromanica.ro

tatem pecuniae »[1], iar Basarab I Intemeietorul se oferă să achite lui Carol Robert, în afară de tribut, şi o despăgubire de război de 7000 de mărci de argint, ceea ce echivalează cu 1.680.000 de dinari, o sumă considerabilă şi care arată bogăţia şi înflorirea economică a Ţării Româneşti [2].

Au existat deci cele două elemente neapărat necesare: *o populaţie deasă*, aşezată în numeroase sate, şi *o bună stare economică*, întemeiată pe agricultură, creşterea vitelor, pescuit, stupărit şi exploatarea sării [3]. Ele explică de ce întemeietorul, sprijinindu-se pe forţele locale, a putut duce la bun sfârşit fapta sa.

Procesul de închegare al domniei s'a terminat cu ani înainte de 1324; noua situaţie fusese recunoscută de coroana ungară, deoarece, la această dată, e amintit magistrul Martin, comite de Sălaj, care fusese trimis *în mai multe rânduri* în misiune la « Basarab voievodul nostru transalpin » şi-şi îndeplinise slujba cu fidelitate şi în mod lăudabil (« item in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad Basarab woyuodam nostrum Transalpinum ubi sue legacionis officium fideliter et laudabiliter adimplevit ») [4].

Noi documente, din arhivele papale sau ungare, ne vor aduce, poate, şi alte lămuriri asupra actului întemeierii Ţării Româneşti.

CONST. C. GIURESCU

RÉSUMÉ

L'auteur analyse la tradition populaire de la fondation de la principauté de Valachie et démontre qu'elle ne peut pas être invoquée à l'appui d'une « descente » de Transylvanie. Cette tradition est justement contraire à la « descente ». D'autre part, les documents et les chroniques contemporains ne comprennent pas d'allusion, même vague, concernant la descente d'un chef du Făgăraş au Sud des Carpathes. La descente du Maramureş reste par contre amplement documentée pour la Moldavie.

La fondation de la principauté de Valachie s'est accomplie grâce à l'union des formations politiques existantes, en 1247, des Carpathes au Danube, sous l'égide d'un chef de ces régions. Nous citons à l'appui de cette thèse la densité de la population roumaine entre les Carpathes et

[1] Lukinich, *o. c.*, p. 31.

[2] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. a cincea, p. 372—373.

[3] Vezi, în privinţa aceasta, şi Diploma Ioaniţilor, în Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 249—253; cf. a mea *Istoria Românilor*, I, ediţia a cincea, p. 359—364.

[4] Hurmuzaki, *Doc.*, I, 592.

www.dacoromanica.ro

le Danube, dans le seconde moitié du XIII-e siècle, aussi bien que son état économique prospère. Ces deux faits sont prouvés par des documents.

Le procès de formation de l'état valaque a eu une assez longue durée. Il a été précédé de l'essai non abouti du voévode Litovoi, essai consigné dans le document du 8 fevrier 1285. Il est devenu fait accompli avant 1324; il a été couronné par la brillante victoire remportée par Bassarab I-er en 1330 sur le roi de Hongrie Charles Robert.

www.dacoromanica.ro

MISCELLANEA

FABRICA DE FIER A LOGOFĂTULUI C. CONACHI (1844).

In Regulamentul Organic s'au prevăzut măsuri pentru începerea de exploatări miniere în cele două Principate. S'au făcut încercări atât în Muntenia [1] cât și în Moldova.

In Moldova, ofițerul rus Lisel a fost recomandat Ocârmuirii în anul 1832 de către Consulul rus Mircovici, spre a i se înlesni facerea de cercetări miniere.

Sfatul Administrativ a cerut Arhivarului Gh. Asachi ca « să adune științăle istoricești întru aceasta, atât din Cantemir, cum și din alți istornici mineraloghicești [2]. Iar prin Socotința din 17 Fevruar 1834 Sfatul recunoscând « ostenelele jărtfite de d-lui Cinovnicul al 12-lea clas Lizel, carele nu numai de mai înainte s'au îndeletnicit în lucrări atingătoare de îmbunătățirea minelor de sare a acestui Prințipat și carele acum în urmă prin o stăruitoare sârguință au descoperit în sănurile munților osebite metaluri a cărora colecții s'au înpărtășit spre păstrare cu ofisul D-lui Plenipotent » la Cabinetul de istorie naturală, propune a i se face și o bănească mulțămire de una sută galbeni ceea ce se aprobă de Generalul Kisseleff [3].

In privința vechilor exploatări miniere în Moldova avem studiul inginerului *G. Galeriu* publicat în ziarul « Constituționalul » din Ianuarie

---

[1] Vezi studiul lui D. A. Sturza, *Cestiunea Trandafilof* în *Revista Nouă*, I (1888), p. 241—259.

[2] Vezi răspunsul lui G. Asachi la Arh. Statului din Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 394.

[3] Bătrânii din satul Holda, com. Broșteni-Neamț, povesteau că Rușii au făcut săpături pe pârâul Ursului din apropierea Toancelor Bistriței, la locul numit *Știoluri* (gropi mari) unde ar fi găsit vine de argint.

www.dacoromanica.ro

1899[1], precum și publicațiile lui *C. Mihalic de Hodocin*, profesor la Academia Mihăileană din Iași:

1. *Despre lucrarea minelor de metal* și observații asupra pădurilor din valea Bistriții de sus, Eșii, 1840.

2. *Descrierea sinoptică a mineralelor din munții Moldovei*, publicată în Foiletonul Zimbrului din 1855, în care după ce înșiră mineralele descoperite, ni se dau pe lângă știri foarte curioase asupra exploatărilor vechi ce s'ar fi făcut la Dealul Fierului și pe văile Holdei și Holdiței (Broșteni-Neamț), o descriere asupra nenorocoasei încercări făcute de Marele Logofăt C. Conachi, cu înființarea unei băi de fier pe valea Negrișoarei[2].

Atât cercetările ofițerului rus Lisel, cât și ale lui C. Mihalic de Hodocin, făcute după însărcinarea primită din partea cârmuirii din Moldova, ne dovedesc că se plănuiau începuturi de exploatări miniere. Insuși Vodă Mihai Sturza se gândea să înceapă asemenea exploatări căci în anul 1835 împrumutând pe răzășii Dorneni cu 4000 galbeni spre a putea plăti rata întâi a răscumpărării moșiei lor dela Alecu Balș, care pusese mâna pe această răzășie, Vodă le-a pus condiția ca, în locul procentului cuvenit pentru suma împrumutată, să-i cedeze exploatarea « metalului ce se va putea găsi în munții din moșiile Dorna, Șarul și Păltiniș, fiind în dreptate și slobod Inălțimea Sa a face fabricile și băile trebuitoare pentru topire și lucrare metalului »[3].

Modelul avut în vedere era fabrica dela Iacobeni (Bucovina), ale căreia foloase le arăta Mihalic de Hodocin în studiul său la fața locului, dând acest îndemn pentru Moldova:

« Inființarea cât de curând a băilor în valea Bistriții este foarte de dorit, fiindcă valea aceasta, pe lângă o favorabilă poziție, nu numai că este mai înavuțită în minerale decât munții Iacobenilor, ci și din acest temeiu, fiindcă marea împoporare, mai ales a văii dela nordul Bistriții, din totala lipsă a pământului de hrană și altui ram de industrie, se află în cea mai mare nevoe; locuitorii în aceste părți muntoase, care pentru o plată foarte mică produc numai lemn de durat, la acest lucru greu n'au nici un ajutor dela copiii lor, ades numeroși, siliți fiind a-i ține cu pâne îndoit de scumpă, care din lipsa drumurilor numai cu cai și cu cheltueli grele trebue s'o transporteze dela Folticeni la Piatra. La foarte multe familii este acum regulă obicinuită că ele numai odată

[1] Vezi: *Proprietatea minelor*, teză de licență a lui Gh. T. Kirileanu, Iași, 1900 și *Descrierea moșiei regale Broșteni* de A. Popovici și Gh. T. Kirileanu, București, 1906.

[2] I. C. Filitti, *Domniile reglementare, 1834—1848*, amintește (p. 595) și alte scrieri ale lui Mihalic de Hodocin: 1) *Raport din Sept. 1842 relativ la straturi de sare pe lângă Piatra*, 2) *Propunerea din 1843 pentru înființarea de cuptoare de potasă*.

[3] Documentul original din Mai 1835 la Biblioteca Fundației « Ferdinand » din Iași, Pachet 26 nr. 119.

www.dacoromanica.ro

pe zi să-şi stâmpere foamea şi aceea încă numai pe giumătate. Aşa dar un monument neperitor ar întemeia patriotul acela, care ar funda o fabrică de fier (ca cea sigură întreprindere montanistică şi temeiul lucrării la alte metale) în acele locuri spre folosul împoporaţiei întregii ţări şi chiar al său propriu; care fabrică la început, precum acele mai multe acum măreţe din Europa, s'ar putea înfiinţa după un model mic, prin urmare şi cu un capital foarte măsurat ».

Datorită acestor studii şi îndemnurilor din partea lui Vodă Mihail Sturza, Logofătul C. Conachi, vestit pentru buna sa gospodărie la numeroasele sale moşii, cumpărând în Mart 1843 dela Iancu Rusu [1], tatăl marelui scriitor Alecu Rusu, moşia Negrişoara din munţii Dornei, unde se găseau minereuri de fier, sub conducerea lui Mihalic de Hodocin, începe zidirea unei fabrici de fier pe malul drept al apei Negrişoara, căpătând dela Vodă Mihai Sturza hrisovul din Iulie 1844 pentru înfiinţarea fabricei şi învoirea aducerii de peste hotar a 60 de familii bejănari străini cu scutirea pe 8 ani de dări şi havalele [2].

După trei ani de mari cheltueli şi greutăţi întimpinate cu înfiinţarea fabricii, Conachi se plânge lui Vodă în Ianuar 1846 că dupăce « Domnul Mihailic i-a mâncat destui bani », acum trage mari şi felurite supărări din partea Vistiernicului Alecu Balş, proprietarul de pe malul stâng al apei Negrişoara:

1. Vechilul lui Alecu Balş a făcut o crăcimă în vecinătatea fabricii, unde meşterii fabricii beu furând fierării dela fabrică şi lucrul rămâne baltă.

2. Pentru aducerea minereului dela Dârmoxa a fost nevoe de facerea unui drum şi a mai multe poduri, dar fiindcă acest drum merge câteva prăjini şi pe malul stâng al Negrişoarei, pe moşia Broşteni a lui Alecu Balş, acesta a dat ordin să oprească transporturile.

3. In apropierea fabricii fiind izvoare tămăduitoare de mare preţ pe care le cunoaşte Dr. Cihac şi Coţebu, Alecu Balş nu numai că n'a primit propunerea de a fi tovarăş la cheltuelile facerii unui drum la locul apelor minerale « lucru de care nu poate bănui, dar nu mă lăsa cu cheltuiala me să fac drum neamului ominesc ca să meargă spre tămăduire la ape, numai şi numai că ar călca drumul şi pe moşia dumisale, aciasta mi se pare că nu este la putinţa sa, şi stăpânirea poate să-l îndatorească, fără a să atinge dreptăţile proprietăreşti, preste carele după pravili covârşăsc τὰ δημόσια ».

Conachi îşi încheie plângerea cu aceste dureroase cuvinte:

« Să mi se întoarcă lucrurile furate şi răpite, şi pe viitorime să nu mai fiu împiedecat de aşa samavolnice praguri; sau dacă aceasta nu

---

[1] Iancu Rusu cumpărase aceşti munţi în Septemvrie 1839 dela răzăşii dorneni, ca ei să-şi poată plăti ultima rată de 5000 galbeni pentru răscumpărarea moşiei lor dela Alecu Balş.

[2] Arh. Statului Iaşi, Tr. 1764, op. 2013, nr. 1987, din 21 Aprilie 1844.

www.dacoromanica.ro

se poate, să mă las de antreprinderea fabricii împlinind dorul megieşului fabricant Domnul Manz[1], şi să rămăe pământul fără fabrică de fier şi fără ape tămăduitoare ».

De-abia în luna Mai se face cercetare la faţa locului, constatându-se dreptatea plângerilor lui Conachi, dar toată vara nu s'au luat măsuri pentru încetarea piedicilor rău voitoare ale maielui boer Alecu Balş, cunoscut şi prin neomenia lui faţă de moş Ion Roată din Divanul adhoc. Şi de aceea Nicolae Conachi Vogoride, ginerele lui Conachi şi cumnat lui Vodă Mihai Sturza adresează Domnului o nouă plângere în Octombre 1846.[2].

Vodă Mihai Sturza apostilează astfel această cerere la 22 Oct. 1846:

« Sfatul nostru. Având în videre localnica cercetare, va face fără întârziere cuvenita îndestulare Dumisale Logofătului; precum şi pentru crăcimă, care împotriva aşăzământului s'au clădit acolo ».

Cu toate acestea fabrica nu şi-a putut începe funcţionarea. Inginerul G. Galeriu, în studiul citat, zice că pricina a fost procesul dintre A. Balş proprietarul moşiei Broşteni şi răzăşii dorneni, care se învoise cu C. Conachi să iee de pe proprietatea răzăşilor Mironeşti minereul de fier trebuincios fabricii sale. Acest proces nu se mântuise în 1849 când moare C. Conachi, îngropându-se cu dânsul şi începutul industriei metalifere din Moldova. N'am izbutit a da de urma acestui proces.

Am văzut că în plângerea lui C. Conachi către Vodă, îşi arată nemulţumirea faţă de Domnul Mihalic că i-a mâncat destui bani. De aceea acesta a socotit de cuviinţă să se desvinovăţească mai târziu, în studiul său publicat în Foiletonul Zimbrului, astfel:

« Insă pentru ca nenimerita întreprindere în Negrişoara a răposatului Mare Logofăt Costache Conachi să nu descurajeze pe oricare

[1] Iorgu G. Toma în publicaţia sa asupra Monumentului « Stâlpul lui Vodă » din Vamă (Cernăuţi, 1923) dă următoarele informaţii despre Manz: In satul Prisaca de lângă Vama este o colonie de foşti băieşi ţipseri aduşi de marele industriaş Manz şi aşezaţi în gura defileului numit Strâmtura-Roşie. Aici era fabrica lui Mantz cavaler de Marienzè, proprietarul topitoriei de metal în Bucovina.

Iar dela d-l Inginer Gh. Lupu, care a făcut cercetări miniere în munţii Bistriţei am aflat că A. Mantz a fost un mare industriaş din Viena, venit la Iacobeni în Bucovina împreună cu Inginerul Bruno Walter, al căruia mormânt se vede la Iacobeni. Toată regiunea minieră a Dornelor bucovinene a fost luată în explorare şi exploatare de Mantz, care a făcut la Iacobeni un cuptor pentru topit fierul şi alte metale. Toate explorările făcute în bazinul Dornelor aveau ca scop găsirea minereului de fier, dar nu s'a putut găsi decât manganez, care pe vremea aceea n'avea întrebuinţare metalurgică.

Când au început să vie unelte agricole dela Witkowitz, industria lui Mantz dela Iacobeni a dat faliment, uzina metalurgică şi atelierele au fost cumpărate de Fondul Bisericesc bucovinean. Mantz a sfârşit împuşcându-se la Viena.

[2] Arh. Statului Iaşi, nr. 71/2270, 1846 Apr. 27 şi nr. 2270 Transp. 1764 sp. 2013.

www.dacoromanica.ro

antreprenor patriot de astă întreprindere neapărat trebuitoare țării, acuma ori în viitorime, aflu de nevoe de a pune de față în scurt *adevărata împrejurare a întreprinderii în Negrișoara.* Din 1425 galbeni și un leu, pe care subscrisul au priimit în totul spre înființarea unei fabrici mici de fier în Negrișoara, s'au scos mai multe sute de mii de ocă de fier-piatră; s'au adus o mulțime de lucrători din Bucovina și Transilvania; toate materialurile trebuitoare și din recvisite de fier peste 12.000 ocă s'au adus dela Iacobeni. Binalele trebuitoare pentru locuință și fabrică, însuș părțile mașinilor până într'atâta s'au gătit, încât pentru sfârșirea și pornirea acestei mici fabrici de fier au fost de trebuință cel mult 500 de galbeni și vreme de două luni de zile. Numai scopurile egoistice ale unor oameni au dus la o neînțelegere, au împiedicat sfârșirea acestei fabrici și au nimicit atât scopul patriotic al răposatului Logofăt Conachi, cât și osteneala lui ».

Dar trebue să amintim că nu numai C. Conachi și-a arătat nemulțămirea pentru purtarea lui Mihalic de Hodocin, ci și Gh. Asachi, care s'a folosit de el la înființarea fabricii de hârtie din Piatra-Neamț. De altfel chiar încercarea făcută de M. de Hodocin cu fabricarea prafului de pușcă la Gura Tarcăului, jud. Neamț, a dat greș [1].

Piatra-N.

G. T. Kirileanu

UNDE A FOST VOEVODUL ROMÂN AL CRONICEI LUI OTTOKAR DE STYRIA ?

Discuțiile asupra *dem Walachen der an allen sachen herr ob den andern war* amintit în Cronica rimată a lui Ottokar de Styria continuă. Emil Lăzărescu în comunicarea sa *Despre voevodul Românilor din 1307—1308* îl așează în Maramureș (Extras din *Analele Academiei Române*, Memoriile secției istorice, seria III, tom XXVII, mem. 1) pe când Gh. I. Brătianu vede în dânsul un voevod moldovean, șeful unei mici formațiuni de stat existentă aici înainte de descălecatul Maramureșenilor, asemenea cnezatelor lui Ioan și Farcaș sau voevodatelor lui Litovoi și Seneslau, pe care le găsim în Muntenia și Oltenia în 1247, cu mult înainte deci de a fi fost întemeiată stăpânirea a toată țara românească *(O nouă mărturie (1277) despre un voevodat moldovenesc în veacul al XVII-lea.* Ibidem, memoriul 9).

Cronica rimată al lui Ottokar de Styria, scrisă între 1308—1310, spune că voevodul ardelean Ladislau l-a trimis pe captivul său, Otto de Bavaria, regele Ungariei:

hin über walt
den Walachen in ir gewalt.

[1] Vezi actele înființării fabricilor de praf și fier pe moșia Tarcău a M-rii Pângărați din 1857 la Arhiva Statului din Iași, fondul Mitropoliei Iași.

www.dacoromanica.ro

după ce în prealabil trimesese soli

zuo dem Walachen
der an allen sachen
Herr ob den andern war.

(Observăm că evenimentul s'a petrecut în vara anului 1307. Pentru amănunte vezi Homan Balint, *Magyar nemzet története* II, Budapesta 1936 p. 47—48).

Emil Lăzărescu îl aşează pe acest Domn (Herr) român în Maramureş pe baza unei regretabile confuziuni. Domnia sa stabileşte, mai întâi, foarte just, că cuvintele *über Walt* din fraza *Un sant der herzog über walt sine boten* înseamnă traducerea textuală a latinescului *ultra sylvam* sau, ca adjectiv, ultrasylvanus (= transylvanus). Prin urmare *herzog über walt* princeps ultrasylvanus sau transylvanus = voevodul Ardealului. Lucrul e, în urma dovezilor invocate de domnia sa, absolut clar şi orice discuţie privitor la el ni se pare exclusă.

Stabilind odată acest fapt, Emil Lăzărescu face greşala de a traduce pretutindeni pe *über walt* cu *transylvanus* sau *Transylvania.* In *herzog über walt* cuvintele *über walt* sunt un atribut al lui *herzog*, însă... *hin über walt den Walachen in ir gewalt* cuvintele *hin über walt* nu mai sunt un *atribut* ci indică *locul unde a fost trimis* regele Otto de către principele ardelean Ladislau. Se va răspunde: dacă, fiind atribut, *über Walt* însemna *transylvanus*, este evident că nefiind atribut, cuvintele *über walt* însemnau *Transylvania*. Explicaţia este inacceptabilă fiindcă cel care-l trimite pe Otto de Bavaria este Ladislau, voevodul Transilvaniei, care-l ţinea pe Otto prins *în Transylvania* şi astfel Cronica nu putea spune că l-a trimis *din Transilvania «în Transilvania în puterea Românilor»*. Ladislau l-a trimis *din* Transilvania, unde se găsea prizonierul *hin über walt den Walachen in ir gewalt* adică dincolo de munţi în puterea Românilor, după ce, în prealabil, se înţelesese cu Domnul acestora.

Emil Lăzărescu şi-a dat însă însuş seama că aici *über walt* nu poate însemna Transylvania şi de aceea îl aşează pe acest *herr* al Românilor în Maramureş. *Über walt* ar însemna în acest caz *Maramureş*. Aci s'a lovit însă de o mică dificultate: *Maramureşul nu aparţinea Transilvaniei.* Domnia sa înlătură dificultatea foarte uşor scriind: « dar tocmai în această epocă documentele ne amintesc de un conflict între episcopatul de Agria şi cel al Transilvaniei cu privire la jurisdicţia eclesiastică a regiunilor Maramureşului. Cum ştim că, în dorinţa de a-şi întinde stăpânirea, Ladislau a uzurpat multe drepturi consfinţite şi a încălcat numeroase teritorii străine, putem crede că Maramureşul a intrat şi el, pentru câtăva vreme, sub autoritatea puternicului voevod al Transilvaniei ».

Lucrurile se prezintă puţin altfel decât cum le prezintă Emil Lăzărescu. Este adevărat că un document din 1300 ne vorbeşte de conflictul

www.dacoromanica.ro

dintre episcopul Transilvaniei şi episcopul de Agria privitor la jurisdicţia asupra Maramureşului, însă acest conflict dovedeşte exact contrariul tezei sale. Care a fost cauza conflictului? Episcopia catolică a Ardealului nu şi-a avut, la început, nici reşedinţa, nici averile în Ardeal. Reşedinţa ei a fost undeva în judeţul Sălajului — probabil în Tăşnad şi cea mai mare parte a bunurilor le avea în părţile Tăşnadului şi ale Zălăului, iar jurisdicţia şi-o întindea asupra comitatelor Sălaj, Sătmar, Ugocea, Maramureş, etc. După ce regii ungari şi-au întins stăpânirea şi asupra Transilvaniei reşedinţa a fost mutată la Alba Iulia (Karácsonyi Iános, *Honfoglalás és Erdély*, Budapest 1896 p. 18 squ. şi *Az erdelyi Katholicismus multja és jelenie*, Diciosânmartin 1925 p. 16 squ.). Mutându-şi reşedinţa *în Transilvania* şi devenind astfel în realitate *episcopus ultrasylvanus* sau *transylvanus*, iar Maramureşul *nefăcând parte din Transilvania*, episcopul din Agria şi-a întins jurisdicţia asupra lui. Conflictul a durat până târziu la mijlocul veacului al 14-lea când episcopul din Alba Iulia a fost nevoit să cedeze (Cf. I. Mihalyi, *Diplome maramureşene*, Sighet 1900, documentul dela p. 21—25). Iată pentru ce spuneam că cearta pentru Maramureş a episcopilor din Alba Iulia şi Agria dovedeşte că Maramureşul nu se ţinea, pe timpul voevodului Ladislau de Transilvania şi deci acesta nu putea trimite din Transilvania pe Otto de Bavaria în Transilvania *maramureşană* ori în Maramureşul Transilvaniei. Prin urmare cuvintele: *hin über walt den Walachen in ir gewalt* trebue tradus, aşa cum l-a tradus Grigorovitza *dincolo de munţi în mâinile Valachilor (Românii în monumentele literare medievale*, Bucureşti 1901 p. 23). Acel *dincolo de munţi*, nu putea fi, cum a observat şi I. Minea şi Gh. I. Brătianu decât undeva în teritoriul Moldovei de mai târziu. Aci se găsea deci în vara anului 1307 un Valah « *der in allen sachen herr ob den andern war* ».

Z. Pâclişanu

ŞTIRI ROMÂNEŞTI PRIVITOARE LA REVOLUŢIA SÂRBILOR DIN 1848

In istoriografia română revoluţia Sârbilor din Imperiul Austro-Ungar dela 1848 a fost tratată doar în limita în care a ajuns în contact cu revoluţia Românilor din Ardeal şi Banat, insistându-se în deosebi asupra începutului acestei mişcări fără a se da vre-o importanţă felului în care s'a desfăşurat acţiunea după primele conflicte. Această lacună s'a produs desigur şi în urma faptului că istoriografilor noştri nu le era cunoscute desfăşurarea evenimentelor de după 3/15 Mai 1848 şi până în August 1849 când se produce capitularea dela Şiria. Cercetând corespondenţa lui Petru Cermena cu doctorul Pavel Vasici aflăm detalii necunoscute, care, completate fiind cu informaţiile apărute în *Amicul Poporului*, oficiosul Românilor bănăţeni şi crişeni din 1848, ne dau o icoană

www.dacoromanica.ro

fidelă a felului în care s'au desfăşurat evenimentele, completându-ne astfel cunoştinţele de până acum.

Dintre cercetătorii români care s'au ocupat de această revoluţie menţionăm pe Al. Papiu-Ilarian [1], G. Bariţiu [2], Dr. G. Popovici [3], T. V. Păcăţianu, [4] Dr. Antoniu Marchescu [5] şi subsemnatul [6]. Dintre străini afară de volumele datorate lui Picot [7] şi Dr. I. H. Schwickner [8], d-l Fâclişanu ne-a semnalat două volume publicate de Thim Ioszèf privitoare la revoluţia Sârbilor din Ungaria, în 1848, în care se tratează pe larg şi cu numeroase documente această problemă.

Dintre Români, singurul care se ocupă în mod mai detailat de această problemă este d-l Antoniu Marchescu. Şi d-sa însă nu atinge chestiunea decât în legătură cu mişcările Regimentului Româno-Banatic în 1848.

In ultima vreme ocupându-mă de viaţa doctorului Pavel Vasici am găsit trei scrisori a lui Petru Cermena trimise lui Vasici care dau lămuriri preţioase asupra mişcărilor sârbeşti din 1848. Completându-le cu informaţiile apărute în ziarul « Amicul Poporului » din anul 1848, ziarul Românilor coşuthişti, am reuşit, cred, să adun şi să întregesc ştirile ce le aveam până acum privitoare la revoluţia Sârbilor.

In scrisoarea din 28 Aprilie 1848 din Timişoara, Petru Cermena scrie următoarele lui Pavel Vasici : « In Banat se turbură poporul foarte, Sârbii se mişcă din toate părţile, cer susţinerea naţionalităţii, a limbei şi a religiei; rup steagurile naţionale ungureşti şi împlântă în locurile lor pe cele cu colorile sârbeşti. La Novisad arsără matriculile în limba magiară scrise, în mijlocul piaţului, aceasta se spune că s'ar fi făcut şi pân alte locuri sârbeşti ». Mai grav a fost la Carloviţ. Aci, « venind mitropolitul dela dietă îi înconjurară o mulţime de oameni, la număr ca la 500, lăcaşul şi îl poftiră cu mare sgomot a se arăta poporului; nevrând dară acesta a le împlini cererea, ci închizând poarta curţii, năvăliră oamenii cu furie cercând a sparge poarta; deci înfricoşându-se Mitropolitul eşi cu cârjea în mână între dânşii, unde întrebându-i despre pricina înfocării cerură aceştia dintr'o gură congresul naţional. Mitropolitul le răspunsă că acesta s'a rânduit de către Majestatea sa şi se va şi ţinea cel mai mult în timp de 8 săptămâni dară oamenii răspunseră că nu vor aştepta atât de îndelungat termen fiindcă până atunci li se poate primejdui naţionalitatea — pentru aceea cerură ca să le făgăduiască Mitropolitul, jurând la crucea ce o ţinea în mână, că va chema congresul în

[1] *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, t. II, Viena, 1852, p. 38—45.

[2] *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, v. II, Sibiu, 1890, p. 33—35.

[3] *Istoria Românilor Bănăţeni*, Lugoj, 1904, p. 364 — 366.

[4] *Cartea de Aur*, t. I, ed. 2, p. 350—353.

[5] *Grănicerii Bănăţeni şi Comunitatea de Avere*, Caransebeş, 1941, p. 191—224.

[6] *Nicolae Tincu Velia*, Bucureşti, 1945, p. 22—23.

[7] *Les Serbes de Hongrie*, Praga 1874.

[8] *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*, Budapest, 1880.

www.dacoromanica.ro

14 zile, acesta de frică le dete și făgăduința cerută — măcar că nu era în stare a o împlini. In Croația se fac demonstrații urâte ». Și la Timișoara lumea se agita: « Inainte de două săptămâni se strânsă poporul cel sârbesc și românesc de aici în biserică: aci se cetiră circulare, unul din Novisad altul din Subotița către nația noastră adresate — prin care se poftește aceasta a lucra în privința naționalității, adică a așterne cereri către Majestate și a mijloci folosuri naționale dinpreună cu toți Sârbii din Țara Ungurească. Românii făcură observația aceea cum că Sârbii tot de ei grijesc, iară de Români nimic, se măniară și dechiarară că ei nu vor să știe nimic de Sârbi și de cererile lor egoiste și ei se vor mișca, dar nu vor suferi nici o influiență a Sârbilor în trebile lor; aceasta făcură și Arăzanii, Lugojanii, Pestanii și alți români. Cum se pare ție Paio separatismul Românilor ? Măcar că Ungurii îi tare laudă, dar nu cred că vom avea cândva la Timișoara episcop român. Românii poporeni din Banat cer în gura mare Estravilanele (Ubürland) dela domii de pământ și aud că pe la unele sate le-au luat cu sila ei ». E foarte interesantă această digresiune privitoare la starea de spirit a Românilor Bănățeni. Din ea reiese că Bănățenii în primul rând erau călăuziți de ideea despărțirii ierarhice și în al doilea rând de îmbunătățirea situației economice. Deci e o greșeală când se susține că Eftimie Murgu a fost trimis de Unguri în Banat ca să pregătească o stare de spirit favorabilă revoluționarilor Maghiari. Desideratele Bănățenilor erau fixate înainte ca Murgu să fi pus piciorul în Banat: el a fost acela care s'a alăturat lor, iar nici vorbă nu poate fi că el a venit dela Pesta cu programul format și a încercat să determine populația Bănățeană a-l urma. Dar să revenim la informațiile lui Petru Cermena asupra mișcărilor sârbești. In aceeași scrisoare informează pe Vasici de incidentele dela Chichinda: « dar ascultă ce s'a întâmplat la Kichinda. Luni după Paști se strânseră mulțime de oameni după slujbă la olaltă și luară steagul unguresc care fâlfâia înaintea Casii Orașului și rupându-l puseră pe cel sârbesc, arseră protocoalele bisericești și începură a chema pe judele cel mare, Kengelatz ca să le dea pământul ce-l întrebuințează Cămara după cum le făgăduise acesta la restaurația trecută; acesta ceru puțintel timp, — dar într'aceea ceru scutire militărească, adecă escadronul care era acolo; acesta așezându-să înaintea Cășii Orașului — începu gloata armată cu coase, pușce, furci, ruzi și cange, începând dară husarii a tăia întrânșii, se repezi norodul turburat cu atâta ageală cât într'o clipeală de ochi sparseră linia ostășimei și omorând pe cei mai mulți ostași îi împrăștiară în toate părțile; acum încetă toată viața politică între popor și începu crâncenătatea revoluționară; arestații la număr vreo 80 se slobozîră din închisore și li se dădu dreptul predării, cari însoțindu-se cu gloata turburată uciseră pe senatorii Iacovici și Cioncici, iar pe Vidacu îl bătură pe moarte, ceilalți senatori dinpreună cu Kengelatz, scăpară de moarte îmbrăcați în țoale sătești; așijderea comisarul regesc de abia scăpă viu. Joi dimineața mărșirui un batalion de soldați cu o baterie de tunuri într'acolo, dară

www.dacoromanica.ro

ieri alt batalion cari mergând pe forşpan, astăzi vor fi ajuns acolo — mai încolo nu ştiu ce va fi urmat ».

In ultima parte a scrisorii dă referinţe despre instalarea lui Petru Cernovici: « Astăzi dimineaţă la 8 ceasuri ajunsă fără de veste Petru Cernovici şi strângând îndată pe varmeghiaşi la congregaţie le ceti rescriptul împărătesc prin care este denumit de foişpan şi conte al Timişorii, cătră aceea şi de comisariu sau ocârmuitoriu întregului Banat cu o activitate şi putere nemărginită nu numai la civili, ci la militarii de graniţă. Acesta, îndată începu dregătoria sa cu publicarea dreptului statuar; iacătă-ţi despotul ce-l cerusă Sârbii în Banat ». [1]

In 6 Octomvrie 1848, după ce Sârbii şi-au dovedit vitejia, Petru Cermena are cuvinte de aleasă admiraţie pentru ei: « Ia cată la Sârbi ce fac pentru naţiune; io pe sârb nu-l iubesc pentrucă nici el nu iubeşte Românii, dar îl cinstesc pentru heroiceasca virtute care îl însufleţeşte pentru naţiune-şi ». Iar mai departe completează aceste cuvinte în felul următor: « spune sănătate domnului Bariţ că mă mulţumeşte foarte cu Gazeta; precum văd eu, el cam ţine cu Sârbii şi eu aceasta nu-i input (sic !) de rău pentrucă şi eu am răspect înaintea lor că zău sânt viteji şi că vitejia singură face pe om a fi zeit ».

Scrisoarea se încheie prin ştirile privitoare la mişcările Sârbilor şi revoluţionarilor maghiari: « Vârşeţul este iarăşi ocolit de Sârbi; Ielacič se trage către Gör, se spune că va să se împreune cu Vindişgreţ, care, după o ştire privată, va să vie cu 26.000 de Austriaci în Ţara Ungurească; la noi [la Timişoara] a venit mai un reghiment cu numele Laznincer şi un divizion de ulani. Inverşunarea este atâta de mare, din ceas în ceas aşteptăm cravaluri, care sânt acum în modă ca şi musicele de pisică ». [2]

In scrisoarea din 18 Decembrie 1848 dă informaţii lui Vasici despre Ielacici: « Scrie Dobrian şi aceea că ar fi vorbit cu însăşi Ielacici despre treaba Românilor şi acesta i-ar fi răspuns că el lucră la curte şi pentru Români ». Şi de data aceasta, atitudinea Sârbilor îi stoarce cuvinte de admiraţie mai ales când face comparaţie între oportunismul lui Şaguna şi ţinuta lui Raiacici : « Pe când se pusese Şaguna în fruntea mişcărilor româneşti, socoteam că acesta va lucra pentru Români ca şi cum lucră Raiacici pentru Sârbi; dar ia caută cum ne înşeală nădejdea. Ştii ce a scris lui Dobrian ? Cum că până acum au perit mai mult de 10.000 români, adecă vrea d-lui prin minciuna aceasta a muia inimile regenţilor ca să facă pace în Transilvania între Români şi Unguri şi aşa să se supună Românii iarăşi Ungurilor ca să-i trateze aceştia mai rău decât până acum, iară dumnealui să-şi facă nume la Unguri » [3].

Vârşeţul se află încă în mâinile revoluţionarilor maghiari. De aceea « toţi Sârbii şi alte feţe însemnătoare fugiră la Timişoara pentrucă li se

[1] Ac. Rom. ms. 994, f. 10—11.
[2] Ms. 994, f. 13.
[3] Ms. 994, f. 15.

www.dacoromanica.ro

anunţa moartea de către Nemţi » Pe curând însă « va să fie o expediţie din Timişoara către Vârşeţ » [1].

Dar dacă ştirile acestea sunt doar răzleţe, nefiind descrise cu precizie decât începuturile mişcării sârbeşti, ziarul « Amicul Poporului » din Buda-Pesta care era organul Românilor ce au aderat la revoluţionarii maghiari, urmărea îndeaproape şi în mod sistematic acţiunea Sârbilor, ajungând până a ne da şi comunicatele de războiu. Evident, că dată fiind atitudinea lui politică, Amicul Poporului nu era favorabil Sârbilor, totuşi, înlăturând cuvintele de patimă putem reţine informaţiile preţioase.

Astfel, în numărul 1, deci la o lună după adunarea dela Carlovitz, ne înştiinţează că « Ministru Cultului porunci mitropolitului dela Carloviţ, ca fără întârziere să trimită ţirculară în toate părţile spre ţinerea congresului la Timişoara, totdeodată dechiarară alegerea lui de patriarh de nelegiuită, fiindcă alegerea nu s'a întâmplat după temeiul legilor » [2].

In numărul 5 înverşunarea împotriva Sârbilor e mai mare, în urma arderii comunei româneşti Sânt-Mihai, anunţându-se totodată şi măsurile ce s'au luat împotriva lor: « Sârbii cari nu vor să se supue legilor Ţării Ungureşti, fac mare răsmeriţă şi vərsare de sânge în ţinutu Carloveţului şi în Bacica... Aşa în săptămâna trecută se sculară asupra unui sat românesc cu numele Sân Mihai, unde făcură mare prădare, hoţii şi aprinderi ba încă ce e mai mult şi necinstiră pre fetele şi muerile locuitorilor de acolo, din princină că n'au vrut a da mâna cu dânşii... Ministeriumul împotriva Sârbilor şi a Croaţilor până acuma a trimis cinci mii şase sute de feciori, la Beciu două mii cincisute douăzeci şi unu de cătane regulate, la Temerin un batalion şi la Seghedin o trupă de husari. Pre seama acestora s'a trimes şi la Seghedin o trupă de husari. Pre seama acestora s'au trimes zece măji praf de puşcă, 26 măji de plumb şi 3.000 de coase. Din Budapesta încă vor să meargă după cum se aude ca la trei mii de feciori ». [3].

In numărul următor se aduce o informaţie privitoare la încăerarea dela Vârşeţ: « La Vârşeţ în zilele acestea se făcu o lovire de bătae între Sârbi şi cătanele noastre între care erau şi voluntari amestecaţi iarăşi dintre ai noştri sub comanda ofiţerului Blomberg; dintre Sârbi căzură 50-60, se prinseră la 20 şi se luă dela dânşii patru tunuri, unii zic cum că şi pre mai marele lor, Stanimirovici, încă l-au prins » [4]. Concomitent se anunţă că noui voluntari se adună la Pesta, împotriva Sârbilor. De două zile s'au adunat deja 500. Majoritatea voluntarilor sunt tineri şi « oameni învăţaţi, fişcali şi alţi asemenea acestora ». Dela Seghedin au plecat până acum ca voluntari, 1400 de pedestraşi şi 500 de călăraţi. Tot atâta vor merge şi din Pesta, dacă nu mai mult » [5].

[1] *Ibidem.*
[2] *Amicul Poporului,* (Pesta) a. I. (1848), nr. 1 (3/15 Iunie), p. 15.
[3] *Amicul Poporului,* a. I (1848), nr. 5 (1/13 Iulie), p. 78—79.
[4] *Idem,* nr. 6 (5/17 Iulie), p. 92—93.
[5] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

De fapt, lupta dela Vârşeţ a impresionat pe contemporani. Ni s'au păstrat în acest sens două acte cari redau în mod detailat fazele luptei: primul este o scrisoare a lui Andrei Vasici către fratele său Pavel, pe care am publicat-o [1] şi al doilea un articol al lui Meletiu Drăghici, viitorul protopop al Timişoarii, în care redă în mod amănunţit lupta: « Acuma dară în ziua de Sfântul Petru la amiazăzi şi-au propus Sârbii a-şi cerca puternicul braţ şi a se împreuna cu panslavii la Vârşeţ şi fără de veste a cuprinde numitul oraş având cu sine cinci tunuri. Insă deloc ieşind înaintea oraşului o divizie de husari români ardeleni din regimentul craiului Hanoverii; o divizie de ulani, patru companii, partea cea mai mare români, din regimentul Rucavinii şi vre-o patru mii de gardişti naţionali într'armaţi carii cu puşti, carii cu furci de fier şi cu coase îi sprijini cu piept puternic. Sârbii erau foarte bine înarmaţi mai toţi cu baioneturi (puşti), un număr de trei mii şi optsute: focul cel dintâiu era rânduit să-l sufere garda naţională; însă totuşi au picat soartea pre husari, carii se făceau că ar vrea să fugă înapoi, numai ca mai tare să se aproprie Sârbii, până ce deodată despărţindu-se ieşi grumazu a două tunuri care cea mai mare confuzie au făcut între ei şi atuncea repezindu-se călărimea întru aşa fugă i-au alungat, cât nu ştiai că vite sau oameni trăiau. Acei ce se întâlneau cu ostăşimea regulată nici nu puteau visa de pardon; iară garda după ce au puşcărit după voe, au început a prinde la robi. Destul că au picat dintre Sârbi aproape la 300; s'au prins 150 şi au pierdut toate cinci tunuri; din partea noastră au căzut un husariu, 2 ulani, 1 cal şi s'au blegit 3 husari şi 3 gardişti; şi acuma cred că vor pierde curajul. Prinşii robi s'au adus pre cocii dela Timişoara ieri noapte de dimineaţă între două şi trei oare pre lângă petrecanie cu făcliile. Un jebelean, român singur, a prins cinci servieni cu fesuri turceşti, numai i-a şi desbrăcat de arme şi de pungă. Dintre Sârbii prinşi am a face cunoscut şi pre cei înfricoşători aghitatori şi duci: Stanimirovici, Ioanovici şi Costici cari aşteaptă răsplătirea faptelor sale. Miercuri noaptea adecă în 30 Iunie au ucis gardiştii şi pre marele agitator sârbesc Cumanovici în Vârşeţ » [2]. Atât fazele luptei cât şi numărul prizonierilor corespund cu cele din scrisoarea lui Andrei Vasici menţionată mai sus, aşa încât nu vom mai insista asupra ei, având aci toate datele necesare.

In 17 Iulie stafeta aduce informaţii noui asupra luptelor: « La Ecica, Sânt-Tamaş şi Şanţurile Romane, s'a întâmplat aspră lovitură de războiu între cătanele noastre şi între Sârbi. Mai mult de trei ciasuri nu s'a auzit alta, fără numai puşcături din amândouă părţile, nici o parte nu vrea să îngădue — acuma mai în urmă s'au adus către ai noştrii două trupe de gardişti naţionali. După cum spun, în cele două locuri din urmă, puterea lor e foarte slabă » [3]. Totodată se dau informaţii asupra sacrifi-

[1] I. D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia*, Bucureşti 1945, p. 182—183.

[2] Meletiu Drăghici, *Despre bătaia dela Vârşeţ cu Sârbii*, în *Amicul Poporului*, a. I (1848), nr. 7 (15/27 Iulie), p. 104—105.

[3] *Amicul Poporului*, a. I (1848), nr. 7 (15/27 Iulie), p. 108—109..

www.dacoromanica.ro

ciilor ce le face oraşul Seghedin pentru întreţinerea voluntarilor: « oraşul Seghedin încă trimite 1.000 de voluntari împotriva Sârbilor carii se îndatorează a sluji numai până ce vor câştiga războiul împotriva lor; cetăţenii din Seghedin fieştecărui se îndatorează a-i da afară de cei 8 cr. argint cari îi capătă dela stat, încă 30 de cr. argint la zi, şi afară de aceasta de cineva dintre dânşii ar cădea în bătae, carele are muere şi familie, oraşul va fi îndatorat a purta grijă despre fii acelora, a-i ţinea şi creşte în cheltuiala sa, aşişderea şi pe aceia ce se vor face prin bătae neputincioşi de a-şi agonisi hrana de toate zilele »[1]. In 30 Iunie informaţii de ordin general: « Bătaia cu Sârbii încă tot mai ţine. In zilele trecute, s'au trimis dela Pesta mai multe tunuri, căci cele de acolo sânt prea mici[2]. Dela Pesta au plecat 18 cocii încărcate cu praf de puşcă »[3]. O importanţă deosebită se dădea primului vas de războiu maghiar trimis împotriva Sârbilor: « Vineri adecă în 28 Iulie pleacă pe Dunăre în jos luntrea de războiu cu numele « Mészaros » înzestrată cu 12 tunuri grozave »,[4]. Din o altă ştire reese neseriozitatea voluntarilor revoluţionari : « In 25 Iulie, au sosit la Vaţ 6.000 de gardişti naţionali din comitatul Hontului şi al Nogradului care s'au fost gătit spre a merge asupra Sârbilor. Insă după ce s'a spus că nu sunt de lipsă atâţia ci numai la 1500, de mânie toţi s'au dus către casă »[5]. Nu sânt trecute cu vederea nici mişcările adversarului: « Pre Raiacici, patriarhul Sârbilor, cu cea mai mare pompă l-au primit Sârbii (în Panciova). Dânsul după ce a intrat în oraş de loc a mers la biserică unde a ţinut cuvântare către popor ca să fie într'o co înţelegere şi să fie gata cu toţii asupra Ungurilor, fiindcă e convins că-i vor învinge; ce dacă vor sfârşi, împăratul le va fi foarte mulţămitoriu pentru astfel de fapte »[6]. La 20 Iulie pleacă dela Pesta « aproape la 700 de voluntari mai toţi, oameni aleşi, din tânărimea învăţată »[7]. Dar toate aceste ajutoare nu au putut influenţa mersul luptelor. Vasul de războiu trimis se întoarce în 7 Iulie: « Mészaros » luntrea cu abure care a fost gătită pentru războiu şi a fost şi plecată în jos către Sârbi ca să-i scornească din culcuşurile lor, Şanţurile Romane, luni în 7-lea au sosit iarăşi înapoi la Pesta, din pricină că gâtlanul îi este foarte slab şi nu răspunde scopului hotărît de unde s'ar fi putut naşte mari nenorociri. Indată după ce au ajuns deloc o au dus-o în fabrică, unde a doua oară se va prelucra »[8]. Situaţia se agravează aşa de mult încât însuşi ministrul de războiu, pleacă la faţa locului a doua zi: « Marţi în 8 August

---

[1] *Idem.*
[2] *Amicul Poporului*, a. I (1848), nr. 8 (18/30 Iulie), p. 120.
[3] *Idem.*
[4] *Idem.*
[5] *Idem*, p. 122.
[6] *Idem*, p. 120—121.
[7] *Amicul Poporului*, a. I (1848), nr. 9 (22/3 Iulie), p. 139.
[8] *Idem*, nr. 10 (19/10 Iulie), p. 159—160.

www.dacoromanica.ro

pleacă Meszaroş, ministrul războiului de aicea în jos cătră tabără, ca sa vază însuşi cu ochii săi, cum stă acolo treaba noastră. Aceasta e foarte bine că măcar cât de lămurit scriu despre starea noastră de acolo, totuşi mai bine e când e capul de faţă că mai apriat să se convingă despre adevăr — că vedem ce sânt în stare a face Sârbii numai o mână de om, insă însufleţiţi prin chepetenia lor »[1].

In 17 August, Meszaros era înapoiat la Pesta de unde dădea următorul comunicat de războiu: « Concetăţenilor ! Viteaza noastră ostăşime de trei ori a învins: la Neuzina subt povăţuirea mairoului Ernest Kiş. Intre Verbas şi Sânt-Toma subt povăţuirea generalului Volhofer (în bătaia aceasta au luat o parte glorioasă ostăşimea regulată şi garda naţională) şi la Iarec subt povăţuirea Contelui Castilioni. Mâne despre acestea mai pre larg vă voiu înştiinţa. Pesta 15 August 1848 » [2]. In acelaş număr suntem informaţi că « Raiacici a îndreptat o scrisoare către gheneralul Hrabovsky în care se plânge despre tirăniile ce fac Ungurii împotriva Sârbilor » [3]. Situaţia era tot critică şi în luna August: « Despre bătaia cu Sârbii lămuriri nimic nu vă putem scrie, lucrul foarte încâlcit stă », deaceea Mészaros pleacă din nou spre tabără pe data de 26 August.[4] La începutul lui Septembrie, ministerul de interne dă următorul comunicat: « Tabăra din Perlas oştenii noştrii o cuprinseră. In 2 Septembrie s. n. dimineaţa la 4 jum. povăţuitorul Ernest Kiss începu năvălirea asupra Sârbilor. După un timp scurt ca de două ceasuri tabăra lor prin vitejii noştri oşteni fu cuprinsă. Căzuţi morţi în şanţuri rămaseră 90. S'au luat dela dânşii 7 tunuri, mai multe care încărcate cu praf. Mai mulţi căzură în prinsoare. Dintre oştenii noştri puţini se vătămară între care e şi Pavel Semere, maior pre carele două glonţuri l-au pătruns în foale. De laudă vrednici s'au făcut prin purtare cătanele din regimentul lui Don Miguel, voluntarii din trupa 10-a şi puşcaşii lui Voronyeczky. Fapta aceasta glorioasă se poate mulţămi mărinimităţii oştenilor şi însufleţitoarei povăţuiri a lui Ernest Kiss. Pre revoluţionari şi acuma îi gonesc cătanele noastre. Inştiinţare mai pre larg după săvârşirea bătăii ». [5] Revoluţionarii maghiari încearcă să scoată pe Sârbi şi din celelalte două întărituri: Şanţurile Romane şi Sfântul Toma. In acest sens, Amicul Poporului face o înştiinţare în 14 Septembrie: « După cum mărturisesc unii, cum că oştenii noştri prin un plan sânt în stare de a putea scormoni pre Sârbi din Şanţurile Romane şi din cuibul lor, Sf. Toma, însă Mészaros, ministrul războiului prin alt plan mai bun se învoeşte a-i trimite către locul Căpăţânelor » [6]. Intr'adevăr în 21 Septembrie 1848

---

[1] *Idem.*
[2] *Idem*, nr. 11 (5/17 August), p. 173—174.
[3] *Idem*, p. 175—176.
[4] *Idem*, nr. 13 (9/31 August), p. 204—205.
[5] *Idem*, nr. 14 (26/7 August), p. 221—222.
[6] *Idem*, nr. 15 (2/14 Septemvrie), p. 238.

www.dacoromanica.ro

se dă bătălia dela Sân Toma, descrisă în felul următor de către corespondentul Amicului Poporului: « In ziua trecută după ce s'au făcut cercarea locului de războiu, sara către 10 ceasuri au plecat din tabăra dela Verbas ostea mobilă şi pre la miez de noapte au ajuns la locul hotărât. In zori de zi au început urlatul tunurilor — care au şi ţinut până la trei oare după amiazăzi ».

Comandanţii bateriilor şi-au făcut datoria deşi cu o zi înainte, în urma manifestului împăratului declaraseră că nu vor trage cu puşca. In primul rând, satului Sân Toma i s'a dat foc în vre'o opt locuri însă, «fiind căşile acoperite cu pământ nu au putut face prea mare pagubă. Ostăşimea, voluntarii, secuii şi husarii cea mai mare însufleţire şi vitejie au arătat deşi cădeau glonţurile ca ploaia.

De două ori au străbătut trupele pre şanţuri şi mai ales povăţuitorul Baconi de două ori a străbătut înainte cu oamenii săi, însă de desimea gloanţelor a trebuit să se tragă înapoi fiind hotărât mai târziu din nou a cerca norocul. Acestea s'au întâmplat în stânga canalului ». Intre timp, dela comandamentul armatei care era în dreapta canalului vine ştirea că vre'o 3.000 de Sârbi cu mai multe tunuri contraatacă. Trebuind să sară în ajutor aripa dreaptă nu a mai putut executa planul de ofensivă. Apoi, împuţinându-se muniţia şi obosind soldaţii s'au retras înapoi la locurile de mai înainte, după un foc de 11 ceasuri cu acea hotărâre ca după ce se vor odihni vor da un nou atac ». Ministrul de războiu, Mészaros a luat parte la această luptă şi reporterul îi aduce elogii pentru vitejia arătată şi curajul în faţa morţii [1].

Cu descrierea acestei lupte se termină informaţiile privitoare la revoluţia Sârbilor. Din nenorocire, colecţia ziarului Amicul Poporului dela Academia Română nu este completă aşa încât nu putem urmări mersul luptelor decât până la 28 Septemvrie 1848. Dealtfel, acum şi rolul lor va trece pe planul al doilea deoarece banul Ielacici încă din 31 August înaintează cu o armată de 30.000 oameni peste Drava « unde a şi cuprins o parte de loc din împrejurul acela ». [2]. Inaintarea lui Ielacici în Ungaria produce panică la Budapesta; atât de mare era panica încât însuşi Amicul Poporului o mărturiseşte: « De când s'a auzit vestea că Ielacici a năvălit asupra Ungariei şi cum că preste puţine zile va să vină în Budapesta, poporul e foarte îngrijorat şi băgătoriu de seamă » [3]. Dieta hotărăşte să întărească Budapesta cu şanţuri de apărare ce urmau a fi săpate de toţi locuitorii oraşului [4].

Populaţia e încurajată prin articole în care se arată slăbiciunea armatei lui Ielacici iar pentru Români apare un manifest energic la adresa banului croat [5]. Dar toate acestea nu produc linîştea dorită şi contribue

[1] *Idem*, nr. 17 (16/28 Septemvrie), p. 264—265.
[2] *Idem*, nr. 15 (2/14 Septemvrie), p. 238.
[3] *Idem*, nr. 16, (9/21 Septemvrie), p. 251.
[4] *Idem*, p. 252.
[5] *Idem*, nr. 17 (16/28 Septemvrie), p. 267—268.

www.dacoromanica.ro

a mări panica, încât însuşi Amicul Poporului se întreabă « ce va să se întâmple cu noi » şi răspunde atât de pesimist : « Dumnezeu ştie, până acuma încă în oraşul nostru (Budapesta) e pace »[1]. De acum începe o nouă fază a revoluţiei care nu mai intră în subiectul acestei comunicări. In tot cazul din puţinele informaţiuni româneşti ce le avem putem trage concluzia că până în toamna anului 1848 Sârbii au fost singurii care au ţinut piept cu arma, revoluţionarilor maghiari, deşi numericeşte erau mult inferiori. Prin aceasta le revine lor marele merit de a fi schimbat cursul revoluţiei maghiare contribuind într'o măsură hotărîtoare la înfrângerea lui Kossuth de mai târziu.

I. D. Suciu

IN LEGĂTURĂ CU DRĂGĂEŞTII-UNGURENI DIN JUD. DÂMBOVIŢA[2]

Satul Drăgăeşti, al cărui nume vine, poate, dela femininul lui Dragu[3] — Draga, Drăgaie, — sub numele de azi, Drăgăeşti-Ungureni[4], alcătueşte, alături de cele trei cătune: Măneştii, Gheboienii şi Drăgăeşti-Pământeni, comuna rurală Măneşti[5], din plasa Dealul-Dâmboviţa, în jud. Dâmboviţa. Comuna e aşezată la N-V de capitala judeţului, pe ambele maluri ale râului Dâmboviţa, nu departe de şoseaua care leagă una din fostele capitale ale Munteniei, — Târgoviştea, — de altă fostă capitală a Ţării Româneşti, azi, caşi prima, numai reşedinţă judeţeană, — Câmpulungul, — într'o regiune de moşneni. Chiar aceste cătune sunt la origine aşezări moşneneşti. Vecinătăţile comunei sunt: la Est Şotânga, la Nord Tătăranii şi Izvoarele, la Vest Boţeştii, iar la Sud Dragomireştii[6]. La un loc cele patru sate alcătuesc, ca număr de locuitori, una din aşezările rurale de seamă ale judeţului.

Numele satului, care, până spre sfârşitul sec. al XVII-lea, era simplu « Drăgăeşti », sau uneori « Drăgheşti », indicând astfel o singură aşezare[7], apare în sec. al XIX-lea cu adaosul de « Ungureni »[8], alături

[1] *Idem*, nr. 16 (9/21 Septemvrie), p. 246—249.

[2] Doc. întrebuinţate aici sunt în posesia d-lui Ivănescu din com. Măneşti-Dâmboviţa. Le-am cunoscut datorită d-rei Elena Nuţulescu, profesoară.

[3] Ca Mândru-Mândra, Radu-Rada, Neagu-Neaga, etc.

[4] *Marele Dicţionar Geografic*, III, p. 233; cf. Frunzescu, *Dic. top. şi stat.*, p 173.

[5] *Marele Dicţ. Geogr.*, IV, p. 280 şi la Frunzescu. *op. cit.*, p. 280.

[6] *Ibidem*, IV, p. 280.

[7] Mai jos în actul slavon şi în cel fără dată, din vremea lui Brâncoveanu, v. în anexă.

[8] In 6 Iunie 1840, Dincă sin Radu Vintilă şi cu ai lui vând preotului Lazăr, din satul *Drăgăeştii-Ungureni*, venitul moşii lor, numită Vintileanca, pentru 800 lei anual.

www.dacoromanica.ro

de ceilalţi Drăgăeşti denumiţi «Pământeni»[1]. Când din Drăgăeşti s'au născut două aşezări, Pământenii aşezaţi în dreapta râului Dâmboviţa şi Ungurenii, în stânga râului, e greu de arătat, momentan, în chip sigur. In orişice caz, se poate spune că acest lucru s'a întâmplat în cursul secolului al XVIII-lea[2], căci actele din apropierea începutului celui de al XIX-lea, arată faptul împlinit[3]. Explicaţia stă, desigur, în strânsă legătură cu prea cunoscutul curent de emigrare, dincoace peste munţi, al Românilor, aşa de asupriţi, din Transilvania, curent care tocmai în acest secol este mai accentuat şi care a făcut să se nască în judeţele din Principate, cele de subt munte mai ales, atâtea aşezări, cărora la numele de baştină li s'a adăogat acela de «Ungureni». Pentru distincţie, vechea aşezare alături de care se stabiliseră Românii veniţi din părţile stăpânite odinioară de Ungaria, de unde şi termenul de Ungureni, şi l-a luat pe acela de «Pământeni».

A fost o vreme când Drăgăeştii-Ungureni nu erau numai un simplu sat, ci el singur alcătuia o comună. Aşa îl întâlnim într'un act din 3 Februarie 1864[4], în autentificarea acestuia de către Tribunal, din 3 Decembrie 1865 şi deasemenea într'un act din 9 Februarie 1865[5]. A devenit însă curând cătun al comunei Măneşti, căci în 1866[6], apare în asemenea situaţie, datorită probabil comprimării ce se făcu de noua împărţire administrativă din timpul lui Cuza.

Vieaţa satului Drăgăeşti, câteodată şi Drăgheşti, ca în actul fără dată dela sfârşitul sec. al XVII-lea, neîntreruptă până azi, va fi văzut

[1] In Iulie 1846 aici era molimă şi locuitorii, din această pricină, nu aveau voie să intre în Târgovişte, cu toate că trebuiau să transporte olanele, lucrate de ei, necesare canalului pentru alimentarea cu apă a oraşului. (Raport Nr. 869, către cârmuirea locală, în dos. nr. 451 din 1846, în Arhiva Primăriei Târgoviştei. Copie de pe el în posesia mea).

[2] In 8 Ianuarie 1743 se face o măsurătoare în Dudeşti. Intre altele se spune în actul privind această chestiune, că «Alesu-s'au şi partea d-lui vel Pah. Mihai Bărbătescul din hotaru preoţilor în sus până în obârşia spânzuratului, în hotaru *Drăgăeştilor*» (Greceanu, *Genealogii*, II, p. 37—38). Numele apare deci la această dată, 1743, fără adaosul de «Ungureni».

[3] In catagrafia făcută de Ruşi în Muntenia, e arătat cu numele de *Drăgăeştii-Ungureni*. Ea este din anul 1810. (Diacon N. M. Popescu, *Jud. Dâmboviţa în anul 1810*, în *Anuarul de Geografie şi Antropogeografie*, an. II (1910—11), p. 151; cf. şi I. Conea, «*Tota Transilvania ad nos venit*», în *Geopolitica şi Geoistoria*, an. II (1942), p. 20.

[4] Radu Bratu şi Maria «dăm zapisu nostru d-lui logofătului Costache Ivănescu, din *comuna noastră Drăgăeştii-Ungureni*».

[5] Apostol Stan Boaru vinde lui Ghiţă Avramescu cinci stânjini de moşie. Pentru întărirea vânzării actul este prezentat primăriei «*comunei Drăgăeştii-Ungureni*».

[6] Vezi dovada subscrisă de Niţă Pârcălăboiu şi alţii, în 1866 Iunie, pe care o dau spre a servi la legalizarea de către Tribunal a actului de vânzare din 3 Februarie 1864 (mai jos p. 136, nota 3).

www.dacoromanica.ro

începuturile sale încă dinainte de sec. al XVI-lea când se putea spune despre unul din moșnenii satului că își avea ocina dela moșii și strămoșii lui [1]. In primele decade ale sec. al XVI-lea, existența satului ne este arătată de actul[2], în limba slavă, eșit din cancelaria lui Radu Paisie, în care întâlnim și forma dintâi a numelui său: *Drăgăești*. Poartă data de 22 Aprilie 1537 (7045), și prin el, Radu Paisie, domnul Țării Românești, întărește lui « Stan din Drăgăești și cu fiii lui » stăpânire pe a treia parte din tot hotarul satului, pe care o avea din moși strămoși. Domnul văzuse acte de întăritură și dela alți domni bătrâni dinaintea lui, privind stăpânirea lui Stan. Iată textul slavon și traducerea actului:

† Милостїю Божїею, Іѡ Радꙋл Воевода и Господинь късеи земли Ѹггровлахїскою, сынъ великаго и прѣдобраго Радꙋла Воевода дават господство-ми сїе повелѣнїе господства-ми слꙋгꙋ господства-ми Станꙋ ѡт Дръгжещи и съ сынови емꙋ каре колико емꙋ Богь припꙋстит ꙗкож да мꙋ ест ꙋ Држгъещи ѡт вьс хотар третаго дело ꙋ полю и ꙋ горꙋ и ꙋ водꙋ и посвꙋде каре колико се хтет избрати понеже мꙋ ест стара и права ѡчинꙋ дединꙋ ещеже ѡт старех дьни и видѣх господство-ми и прочетах старе книге старїем господарие еже прѣжде нас бивши и изнаидох господство-ми како мꙋ ест стара и права ѡчинꙋ дедїнꙋ емꙋ же и дедѡм и прѣдедѡм емꙋ. Сего радї и господство-ми дадох више речнномꙋ слꙋгꙋ господства-ми Станꙋ више реченномꙋ < трети >[3] дело ѡт Држгъещи ꙗкоже да мꙋ ест въ ѡчинꙋ и въ ѡхабꙋ немꙋ <и сын>овем[4] емꙋ и внꙋкѡм и прѣвнꙋчетѡм емꙋ и къ них прьдалика да нѣст нꙋ да ест ѡста<вшим>[5] емꙋ и въ них прьдалика да нѣст вь вѣки и ни ѡт когоже непоткновенно по речи господства-ми. Сеже и сведетелие поставлѣет господство-ми: жꙋпан Шербан Кралевски велики бан и жꙋпан Винтилъ бивши дворник и жꙋпан Станко велики дворник и жꙋпан Владꙋл велики логофет и Строе спатар[6] и Ѹдрище вїстиꙗр и Драгꙋл столник и Строе пехарник и Барбꙋл комис и Вадѣ Изворанов велики постелник; исправник Владꙋл велики логофет. И аз Тꙋдор ѡт Влаждѣни еж написах ꙋ Тръговищ мѣсѧца Априлїꙗ кв дьни вьлѣто ҂зме.

Іѡ Радꙋл Воевода милостїѧ Божїѧ господинь.

---

[1] In actul slavon ce dăm mai jos.

[2] Pergament în general bine păstrat. O ruptură la a doua din îndoituri. Inegal de lat și lung, are maximum 26,40 cm pe 39 cm lățime. Scris în lățime.

[3] Rupt.

[4] Rupt dar literile se pot vedea pe jumătate.

[5] Idem.

[6] In text: « спаттар ».

www.dacoromanica.ro

† Din mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod şi domn a toată Ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi prea bunului Radu Voevod, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domniei mele, Stan din Drăgăeşti şi cu fiii lui oricâţi îi va da lui Dumnezeu, ca să-i fie lui în Drăgăeşti a treia parte din tot hotarul, din câmp şi din munte şi din apă şi peste tot oricât să va alege, pentrucă-i este lui bătrână şi dreaptă moşie strămoşie încă din bătrâne zile; şi am văzut domnia mea şi am citit cărţile vechi (bătrâne), dela domni bătrâni, care au fost încă mai înainte de noi şi am aflat domnia mea cum îi este lui bătrână şi dreaptă moşie strămoşie, lui şi moşilor şi strămoşilor lui. Pentru aceia şi domnia mea am dat mai sus zisei slugi a domniei mele lui Stan, suszisa a treia parte din Drăgăeşti, ca să-i fie lui de ocină şi de ohabă, lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor lui, şi la dânşii prădalica să nu fie ; ci să fie lăsată lui şi la dânşii prădalica să nu fie în veci şi de nimenea neclintită, după zisa domniei mele. Iată şi mărturii pune domnia mea: jupan Şerban[1] dela Craiova, marele ban, şi jupan Vintilă[2] fost vornic şi jupan Staico marele vornic şi jupan Vlaicul[3] marele logofăt şi Stroe[4]

---

[1] Şerban marele ban al Craiovei ţinea în căsătorie o Craiovească. In 1539 va provoca o răscoală care n'a lipsit mult să-l răstoarne pe Radu Paisie. A fost vel ban între 1534—1539, potrivit actelor care-l pomenesc prima dată în 1534, la 1 Septemvrie (Arh. Stat. Buc., m-rea Govora, IX, 3 — informaţia dela I. Bogdan, *Doc. şi reg.*, p. 314 — ; actul lipseşte din Catalogul lui Ion R. M., 1946) şi 1 Octomvrie 1534 (Arh. St. Buc., condica nr. 234, fila 193 v.). In ultimul an, 1539, e pomenit la: 2 Ianuarie (Arh. St. Buc., m-rea Râncăciov, XIII, netreb., inf. dela I. Bogdan, *op. cit.*, p. 314), la 8 Ianuarie (Arh. St. Buc., s. ist. nr. 464; cf. şi Ion R. M., *op. cit.*, p. 77, nr. 495, regest), la 22 Februarie (idem, nr. 466) şi la 18 Mai (*Bul. Com. Ist. a Rom.*, vol. V, 1927, p. 78, nr. 2). I. C. Filitti îl aşează ca vel ban între 1535—1538 (*Indreptări*, p. 2), iar Ion R. M. îi dă datele: 30 August 1535—Mai 1539 (în *Balcania*, IV, p. 458 şi nota 4 şi p. 470, nota 3). Dar I. Bogdan ştia cu mult înainte că fusese ban în 1534, căci lucrarea sa *Doc. şi Reg.* apăruse în 1902.

[2] Fostul vornic e unul dintre boierii devotaţi ai lui Radu Paisie. Avea la Braşoveni, prietenii săi, o « telega » cu 4 cai pe care şi-o cerea înştiinţându-i că o slugă de a sa, Şuşea, are de încasat o datorie de 7 florinţi dela Lorinţ. (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 302, nr. CLXX); cf. Tocilescu, *534 doc. ist. slavo-rom.* p. 438, nr. 438). De sigur că el este cel ce încearcă răscoala din vremea lui Mircea Ciobanul. Pentru a-i clădi două biserici îl cerea pe Petru zidarul dela Braşoveni (Tocilescu, *op. cit.*, p. 437, nr. 437).

[3] Vlaicu fusese întrebuinţat şi într'o misiune la Braşoveni (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 284, nr. CXXXI; v. şi notele de acolo).

[4] In 28 Aug. 1538, Sara călugăriţa şi sora ei Ana înfrăţesc pe Stroe spătar şi Udrişte vistier. (St. D. Grecianu, *Genealogiile*, I, p. 29). Avea un diferend cu Braşovenii care sunt rugaţi să fie drepţi şi să-i întoarcă dobitoacele şi marfa (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 279—80, nr. CXVI).

www.dacoromanica.ro

spatar şi Udrişte [1] vistiar şi Dragul [2] stolnic şi Stroe paharnic şi Barbul comis şi Badea al lui Izvoranu marele postelnic; ispravnic Vlaicul marele logofăt. Si eu Tudor din Vlădeani care am scris în Târgşor, luna Aprilie 22 zile, în anul 7045. 1537

Io Radul Voevod cu mila lui Dumnezeu domn.

Despre soarta acestei părţi a lui Stan, din satul Drăgăeşti, întărită lui de Radu Vodă Paisie, fostul călugăr dela Argeş [3], fiu al lui Radu cel Mare, greu de spus ceva pe bază de acte, până târziu spre sfârşitul secolului al XVIII-lea. Deabia după mai bine de 150 de ani, în care timp se vede treaba că urmaşii lui Stan mai vânduseră din stăpânirea lor, un act [4] din vremea lui Constantin Brâncoveanu, o aminteşte iar. Aceşti urmaşi, Neagoe, Alion, Oprea şi Cârstea Nălvachii, moşneni, dau acum, probabil la cerere, scrisoare la mâna lui Lazăr, pentru a şti care-i este partea ce i se cuvenea să stăpânească în « Drăgheşti » şi care-i mai fusese odată aleasă de şase boeri, potrivit zapiselor sale de cumpărătoare. Noul stăpânitor, intrat în averea lui Stan, ceruse desigur această scrisoare pentru a-şi asigura stăpânirea sa, fiindcă între moşnenii dela care cumpărase se iscaseră neînţelegeri. La ele se mai adăoga şi marea pricină ce ei o aveau şi cu postelnicul Constantin Greceanu, care avea şi el o stăpânire aici, şi în care Lazăr se aştepta să fie târît. Marea pricină dintre ei şi postelnic i-a făcut de « au mersu şi la divanu mării sale domnului nostru Ioan Costandin Basarab Voevod Brâncovean », care spre judecată îi dădu « pă seama dumnealui agăi Enache Văcărescu ». Infăţişându-se, « împreună cu dumnealui Costandin postelnic Grecianu », au fost orânduiţi să-şi ia şase

---

[1] E vestitul boier din Mărgineni, nelipsit din divanele lui Radu Paisie între 1535—45. E trimis de domnul său de-l reprezintă la nunta lui Zápolya cu Izabela (Iorga N., *Ist. Rom.*, vol. IV, p. 392 şi nota 1). E socrul lui Radu Şerban. Moare în 1548 în urma înfrângerii ce suferi împreună cu alţii, dela Mircea Ciobanul (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 302 dar pt. Mărgineni la Florescu, *op. cit.*).

[2] Nu este exclus ca el să fie ruda lui Mircea Ciobanul împotriva căruia se revoltă, plătind aceasta cu capul. Numai era pe vremea acestuia comis, dacă el e acela.

[3] St. Nicolaescu, *Domnia lui Radu Paisie*, p. 3.

[4] Documentul nu are nici zi, nici lună, nici an. Credem că este dela sfârşitul secolului al XVII-lea, sau poate din primii ani ai celui de al XVIII-lea, mai precis dintre 1695—1707, pe considerentul dregătoriei lui Enache Văcărescu, care a fost vel agă între 1695—1707. In 1707, înainte de 12 Iulie, când îl vizită Brâncoveanu « la satul Văcăreşti », fusese făcut păharnic (Grecianu, *Cronica*, p. 176). Pentru documentare I. C. Filitti, *Arhiva G. Gr. Cantacuzino*, p. 117—122 şi Grecianu, *op. cit.*, p. 176, 317—9. Inclin să cred, că data actului ar putea fi restrânsă între 1695—1703, ţinând seama de faptul că după 1703, E. Văcărescu, e mai mult plecat din ţară pentru treburile şi interesele lui Brâncoveanu, mai ales la Constantinopol (Grecianu, *op. cit.*, p. 122, 142, 145, 150, 159, 162, 165, 170). Intre 1703 şi 1707 a stat prea puţin în ţară.

www.dacoromanica.ro

boeri să le aleagă moşia. Dar după atâta vreme, urmaşii lui Stan sunt « nişte oameni rămaşi şi săraci » şi, cu toţii la un loc, nu au putere să poarte cheltuiala a şase boeri. De aceia ei recurg la un mijloc, poate nefavorabil, dar mai puţin costisitor. S'au dus la postelnicul Constantin Grecianu şi s'au învoit de au « luat pă sluga mării sale domnu nostru, pă Lupu vtorii portar », care, venind la moşia « Drăgheştilor », şi luându-le seama pe zapisele ce i-au fost arătate, le alege părţile fiecărora.

Lui Lazăr, căruia i se delimitează bucata cumpărată, nu numai că i se dă scrisoare, dar i se face şi asigurarea că de s'ar scula cu gâlceavă vreunul din moşneni « să fie închinat domnii cu 300 toege şi treapădu » [1].

Pentru tot secolul al XVIII-lea şi primele decenii ale celui de al XIX-lea, iar nu putem spune, documentar, ceva despre fosta stăpânire a lui Stan. Acum se va fi format aşezarea « Ungurenilor », care a făcut să se nască « Drăgăeştii-Ungureni », aşa cum am arătat. Porniţi pe vândut, moşnenii urmaşi, stăpânitori ai averii lui Stan, sărăciţi mai rău, desigur că şi în această vreme fac să treacă părţi din averea străbunului în mâinile altora, destrămând-o şi mai tare. Deaceia noua aşezare, « Drăgăeştii-Ungureni », cuprinde în ea toată partea lui Stan [2]. In secolul al XIX-lea, înstrăinarea pământului strămoşului continuă. In 1830 [3], un Duşă dă zapis de vânzare lui popa David pentru partea lui de moşie ce i s'o cuveni, nefiind în stare să restitue la soroc cei 356 lei ce-i fuseseră împrumutaţi la păsul lui şi pe care-i garantase cu averea. Ajunsă în mâinile unui Tănase Dumitru [4], bucata de loc a lui Duşă e vândută şi de acesta, logofătului Costache Ivănescu, căruia îi mai vânduse Tănase ceva loc şi mai înainte vreme [5].

---

[1] Vezi actul dat în anexă. Pentru data lui, vezi p. 134 nota 4.

[2] Aici în Drăgăeştii-Ungureni locuia Radul Bratul, moşneanul în mâinile căruia se găsea actul dela Radu Paisie de mai sus, luat apoi de logofătul Constantin Ivănescu în urma vânzării ce vom vedea că acesta-i va face. Prezenţa actului la acest moştean arată de sigur că el era urmaşul în linie directă al lui Stan, dar şi că în ramura lui căzuse inima moşiei străvechi sau oricum cea mai mare parte a ei. Cei nou veniţi în părţile Drăgăeştilor nu se puteau aşeza decât pe moşia în care puteau cumpăra pământ şi urmaşii lui Stan le-au dat prilejul să devină proprietari.

[3] Actul e din 1830 August 17.

[4] Documentar, cum a ajuns în mâna lui, nu ştim. Acesta însă, dă zapisul logofătului Costache Ivănescu, pentru 350 lei luaţi cu soroc până la Sân-Petru. Neputând să-i răspundă « atunci să aibă amu stăpâni locu cu pruni din capul locului ce i l-am vândut d-lui mai denainte ». Aşa s'a şi întâmplat şi pentru locul luat, se face zapisul pe porţiunea goală a actului din 17 August 1830, la 1871 Ianuarie 20 şi, tot acolo şi autentificarea de către Tribunal, la 2 Aprilie 1885.

[5] V. nota 4.

www.dacoromanica.ro

In Drăgăeştii-Ungureni în care alţi moşneni, «Dincă sin Radu Vintilă, Ioan sin Costandin, Dinu sin Costandin şi Costandin sin ego»[1] fac la rându-le vânzare preotului Lazăr din acelaşi sat, logofătul Costache Ivănescu îşi va mări proprietatea sa, prin noui cumpărături făcute în moşia lui Stan. Proaspeţii vânzători, Radu Bratu şi Maria[2], sunt, se pare, urmaşii în linie directă ai lui Stan. Ei păstraseră adevăratul trunchi al moşiei strămoşeşti şi asupra lor se găsea actul bătrânesc de întăritură dat de Radu Paisie. Nevânzându-se bucăţi mari până acum, actul nu schimbase nici el mâna proprietarului. Acum, în 1864[3], Radu Bratu şi cu Maria dau, pentru 970 lei, lui Costache Ivănescu, «trei pogoane de loc, pământu moşnenesc, dintru locul moşii nostre», socotind «fiecare pogon de câte douăzeci şi patru de prăjini împărăteşti avându-şi întinderea din muchia Mălăeşti spre pădure, până în vâlceaua cu ape, care trece pe supt coaste». La deal se răzorea cu Stan Safta[4], iar pe din vale cu Stancia Teişanului. Odată cu pământul, hrisovul lui Stan trecu în mâna lui Costache Ivănescu, noul proprietar. Radu Bratul[5] vânduse mai înainte o bucată şi lui Ilie Dumitru[6].

[1] Actul e din 6 Iunie 1840. Cei patru moşneni vând venitul moşiilor — Vintileanca —, care se găsea în Drăgăeştii-Ungureni, preotului Lazăr, tot de acolo, pe încă doi ani, cu 800 lei anual pentru «a o stăpâni din hotar până 'n hotar luându-şi dijma, claca, zeciuiala, cum şi din celelalte din toate, însă cu dreptul cum să urmează şi în sforile de moşie ce sântu alăturea». Se adăogau două vaduri de cârciumă şi o pădure, care se aflau de mai înainte pe seama preotului.

[2] Iscălind actul, Maria îşi zice «soţia lui Radu Bratului». Autentificarea făcută de Tribunalul Districtului Dâmboviţa însă, începând astfel: «D-lor Radu Bratului şi *Maria soru-sa*, din comuna Drăgăeşti», o arată, precum se vede, ca fiindu-i acestuia soră şi nu soţie.

[3] Actul e din 3 Februarie 1864. Legalizarea lui se face de «Comuna Drăgăeştii-Ungureni», în aceeaşi zi. Legalizarea de tribunal, la cererea vânzătorilor din 3 Decemvrie 1865, se face definitiv, trecându-se de grefă în registrul respectiv, la 9 Iunie 1867. Pentru dreptul de stăpânire, vânzătorii prezintă tribunalului următoarele acte: «Anul 7045 Aprilie 22 în copie, actu eliberat de Ioan Radu Vodă fost domn al României, prin care dă lui Stan din Drăgăeşti şi fiilor a treia parte din toate hotarele moşii Drăgăeşti... a stăpâni pentru totdeauna, al cărui original, deşi i l-a înfăţişat, însă se văzu scris în limba bulgară». «Anul 1866 Iunie, dovadă subscrisă de Niţă Pârcălăboiu, preotu Ioan, Gheorghe Arsenescu şi Ilie Dumitru, legalizată de Primăria comunei Măneşti, prin care se încredinţează că Radu Bratului este tovarăşi cu dânşii în hotarul moşii Drăgăeşti şi că pogoanele ce le vinde este dreaptă proprietate a sa, ce o stăpâneşte cu hrisovul domnesc din anul 7045, scris în limba bulgară».

[4] Cumpără şi el, în 9 August 1871, «15 ½ prăjini» în Măneşti, dela un Iancu Purcă (?).

[5] Mai servi de martor şi în 9 Februarie 1865, altui moşnean, Apostol Stan Boarul, care-şi înstrăină cinci stânjeni din moşie pentru 300 lei, daţi lui de un Ghiţă Avramescu. Legaliza acest act «Primăria comunei Drăgăeşti-Ungureni».

[6] Face vânzarea în 1870 Februarie 7, când dă în scris lui Costache Ivănescu «pentru..., o jumătate pogon de locu, adică douăsprezece prăjini împărăteşti,...

www.dacoromanica.ro

care o trecu în acelaşi mod tot în mâinile lui Ivănescu, fostul proprietar asistând ca martor, alături de alţii, la reînstrăinarea averii sale. Şi tot lui Ivănescu, pornit parcă pentru a strânge în aceiaşi mână fosta proprietate a lui Stan din 1537, acum la sfârşitul secolului al XIX-lea, Ilie Dumitru şi cu soţia sa Stana îi vând încă un pogon din moşia lor Corneşti, la care vânzare Radu Bratu este iar prezent ca martor [1]. Spre a nu rămâne mai pre jos, Tănase, fratele lui Ilie, şi cu soţia sa Maria fac şi ei o nouă vânzare, către Costache Ivănescu, pentru un codru de pământ, lat de « şapte stânjeni, după palma lui Şerban Vodă », în schimbul a 409 lei [2]. Locurile aproape toate sunt unele lângă altele, aşa încât uşor au putut deveni un singur corp în mâna noului proprietar logofătul Costache Ivănescu.

Iată cum dealungul timpului proprietatea lui Stan din 1537, fărămiţându-se mereu prin nedestoinicia urmaşilor, ajunge tocmai la sfârşitul secolului al XIX-lea, să devină, măcar în parte, iar proprietatea unuia singur, care nu mai avea însă nimic comun cu străbunul moşnenilor Drăgăeşti.

ANEXĂ

Moşnenii din Drăgheşti dau scrisoare lui Lazăr pentru partea lui de cumpărătură, aleasă, în urma pricinii dintre ei dar şi cu postelnicul C. Greceanu, de Lupu vtori portar, după ce divanul domnului Brâncoveanu îi dase pe seama agăi Enache Văcărescu. Se dau hotarele, iar cel ce va călca va plăti treapăd şi va primi toege.

Adecă noi moşneni ot Drăgheşti, anume care mai jos ne vom iscăli dat-am scrisoarea noastră la mâna (lui) Lazăr, ca să fie crezut, şi de stăpânire, ca să-şi stăpânească toată partea de moşie a lui ce i s'au venitu din Drăgheşti, după zapisele lui cele drepte, care au avutu, de cumpărătoare şi care au fostu aleasă mai din nainte cu şase boieri. Şi acum avându mare pricină între noi şi cu dumnealui Costandin pos-

---

împodobit cu pruni,... ce l-amu avutu cumpăratu şi eu dela Radu Bratu ». Primeşte în schimb 365 lei.

[1] Zapisul e din 7 Februarie 1870 şi, în schimbul a 500 lei vechi, consfinţeşte stăpânirea « d-lui logofătului Costache Ivănescu... (pe) ...un pogon de loc din moşia mea Corneşti... curmezişul de şapte stânjeni, iar lungul,... din mărul pădureţ... până în capul prunilor din drumul cel mare al Câmpulungului ». Se răzorea cu sfoara de moşie a preotului Lazăr Davidescu, spre miazăzi, şi « cu moşia lui fratimieu Tănase » spre miazănoapte.

[2] « Inscrisul » din 12 Martie 1870. Această nouă proprietate a lui Ivănescu, « din cătunu nostru Ungureni », începea « dela capu despre apus, din măru roşu, dela capu rândului de pruni ce este la drumul cel mare », răzorindu-se pe la miazăzi cu « moşia lui fratimieu Ilie Dumitru şi ...despre miazănoapte... cu moşia preotului Iancu... (ce o avea)... cumpărată dela Simion Radu ».

www.dacoromanica.ro

telnicu Greceanu, şi am mersu şi la divanu Mării sale domnului nostru Ioanu Costandin Basarabu Voevodu Brâncoveanu, şi Măria sa ne-au datu pă seama dumnealui agăi Enache Văcărescu ca să ne ia dumnealui seama, după cărţile noastre de moşie şi după zapisele noastre de cumpărătoare. Şi după porunca Mării sale am mersu la dumnealui vel agăi, împreună cu dumnealui Costandin postelnec Greceanu şi ne-au luoat d-lui sama după cărţile de moştenire şi după zapisele de cumpărătoare cele ce am avut, şi aşa ne-au orânduitu d-lui, să ne luom şase boieri, ca să ne aleagă moşia după cum ne-au judecatu şi ne-au aşezatu d-lui. Iar noi fiindu nişte oameni rămaşi şi săraci şi neavându putere să purtăm toţi cheltuiala la 6 boieri, noi am mersu la d. postelnicu Costandinu de ne-am rugat ca să ne învoim noi între noi. Şi d-lui după rugăciunea noastră încă au fostu bucurosu şi, numai din voinţa noastră, ne-am luoat pă sluga Mării sale domnu nostru, pă Lupu vtorii portaru ca să fie între noi. Şi am venit la moşia Drăgheştilor, care mai sus zice, şi ne-au luoat seama pre cărţii, pe zapise de cumpărătoare, cine ce au avutu, şi am alesu fiecăruia partea lui, pă ce s'au făcut alegerea. Şi partea lui Lazăru, alăturea cu hotarul Cristii, pă dîn susu, însă să să ştie şi stănjănii o sută cincizeci şi doi, şi al doilea, să să ştie, trăsură stânjănii o sută şaizeci, şi în trăsura după câmpu făcutu-s'au parte stănjenii, o sută şaizeci şi optu, şi trăsura după drumu cel mare de supt coastă, iar s'au făcut partea lui Lazăru stănjănii o sută noăzeci şi doi. Trăsura dela capu moşii, de către Răsărit, despre Şotânga, acela tot, iar partea lui Lazăr, stănjăni 260. Şi aşa ne-am tocmitu de a noastră bună voie şi ne-am aşezatu care cum am fostu mai bine şi mai cu dreptate, şi am datu şi această scrisoare a noastră la mâna lui Lazăru, ca să stăpânească partea lui de moşie ce i s'au venitu, de acum înainte, cu bună pace. Iar cine s'ar scula dintre noi cu vreo gâlceavă, să fie închinatu domnii cu 300 de toege şi treapădu. Şi pentru credinţă ne-am pusu deştile şi iscăliturile ca să să crează.

Costandin postelnicu.

eu Grigore martor.

eu Neagoe, eu Alion, eu Oprea, eu Cârstea Nălvachii.

Şi am scris eu Nicolae logofăt Dragomireştilor, cu învăţătura dumnealor şi a tot neamul lor.

G. T. Ionescu

ÎNDREPTĂRI LA „BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ VECHE"

Intr'un articol, *Rarităţi bibliografice în bisericile maramureşene*, publicat în *Graiul Maramureşului*, nr. 94 din 31 Martie 1935 (şi reprodus, cu acelaşi titlu, de V. Grecu în *Codrul Cosminului*, IX (1935), p. 342—344), Dr. Gh. Bran semnalează, în diferitele biserici maramureşene, existenţa unui număr de 75 cărţi bisericeşti vechi, dintre care

www.dacoromanica.ro

unele — trecute în prima listă — nu sînt cunoscute de *Bibliografia românească veche* şi nu se găsesc nici în Biblioteca Academiei Române, iar altele — trecute în lista a doua — sînt cunoscute *Bibliografiei*, dar lipsesc din Biblioteca Academiei. Aproape toate relaţiile date de Bran au fost folosite de Dan Simonescu în t. IV de « adăugiri şi îndreptări » la *Bibliografia* amintită.

Articolul lui Bran conţine însă numeroase greşeli care, în cea mai mare parte, au trecut şi în *Bibliografia* redactată de D. Simonescu. Dată fiind importanţa pe care o are această lucrare pentru cultura noastră, îndreptarea acestor greşeli este necesară.

Bran nu şi-a luat informaţiile la faţa locului, cercetînd cărţile respective, ci a recurs — fără să mărturisească [1] — la volumul de *Insemnări din bisericile Maramureşului*, adunate de Părintele Ioan Bîrlea şi publicate, în 1906, ca volum suplimentar la « Studii şi documente » (vol. XVII). Aceste *Insemnări* nu prezintă însă, în numeroase cazuri, suficientă garanţie de exactitate [2]. Pe de altă parte, indicaţiile bibliografice despre cărţile ce se găsesc în bisericile maramureşene sînt foarte sărace: în afară de titlul cărţii, anul apariţiei şi localitatea în care s'a tipărit — aceasta lipseşte adeseori — nu se mai dă nicio altă relaţie. De aceea, în constatările şi observaţiile de mai jos, atunci cînd am avut îndoieli, am emis numai posibilităţi de interpretare, urmînd ca lămurirea deplină să fie adusă de o cercetare amănunţită a cărţilor în discuţie.

*

Prima listă, de 50 de cărţi, trebue redusă la mai puţin de jumătate. Observaţiile de mai jos ne îndreptăţesc să afirmăm că nu pot fi reţinute, ca necunoscute *Bibl. rom. vechi* şi inexistente în Biblioteca Academiei, decît următoarele din cărţile socotite de Bran ca atare (şi chiar dintre acestea unele cu oarecare rezerve):

1. EVANGHELIE, 1645 [Vişeul-de-Mijloc] [3]

— E semnalată de Păr. Bîrlea, apoi de Bran şi Simonescu (t. IV, p. 24), fără să indice locul tipăririi. In lipsa unor indicaţii amănunţite, bănuim că este sau o Evanghelie « rusească » [4] sau, mai probabil, *Evanghelia învăţătoare*, tipărită la Mănăstirea Dealului în 7153 (1644), Septemvrie.

---

[1] Deci, nu Bran a « descoperit » un număr de « 57 » cărţi necunoscute *Bibl. rom. vechi*, cum se spune în prefaţa t. III, p. V.

[2] Prin urmare, o parte din greşelile pe care le subliniem în paginile ce urmează sînt datorite, iniţial, Părintelui Bîrlea.

[3] In paranteze drepte este trecută localitatea în a cărei biserică s'a semnalat cartea respectivă.

[4] In bibliografiile lui I. Karataev, *O pisanie slaviano-russkih knig napečatannyh kirilloskimi bukvami*, I, S. Ptrbg., 1883, şi Ilarion Svěncickij, *Katalog knig cerkovno-slavianskoj pečati*, Žovkva, 1908, nu se indică o astfel de tipăritură.

www.dacoromanica.ro

Părintele Bîrlea, dela care şi-a luat Bran informaţia, nu a observat că din 7153 trebuia scăzut 5509, nu 5508 (ca pentru lunile Ianuarie-August). Este, se înţelege, o simplă presupunere care urmează să fie verificată prin cercetarea exemplarului (dacă el mai există).

2. APOSTOL, Iaşi, 1736 [Ieud; 2 exemplare]

3. ANTOLOGHION, Rădăuţi, 1745 [Deseşti]

— Ar fi primul şi singurul *Antologhion*, tipărit la Rădăuţi, cunoscut pînă acum. In acest an a apărut un *Antologhion* şi la Rîmnic (vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 80), care se găseşte în numeroase biserici din ţară; astfel, în Breb, Giuleşti, Năneşti, Poiana, Rozavlea, Văleni, Vişeul de Jos, de Mijloc şi de Sus, toate în Maramureş (vezi I. Bîrlea, *Insemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1906), în Cetăţele, jud. Sătmar (vezi Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, Satu-Mare, 1938), în Taipe şi Lunca-Sprie, jud. Bihor (vezi Titu L. Roşu, *Insemnări şi inscripţii bihorene*, I, Beiuş, 1941), în Bocoşniţa şi Topleţ, jud. Severin (vezi N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, Bucureşti, 1940) şi în Durleşti, jud. Lăpuşna (vezi Dim. I. Balaur, *Biserici din Moldova de Răsărit*, I, Bucureşti, 1935 [1].

4. APOSTOL, Rîmnic, 1749 [Corneşti]

— Pe una din paginile cărţii se găseşte o însemnare din 1762; deci nu poate fi *Apostolul* din 1794 (cum am putea presupune dacă am bănui o greşală de tipar sau de copiere).

5. LITURGHIE, Bucureşti, 1754 [Deseşti]

6. ANTOLOGHION, Iaşi, 1760 [Şieu]

7. PENTICOSTAR (slavo-român), Buzău, 1764 [Borşa]

— *Bibl. rom. veche*, IV, p. 80 semnalează, după N. Iorga, (*Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, p. 80), un « Penticostar, 7272 (1764) » ca existent în biserica neunită din Cluj; deci fără să se indice locul apariţiei.

8. ANTOLOGHION, Blaj, 1766 [Rona de Jos]

— E semnalat de Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, în biserica din Săsari (jud. Sătmar). Dacă indicaţiile date sînt exacte, acesta ar fi primul *Antologhion* tipărit la Blaj.

9. OCTOIH, Blaj, 1766 [Apşa de Mijloc]

---

[1] Posibilitatea de orientare, fie după an, fie după localitate, fiind foarte uşoară, am crezut că nu trebue să mai indicăm pagina la care se află referinţa respectivă.

www.dacoromanica.ro

10. TRIOD, Blaj, 1780 [Poeni]

— Este, deci, cel dintâi *Triod* tipărit la Blaj (primul, cunoscut pînă acum, era cel din 1800; vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 420).

11. ANTOLOGHION, București, 1782 [Botiza]

12. EVHOLOGHION, Blaj, 1782 [Vișeul de Mijloc] [1]

— *Bibl. rom. veche* cunoaște, ca apărut în acest an, numai *Molitvenicul* tipărit la Rîmnic (vezi t. II, p. 274 și completările din t. IV, p. 263)

13. EVHOLOGHION, Blaj, 1789 [Borșa]

— Presupunând o greșală de transcriere sau de tipar (1789 în loc de 1784), ar putea fi *Evhologhionul* din 1784 (vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 290—292 și IV, p. 264).

14. TRIOD, Blaj, 1804 [Bîrsana]

15. PSALTIRE, Blaj, 1808 [Bîrsana]

— Având în vedere numeroasele greșeli pe care le constatăm în indicațiile date de Bîrlea și Bran și ținînd seamă că apariția, în 1808 la Blaj, a unei atari cărți nu a fost semnalată până acum, nu ar fi exclus ca tipăritura în chestiune să fie *Psaltirea* din Buda (pentru care vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 353) [2].

Deci, numai o parte (15) din cele 50 de cărți trecute de Bran în prima listă sînt necunoscute *Bibl. rom. vechi* redactată de Bianu și Hodoș [3]. Dintre acestea chiar, unele așteaptă verificări și atestări mai sigure pentru a putea afirma că într'adevăr au apărut vreodată.

*

S'ar putea ca și printre cărțile a căror existență o contestăm în cele ce urmează să se găsească unele care să fi apărut totuși. Din observațiile pe care le facem reiese, credem, că numărul acestora este cu totul redus.

---

[1] In listele lui Bran nu e trecut; deci nu e înregistrat nici de Simonescu.

[2] Cu excepția *Evhologhionului* dela nr. 12, toate celelalte cărți — necunoscute t. II din *Bibliografie* — au fost semnalate, după relațiile lui Bran, în t. IV.

[3] Trebue să amintim că la data la care Gh. Bran și-a publicat articolul în 1935, cărțile de mai jos nu erau nici ele cunoscute *Bibl. rom. vechi*; au fost, bibliografiate numai în t. IV, apărut în 1944: 1. OCTOIH, București, 1709, — 2. EVHOLOGHION, București, 1722, — 3. LITURGHIER, București, 1746, — 4. CATAVASIER, Blaj, 1762, — 5. TRIOD, Blaj, 1771, — 6. PSALTIRE, Blaj, 1780 și — 7 OCTOIH, Blaj, 1783.

www.dacoromanica.ro

1. In *Bibl. rom. veche*, t. IV, p. 25 este înregistrat (cu semn de întrebare) un TRIOD din 1664 care se găseşte în biserica din Cuhea. Nici Părintele Bîrlea — şi, deci, nici Bran — nu indică localitatea în care s'a tipărit. Intru cît între 1653—1678 nu ştim să se mai fi tipărit la noi nimic în afară de *Catehismul calvinesc* din 1656 [1], este foarte probabil că Bîrlea a transcris greşit anul (1664), dacă nu cumva va fi vorba de o carte « rusească », de care se mai găsesc încă în bisericile maramureşene [2].

2. In biserica din Valea Porcului atît Bîrlea cît şi Bran indică un CEASLOV, Blaj, 1678, care nu e cunoscut *Bibl. rom. vechi* (în t. IV, p. 25 e înregistrat cu un semn de întrebare).

Cînd se ştie că prima carte tipărită la Blaj este *Floarea adevărului* apărută în 1750, e sigur că *Ceaslovul* amintit nu putea să apară aci la 1678, deci cu 70 de ani înainte de a se înfiinţa tipografia [3].

Admiţînd, ca în atîtea alte cazuri, posibilitatea unei greşeli în redarea anului, atunci e foarte probabil că exemplarul din Valea Porcului este din 1778 (acesta e semnalat în *Bibl. rom. veche*, II, p. 225 şi se găseşte de asemenea în bisericile din Crăceşti, Şieu şi Strîmtura).

3. In aceeaşi biserică, din Valea Porcului, Bran spune că s'ar găs un OCTOIH, tipărit la Blaj în 1678, care nu e înregistrat de *Bibl. rom. veche* (redacţia Bianu-Hodoş). O astfel de carte, ni se pare sigur, nu există şi nu putem să ne dăm seama de unde şi-a luat Bran infor

[1] Vezi *Bibl. rom. veche*, I, p. 206 şi u.; de asemenea, I. Bianu, *Din cărţile vechi*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti, 1903, p. 185.

[2] V. M. Undolskij, *Očerk slavjano-russkoj bibliografij*, Moskva, 1871 p. 90, nr. 797, înregistrează un « *Triod* (al postului), Lemberg, 1664».

[3] Vezi Vasilie Popp, *Disertaţie despre tipografiile romîneşti în Transilvania şi învecinatele ţări dela începutul lor pînă la vremile noastre*, Sibiu, 1838, p. 38 ş. u., Dr. Aug. Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi Dionisiu Novacoviciu*, Blaj, 1902. p. 352, 357, N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1901, II, p. 70—71, I. Georgescu, *Tipografia seminarului din Blaj*, în *Boabe de grâu*, V (1934), p. 2, 18.

N. Iorga *(Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, I, p. 46, nr. XCI), dînd titlul unei foi volante conţinînd « Porunca (Mariei Tereza) pentru interzicerea circulaţiei banilor austriaci în ţările otomane supuse », care a fost tipărită la Blaj în 1747 (vezi şi *Bibl. rom. veche*, IV, p. 68, nr. 99), adaugă, în notă: « Aceasta este deci prima tipăritură blăjană. Se ştia că încă din 1746 se asigurase condiţiile de nevoie nouăi tipografii din Ardeal (A. Bunea, *Episcopii P. P. Aron*..., p. 356 ş. u.), dar se credea că tipăriturile au început numai la 1750 (1753) cu *Floarea adevărului* ».

« Tipăritura » amintită este o simplă foaie volantă, care a putut să fie tipărită, la 1747, în tipografia încă nerestaurată; e puţin probabil însă că înainte de 1750 — dată după care tipografia blăjană a fost înzestrată cu un nou utilaj — s'au putut tipări cărţi de o întindere mai mare.

www.dacoromanica.ro

maţia [1]. In *Insemnările* sale, la p. 201, Păr. Bîrlea indică în biserica din Valea Porcului un *Octoih*, Bucureşti, 1746 [2]. Dacă mai adăugăm că, la 1678, nu putea să apară un *Octoih* la Blaj (vezi mai sus, p. 142 nota 3), atunci semnalarea din *Bibl. rom. veche*, t. IV, p. 25 nu este justificată nici chiar cu îndoiala exprimată de semnul de întrebare pus alături.

4. După indicaţiile Păr. Bîrlea, Bran semnalează în biserica din Văleni un MOLITVENIC, Bălgrad, 1684.

Pînă acum, o atare carte nu a fost semnalată, de aceea bănuim că e vorba de *Molitvenicul* apărut la Bălgrad în 1689 (în acest caz, anul 1684 în loc de 1689 se datoreşte unei greşeli de tipar sau de transcriere) [3].

După Bran, cartea e înregistrată de Simonescu în *Bibl. rom. veche*, t. IV, p. 26.

5. Am arătat mai sus (vezi p. 142, nr. 2) că la Blaj nu s'a putut tipări nicio carte înainte de 1750. De aceea, putem afirma, cu toată siguranţa, că MINOLOGHIONUL indicat de Bîrlea ca tipărit la Blaj în 1701 şi aflător într'una din bisericile din Borşa nu există în realitate. Dacă acceptăm că în indicaţiile de mai sus ar putea fi vorba de redarea greşită a anului 1701 (în loc de 1781), greşală de tipar foarte probabilă, atunci *Minologhionul* în discuţie este şi el din 1781 [4].

6. O greşală de lectură sau de tipar ar putea fi şi în cazul ANTOLOGHION-ului indicat de Bîrlea şi apoi de Bran, ca apărut la Rîmnic în 1717 [Săpînţa]. Poate să fie *Antologhionul* din 1737, tipărit tot la Rîmnic (despre care vezi informaţiile ce urmează numaidecât, la punctul 8).

Antologhionul din 1717 este semnalat, după Bran, în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 43.

---

[1] In lista lui Bran « Octoihul, Blaj, 1678 (Valea Porcului) » urmează imediat după « Ceaslov Blaj, 1678 (Valea Porcului) », deci exact aceleaşi date. Aceasta ne îndreptăţeşte să presupunem că, la transcrierea textului, sau la tipar, s'au trecut, din greşală, şi pentru « Octoih » aceleaşi indicaţii ca şi pentru « Ceaslov »

[2] Acesta se mai găseşte în Borşa, Călineşti, Corneşti şi Dragomireşti, din Maramureş (vezi I. Bîrlea, *Insemnări*. . .) şi în Aciua, jud. Sătmar (vezi Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*).

[3] Bănuiala noastră e întemeiată şi pe constatarea că « dela 1653—1685 nu mai întîmpinăm nicio carte eşită în tipografia romînească a Albei-Iulii » (Dr. Aug. Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi Dionisiu Novacoviciu*, Blaj, 1902, p. 354; vezi, de asemenea, N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, în *La Transylvanie*, Bucarest, 1938, p. 644—645).

[4] Exemplare din acesta se găsesc în numeroase biserici maramureşene (vezi nr. 3).

www.dacoromanica.ro

7. In biserica din Bîrsana, Gh. Bran, întocmai ca Păr. Bîrlea, semnalează un TRIOD, Rîmnic, 1735.

S'a arătat că un *Triod* tipărit la Rîmnic, în 1735, nu a fostsemn alat pînă acum de nimeni, cu toată marea răspîndire a *Triodului*, mai ales în Ardeal şi Maramureş [1]. Faptul acesta, ca şi posibilitatea unei greşeli de dată — greşeli de acestea se întîlnesc des în relaţiile date de Bîrlea şi Bran — ne face să ne îndoim de existenţa unui *Triod* tipărit în 1735 şi să presupunem că exemplarul care e semnalat în biserica din Bîrsana ar fi *Triodul* de Rîmnic din 1731 (despre care vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 42).

Triodul din 1735 e înregistrat, după Bran, şi în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 54.

8. In biserica din Ieud, Bran semnalează, după Bîrlea, un ANTOLOGHION, Rîmnic, 1736 care, într'adevăr, e necunoscut *Bibl. rom. vechi*. Un *Antologhion*, Rîmnic, 1736 semnalează de asemenea N. Iorga în biserica Sf. Gheorghe din Cîmpulungul Muscelului [2] şi Titu Roşu în biserica din Cărpinet-Bihor (alături de unul din 1737 în biserica din Totoreni, acelaşi judeţ) [3]. *Bibl. rom. veche* (vezi t. II, p. 52) nu cunoaşte decît *Antologhionul* tipărit la Rîmnic în 1737 [4]. Dacă anul indicat de Bîrlea, Iorga şi Roşu este exact, atunci probabil că *Antologhionul* din 1736 este ediţia I-a sau primul tiraj al celui din 1737.

De remarcat că D. Simonescu, care, în majoritatea cazurilor, acordă multă încredere informaţiilor lui Bran, de data aceasta nu le foloseşte şi nu înregistrează, în t. IV al *Bibliografiei*, exemplarul din 1736.

9. Şi Bîrlea şi Bran semnalează, în biserica din Rozavlea, existenţa unui EVHOLOGHION, Iaşi, 1741. Dacă anul şi locul apariţiei au fost bine redate, acesta ar fi primul *Molitvenic* apărut la Iaşi (pînă acum nu era cunoscut decît cel din 1749; vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 109). Ne îndoim însă de existenţa lui şi înclimăn să credem că este vorba de *Molitvenicul* apărut în 1741, însă la Bucureşti, nu la Iaşi. Acesta e cunoscut *Bibl. rom. vechi* (vezi t. II, p. 55) [5].

---

[1] Vezi Const. Solomon, *Contribuţii la cunoaşterea vechilor tipărituri romîneşti*, în *Arhiva românească*, VI (1941), nota dela p. 406.

[2] *Inscripţii din bisericile României*, II, p. 36.

[3] *Insemnări şi inscripţii bihorene*, I.

[4] Exemplare din acesta se găsesc în bisericile din Apşa de Jos, Călineşti, Iapa şi Mănăstirea Giuleşti, din Maramureş (vezi I. Bîrlea, *Insemnări*...); de asemenea, în bisericile din Bixad şi Cămărzana din Ţara Oaşului (vezi Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*) şi în cea din Cornova-Orhei (vezi P. Constantinescu-Iaşi, *Circulaţia vechilor cărţi bisericeşti româneşti în Basarabia sub Ruşi*, în *Rev. Soc. ist.-arh. bis.*, Chişinău, XIX (1929), p. 209).

[5] Se găseşte, de asemenea, în biserica din Fereşti-Maramureş (vezi I. Bîrlea, *Insemnări*...) şi în cea din Aciua din Sătmarul vecin cu Maramureşul (vezi Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*).

www.dacoromanica.ro

Exemplarul din Rozavlea e semnalat în *Bibl. rom. veche*, t. IV, p. 239, după indicaţiile lui Bran.

10. După ce în 7 biserici maramureşene Păr. Bîrlea indică existenţa unei EVANGHELII tipărită la Bucureşti în 1742 (şi cunoscută *Bibl. rom. vechi*, t. II, p. 60)[1], în Săliştea Maramureşului semnalează o *Evanghelie* din 1743, tipărită tot la Bucureşti. Aceasta din urmă este arătată de Bran ca necunoscută *Bibl. rom. vechi*. Presupunem că avem de a face şi aici cu o greşală de datare (1743 în loc de 1742) a lui Bîrlea, luată ca atare de Bran şi apoi de Simonescu, care o semnalează în t., IV, p. 46.

11. Observaţii de aceeaşi natură se pot face şi cu privire la presupusul PENTICOSTAR, tipărit, după indicaţiile lui Bîrlea, la Rîmnic în 1742 şi care se găseşte în biserica din Leordina[2]. Folosind, şi de astă dată, indicaţia dată de Păr. Bîrlea, Gh. Bran îl trece în lista tipăriturilor necunoscute *Bibl. rom. vechi*. Aceasta, de fapt, nu cunoaşte decît un *Penticostar*, tipărit la Rîmnic, dar în 1743 (vezi t. II, p. 73)[3].

Existenţa unui Penticostar tipărit la Rîmnic în 1742 este, deci, nesigură şi semnalarea lui în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 55 trebue privită cu justificată neîncredere.

12. Păr. Bîrlea spune că în biserica din Ieud ar exista un STRASTNIC tipărit la Bucureşti în 1742. *Bibl. rom. veche* nu cunoaşte o astfel de tipăritură. Ea nu e semnalată nici de Bran — şi, deci, nici de Simonescu — cu toate că, potrivit procedeului său de a semnala orice carte necunoscută *Bibliografiei*, ne aşteptam să o vedem şi pe aceasta adăugată la celelalte. Lipsa ei din lista lui Bran este explicabilă: în corpul culegerii sale (*Insemnări* . . ., p. 124), Păr. Bîrlea indică, greşit, în loc de « Strastnic . . . », o « Evanghelie, Bucureşti, 1742 », aceasta cunoscută *Bibliografiei*. In « îndreptările » dela sfârşitul volumului, Bîrlea corectează greşala, ceea ce, se pare, lui Bran i-a scăpat din vedere[4].

[1] Dariu Pop, *l. c.*, arată că se găseşte şi în bisericile din Seini şi Boghiş, jud. Sătmar, iar D. Balaur, *Biserici din Moldova de Răsărit*, I, în patru biserici din jud. Lăpuşna.

[2] Gh. Bran indică un exemplar şi în biserica din Vişeul de Jos; acesta însă este din 1743 (vezi I. Bîrlea, *Insemnări*. . ., p. 207).

[3] Din acesta se găsesc exemplare în numeroase biserici maramureşene, în câteva sătmărene şi bihorene (vezi I. Bîrlea, *Insemnări*. . ., Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti* şi T. Roşu, *Insemnări şi inscripţii bihorene*, I). Un exemplar este semnalat şi în Vadu-lui-Vodă (jud. Lăpuşna) de D. Balaur, *l. c.* şi de St. Ciobanu în Drăguşenii Vechi, acelaşi judeţ (vezi *Anuar. com. mon. ist.*, secţia pentru Basarabia, I, p. 58).

[4] Faptul acesta arată şi el că Bran şi-a luat informaţiile, fără controlul şi precauţia cuvenită, din *Insemnările* adunate de Păr. Bîrlea şi nu cercetând cărţile respective.

www.dacoromanica.ro

Bibl. rom. veche, după cum am spus, nu cunoaşte un *Strasnic* tipărit la Bucureşti în 1742 şi nu riscăm afirmînd că o astfel de tipăritură nu a apărut la Bucureşti niciodată.

13. Gh. Bran, fără să controleze indicaţiile lui Bîrlea, atrage atenţia că în biserica din Botiza Maramureşului se găseşte un PENTICOSTAR, tipărit la Bucureşti în 1747, care nu e cunoscut *Bibl. rom. vechi*. In t. IV, p. 68 D. Simonescu îl semnalează, după Bran, indicînd, după N. Iorga (*Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti, 1906, p. 192), existenţa unui al doilea exemplar în biserica din Teiuş (jud. Alba). Nu putem preciza în ce măsură este exactă indicaţia privitoare la an (1747) dată de Iorga [1]; la Bîrlea însă ea este o simplă greşală, de tipar sau de transcriere, controlabilă cu anul dela facerea lumii, 7251, trecut în paranteză, din care scăzînd 5508 obţinem data exactă: 1743. Aşa dar, *Penticostarul* din Botiza este tipărit şi el, tot la Bucureşti, dar în 1743. Acesta e cunoscut *Bibl. rom. vechi* (vezi t. II, p. 70).

14. Nici despre EVHOLOGHIONUL din Iaşi, 1744, semnalat de Bran, ca şi de Bîrlea, în bisericile din Slătioara şi Vişeul de Jos nu se poate spune că într'adevăr ar exista, cu toate că e vorba de două exemplare aflate în biserici diferite şi, deci, aceeaşi greşală ar trebui exclusă. Ar putea fi *Evhologhionul* din 1749 sau cel din 1754, apărute amândouă la Iaşi şi din care se găsesc exemplare şi în alte biserici maramureşene (cel din 1749 se găseşte în Băcicoel, Ieud şi Şieu, iar cel din 1754 în Sălişte).

Exemplarul din 1744 e semnalat, după Bran, în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 56.

15. Bîrlea, apoi Bran şi Simonescu (t. IV, p. 58), semnalează în Biserica din Băcicoel un CEASLOV, Rădăuţi, 1746. *Bibl. rom. veche* nu cunoaşte această tipăritură, ci una din 1745 (vezi t. II, p. 85) din care se găsesc numeroase exemplare (8) în bisericile din Maramureş. *Ceaslovul* din 1746 a mai fost semnalat şi de N. Iorga în biserica din Tălpălari-Iaşi [2].

Nu credem totuşi să fie vorba de două ediţii diferite, una din 1745 şi alta din 1746 (o nouă ediţie la un an numai?), ci — dacă excludem o greşală de tipar sau de transcriere — de aceeaşi tipăritură cu data anului diferită. Lămurire deplină, şi aici, poate aduce numai cercetarea exemplarelor respective.

---

[1] Observăm că exemplarul din Teiuş e semnalat (de N. Iorga) astfel: « Penticostar din 1747 », deci fără indicarea localităţii. Dacă adăugăm şi faptul că pe una din paginile cărţii se găseşte o însemnare de cumpărare din « 1747 Martie 11 zile » (exemplarul a ajuns, la Teiuş, deci, într'un timp foarte scurt dela apariţie) bănuiala că indicaţia lui Iorga este greşită pare justificată.

[2] *Inscripţii din bisericile României*, II, Bucureşti, 1908, p. 186.

www.dacoromanica.ro

16. Păr. Bîrlea indică în bisericile din Călineşti (2 exemplare), Săpînţa şi Sîrbi un LITURGHIER tipărit la Bucureşti în 1746, pe care Bran îl semnalează ca necunoscut *Bibl. rom. vechi*. Intr'adevăr, tomul al II-lea din *Bibliografie*, apărut cu mult înaintea articolului lui Bran, nu bibliografiază şi nici nu aminteşte de un astfel de *Liturghier*[1]. *Bibl. rom. veche*, t. II, p. 98 descrie însă, după un exemplar, cu lipsuri la sfîrşit, aflat în depozitul Academiei Romîne, un *Liturghier* tipărit la Bucureşti în 1747[2].

După descrierile ce li se fac, diferenţele dintre *Liturghierul* tipărit în 1746 şi cel tipărit în 1747 ne îndreptăţesc să presupunem că exemplarul din 1747 este sau o nouă ediţie, cu prea puţine modificări în text (poate chiar niciuna), sau un nou tiraj făcut după cel din 1746 (cu modificări în titlu însă)[3].

17. In biserica din Năneşti (nu Dăneşti, cum e trecut în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 55) Păr. Bîrlea semnalează o PARACLITICHI *(Octoih)*, Iaşi, 1748. Este, pare sigur, *Octoihul* din 1749, cunoscut *Bibl. rom. vechi* (vezi t. II, p. 109) şi semnalat şi în alte biserici[4].

In loc de 1748, aşa cum apare la Bîrlea, Bran dă ca an al apariţiei 1742, care, cu siguranţă, se datoreşte unei greşeli, de copiere sau de tipar. Simonescu socoteşte data lui Bran exactă şi, în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 55, o trece ca reală.

18. In *Bibl. rom. veche*, IV, p. 71, D. Simonescu, plecînd dela indicaţiile lui Bran, înregistrează — cu semn de întrebare — un MINEI, tipărit la Blaj în 1751, care ar exista în biserica din Purcăreţi ... Maramureş.

Greşala pe care o face Bran — şi după el D. Simonescu — este dublă: *a)* la Blaj nu a apărut, la 1751, niciun fel de *Minei* şi se pare

---

[1] A fost descris, în urmă, de Preotul C. Bobulescu în *Spicuitor în ogor vecin*, I (1920), p. 46, 51, de I. Roşu în *Societatea de mâine*, II (1925), p. 111 şi A. Filimon în *Dacoromania*, VI, p. 378, după care e semnalat şi în t. IV, p. 59 al *Bibliografiei*.

[2] Păr. Bîrlea semnalează un *Liturghier*, Bucureşti, 1747 în biserica din Valea Porcului.

[3] Iată aceste modificări: Sfîrşitul exemplarului din 1746 [«...Ioan Konstandin / Nicolae Voevod / cu blagosloveniia prea sfinţitului Mi / tropolit al Ungro-Vlahiei / Kir Neofit. / Şi s'au tipărit în Tipografia Dom / nească în oraşul Bucureştilor. / La anul dela zidirea lumii 7254. / De cucearnicul între Preoţi Popa Stoica Iacovici Tipograful »] este redat în exemplarul din 1747 astfel (subliniez modificările): « Io Konstandin / Nicolae Voevod / cu blagosloveniia *şi cheltuiala* prea sfinţitului Mitropolit al Ungrovlahiei / Kir Neofit *dela Creta.* / Şi s-au tipărit în Tipografia *Sfintei / Mitropolii a Bucureştilor.* / La Anul dela zidirea Lumii 1747 / *Al Sfinţ.ilor voastre Rugătoriu / Barbu Buc. Tipograful* ».

[4] Vezi, de pildă, D. Balaur, *Biserici din Moldova de Răsărit*, I, indicat în biserica din Mereşenii Lăpuşnei şi P. Constantinescu-Iaşi, *Circulaţia cărţilor vechi bisericeşti...*, p. 210, care-l semnalează la Mănăstirea Hîrbovăţ, jud. Orhei

www.dacoromanica.ro

că în acest an nu a apărut vreun *Minei* nici în altă localitate; *b) Purcăreţi* nu se găseşte în Maramureş, ci în jud. Someş [1].

19. Atît Bîrlea cît şi Bran indică în biserica din Vad un OCTOIH tipărit la Blaj în 1752.

Dacă indicaţiile sînt exacte, atunci acesta ar fi cel dintîi *Octoih* tipărit la Blaj, ceea ce nu pare probabil. D. Simonescu, în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 71, semnalînd, după P. Constantinescu-Iaşi, existenţa unui *Octoih* tipărit la Bucuseşti în 1752, observă: «*Octoihul* citat de Bran . . . existent la Vad, ca tipărit la Blaj, credem că n'a existat, ci el trebue să fie acesta tipărit la Bucureşti». Ni se pare mai de grabă că avem de a face cu redarea greşită a anului: 1752 în loc de 1792; în acest caz ar fi vorba de *Octoihul* descris în *Bibl. rom. veche*, II, p. 349, care a avut o largă răspîndire [2].

20. O LITURGHIE, tipărită la Bucureşti în 1759, indicată de Bîrlea şi Bran în biserica din Năneşti, este, într'adevăr, necunoscută; apariţia şi existenţa acestei cărţi nu a fost semnalată până acum. De aceea, bănuim că este vorba de *Liturghia* apărută, tot la 1759, dar la Rîmnic (pentru care vezi *Bibl. rom, veche*, II, p. 146) sau, mai probabil, de cea apărută, de asemenea în 1759, la Iaşi (*l. c.*, II, p. 145), care a avut o foarte mare răspândire [3] şi care «a fost recomandată ca model pentru Liturgiile tipărite în Ardeal, în şedinţele canonicilor romîni, ţinute dela 13—18 Aprilie 1777» [4].

21. Bran indică, după Bîrlea, în biserica din Slătioara o EVANGHELIE, tipărită la Bucureşti în 1761, care nu e înregistrată de *Bibl. rom. veche* şi nu se găseşte nici în Biblioteca Academiei Române. După indicaţia lui Bran, D. Simonescu o semnalează în t. IV, p. 77, al *Bibliografiei*. Bănuim că şi de data aceasta avem de a face tot cu o greşală de datare: 1761 în loc de 1760. In acest caz ar fi vorba de *Evan-*

---

[1] Nu putem preciza de unde şi-a luat Bran informaţia. In *Insemnările* culese de Păr. Bîrlea se aminteşte o singură dată de *Purcăreţi* (« din comitatu Sălagiu »), într'o notiţă, în ungureşte, făcută pe un *Octoih* din Blaj, 1792, fără să fie vorba de existenţa vreunui *Minei* aci.

[2] Este semnalat în numeroase biserici din Maramureş, Bihor, Satu-Mare, Bănat, Lăpuşna, Cahul (vezi I. Bîrlea, T. Roşu, D. Pop, N. Iorga, D. Balaur, P. Constantinescu-Iaşi, Şt. Ciobanu, în lucrările des citate pînă aici).

[3] Este semnalată de Păr. Bîrlea în 8 biserici maramureşene, de Dariu Pop în biserica din Baia Mare, de D. Balaur în 20 biserici din jud. Lăpuşna, de P. Constantinescu-Iaşi şi de Şt. Ciobanu în numeroase altele din jud. Soroca, Bălţi, Orhei şi Cahul.

Liturghia apărută, în acelaşi an, la Rîmnic nu am găsit-o semnalată în niciuna din lucrările de mai sus.

[4] *Bibl. rom. veche*, IV, p. 248.

www.dacoromanica.ro

ghelia de Bucureşti din 1760, care se găseşte în bisericile maramureşene din Budeşti, Cuhea şi Vişeul de Mijloc şi care e cunoscută *Bibl. rom. vechi* (vezi t. II, p. 149) [1].

22. In bisericile din Berbeşti şi Botiza [2] este semnalat şi de Bîrlea şi de Bran cîte un exemplar dintr'o EVANGHELIE tipărită la Blaj în 1766 [3]. *Bibl. rom. veche* nu cunoaşte această tipăritură; cunoaşte însă (vezi t. II, p. 164) o *Evanghelie*, Blaj 1765, care se găseşte în numeroase biserici din regiune [4].

Presupunem că, şi de data aceasta, nu sînt două cărţi diferite, apărute una la 1765 şi alta la 1766, ci una şi aceeaşi carte cu data anului (1766) greşit redată. Şi în cazul acesta, numai comparaţia între cele două exemplare indicate ca avînd date diferite ar lămuri chestiunea. [5].

23. MINOLOGHIONUL [6], Bucureşti, 1767, semnalat de Bran în bisericile din Berbeşti şi Glod, nu există. Păr. Bîrlea indică în bisericile amintite cîte un ANTOLOGHION, tipărit tot la Bucureşti şi tot în 1767, care nu e nici el cunoscut *Bibl. rom. veche* [7]. E descris însă de P. Constantinescu-Iaşi, în *Tipărituri vechi romîneşti necunoscute*, Iaşi,

---

[1] Exemplare din 1760 se mai găsesc în Aciua, jud. Sătmar (vezi Dariu Pop, *l. c.*), în Meziad şi Corneşti, jud. Bihor (vezi Titu Roşu, *Insemnări şi inscripţii bihorene*, I), în Globul Craiovei, jud. Severin (vezi N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, p. 75) şi în Drăguşenii Vechi, Mileştii Mari, Păuleşti, Sîngera şi Ţipala, toate din jud. Lăpuşna (vezi D. Balaur, *l. c.*).

[2] Nu şi în cea din Călineşti, cum spune Bran, unde se găseşte o *Evanghelie*, Blaj, 1776.

[3] In t. IV e semnalată, după Bran, la p. 82.

[4] E semnalată de Bîrlea în Apşa de Mijloc (2 exemplare), Mănăstirea Moisei, Ocna-Sugatag şi Sărăsău, de Dariu Pop în Botiz, Buşag şi Satu Nou de Jos şi de Titu Roşu în Cărpinet, Sîrbeşti şi Vaşcău-Sohodol.

[5] In biserica din Glod Păr. Bîrlea semnalează existenţa unei EVANGHELII, Bucureşti, 1766, asupra căreia nici Bran şi, deci, nici Simonescu, nu atrage atenţia. *Bibl. rom. veche* nu cunoaşte o astfel de tipăritură şi, după cîte ştim, nici nu a fost semnalată pînă acum. De aceea, bănuim o greşală, fie în sensul că e transcrisă greşit localitatea (*Bucureşti*, în loc de *Blaj*), fie, mai probabil, că greşala priveşte anul apariţiei: 1766 în loc de 1760. In acest din urmă caz, am avea de a face cu *Evanghelia* tipărită la Bucureşti în 1760 care este cunoscută *Bibl. rom. vechi* (t. II, p. 149) şi care se găseşte încă în numeroase alte biserici din ţară (vezi nota dela nr. 20).

[6] Bran îi spune... *Mitologhion*.

[7] Aceasta cunoaşte un *Antologhion*, Rîmnic, 1766 (vezi t. II, p. 170 şi completările din t. IV, p. 251), un altul, Căldăruşani, 1766 (vezi t. IV, p. 80) şi un al treilea tipărit la Bucureşti, de asemenea în 1766 (vezi t. IV, p. 80—82).

Despre raporturile dintre acestea trei, vezi Dim. I. Balaur, *Antologhioanele din anul 1766* în *Biserica ortodoxă română*, LIII (1935), p. 433—443.

www.dacoromanica.ro

1931, p. 6—8. D. Balaur afirmă că şi *Antologhionul* descris de Constantinescu-Iaşi este tot din 1766, data de 1767 explicîndu-se printr'o lectură greşită a acestuia [1]. Probabil că la fel — printr'o lectură greşită [2] — se explică şi datarea lui Bîrlea (1767 în loc de 1766).

Prin urmare, existenţa unui *Antologhion*, tipărit la Bucureşti în 1767, nu este sigură; a *Minologhionului* — sau . . . *Mitologhionului* — indicat de Bran, cu atît mai puţin (nu-l semnalaează nici Simonescu).

24. Păr. Bîrlea a arătat că în bisericile din Apşa de Mijloc, Biserica Albă, Borşa, Botiza, Năneşti, Onceşti, Rona de Jos, Sălişte, Strîmtura şi Vişeul de Mijloc se găseşte un exemplar dintr'un APOSTOL tipărit, la Blaj, în 1766, iar în bisericile din Breb, Călineşti, Leordina şi Valea Porcului cîte unul dintr'un *Apostol* tipărit tot la Blaj, dar în 1767 [3].

Acesta din urmă a fost descris de Bianu şi Hodoş, în *Bibl. rom. veche*, II, p. 172, după comunicarea preotului Gavril Hango [4], iar cel din 1766 e înregistrat, în t. IV, p. 82, după indicaţiile lui Iorga şi cele ale lui Bran (Biblioteca Academiei nu-l are).

Existenţa unui *Apostol*, tipărit la Blaj în 1765 — semnalat de Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, în bisericile sătmărene din Baia Sprie, Caraşeu, Ilba şi Ocoliş — vine să complice şi mai mult chestiunea, care nu poate fi lămurită decît prin comparaţia celor trei exemplare.

25. In biserica din Vişeul de Mijloc este semnalat de Păr. Bîrlea şi apoi de Bran, un CATAVASIER, Blaj, 1768 [5], care este necunoscut *Bibl. rom. vechi* (nu e semnalat nici de D. Simonescu). In t. II, p. 191, este amintit însă, după Vasilie Popp [6] un *Catavasier* apărut tot la Blaj, dar în 1769, iar în t. IV, p. 251 este descris un « *Catavasier*, Blaj, ed. II-a, 1769 » [7].

---

[1] *Antologhioanele . . .*, p. 434. Se pare că D. Simonescu acceptă afirmaţia lui D. Balaur, fiindcă, în t. IV al *Bibliografiei* nu atrage atenţia asupra *Antologhionului* semnalat şi descris de Constantinescu-Iaşi.

[2] Asemănarea, într'un anumit fel, dintre cele două cifre (аѱѯѕ = 1766 şi аѱѯз = 1767) a putut să inducă în eroare pe cei doi cercetători.

[3] In biserica din Vişeul de Sus este semnalat un *Apostol*, Blaj, 1757. Foarte probabil că este o greşală (de transcriere sau de tipar): 1757 în loc de 1767.

[4] Acum se găseşte şi în depozitul Academiei Române.

[5] Un *Catavasier* tipărit în 1768, fără indicarea localităţii, este semnalat de Păr. Bîrlea şi în Vişeul de Jos. Probabil că este tot cel apărut la Blaj (Bran dă faptul ca sigur).

[6] *Disertaţie . . .*, p. 48.

[7] Se trimite şi la indicaţiile date de I. Roşu, în *Soc. de mâine*, II (1925), p. 42 şi A. Filimon, în *Dacoromania*, V, p. 614.

Exemplare din 1769 sînt indicate de asemenea de N. Iorga (*Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, p. 165 şi 189) ca existînd în bisericile din Săliştea

www.dacoromanica.ro

Existenţa *Catavasierului* din 1768 nu este atestată, în mod sigur, şi se pare că o astfel de tipăritură nici n'a existat; indicaţiile Păr. Bîrlea sînt datorite, în acest caz, unei greşeli (de lectură sau de transformare a anilor dela facerea lumii)[1].

26. PENTICOSTARUL tipărit la Blaj în 1768, pe care Bîrlea şi Bran l-au indicat în numeroase biserici maramureşene, era, într'adevăr, necunoscut *Bibl. rom. vechi* redactată de Bianu şi Hodoş. Intre timp, a fost achiziţionat pentru Biblioteca Academiei exemplarul care e descris în t. IV, p. 86.

Nu avem însă suficiente informaţii ca să precizăm dacă există sau nu un *Penticostar*, Blaj, 1769, semnalat de Bran, după Bîrlea în biserica din Slatina. Pînă acum nu a fost atestat — înregistrarea din t. IV, p. 88, al *Bibliografiei* e făcută după indicaţiile lui Bran — de aceea ne îndoim de existenţa lui.

27. In lista cărţilor necunoscute de *Bibl. rom. veche* şi inexistente în Biblioteca Academiei este trecut de Gh. Bran şi un TRIOD, Blaj, 1753, care — spune Bran — se găseşte în biserica din Fereşti-Maramureş[2]. Pînă acum nu a fost semnalată, la 1753, apariţia niciunui *Triod*, nu numai la Blaj, dar în nici o altă localitate dela noi. Cu siguranţă că Bran a copiat greşit indicaţia dată de Bîrlea: acesta, în *Insemnări*..., p. 104, arată ca existând în Fereşti un *Triod* tipărit la Blaj, dar nu în 1753, ci în 1771. *Bibl. rom. veche*, t. II, nu cunoştea acest *Triod* (din 1771); în t. IV el este însă bibliografiat de regretatul N. Cartojan.

28. *Bibl. rom. veche*, II, p. 212, descrie o LITURGHIE tipărită la Blaj în 1775 (un exemplar din acesta se găseşte şi în Mănăstirea Moiseiului din Maramureş)[3].

Bran, întocmai ca Bîrlea, semnalează un *Liturghier* apărut de asemenea la Blaj, dar în 1776, care e necunoscut *Bibl. rom. vechi* şi din care un exemplar se găseşte în biserica din Borşa. Foarte probabil că, şi de data aceasta, Bîrlea — şi după el Bran şi apoi Simonescu — a făcut o greşală în ce priveşte anul apariţiei: 1776 în loc de 1775.

Sibiului şi Şomcuţa (nu se arată însă localitatea în care au apărut), de Păr. Bîrlea în Botiza şi Mănăstirea Giuleşti şi de T. Roşu în biserica din Călugări, jud. Bihor.

[1] Vezi şi Const. Solomon, *Contribuţii la cunoaşterea vechilor tipărituri româneşti*, în *Arhiva românească*, VII (1941), p. 342.

[2] D. Simonescu nu-l înregistrează în t. IV al *Bibliografiei*; probabil că, de data aceasta, informaţia lui Bran nu i-a inspirat încredere.

[3] Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, semnalează în bisericile din Bărbăteşti şi Iadăra, jud. Sătmar, un *Liturghicon*, tipărit la 1775; cu toate că nu se indică localitatea în care s'a tipărit, pare sigur că este cel apărut la Blaj (e tipărit de Petru Popovici Rîmniceanu care e cunoscut şi din alte cărţi apărute la Blaj).

www.dacoromanica.ro

29. Păr. Bîrlea, apoi Bran, arată că în bisericile din Vad şi Mănăstirea Moisiei se găseşte un CATAVASIER, tipărit la Blaj în 1776 care nu e cunoscut *Bibl. rom. vechi*[1]. Presupunând că ar putea fi şi aci o greşală de dată, 1776 în loc de 1777, atunci ar trebui să admitem că este *Catavasierul* tipărit tot la Blaj însă în 1777, care e cunoscut *Bibl. rom. vechi* (vezi t. II, p. 221) şi care se mai găseşte şi în alte biserici din ţară[2]. Dar, prin faptul că Păr. Bîrlea indică exemplarul din 1776 în două biserici maramureşene diferite nu este exclus să avem de a face cu o ediţie sau un tiraj nou, făcut la 1777 după cel din 1776. Chestiunea va putea fi lămurită numai atunci cînd vom avea descris, amănunţit şi exemplarul din 1776.

30. Gh. Bran, luând informaţia din *Insemnările* lui Bîrlea, indică în biserica din Bârsana, un PENTICOSTAR, tipărit la Blaj în 1780. *Bibl. rom. veche*, redactată de Bianu şi Hodoş, nu cunoaşte o atare tipăritură (e semnalată, acum în urmă, în t. IV, p. 93, după Bran). Cunoaşte însă un « *Penticostar* (Bucureşti), 1780, tipărit de Mitropolitul Grigorie » (vezi t. II, p. 269), pe care-l semnalează după Episc. Melchisedec, *Schiţe biografice din vieaţa Mitropolitului Ungro-Vlachiei. Filaret II-lea, 1792*, în *Biserica orthodoxă*. XI (1887—1888), p. 8.

Penticostarul semnalat de Bianu şi Hodoş ca apărut în 1780 la Bucureşti — subliniem că localitatea e trecută în paranteză — a fost tipărit în realitate la Blaj, în acelaşi an. Dovada ne-o dă indicaţia imediat următoare: « tipărit de mitropolitul Grigorie ». Acesta este Mitropolitul Grigorie Maer dela Blaj, « Vlădica Făgăraşului şi a toată ţara Ardealului », în timpul căruia s'au mai tipărit, la Blaj, între 1776 şi 1780, şi alte cărţi bisericeşti (vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 214: *Evanghelie*, Blaj, 1776, p. 220: *Catavasier*, Blaj, 1777, p. 225: *Ceaslov*, Blaj, 1778, p. 269: *Psaltire*, Blaj, 1780, etc.).

Deci, indicaţia dată, cu oarecare rezerve, de *Bibl. rom. veche*, II, p. 269 că *Penticostarul* din 1780 a fost tipărit la *Bucureşti* trebue refăcută în sensul că el a apărut la *Blaj*.

31. In Poeni-Maramureş este semnalat, atît de Bîrlea cît şi de Bran — şi după acesta de *Bibl. rom. veche*, IV, p. 101 — un LITURGHIER tipărit la Bucureşti în 1787.

Se pare că o astfel de carte nu a apărut niciodată la Bucureşti, ci la Rîmnic pentru care (vezi *Bibl. rom. veche*, II, p. 316)[3].

---

[1] E înregistrat acum în urmă, după indicaţiile lui Bran, în t. IV, p. 92.

[2] E semnalat de I. Bîrlea în Călineşti-Maramureş, de T. Roşu în Săliştea Vaşcăului-Bihor, de N. Iorga în Bolvaşniţa-Severin, de D. Balaur în Pănăşeşti-Lăpuşna şi de P. Constantinescu-Iaşi în Gordineşti-Hotin.

[3] *Liturghierul*, Rîmnic, 1787, nu l-am mai găsit semnalat, în bisericile din Maramureş şi regiunile învecinate decât în Pomi, jud. Sătmar (vezi Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*).

www.dacoromanica.ro

32. Bran, plecînd și de data aceasta dela indicațiile lui Bîrlea, semnalează în biserica din Iapa un APOSTOL, Blaj, 1801, care este necunoscut *Bibl. rom. vechi*. In schimb, clasica lucrare a lui Bianu-Hodoș cunoaște un *Apostol* tipărit la Blaj în 1802 [1]. Bănuim că data de 1801 e redată greșit de Bîrlea și apoi de Bran și, după el de Simonescu (t. IV, p. 116).

*

Intr'o a doua listă, Gh. Bran trece un număr de 25 de cărți cunoscute *Bibl. rom. vechi*, pe care însă Biblioteca Academiei nu le are. Intru cât, între timp, Academia și-a procurat cea mai mare parte din aceste tipărituri, din lista dată de Bran nu mai pot fi reținute decât următoarele:

1. PSALTIRE, Râmnic, 1746 [Rozavlea].

— Nu se găsește decît în Bibl. Ureche din Galați. Bibl. Academiei are o copie fotografică.

2. EVHOLOGHION, Iași, 1754 [Săliște].

— Se mai găsesc exemplare în Bibl. Univ. din Cluj și Măr. Putna; apoi în bisericile din Nisiporenii de Sus și Vărzăreștii Vechi, din jud. Lăpușna (Dim. Balaur, *Biserici din Moldova de Răsărit*, I, p. 13).

3. MINOLOGHION, Blaj, 1781 [Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Biserica Albă, Borșa, Măn. Moisei, Ocna-Șugatag, Poeni, Săcel, Săliște, Sarasău, Slatina, Strîmtura, Valea Porcului].

— Alte exemplare se mai găsesc în bisericile din Bicău, Cămărzana, Chilia, Doba, Potău, Șomcuța, toate din jud. Sătmar (vezi Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*) și Vașcău, din jud. Bihor (vezi T. Roșu, *Insemnări... bihorene*).

4. EVANGHELIE, Sibiu, 1806 [Bîrsana].

— *Bibl. rom. veche* o semnalează, după Al. David, Dim. Balaur și Gh. Bran, în diferite biserici din Basarabia și Maramureș. In unele biserici basarabene — altele decât cele indicate de Balaur — o semnalează și P. Constantinescu-Iași *(l. c.)*; de asemenea, Dariu Pop în Remetea-Sătmarului și T. Roșu în Câmp, jud. Bihor.

5. POLUSTAV, Buda, 1807 [Vad].

— La exemplarele semnalate de *Bibl. rom. veche*, mai adăugăm și pe cel din Golia, jud. Bihor (T. Roșu, *l. c.*) [2].

*

[1] Exemplare din acesta se mai găsesc în numeroase biserici maramureșene, sătmărene, bihorene și basarabene (vezi I. Bîrlea, D. Pop, T. Roșu, N. Iorga, D. Balaur, P. Constantinescu-Iași, lucrările citate).

[2] Păr. Bîrlea a mai semnalat în diferite biserici maramureșene și cărțile ce urmează, pe care, de asemenea, *Bibl. rom. veche* le cunoaște, dar Biblioteca

www.dacoromanica.ro

Şi în indicaţiile pe care le dă despre cărţile din categoria celor cunoscute de *Bibl. rom. veche,* dar care nu se găsesc în Biblioteca Academiei Române, Gh. Bran face unele greşeli care au indus în eroare pe cei ce le-au întrebuinţat. Astfel:

1. La nr. 15 din această a doua listă este arătat ca existent în biserica din Berbeşti un «CEASLOV, Râmnic, 1746», D. Simonescu, folosind informaţia, atrage atenţia că «autorul [Bran] afirmă greşit că opera e cunoscută *Bibl. rom. vechi*» şi, ca urmare, îl semnalează ca necunoscut *Bibliografiei* (vezi t. IV, p. 58).

In realitate, un «*Ceaslov,* Rîmnic, 1746» nu există, cel puţin în biserica din Berbeşti. In *Insemnările* lui Bîrlea, la p. 15, este indicat aci un *Ceaslov,* de Rîmnic din 7253, deci, scăzând 5508, din 1745. Acesta e cunoscut *Bibliografiei* (vezi t. II, p. 84 şi t. IV, p. 241—242). Aşa dar, un *Ceaslov,* Rîmnic, 1746 nu există şi semnalarea lui, în t. IV al *Bibliografiei,* trebue eliminată.

2. In aceeaşi listă la nr. 14, Bran semnalează un TRIOD, tipărit la Blaj în 1747, care se găseşte în bisericile din Berbeşti, Borşa, Budeşti, Dragomireşti, Ieud, Sălişte (2 exemplare), Săpînţa, Văleni şi Vişeul de Jos [1]. După Bran, D. Simonescu îl înregistrează în t. IV, p. 68, al *Bibliografiei.*

Am arătat că în tipografia dela Blaj nu s'a putut tipări, înainte de 1750, nicio carte [2] — deci, cel puţin din acest punct de vedere, *Triodul* în discuţie nu poate fi socotit ca existent. Dar, indicaţiile date de Bran sînt greşite: în toate bisericile amintite *Triodul* din 1747 este tipărit la Bucureşti, nu la Blaj [3].

3. In *Bibl. rom. veche,* IV, p. 110, este indicat un «MOLITVENIC, Iaşi, 1794», cu următoarea observaţie: «Semnalat de Dr. Gh. Bran...» în Băcicoel, Ieud şi Sieu; autorul [Bran] greşeşte însă cînd afirmă că *Molitvenicul* este cunoscut *Bibliografiei* lui Bianu-Hodoş» şi, deci, îl socoteşte ca necunoscut amintitei *Bibliografii.*

Academiei nu le are în depozitul ei (Bran nu le trece în lista sa): 1. CATAVASIER Bucureşti, 1724 (Strîmtura), — 2. CEASLOV, Blaj, 1778 (Crăceşti, Şieu, Strîmtura), — 3. CEASLOV, Viena, 1793 (Budeşti), — 4. POLUSTAV, Blaj, 1793 (Apşa de Mijloc, Botiza, Cuhea).

[1] In realitate, în Vişeul de Sus, în cel de Jos existînd, după indicaţiile lui Bîrlea, un *Triod,* Iaşi, 1747, care se mai găseşte în bisericile din Breb (2 exemplare), Borşa, Călineşti, Crăceşti, Săcel şi Şieu (acesta, indicat de Bîrlea, din 1746).

[2] Vezi mai sus, p. 142 în deosebi nota 3.

[3] Despre acesta — *Triodul* din 1747 tipărit la Bucureşti — vezi Const. Solomon, *Contribuţii la cunoaşterea vechilor tipărituri româneşti,* în *Arhiva românească,* VI (1941), p. 399 şi *Bibl. rom. veche,* IV, p. 59—60, dar mai ales p. 243 unde se susţine că a apărut în 1746, nu 1747.

www.dacoromanica.ro

De fapt, existența unui *Molitvenic* de Iași, 1794, este discutabilă [1]. Exemplarele care se găsesc în cele trei biserici maramureșene indicate sînt toate din 1749 [2]. Anul 1794 în loc de 1749 este, la Bran, o greșală (probabil de tipar). Molitvenicul din 1749 este cunoscut *Bibl. rom. vechi* (vezi t. II, p. 109) și se găsește și în Biblioteca Academiei. Așadar, indicațiile date de Simonescu, plecând dela o greșală, trebue înlăturate.

4. Aceleași observații trebue făcute și în legătură cu « CATAVASIERUL, Blaj, 1797 », semnalat de Bran ca existent în bisericile din Borșa, Șieu și Văleni. După indicațiile lui Bran, Simonescu semnalează, în *Bibl. rom. veche*, IV, p. 112, acest *Catavasier* (din... 1797), adăugînd: « autorul [adică Bran] greșește afirmând că în *Bibliografia* lui Bianu-Hodoș este trecută această carte ».

Un *Catavasier* din 1797, tipărit la Blaj, e aproape sigur că nu există. Probabil că e vorba și aci de o greșală de copiere (sau de tipar) a lui Bran, fiindcă, după relațiile Păr. Bîrlea [3], catavasierele aflate în bisericile amintite au toate ca an al tipăririi 1793. Acesta este cunoscut *Bibl. rom. vechi*, II, p. 351, care-l semnalează după V. Popp și N. Iorga și care, acum în urmă, a intrat și în Biblioteca Academiei Române. Prin urmare, relația lui Simonescu despre existența unui *Catavasier* tipărit la Blaj în 1797 nu poate fi ținută în seamă.

*

Am urmărit în cele de mai sus să aducem cîteva întregiri și rectificări unei opere de o însemnătate fundamentală nu numai pentru studiul literaturii romînești vechi, dar și pentru cultura romînească în genere. De aceea, lăsăm la o parte aprecierile pe care le-am putea face în directă legătură cu observațiile prezentate, insistînd asupra unui lucru care ni se pare mai important.

Se vede, și din cele spuse, că în diferite biserici din țară se mai găsesc cărți bisericești vechi pe care Biblioteca Academiei nu le are sau le are în exemplare defectuoase. Nu ne îndoim că Academia Romînă s'a străduit să adune în depozitul ei *toate* exemplarele care i-au fost semnalate și pe care Biblioteca instituției nu le are. Dacă nu a reușit decît în unele cazuri, bănuim că a întîmpinat greutăți acolo unde trebuia să întîlnească înțelegere și sprijin. Dar, cînd se știe ce valoare reprezintă aceste cărți pentru cultura noastră și cînd se știe, de asemenea, cît de ușor și repede se distrug și dispar din bisericile în care mai există, trebue să se depună toate stăruințele — și cei în drept să înlăture toate piedicile —

[1] D. Balaur, în *Bisericii din Moldova de Răsărit*, I, p. 7, nr. 2, spune că pela 1880 ar fi existat în biserica din Trușeni, jud. Lăpușna, un « Molitvenic, Iași, 1794 », azi dispărut.

[2] I. Bîrlea, *Insemnări*..., p. 11, 125, 179.

[3] *Ibid.*, p. 29, 178, 202.

www.dacoromanica.ro

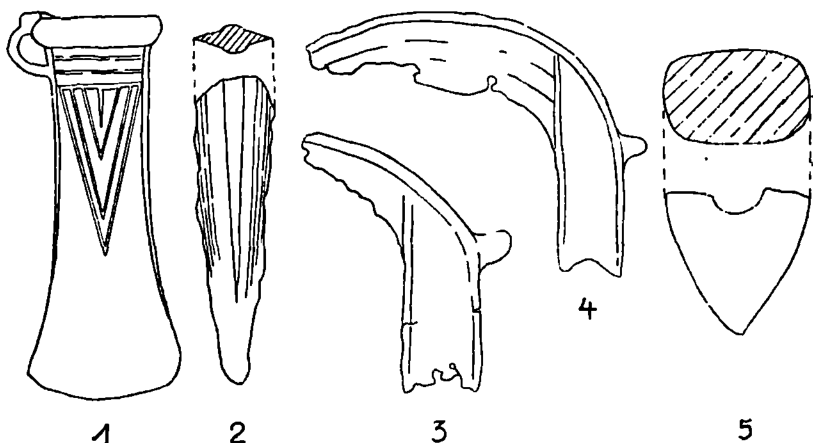
pentru ca, atît cărţile tipărite, cît şi manuscrisele de care se mai găsesc multe în bisericile noastre, să fie salvate dela pieire[1].

D. Şandru

O CONTRIBUŢIE PREISTORICĂ LA PĂŞUNATUL ÎN CARPAŢII SUDICI

In Martie 1947 o întâmplare fericită a dat la iveală un mic depozit de bronz (Fig. 1—4) care se compune din patru bucăţi:

1. Topor de bronz cu toc. Lungime 12,4, lăţimea tăişului 4,9 cm
2. Vârful unei săbii. Lungime 9,9, lăţime 2,6 cm.

3. Seceră de bronz « à languette » fragmentetă. Lungime 9,8, lăţimea mânerului 2,6 cm.
4. Seceră de bronz « à languette » lezată. Lungime 12,2, lăţimea mânerului 2,3 cm.

Ornamentaţia obiectelor se poate constata din desenul alăturat. Din punct de vedere cronologic descoperirea se încadrează în epoca de bronz târziu, aparţinând ca datare absolută începutului mileniului î. C.

Importanţa acestui modest depozit constă în locul lui de descoperire. El a fost găsit cu ocazia unei excursii în Munţii Cibinului, la « Vălari »,

[1] In eventualitatea că Academia Romînă ar urmări să-şi procure cărţile pe care le are în exemplare incomplete, atragem atenţia că în bisericile maramureşene se găsesc cîteva tipărituri, existente în depozitul Academiei, dar în exemplare defectuoase (indicaţiile sînt date după *Insemnările* Păr. I. Bîrlea): 1. EVHOLOGHION, Tîrgovişte, 1713 (Mănăstirea Moisei, Strîmtura), — 2. OCTOIH, Bucureşti, 1720, — 3. EVHOLOGHION, Bucureşti, 1741, — 4. CATAVASIER, Rădăuţi, 1744 (Biserica Albă), — 5. ANTOLOGHION, Iaşi, 1755 (Bîrsana, Hărniceşti, Hoteni, Slătioara).

www.dacoromanica.ro

la Sud de actuala stradă, spre stațiunea climaterică Păltiniș, în apropierea cotei 1315 m. [1].

Prin aceasta se confirmă și o altă descoperire, publicată de mult, [2] care fiind până acuma un fenomen absolut izolat, putea să fie primită cu oarecare rezervă. Este vorba de fragmentul unui topor de augit-diorit [3] (Fig. 5), aflat tot în împrejurimi, dar dincolo de Păltiniș, la « Rozdești » în apropierea cotei 1954 m. Topoare de piatră perforate apar mai des în epoca eneolitică, dar persistă să fie întrebuințate până adânc în epoca de bronz. Fragmentul amintit aparține deci uneia dintre aceste epoce.

Tot în această ordine de idei s'ar putea cita depozitele de bronz dela Predeal și Sinaia. [4] Apariția acestora, provenind dintr'o înălțime mai redusă și din regiunea unei trecătoare, se datorește însă mai degrabă unui drum preistoric de comerț peste munți. In schimb descoperirile din Munții Cibinului, dacă am privi pe o hartă, sunt departe de orice cale de comunicație și se află în zona bradului și în zona alpină, unde până acum nu s'a bănuit că au pătruns oamenii bronzului.

Prin aceste descoperiri sigure și controlate se lărgește în mod esențial cadrul și întinderea vieții preistorice în Transilvania. Cum vânatul probabil va fi fost în epoca preistorică tot atât de bogat și în regiunile de altitudini mici, singurul motiv care putea să îndemne pe locuitori să frecventeze plaiuri atât de înalte erau întinsele pășuni de munte. Aceasta este și explicația dată de Kimakowicz pentru proveniența toporului de piatră din mediul alpin dela Rozdești. Descoperirile de față oferă deci un aspect antropogeografic deosebit de interesant, dovedind încă din mileniul al doilea î. Cr. existența pășunatului de vară în Carpații Meridionali.

K. Horedt

---

[1] Cf. harta 1: 75.000 a Societății Carpatine din Transilvania, Foaia I, Munții Cibinului. Amănuntele acestea le datorez descoperitoarei d-na E. Hann-Sibiu.

[2] M. v. Kimakowicz, *Korrbl. d. Ver. f. sieb. Ldkde*, 36, 1913, p. 15 urm.

[3] Muzeul Brukenthal-Sibiu, nr. inv. 3489. Lungime 4,9, lățime 4,6, grosime 3,3 cm.

[4] I. Andrieșescu, *Bul. Com. mon. ist.*, 8, 1915. 154—169. Eberts, *Reallexikon*, vol. XI, pl. 36.

www.dacoromanica.ro

ADDENDA ET CORRIGENDA

INDREPTĂRI LA DOCUMENTE DIN COLECȚIA HURMUZAKI

Sunt cunoscute împrejurările care purtară prin domnia Țării Românești pe Simion Movilă, fratele lui Ieremia, domnul dela Moldova.

Prin înfrângerea lui Mihai Viteazul în toamna anului 1600, Polonia, într'o complicată rivalitate cu Austria și în dauna Turciei, își împinse pajurele hegemoniei ei politice până la Dunărea românească. Atunci fu instalat Simion în scaun la Târgoviște și lăsat în paza unei garnizoane polone, ca să domnească peste o țară ostilă și adânc frământată.

Nu trecu anul și, la începutul lui Iunie 1601, izbucni răscoala Buzeștilor, iar Simion, ajuns la discreția unor trupe ce nu-l ascultau, fugi în Moldova. Fu proclamat din nou domn Mihai Viteazul, ce trebuia însă să-și împlinească destinul pe câmpul dela Turda, în timp ce Simion năzuia iarăși spre țara, care își alesese însă alt domn și anume pe Radu Șerban. In toamna lui 1601 Simion ținea din nou scaunul jinduit de Radu Șerban, vasalul împăratului, și de Radu Mihnea, omul Turcilor. El se menținu, luptând cu ei, până în vara anului următor, când fu alungat de Radu Șerban. Patima stăpânirii dacă nu desnădejdea înfrângerii îl făcu să apeleze la Tătari, care, neputând atrage și pe Poloni cu ei, nu putură să-l reinstaleze cu toate luptele, pierdute, la Ogretin și Teiușani în Septemvrie 1602. Simion trebui să ia — pentru a treia oară — drumul Moldovei, pentru a nu se mai întoarce în țara, peste care ținuse să oblăduiască fie și sub cerul luminat de focurile călăreților dela Crâm.

Așa se lichida efortul polon la Dunăre, odată cu planurile lui Zamoyski, cel ce se purtase cu gândul să așeze în scaunul țării, după moartea lui Mihai, chiar un voevod polon.

Pentru Simion și grupul de boieri munteni, în frunte cu mitropolitul Eftimie, ce-l însoțeau în Moldova, începu atunci epoca apelurilor la străini. Un lung memoriu, scris în polonește, purtând pecetea aplicată, cu o frumoasă semnătură a lui Simion, și care constitue o adevărată istorie a sbuciumatei sale domnii scrisă de el însuși, precum și o altă

www.dacoromanica.ro

instrucție din partea boierilor pribegi, ambele trimise prin Vasile clucerul și Voicu vistiernicul în Octomvrie 1602 regelui Poloniei, le-am aflat pe vremuri în Arhiva Principală (Archiwum Główne) din Varșovia și le-am publicat, cu traducerea în românește, în *Documente polone privitoare la domnia lui Simion Movilă în Țara Românească*[1].

Regele, în răspunsul său, le recomanda să rămână în Moldova până la primirea instrucțiunilor sale, care însă n'aveau să sosească niciodată, cu toate stăruințele lor, repetate în cursul anilor 1603 și 1604, pe lângă rege și cancelar[2].

Astfel stând lucrurile, pribegii munteni se adresară și comisarilor imperiali din Transilvania, pentru a interveni la împărat să dea domnia lui Simion în dauna lui Radu Șerban. Jalba lor, scrisă în românește, am aflat-o în Biblioteca Academiei Române între documentele ce-și așteaptă inventarierea.

Actul, nedatat, se compune din două foi, format 32 × 21 și are opt semnături cu tot atâtea peceți inelare, imprimate. Textul e scris pe cele trei pagini dela început. Pe pagina a treia, la sfârșit, sunt trecute de aceeași mână care a scris actul, pe două coloane, numele semnatarilor, care continuă apoi pe pag. a patra. Fiecare nume e precedat de pecetea inelară, originală, a celui ce a fost semnat, imprimată pe o bucățică de hârtie și lipită cu ceară de hârtia actului. Cu actul propriu zis se păstrează și o foaie de aceeași lungime, care a servit de copertă. Pe fața acesteia e trecută adresa și e imprimată, pe o bucată de hârtie lipită cu ceară roșie, pecetea mitropolitului Eftimie, pe jumătate distrusă, din a cărei legendă descifrez: **Сиѭ печать сътвори ... ѹр. Єфѳимїє въ лѣтѹ ҂зрі** < Această pecete a făcut-o... Ungrovlahiei (?) Efthimie, în anul 7110>.

Documentul acesta se păstra în arhiva ministerului de război din Viena, unde a fost găsit de E. Hurmuzaki și publicat în colecția de documente ce-i poartă numele[3]. Prin împrejurări necunoscute, el a ajuns în posesia Academiei Române.

Confruntând originalul cu ediția lui din Hurmuzaki, găsesc că aceasta din urmă are mai multe erori și anume de datare, de nume și de limbă.

După Hurmuzaki, actul ar fi fost scris în anul 1604, la sfârșitul căruia îl publică. Dar, în urma analizei sale interne, înclin să cred că jalba boierilor a fost scrisă către sfârșitul anului 1603, când țara fusese din nou invadată și jefuită de Tătari.

Ca erori de transcriere a numelor, semnalez cele strecurate în semnăturile lui « Eftimie arhii Episcup v ĭson zemli Vlaskoĭ » în loc de « Eftimie arhii Episcup văsoi zemli Vlașcoi », pe « Dna vistiiar i velichi logofet » în loc de « Dan v. i v. l. », pe « Costea postealnic » în loc de « Cărstea p. » și pe « Androiiko velichi comis » în loc de « Andriico v. c. ».

---

[1] In *Codrul Cosminului*, X (1936—1939), Cernăuți, 1940, p. 197—213.
[2] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II, vol. II, p. 331—333.
[3] Tom. IV, part. I, București, 1882, p. 405—406.

www.dacoromanica.ro

In ceea ce privește transcrierea făcută de Hurmuzaki textului chirilic al documentului, aceasta sufere de alte lipsuri și greșeli. In primul rând s'a întrebuințat transcrierea fonetică a timpului (sfârșitul sec. XIX), textul pierzându-și în felul acesta valoarea lui lingvistică. Apoi s'au transcris forme ca « robiră » în loc de « robiriră », « de care săntem » în loc de « de care lucru săntem », « troiriță » în loc de « Trroiță » ș. a.

Semnalez aceste nepotriviri din convingerea că originalul actului în chestiune are, pe lângă importanța sa istorică, și o deosebită însemnătate filologică. El este, printre puținele hârtii de acest fel cunoscute până acum, ca zapise și cărți domnești, cel mai complet exemplar de limbă românească veche dela începutul veacului al XVII-lea.

Găsesc în el cuvinte vechi ca a « robiri » pentru a « robi », « seaară » și « seară » pentru « s'ar », « acicea » pentru « aicea » și « rudă » pentru « neam ». Intâlnesc apoi urme de influență polonă, atât de înrădăcinată la curtea lui Ieremia din Moldova, în cuvinte ca « pogani » (dela pol. « poganin-nie ») pentru « păgâni », « prahtice » (pol. « praktyka-ki ») pentru « uneltiri », « sf. secrement » (pol. « sakrament-y ») pentru « Sf. Taine », precum și în expresia « noi toți iubim să fim cu creștinii », care poate cuprinde traducerea exactă din vechea slavă **мъ вьси любим быти съ христїанами,** dacă nu redă mai curând forma din polona curentă: *my wszyscy liubimy być z Chrześcijaninami.*

Deși, cum era de așteptat, jalba boierilor n'avu niciun efect, ei continuară totuși să se plângă imperialilor contra lui Radu Șerban, așteptând în același timp ajutorul Polonilor. Se cunosc încă două cereri de-ale lor, cu acelaș conținut, ambele scrise în ungurește la Iași, în ziua de 25 Iulie 1604. Prima e adresată lui Gheorghe Basta, și nu împăratului, cum o publică Hurmuzaki [1]; a doua, probabil, arhiducelui Matei și nu împăratului cum o găsim tipărită de acelaș Hurmuzaki [2], și care o publică greșit sub anul 1609, când Simion Movilă era mort acum de doi ani.

Din toamna anului 1604 avem știri despre o scrisoare a comisarilor imperiali prin care boerii pribegi sunt întrebați de motivele ce-i împiedică a se întoarce în țară. Aceștia le răspundeau că nu se pot reîntoarce într'o țară, pustiită și ruinată aproape cu totul de domnul susținut de împărat [3]. Nu știu cât au stat în Moldova și dacă s'au întors vreodată în țară. La 1606 Simion, urmând lui Ieremia în scaunul Moldovei, boerii munteni pierdură odată cu el și principalul motiv al pribegiei lor.

[1] *Documente*, IV, partea I, p. 382—384. Cf. și raportul lui Basta către arhiducele Matei din 6.XI.1604, *ibidem*, p. 401.

[2] *Ibidem*, p. 418—419.

[3] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II, vol. II, p. 340—341. Scrisoarea boerilor fu trimisă împăratului la 12.X.1604, cf. Hurmuzaki, *Doc.*, IV, p. I, p. 397.

www.dacoromanica.ro

Acum când, aflând originalul actului de care m'am ocupat, am putut semnala erorile strecurate în ediţia lui din Hurmuzaki, mă gândesc la altă serie de rectificări făcute cu ocazia cercetărilor mele în arhivele din Polonia pe marginea celor două volume de documente din arhivele polone publicate de I. Bogdan în colecţia Hurmuzaki [1]. Volumele ce le purtasem cu mine şi în care îmi făcusem îndreptările de care-i vorba, le-am pierdut în timpul războiului. Totuşi bazat pe cele constatate atunci, cât şi pe cele semnalate acum, cred că e bine să atrag luarea aminte asupra multelor erori de datare şi de transcriere ce s'au infiltrat în monumentala noastră colecţie de documente, care cuprinde un nesecat tezaur de informaţii pentru istoria noastră şi pentru cea a întregului Sud-Est european, dar în a cărei folosire se cere multă atenţie.

Ilie Corfus

DESPRE PISANIA BISERICII SFÂNTUL ELEFTERIE DIN BUCUREŞTI

In *Revista Istorică Română*, XVI (1946), fasc. III, p. 298—299, d. Ion M. Neda publică o notă asupra inscripţiilor ce se găsesc în biserica Sfântului Elefterie din Bucureşti. O face pentrucă, zice dânsul, « avem de rectificat lectura » lui N. Iorga, care publicase la rându-i această pisanie [2]. Dar suntem puşi în neplăcuta situaţie de a constata că buna intenţie a autorului nu a putut servi cauza ce o urmărea. Dânsul, pentru « o cât mai mare exactitate şi spre un control din partea cercetătorilor ce s'ar ocupa de trecutul acestei biserici » [3], aşează pe două coloane lectura Iorga şi lectura Neda [4], pentru a se vedea diferenţele. Recunoaştem că şi în acest caz, ca şi în altele, lectura Iorga are de ce să fie corectată. Ea nu redă fericit realitatea, dar atragem atenţia că nici aceea a d-lui Neda nu e mai fericită.

Cum pentru respectul adevărului totdeauna paginele *Rev. Ist. Române* au stat deschise, în cele ce urmează încercăm să stabilim lectura corectă. In lipsa posibilităţii unei fotografii, care ar fi uşurat mult să se vadă realitatea de toţi cercetătorii ce ar vroi să folosească pisania fără a mai merge la faţa locului, vom încerca să transcriem, cu litere cirilice, textul ei, cât mai aproape posibil, de felul cum e redată de lapicid. Vom păstra de asemenea şi rândurile, numerotându-le. Credem că aşa se va vedea totuşi unde s'a greşit. Fiindcă nu vom putea reda ligaturile, care sunt destule, ca şi literele aruncate deasupra rândului, vom desface pe primele, iar pe cele din urmă le vom coborî în text,

---

[1] Supl. II, vol. I, Bucureşti 1893 şi vol. II, Buc., 1895.

[2] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Buc., 1907, vol. I, p. 317.

[3] *Ibidem*, p. 299.

[4] *Ibidem*, p. 299.

www.dacoromanica.ro

între croșete mici. Literile stricate, căci, cu toate că pisania e scrisă admirabil și s'a păstrat destul de bine, sunt câteva, le vom pune ntre croșete mari. Vom transcrie apoi lectura așa cum trebuia făcută curent.

Pisania

1. † Ячa(с)тъ сфъ(н)тъ ши дȣ(м)незеѧ(с)къ бисерикъ каре съ |
2. пръ(с)нȣеще пре нȣмеле марелȣ и) мȣченик Геѡ(р)гие: |
3. ши а сфъ(н)тȣлȣ(и) сфещеномȣченик[1] Елефтерие са(ȣ) ридикатъ |
4. ши са(ȣ) зидит дъ(н) темелиѧ иеи ши са(ȣ) ѫфрȣмȣсецат пре |
5. кȣ(м)съведе кȣ ке(л)тȣиала ръпосатȣлȣ(и) жȣпъ(н) Ко(с)та(н)ди(н) |
6. си(н) Макси(н) кȣпе(ц) при(н) о(с)тенеала пре сфи(н)цитȣлȣ(и) митропо |
7. литȣ ал Ȣ(н)гровлахие(и) кир Неѡфи(т) ш(и) а дȣмисале жȣ(п): |
8. Яндре(и) зара(ф) ȣ(н)кю(л) ръпосатȣлȣ(и) пре кареле ȣ҇(ȣ) фо(с)тȣ |
9. лъсатъ епитро(п) ла моарте дȣ(м)нелȣ(и) ши са(ȣ) съвъ(р)шитъ |
10. Ячa(с)тъ дȣ(м)незеѣ(с)къ бисерикъ ѫ(н) зилеле пре лȣми |
11. натȣлȣ(и) ши пре ѫ(н)нъ(л)цатȣлȣ(и) до(м)нȣ Іѡ(н) Миха(и) :
12. Ракокиць Воевод ѫ(н)тро поменире ве(ч)никъ кти |
13. торлоръ ши ѡ(с)тенитор че ма(и) сȣ(с) помени(ц) |
14. лѣ([т]) [ₓз].с.н.в. м[а](и). д.[2] |

Iată cum trebue transcrisă pisania.

1. + Această sfântă și dumnezeiască biserică, care să |
2. prăsnuește pre numele marelui mucenic Gheorghie |
3. și a[l] sfântului sfeștenomucenic Elefterie, s'au ridicat |
4. și s'au zidit dân temelia iei și s'au înfrumusețat pre |
5. cum să vede, cu cheltuiala răposatului Jupân Costandin |
6. sin Macsin cupeț, prin osteneala pre[a] sfințitului mitropo- |
7. lit al Ungrovlahiei chir Neofit și a dumisale Jup[ân] |
8. Andrei Zaraf, unchiul răposatului, pre carele i-au fost |
9. lăsat epitrop[i] la moarte[a] dumne[a]lui. Și s'au săvârșit |

---

[1] A'ci e marea greșală a lecturii Neda: Citește «sfântului сфещеномȣ [и] че[стито]м[ȣ] Elefterie», introducând atribute ce nu există.

[2] E singurul loc unde lectura N. aduce o contribuție serioasă. Data lipsește în Iorga. Probabil că pisania nu se găsea la locul ei când va fi citit-o dânsul. Se vede bine că piatra pe care e scrisă este spartă în lung în două bucăți, în așa fel încât rândul ultim, al datei, a rămas prins pe o porțiune a pietrei pisaniei, iar restul, cu cele 13 rânduri, pe al a. Cele două bucăți nefiind poate împreună, acolo unde erau păstrate, când lectura Iorga se va fi făcut, acesta nu va fi putut cunoaște și ultimul rând din pisanie. Când intrarea bisericii se va fi dres, cele două bucăți ale pietrei pisaniei s'au găsit puse iar împreună în zid, ceea ce a făcut ca și pisania să apară întreagă. Așa s'ar putea explica de ce Iorga n'a citit și data.

www.dacoromanica.ro

10. această dumnezeiască biserică în zilele pre[a] lumi- |
11. natului și pre[a] înnălțatului domn Ion Mihai |
12. Racoviță Voevod, într'o pomenire vecinică cti- |
13. tor[i]lor și ostenitor[ilor] ce[i] mai sus pomeniț[i].
14. Lea[t] [7]252 [1744], M[a]i 4.

G. T. Ionescu

www.dacoromanica.ro

RECENZII

Alexandru Elian, *Die byzantinischen Studien in Rumänien. Bemerkungen und Ergänzungen zu einem «Abriss der rumänischen Byzantinistik»*, în *Balcania*, V, 1 (1942), Bucureşti, 1947, p. 33—78. — Autorul pleacă dela lucrarea profesorului V. Grecu *Abriss der rumänischen Byzantinistik*, apărută în revista *Südostforschungen*, 7 (1942), p. 164—201, pe care o comentează şi completează cu o serie întreagă de lucrări şi autori ce nu fuseseră pomeniţi de predecesorul său. In legătură cu Ioan Comnen, trebue menţionat şi studiul meu despre *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, apărut în *Revista Istorică Română*, XIII, (1943), şi extras, Bucureşti, 1943, 27 p. în 8⁰; de asemenea, în legătură cu Alexandru Ipsilanti şi cu harta lui Rhigas Velestinliul, celălalt studiu *Canalul lui Alexandru Vodă Ipsilanti*, apărut tot în *Revista Istorică Română*, XI—XII (1941—1942) şi extras, Bucureşti, 1943, 8 p. în 8⁰. Cum poate fi calificată comunicarea lui N. Iorga, la Academia Română: *Cele dintâi cristalizări de stat ale Românilor*, drept «bahnbrechend?». Cercetările mai noi — şi cităm în primul rând teza de doctorat a d-lui C. Necşulescu — au dovedit că ea se reduce la o ipoteză şi aceea fără temei. E adevărat că a produs mult sgomot, că a prilejuit din partea altora o serie întreagă de «contribuţiuni», comentarii şi reveniri, dar, din nefericire, tot zgomotul a fost pentru *nimic*, dacă e vorba de cele dintâi cristalizări de stat ale Românilor la Dunărea de jos. Ni se pare că într'o expunere critică de felul acesteia a d-lui Elian, *calificativele* trebue să fie în funcţie de *rezultatele câştigate pentru ştiinţă* ale contribuţiilor respective, iar nu de vâlva provocată.

In legătură cu fenomenul de simbioză turco-creştin, de sincretism religios care se produce în imperiul bizantin în timpul cuceririi turceşti şi după aceea, credem că ar fi trebuit să se menţioneze şi articolul *Livres turcs imprimés à Bucarest* (1701 et 1768) al subsemnatului, apărut în *Revista Istorică Română*, XV (1945), p. 275—286; el interesează şi în privinţa relaţiilor noastre cu marea mănăstire dela *Sumela*, din părţile Trapezuntului, cu privilegii dela împăraţii bizantini precum şi în privinţa tipăriturilor greceşti din ţările noastre.

Desigur, e soarta lucrărilor bibliografice de felul acestora a d-lor Grecu şi Elian să nu fie niciodată complete; dovadă însuşi studiul d-lui Elian şi recenzia prezentă; nici nu se poate pretinde de altfel un asemenea lucru. Aceste lucrări constitue însă instrumente de lucru foarte folositoare, aş zice chiar indispensabile. De aceea, se cuvine să fie lăudată râvna d-lui Elian care a izbutit să

www.dacoromanica.ro

ne dea în domeniul bizantinisticei şi a studiilor neogreceşti din România un asemenea instrument.

Constantin C. Giurescu

Panaitescu P. P., *Invăţăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticităţii*, în *Balcania*, V, 1 (1942), Bucureşti, 1947, p. 137—205. — Studiu convingător, arătând, atât pe temeiul criticei interne a textului « Invăţăturilor » cât şi a ştirilor sigure pe care le avem asupra caracterului şi culturii lui Neagoe Basarab, că acesta din urmă nu poate fi autorul operei ce i se atribue. Invăţăturile se datoresc unui călugăr, român după toate probabilităţile, şi trăind mult după moartea lui Neagoe. D. Panaitescu crede că el le-a alcătuit în timpul domniei lui *Radu Mihnea* (1611—1616 şi 1619—1621) — şi unele pasagii din text privind fraţii mahometani ai Domnului sau pribegia anterioară ocupării scaunului sunt serioase indicii în acest sens. Se adevereşte aşa dar concluzia regretatului D. Russo care în *Studii bizantino-române*, Bucureşti, 1907, a arătat că nu poate fi vorba de o operă a lui Neagoe şi a indicat totodată o serie din izvoarele bizantine ale acestui text. Şi mai înainte, Th. Codrescu, în *Uricariul*, XXIV, p. 213, avusese impresia că suntem în faţa unui text pseudo-epigraf adică atribuit altuia. D. Panaitescu rezolvă cred, definitiv, chestiunea paternităţii lui Neagoe şi anume în sens negativ.

Câteva observaţii; 1) Volumul trecut în inventarul averii lui Petru Şchiopul, mort în exil, în Tirol, volum intitulat *Maniera wie man die grossen Potentaten traktieren soll*, nu poate fi identificat cu « Invăţăturile », aşa cum a făcut-o N. Iorga, *Ist. Rom.*, IV, 229. Intr'adevăr, pe lângă faptul că numele lui Neagoe nu este indicat şi că titlul nu corespunde — fapte relevate de d. Panaitescu — se adaogă şi împrejurarea că acest volum *era o tipăritură*. Intr'adevăr, în amintitul inventar, îndată după titlu, se adaogă; « *Ain Buch in Quart* mit gelben Leder überzogen » (*Hurmuzaki*, XI, 555). El e trecut la un loc cu alte tipărituri rare şi toate sunt luate de arhiducele Maximilian. Dar « Invăţăturile » *nu* s'au tipărit până în veacul al XIX-lea, aşa încât identificarea propusă de Iorga cade. 2) Definiţia dată curtenilor de d. Panaitescu; « oşteni de ţară privilegiaţi, ce steteau în sate domneşti » (p. 193) nu corespunde realităţii. Curtenii erau mulţimea dregătorilor mici de prin sate, subalterni ai marilor dregători dela *curtea* domnească. Ei nu locuiau numai în sate domneşti ci şi *în sate de răzeşi sau de moşneni*, deci în afara proprietăţii domneşti. Erau numeroşi — câteva mii — şi constituiau *oastea permanentă* a voevodului (vezi studiul meu *In legătură cu Mircea cel Bătrân*, în *Rev. Ist. Rom.*, XV (1945), p. 422—423; cf. *Istoria Românilor*, III, 2, Bucureşti, 1947, p. 740—742). 3) Nu cred ca Brăila să fi fost *cetate* sub Neagoe Basarab (1512—1521); documentele veacurilor XIV—XV nu-i dau numele de градъ prin care se desemnează în mod obişnuit cetăţile. Abia în 1540, după ce Turcii iau în stăpânire Brăila, ridică ei aici *o cetate de zid* (« arcem muro »); ne-o spune lămurit un document contemporan (*Istoria Românilor*, II, ediţia a patra, p. 528); 4) Costanda, monetă reală de argint, era egală cu 10 bani sau 10 aspri; ea reprezenta deci a douăzecea parte dintr'un galben sau un ughiu. In 1622, Noemvrie 12, în Muntenia se vând 50 de stânjeni câte 4 costande stânjenul, primindu-se în totul 2000 de aspri. Iar în 1648, Iulie 20, la o vânzare similară în Barboşi, lângă Căldăruşani, se obţine pentru 100 stânjeni, câte două costande stânjenul, 10 ughi în totul » (*Istoria Românilor*, III, 2, p. 619—620).

Constantin C. Giurescu

www.dacoromanica.ro

Mircea Ion-Radu, *Catalogul documentelor Țării Românești, 1369—1600. Secția istorică dela Arhivele Statului din București,* fasc. II, București, 1946, p. 113—256, f. pr. — Se continuă publicarea rezumatelor de documente aflate la secția Istorică a Arhivelor Statului din București, aducându-se în felul acesta un mare serviciu tuturor cercetătorilor trecutului nostru. Cele 1023 de regeste cuprind o serie întreagă de indicații prețioase; ele formează adesea puncte de plecare pentru noi monografii sau completează pe cele existente. Apar o serie de *noi mănăstiri,* precum *Mănăstirea dela Podure* (1567), *Cricoveni* (1569), *Vihorești* (1570), *Sf. Nicolae de lângă Gherghița* (1571) numită după aceea *Molomoc, Cătălui*, lângă Giurgiu (1577), *Boanta* (1580), *Clătești,* în sudul Ilfovului, lângă satul Oltenița, care el însuși e pomenit cu un an mai înainte, în 1580: *Mănăstirea din Valea lui Purcal* (sic! (1582), care cred că e tot una cu *Mănăstirea Radului postelnic din Valea Purcarului-Buzău,* menționată de I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău,* Buc., 1937, p. IX nota 5, ca existând în 1515; *Agaton, Motnău* și *Sf. Ion Bogoslovul,* tustrele în 1587; cred că ele fac parte din grupul de «schituri» din munții Buzăului, amintite — 9 la număr — într'un act din 1678 (I. C. Filitti, *Biserici și Ctitori,* Buc. 1932, p. 12, și trecute și în harta Stolnicului Const. Cantacuzino din 1700 (vezi Const. C. Giurescu, *Harta Stolnicului*. . ., Buc., 1943, p. 19), etc.

Istoria orașelor — București, Buzău, Târgoviște, R.-Sărat, R.-Vâlcea, etc.—, se îmbogățește cu știri noi privind atât pe cârmuitori: județii și pârgarii, cât și locuitorii și proprietățile respective. In special pentru trecutul Bucureștilor, știrile sunt numeroase. Sper ca, după ce voi isprăvi «Istoria Românilor», să pot da la iveală, în două volume ilustrate, și istoria capitalei noastre, pentru care materialul inedit întrece cu mult pe cel publicat până acum.

O serie de alte documente privesc lăcașurile religioase din Orientul creștin care au metoașe la noi și, prin acestea, uneori însă și direct, proprietăți întinse rurale și urbane. Un act din 10 Ianuarie 1588 cuprinde o danie anuală de 2000 de aspri pe care voevodul Mihnea Turcitul o face «mânăstirii Cerna din Țara Ungurească».

Cu privire la organizarea financiară, două documente din anii 1587—1588 ne arată că dijmele se mai percepeau încă în natură; în 1578—83, e amintit cășăritul din Munții Bucegi; un alt document precizează punctul de vamă *Telega* pentru negustorii care luau drumul de pe valea Doftanei; un al patrulea din 1569, ne permite să identificăm braniștea domnească de lângă Buzău: era chiar în vecinătatea târgului, acolo unde se află acum Crângul.

Foarte numeroase sate se perindă pe dinaintea ochilor; numele unora din ele nu mai există astăzi, fie că au dispărut înseși așezările, fie că și-au schimbat aceste nume. Obileștii apar, în 1579, sub forma *Obielești,* dela Obială. Izbește relativa frecvență a numelor pejorative sau deadreptul pornografice date unor așezări din partea câmpului și a bălții, așezări întemeiate, după toate probabilitățile, cu oameni de strânsură, cu fugari, iar nu de origine moșnenească.

Dintre diaci, unii își cifrează sau își criptează numele; semnalăm în 1573 Octomvrie 23, pe un Șain, fiul lui Iosif, iar în 1582, Iunie 10, pe un Șărmet (Șeremet ?).

Adeseori, documentele pomenesc hrisoave vechi, dela voevozii anteriori; în două rânduri — în 1576 — sunt referințe la «Negru Voevod», iar odată este citată o «carte» dela Mircea cel Bătrân, din 6921, deci 1412—1413, privind satul Zlătari.

www.dacoromanica.ro

Cu a treia fascicu'ă, pe care o aşteptăm cât de curând, se va ajunge la anul 1600, anunţat în titlu; cred că ar trebui să urmeze apoi, într'o serie de alte fascicole, şi celelalte documente, din afara Secţiei Istorice.

Ar fi fost de dorit de asemeni să se indice şi la fascicula II care documente sunt publicate şi care nu, aşa cum s'a făcut la prima fasciculă. Dar chiar fără această menţiune, d. Mircea merită călduroasele noastre mulţumiri pentru strădania domniei sale.

Constantin C. Giurescu

Emil Lăzărescu, *Despre relaţiile lui Nicolae Alexandru Voevod cu Ungurii* în *Rev. Ist.* XXXII (1946) p. 115—139.

In studiul său, care nu este lipsit de interes, d. Emil Lăzărescu încearcă să lămurească contradicţia dintre informaţia dată de cronicarul lui Ludovic cel Mare al Ungariei, Ioan de Küküllö, privitoare la închinarea lui Alexandru Vodă către regele amintit în vara anului 1343 şi între faptul că în acel timp voevod al Ţării Româneşti nu era Alexandru, ci tatăl său Basarab Intemeetorul, mort numai în anul 6860 dela facerea lumii, deci între 1 Septemvrie 1351 şi 31 August 1352. Autorul crede că o confuzie de nume ar fi exclusă. Cum ar fi putut oare — scrie d-sa — să confunde un autor aproape contemporan pe Basarabă, cel ce făcuse pe Carol Robert să sufere o înfrângere despre care documentele regale vor pomeni mai mult de treizeci de ani, cu Alexandru Domn care nu s'a ilustrat, din punctul de vedere al relaţiilor cu Ungaria, prin nimic, de a intra în cronică, afară doar de actul de supunere ?

Nefiind posibilă deci o confuzie de nume, d. Emil Lăzărescu se gândeşte la o confuzie de *dată*. Actul de supunere din partea lui Alexandru a avut loc, într'adevăr, însă nu în 1343, când Domn era părintele său, ci numai după urcarea pe tron a sa (1 Septemvrie 1351—31 August 1352) şi, în orice caz înainte de 20 Februarie 1355, când o diplomă emanând dela Ludovic însuş vorbeşte de « voevodul nostru transalpin » şi de misiunile episcopului dela Oradea, Dimitrie, în legătură cu chiar actul de supunere. Prin urmare este evident, încheie autorul, că tratativele lui Dimitrie,episcop de Oradea, cu Alexandru au putut avea loc numai după aşezarea acestuia în scaun, adică după 1352, deci între 1353—1354.

Soluţiunea pe care o dă d. Emil Lăzărescu şi pe care o susţine cu un mare număr de digresiuni este departe de a fi convingătoare. Şi nu este convingătoare fiindcă: 1. Cercetătorii maghiari au arătat că informaţiunile cronicei lui Ioan de Küküllö sunt deosebit de precise şi exacte chiar privitor la anii 1342—1352 adică tocmai timpul când afirmă că a avut loc actul de supunere al lui Alexandru (Homan-Szekfü, *Magyar történet* II, Budapesta 1936, p. 624 şi bibliografia indicată acolo).2 Intre anii 1352—1354, în anii în care după părerea d-lui Lăzărescu ar fi avut loc actul de supunere, Ludovic n'a fost în Transilvania. In schimb a fost în anul 1344, — nu în Iunie—Iulie 1343 cum afirmă d-sa (p. 135 nota 66) — şi anume în 15 Iunie 1344 a fost lângă Braşov (*in descensu nostro prope civitatem de Brasso*, spune documentul dat de dânsul în aceea zi (Zimmermann — Werner — Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* II, p. 18 Nr. 600), în 17 Iulie lângă Biertan (*prope locum Berethelm vocatum*, *Ibidem* p. 21 Nr. 603) iar în Iulie în Alba Iulia unde ia măsuri pentru a pune capăt conflictelor provocate de episcopul Andrei de aci (*Ibidem*, p. 22 Nr. 604 sau *Hurmuzachi* I, 1 p. 692—94 Nr. 546). Intenţia de a veni în vară în Transilvania şi-o anunţase Ludovic în 8 Martie 1344 într'un ordin trimis voevodului ardelean

www.dacoromanica.ro

Nicolae (Zimmermann-Werner-Müller, *op. cit.* p. 15—16 Nr. 597). In 9 Aprilie îl găsim deja în Zoljom după ce petrecuse în Alba Iulia între 24—28 Iulie, iar între 13—26 August în Visegrad. In Transilvania nu se mai întoarce până în anul 1349 când îl găsim, la 26 August în Vinţul de Jos, în 29 August — 4 Septembrie în Alba Iulia. în 9 Septembrie, în Vinţul de sus, în 15—17 Septembrie în Bistriţa, în 5 Octombrie în Sebuş, din 11 Octombrie — 5 Noembrie iarăşi în Alba Iulia şi în 9 Noembrie în Deva. Abia în Decembrie 1359 îl mai vedem în Alba Iulia unde petrece o lună întreagă ca să revină în 1360, când petrece în Transilvania din Aprilie până în Iulie. (Sebestyen Bela, *A Magyar Kiralyok tartozkodasi helyei*, Budapest s. a. p. 38—45).

Prin urmare dacă întâlnirea lui Alexandru Vodă cu Ludovic cel Mare a avut loc în Transilvania în apropierea frontierei Ţării Româneşti, aceasta s'a putut întâmpla numai în vara anului 1344, în lunile Iunie-Iulie, sau mai precis între 15 Iunie şi 7 Iulie, când regele se afla lângă Braşov şi Biertan.

Acestei date pare a i se opune diploma din 20 Februarie 1355 în care Ludovic vorbind de meritele episcopului Dimitrie de Oradea spune că acesta « cum in minori esset constitutus Officio » a fost trimis în diferite misiuni « ad partes ultra marinas » şi, apoi, «*post adeptum pontificale officium*» a fost trimis de mai multe ori (pluries proiciscendo) la Alexandru Basarab «*occasione pacis et concordiae inter nos et eundem tractandae, disponendae et firmandae* ». (*Hurmuzaki* I, 1 Nr. 28). D. Emil Lăzărescu vede în această afirmaţiune a regelui Ludovic dovada peremptorie că faimoasa întâlnire n'a putut avea loc în 1343 (recte 1344) fiindcă Dimitrie a ajuns episcop de Oradea abia în 1345 (a fost numit cu bula din 15 Iulie a acestui an). Ori Ludovic o spune limpede că misiunile aceluia la Alexandru au avut loc *post adeptum pontificale officium*. D-sa nu ţine însă seama de un lucru esenţial şi anume că Dimitrie obţinuse un « pontificale officium *încă în* 1342 când a fost numit preposit de Buda, căci prepozitura este şi ea un «*pontificale officium*». (Bunytay V., *A. Varadi püspökség törtenete*, I, Oradea 1883 p. 185).

In rezumat: întâlnirea lui Alexandru cu regele Ludovic al Ungariei a putut avea loc numai în vara anului 1344 şi nici decum în 1353-54, *când acesta n'a fost în Transilvania*. In 1344 voevod al Ţării Româneşti era însă Basarab Bătrânul. Ne găsim deci în faţa a două lucruri precise: întâlnirea din 1344 a lui Alexandru cu Ludovic şi actul de supunere al aceluia de o parte, iar de alta prezenţa în acel an pe tronul Ţării Românesti a tatălui lui Alexandru, Basarab întemeetorul. D. Onciul a încercat să lămurească situaţia afirmând că Basarab şi-a avut asociat la domnie pe fiul său Alexandru, care în această calitate, iar nu în aceea de voevod, a făcut, evident, *din însărcinarea părintelui său*, actul de supunere faţă de regele Ludovic al Ungariei. Părerea lui Onciul şi-a însuşit-o şi Constantin C. Giurescu. Mărturisesc că nu văd posibilă o altă explicaţie, ţinând seamă de cele două fapte amintite care sunt sigure. Faptul că atât papa într'un act din 1354 cât şi regele Ungariei vorbesc numai de Alexandru îndreptăţesc bănuiala că Basarab Intemeietorul avea în acel timp din motive necunoscute (boală ?) numai *formal* titlul de voevod, stăpânirea şi conducerea reală a ţării fiind în mânile fiului său Alexandru.

Z. Pâclişanu

Kis Jenö — Egyed Gyözy, *Erdély szabadsagharca. 1848-49 a hivatalos iratok, levelek és hirlapok tükrében* (Lupta Transilvaniei pentru independenţă. 1848-49 în lumina actelor oficiale, a scrisorilor şi a ziarelor) Cluj 1945, 95 p. în 12⁰.

www.dacoromanica.ro

Publicaţia lui Kis-Bözödi, cum arată şi titlul, cuprinde o colecţie de documente oficiale, de scrisori particulare şi de articole de ziar, care, în concepţia editorilor, caracterizează ideologia luptelor Transilvaniei pentru libertate din 1848-49 şi tendinţele atât de contradictorii ale factorilor care au determinat neisbânda sângeroaselor frământări ale acelor viforoşi ani. Lucrarea are caracter comemorativ, pentrucă spune Balogh Edgar, autorul Prefeţei, evocarea amintirii luptei maghiare pentru independenţă este un *act politic*, care trebue repetată atât timp cât durează şi lupta pentru realizarea idealurilor democratice care au călăuzit entuziasta generaţie liberală din 1848-49.

Pentru a uşura înţelegerea documentelor publicate, Bözödi György, le însoţeşte de o introducere substanţială vorbind despre *Societatea ardeleană în* 1848-49 şi atitudinea ei faţă de mişcările liberale iniţiate de tineretul dela Budapesta, care avea în fruntea sa pe Ludovic Kossuth. Frumoasa introducere dovedeşte multă înţelegere a ideilor şi tendinţelor societăţii acelei vremi, dar nu *toată* înţelegerea. Acest defect se datoreşte, fără îndoială, *finalitaţii* cărţii.

Trei erau, scrie Bözödi, problemele fundamentale, care agitau societatea ardeleană în 1848: problema unirii Transilvaniei cu Ungaria, problema desfiinţării iobăgiei şi problema naţionalităţilor conlocuitoare. Dieta Transilvaniei a fost incapabilă să le soluţioneze atât din cauza conservatismului membrilor ei, cât şi din cauza atitudinei guvernului austriac. Le-a soluţionat însă, cu o lovitură, dieta Ungariei, decretând unirea Transilvaniei, desfiinţând iobăgia şi proclamând egalitatea deplină a tuturor cetăţenilor fără deosebire de clasă socială, de origine etnică sau confesiune religioasă.

In faţa acestor soluţiuni s'au ridicat însă vijelios *reacţionarii* de toate neamurile cari îşi vedeau desfiinţate privilegiile de clasă, s'au ridicat Saşii cari îşi vedeau desfiinţate privilegiile autonomiei lor naţionale şi s'au ridicat Românii, cari prin unirea Transilvaniei cu Ungaria îşi vedeau primejduită naţionalitatea, deşi maghiarimea şi în special conducătorul ei Ludovic Kossuth, tratau cu cea mai mare bunăvoinţă interesele naţionale ale lor!

Bözödi, căruia i se atribuie culegerea documentelor, nu este lipsit nici de talent, nici de abilitate. Documentele sunt astfel alese încât să confirme întru totul concepţia, sau, mai precis, *teza* sa. Căci se pare că dânsul urmăreşte mai mult *dovedirea* unei *teze* decât *justificarea* unei *concepţii*. Teza ar fi aceasta: Românii au fost, la început, pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria. Dovada: scrisoarea din 2 Iunie 1848 a lui Şaguna către contele Teleki Domokos căruia îi scrie cu vădită bucurie că « *cuvântul* lui (al lui Teleki) trup *s'a făcut* », şi că a luat cunoştiinţă de faptul că şi el, Şaguna, a fost ales membru al delegaţiunii însărcinate să comunice guvernului ungar votul de unire al dietei ardelene (p. 34). Bözödi accentuiază în introducerea lucrării că unirea Transilvaniei cu Ungaria s'a votat cu *asentimentul Românilor* şi al Saşilor, ceeace a constituit o mare izbândă (p. 18). Un raport însă al lui Mihail Maurer, comisarul Braşovului, comunica contelui Josif Teleki guvernatorul ţării, că un număr *de boeri tineri* din *Moldova*, un Balş, Cantacuzino, Stoenescu şi Ionescu, care erau în drum spre adunarea naţională dela Blaj, vorbiau de *restituirea Daciei vechi*, deci sunt contra Unirii Transilvaniei cu Ungaria (32-33).

Adunarea de pe Câmpia libertăţii din 3/15 Maiu a luat, la propunerea lui Bărnuţiu, atitudine categorică împotriva acelei uniri. Documentul reprodus de publicaţia noastră la p. 35, care nu e decât un fragment din raportul trimis de baronul Sigismund Pereinji la 3 Iunie 1848 ministrului de interne Szemere, afir-

www.dacoromanica.ro

mă însă că un conducător sas i-ar fi promis lui Bărnuţiu 10.000 fiorini şi altora sume diferite conform importanţei lor. De astfel de daruri săseşti s'ar fi împărtăşit şi Şaguna, « căruia îi place să cheltuiască mai mult decât câştigă ». Rostul acestor cadouri ar fi fost ca numiţii conducători să-i convingă pe Români că Maghiarii luptând pentru unirea Transilvaniei, luptă pentru desfacerea de împăratul. La p. 72 reproduce apoi declaraţiile unui deputat român din parlamentul Kossuth-ist, Alexandru Buda, care spunea că adunarea dela Blaj a fost *convocată de guvernul ardelean*, care stă la ordinele Vienei, şi că acei din membrii adunării cari au fost contra unirii cu Unguria *au fost toţi cumpăraţi cu bani de către Habsburgi* şi « *numarul galben-negru* (colorile Habsburgilor) *se simţea pe ei* (pe Români cumpăraţi !) *de departe* ».

Sentimentele prieteneşti ale conducătorilor revoluţiei maghiare faţă de Români apar la fiecare pas. Ministrul de Interne Szemere vorbea la 20 Maiu 1848 în instrucţiunile trimise comisarului special baronul Sigismund Perenji de necesitatea câştigării Românilor, cărora trebuie să li se dea cea mai mare atenţiune, cruţare şi îngrijire, fruntaşii preoţimei lor trebuesc câştigaţi, chiar şi cu sacrificii. Urmează apoi apelul către Români al secuiului Dozsa Daniel (p. 40-44), declaraţiile făcut de Kossuth în camera ungară la 22 Septembrie 1848 despre prietenia româno-maghiară, (p. 44-45), dialogul dintre deputatul român Ion Dragos şi Kossuth privitor la aceeaş prietenie (p. 50-52), apelul adunării secuieşti dela Agyagalva către Români, (pp. 52-53), manifestul lui Bem către popoarele Transilvaniei, care vorbeşte în numele guvernului revoluţionar maghiar, despre egalitate şi frăţie, (p. 55). Urmează apoi o mulţime de fragmente din corespondenţa lui Bălcescu cu Ion Ghica, care arăta eforturile făcute de marile idealist şi visător pentru a statornici o colaborare între Români şi Maghiari contra tiraniei austriace (p. 56-58, 60, 74, 79-80, 82-87).

Reacţiunea şi Viena a zădărnicit totul; *eliberarea* Transilvaniei adică unirea ei cu Ungaria şi *înfrăţirea* româno-maghiară. Quod erat demonstrandum !

Lucrurile sunt puţin mai complicate şi s'au petrecut mai altfel decât apar ele din proaspăta publicaţie maghiară dela Cluj şi din documentele ei alese în vederea unei anumite teze.

Este adevărat că Românii ardeleni, în totalitatea lor, au luptat în cursul anilor 1848/49 împotriva Maghiarilor. Explicaţia pe care Bözödi o dă acestui incontestabil fapt istoric este foarte simplistă şi complet falsă. Dânsul spune şi documentele pe care le tipăreşte lasă să se înţeleagă că această atitudine se datora reacţionarismului unora din conducători şi amestecului Vienei, care cumpărase pe alţii. Motivele care au determinat pe Românii ardeleni să se opună cu armele în mână unirii Transilvaniei cu Ungaria au fost cu totul de altă natură.

Inainte de toate trebuie să accentuăm că Maghiarii nu urmăriau eliberarea Transilvaniei, cum afirmă editorii publicaţiei clujene, al cărei titlu *Lupta pentru independenţa Transilvaniei*, însuş este greşit; ci urmăreau scoaterea ei de sub stăpânirea habsburgică, care-i asigura o largă autonomie şi unirea cu Ungaria, adică desfiinţarea completă a autonomiei pe care provincia a avut-o, în diferite forme, din cele mai îndepărtate timpuri. Problema care se impune Românilor era aceasta: care situaţie garantează mai bine interesele naţionale româneşti, menţinerea Transilvaniei ca principat autonom supus direct Casei domnitoare ori contopirea ei în regatul ungar ? Căci ceea ce-i interesa pe Români în primul rând, era *naţiunea lor* şi soarta ce i s'ar creia şi într'un caz şi în celalt. După un temeinic examen al realităţilor şi al experienţelor, dânşii s'au pronunţat pentru

www.dacoromanica.ro

menţinerea status quo-ului politic al patriei lor deşi nu au lipsit argumentele nici pentru soluţiunea opusă. In Transilvania Românii formau atunci ca şi azi majoritatea covârşitoare a populaţiei şi în regimul constituţional şi în regimul de libertate şi egalitate, care se anunţa, acest fapt le oferea suficiente garanţii că naţiunea va intra în stăpânirea tuturor drepturilor care i se cuveneau şi care i-au fost refuzate până aci.

Desfiinţându-se autonomia Transilvaniei prin unirea ei cu Ungaria, această garanţie ar fi dispărut, căci, în cadrele acesteia, Românii ar fi ajuns o minoritate iar soarta viitoare a naţiunii ar fi fost la discreţia naţiunii şi a guvernelor maghiare. Ori, experienţa dureroasă a trecutului şi evenimentele ce se petreceau sub ochii lor i-au silit pe Românii ardeleni să nu aibă nici o încredere nici în naţiunea şi nici în guvernele maghiare. Dela moartea lui Iosif al II-lea (1790) una din preocupările principale ale dietelor Ungariei şi ale comitatelor ei a fost *maghiarizarea.* S'a cerut statornic maghiarizarea şcoalei, a bisericei, a administraţiei şi justiţiei, şi s'a cerut chiar şi maghiarizarea numelor de familie ale cetăţenilor nemaghiari. Kossuth însuşi, care era conducătorul real al Ungariei în acel timp, scria prin anii 1840 în ziarul său *Pesti Hirlap* « *să ne grăbim, să ne grăbim să-i maghiarizăm pe Croaţi, pe Români şi pe Saşi, căci altfel ne prăbuşim* » (Emil Neugeboren, *Die Nationalitätenfrage in Ungarn der Vorkriegszeit* în *Ungarische Jahrbücher,* XVIII (1938) p. 23). Duiosul scriitor şi gânditor Kazinczy Ferencz îşi îndemnase conaţionalii înainte cu câteva decenii să impună atât de fără cruţare limba maghiară încât străinii să fie nevoiţi sau să devină maghiari sau să piară de foame, iar contemporanul său Péczeli Jozsef fixa şi termenul de 50 de ani până când *toţi locuitorii Ungariei şi Transilvaniei vor deveni Maghiari născuţi* (született magyarokka lesznek, Szegfü Gyula, *Iratok a magyar nyelv herdesenek törtenetehez,* Budapesta 1926, p. 25.

Tendinţe de maghiarizare forţată au manifestat Maghiarii chiar şi în Transilvania, unde abia formau un sfert din populaţia ţării. In dieta din 1790 au cerut ca limba maghiară « tam in scholis quam extra illas pro principali et ita dicta *nationali habeatur* » şi ca « linguae hungaricae usus...intra ambitum huius principatus apud omnia dicasteria, officia et tribunalia observatur ». Dieta din 1842 cerea ca după zece ani limba şi a administraţiei bisericeşti şi a tuturor şcoalelor cu excepţia celor săseşti să fie limba maghiară. Curtea vieneză a respins proiectul dietei care a provocat frumosul protest redactat de Simeon Bărnuţiu, al Consistoriului blăjan (Szegf. *op. cit.* p. 216-17, 525 şi 544).

Unirea cu Ungaria le-ar fi dat Românilor un regim constituţional, desfiinţarea iobăgiei şi unele libertăţi publice, în schimb ea constituia o gravă ameninţare a naţionalităţilor. Puşi în faţa acestei dileme, Românii au ales uşor. A. C. Golescu, unul din fanaticii propovăduitori ai solidarităţii româno-maghiare în lupta contra absolutismului austriac îi scrie la 27 Aprilie 1849 lui Ion Ghica « *devant la question de la nationalité, il n'y a pas de question de democratie. Avant tout être et puis examiner le comment* », iar celălalt mare prieten al colaborării celor două popoare în luptă comună, Nicolae Bălcescu spunea: « *pentru mine chestia naţionalităţii este mai presus de libertate. Libertatea se poate lesne redobândi când se va pierde, dar naţionalitatea nu.* (I. Ghica, *Amintiri din pribegie,* Editura Clasicii Români, Craiova, f. a. I, p. 197 şi II p. 10). Este concepţia pe care o exprimă Bărnuţiu cu atâta vigoare în discursul său dela 3|15 Maiu 1848: « *libertatea fiecărei naţiuni nu poate fi decât naţională;* libertate fără naţionalitate nu se poate înţelege la nici un popor de pe pământ ».

www.dacoromanica.ro

Astfel trebue înțeleasă atitudinea Românilor ardeleni în 1848|49 față de lupta Maghiarilor pentru « eliberarea Transilvaniei ». Așa a înțeles-o unul din cei mai luminați contemporani, Ion Maiorescu, care a cunoscut-o în toate detaliile, vorbind în memoriul prezentat în 4|16 Noembrie 1848 guvernului german din Frankfurt în calitate de « plenipotent al Principatelor Danubiene. Vorbind de revoluția română din Transilvania, I. Maiorescu spunea « această insurgență... nu are nici o tendință reacționară, precum place unora a zice, și nu țintește la stingerea Maghiarilor ori la îngroparea libertăților lor. Nu: acesta e un răsboi impus de nevoe, *o luptă contra pretențiunilor și contra terorismului partidei maghiarizatoare care se află acum la guvern și nu are alt scop decât egalitatea de drepturi pentru națiunea română* » (*Ibidem*, I, 133).

Este, asemenea, adevărat că fruntașii emigraților români din Principate au făcut eforturi stăruitoare și sincere pentru o împăcare a Românilor cu Ungurii și pentru lupta cu puteri unite contra absolutismului austriac. In revoluția maghiară a lui Kossuth dânșii vedeau lupta pentru eliberarea țării de sub jugul habsburgic și pentru instituirea unui regim larg democratic și constituțional în locul despotismului inaugurat de Metternich. In entuziasmul lor pentru formule de vieață politică liberală, emigrații nu puteau concepe pentru Românii ardeleni o altă atitudine decât cea a frăției de arme cu Maghiarii. A nu merge alături de ei, înseamnă în ochii lor, a merge cu despotismul. Ion Ghica face într'o scrisoare către Laurian din vara anului 1849, reproșuri Românilor ardeleni pentrucă « nu numai nu-i ajutară (pe Maghiari) în luptele contra despoților, dar încă se și luptară contra lor, în contra acelora ce vor libertatea ». « Români, continuă Ghica, avem a opta între alianța cu Ungurii sau trupele despotismului. Pentru oamenii luminați nu este un minut de șovăit ». Ghica îl acuză apoi pe Bărnuțiu fiindcă « este hotărât a merge tot în înțelesul absolutismului și în contra libertății », adică a merge cu Habsburgii contra Maghiarilor (*Ibidem*, II, 150-151).

Incercările lor de pacificare au fost călăuzite deci de cea mai mare sinceritate și amiciție față de lupta Maghiarilor pentru libertate. Dacă aceste încercări n'au izbutit, cauza nu a fost nici lipsa lor de zel nici lipsa spiritului lor liberal. De necesitatea unei colaborări cu popoarele nemaghiare erau convinși și Maghiarii. Batthanyi, ministrul de externe al Ungariei a încercat o împăcare cu Sârbii prin consulul francez dela Belgrad, Limperani, și prin emigrantul polon contele Bystronowski (Dionys von Ianossy, *Die Geheimpläne Kossuths für einen zweiten Befreiungsfeldzug in Ungarn* 1849-50, în *Grof Klebesberg Kuno magyar történetkutató inuézet évkönyve*, VI (1936) p. 230-231). Szemere, ministrul de Interne al Ungariei, trimițând în Ardeal, cu misiunea specială de comisar al guvernului, pe baronul Sigismund Perenyi îi scrie la 20 Mai 1848 să dea o deosebită atențiune poporului românesc, accentuând că dacă maghiarimea va fi silită să lupte și cu Românii, existența ei devine și mai îndoelnică (Ha még e nép fajjalisi küzdemünk kell fenmaradásunk még ketsegesb. Deak Imre, 1848 a *hogya a kortrasak lattak*. Budapesta 1943, p. 96). Intr'o scrisoare pe care i-a trimis-o la 2 Iunie Szemere revine asupra necesității câștigării Românilor « *din țară și din afară* », alianța lor fiindu-le un real sprijin. (*Ibidem*, p. 111). In acelaș sens îi scria la 20 Iunie și baronului Nicolae Vay, comisarul regal pentru Transilvania.

Impăcarea și colaborarea nu s'a putut realiza fiindcă guvernul maghiar nu oferea Românilor condițiunile indispensabile normalei desvoltări a vieții lor naționale. Legile liberale introduse recent în Ungaria vorbeau, sigur, de egalitatea tuturor cetățenilor, dar Românii nu erau numai cetățeni ai Ungariei ci și membri

www.dacoromanica.ro

ai națiunii române și astfel cereau drepturi și libertăți nu numai pentru ei ca indivizi ci și pentru națiunea lor ca națiune. Românii reclamau garanții nu numai pentru prosperitatea personală ci și pentru prosperitatea lor națională.

In acest punct însă conducătorii de atunci ai maghiarimei ca și cei din 1867, ca și cei din 1914, au fost intratabili. In manifestul adresat de primul ministru Batthanyi către Români la 28 Iunie 1848 li se spune acestora cu totul vag: « libertatea voastră va fi regulată și voi vă veți ridica și veți putea mai departe desfășura poftele voastre pe temeiul egalității » (T. V. Păcățeanu, *Cartea de aur*, I, 376). Deci nici un cuvânt despre *națiunea* și nimic despre *drepturile ei*. La 5 Iulie 1849 Kossuth, acum guvernator, scria locotenent-colonelului Simonfy că nu poate înțelege existența într'un stat a mai multor naționalități politice (politikai nemzetisegek) precum nu poate înțelege nici folosința în vieața publică a unui Stat a mai multor limbi (Deak Imre, *op. cit.* p. 394). La 27 Iunie 1849 Bălcescu îi scrie lui Ion Ghica din Pesta că pe contele Batthanyi l-a luat gura pe dinainte și i-a mărturisit că « scopul lor este să amalgamizeze pe Românii din Transilvania și Banat ». « Ils n'ont ri rien oublié ni rien appris », adaogă Bălcescu cu indignare (I. Ghica, *op. cit.* II, p. 77-78). Chiar și în ajunul proclamării revoluției lor, după ce din discuțiile cu emigrații români și deputații români din parlamentul ungar, apoi din tratativele purtate de contele Teleki la Paris cu emigrații românii de acolo, guvernul maghiar a putut înțelege mobilul atitudinii Românilor ardeleni, el continua a-i prezenta pe aceștia ca uneltele Vienei.

Concepțiile acestea diametral opuse, au făcut înțelegerea între Români și Maghiari imposibilă, iar nu reacționarismul și slugărnicia fruntașilor români față de curtea împărătească.

Balogh Edgar îndeamnă în prefața cărții cititorii să citească documentele anilor 1848, fiindcă acum e timpul să se realizeze visul de poeți și de martir surghiuniți. Suntem în totul de acord cu o condiție: să fie citite *toate* documentele esențiale politice ale vremii, nu numai cele alese pentru un anumit scop *și să fie înțelese.*

In ceeace privește amănuntele, ne mulțumim să atragem atențiunea editorilor publicației clujene că apelul către poporul maghiar a lui Gheorghe Barițiu, pe care-l tipăresc la pagina 58-60, este un *fals*. Barițiu n'a scris nici odată așa. Stilul lui era potolit, bătrânesc și lipsit de energia viguroasă a stilului acelui apel. Așa știa să scrie Petöfi sau Bălcescu, nu Barițiu.

Z. Pâclișanu

Rusu Ion I., *Un prețins visigot în Capidava dobrogeană*: « *Aurgais* », în *Rev. Ist. Rom.*, XVI (1946), p. 173—179 — Autorul e revoltat împotriva numelui germanic *Aurgais* dintr'o inscripție dela Capidava, pentrucă, « dacă ar fi adeverit ar putea să aibă o deosebită semnificație cultural-istorică ». Adică, bietul Aurgais, rătăcit, intenționat sau nu, de ceata năvălitorilor și aciuat într'un sat de pe malul Dunării, ar fi putut să decreteze — ca să întrebuințez un termen pe care mi-l sugerează însuși articolul d-lui Rusu — dintr'odată schimbarea totală a vieții și culturii romane dela Dunărea de jos. Se știe, însă, destul de bine, că aceasta nu s'a întâmplat nici după infiltrațiile germane de după 269, admise și de d. Rusu, și nici după secolul III — când în imperiul de Apus iarăși știm că începe să se întâmple — și nu s'a întâmplat din cauza acelei reacțiuni împotriva Germanilor, reacțiune începută, în regiunile răsăritene, pe timpul lui Teodosiu cel Mare și continuată mult timp și după aceea. Prin urmare aceasta

www.dacoromanica.ro

e o chestiune care pe oamenii de ştiinţă obiectivi nu-i mai emoţionează. Iar dacă sunt oameni de ştiinţă germani, care caută nume germanice în cuprinsul imperiului roman cred că aceasta nu trebue să ne sperie pentrucă şi noi căutăm pe Traco-dacii noştri pretutindeni şi, dacă-i găsim, nu ne trece de loc prin minte să spunem că acolo unde-i găsim au schimbat faţa lumii. Cei care fac aceasta nu urmăresc adevărul pur, ci cu totul alte scopuri.

Prin urmare, în acest articol d. Rusu, cu deosebită « atenţie şi acribie » pe care şi le păstrează cu gelozie pentru sine şi ferindu-se de « un calambur epigrafic » pe care mi-l atribue cu generozitate mie, trebuia să se limiteze la o simplă propunere de o nouă lectură a inscripţiei sub formă de ipoteză sau certitudine, după posibilităţile de justificare. Dar d. Rusu, având posibilităţi de justificare insuficiente, decretează totuşi: *Aurgais* nu e *Aurgais* ci *Aur(elius) Gai(u)s*. Faptul că între *Aur* şi *Gais* nu e niciun semn sau spaţiu despărţitor, pentru d. Rusu, n'are nicio importanţă, pentrucă în toată inscripţia nu se găseşte aşa ceva: iar forma *Gais* pentru *Gaius* o justifică prin analogii ca *Sergis*, *Mercuris*, *Aprilis*, etc. şi, într'o inscripţie dela Potaissa (CIL, III, 7681), chiar *Gais* cetit astfel de d-sa — în loc de *Gaius*, cum propun alţii — după o copie trimisă de prof. I. Köble-Aiud. In sfârşit mai înşiră şi alte analogii din inscripţiile şi papirii greceşti.

Cred că temeinicia acestor argumente e foarte şubredă, pentrucă: 1) *Aur*, aşa cum ceteşte d. Rusu, ar fi abreviaţia numelui *Aur(elius)* şi, în inscripţiile romane, astfel de abreviaţii erau separate vizibil, prin puncte sau spaţii goale, de celelalte elemente ale numelui. De altfel, lucrul acesta se poate observa şi azi, mai ales în mediul rural, şi provine din obişnuinţă. In inscripţia noastră, însă, litera *R* din *Aur* şi *G* din *Gais* sunt mai apropiate una de alta decât celelalte între ele, încât s'ar putea spune că lapicidul a făcut-o intenţionat, ca să evite vreo confuzie; 2) Exemplele aduse de d. Rusu, ca analogii, pentru terminaţia *-is* în loc de *-ius*, sunt toate *nomina gentilicia* şi acestea se ştie că aveau şi forma în *is* — *Caecilis*, *Sallustis* — care este forma arhaică sau arhaisantă (R. Cagnat, *Cours d'Epigr. lat.*, p. 50, nota 5). Praenomina însă, şi mai ales *Gaius*, n'au apărut până acum în această formă în inscripţiile latine. *Gais* din inscripţia dela Potaisa e o lectură contestată. D. Rusu o dă ca sigură pe baza copiei trimise de prof. I. Köble-Aiud. E de văzut şi de explicat. Analogiile greceşti nu pot fi utilizate decât în al doilea rând.

Aşa dar lectura d-lui Rusu nu poate fi primită ca o siguranţă, ci numai ca o propunere ipotetică, care are nevoie de şi mai multe elemente de confirmare decât lectura *Aurgais*.

Gr. Florescu

Chiţescu N., *O dispută dogmatică din veacul XVII la care au luat parte Dositei al Ierusalimului, Constantin Brâncoveanu şi Antim Ivireanu*, Bucureşti, 1945, 36 p. în 8°, extras din revista *Biserica Ortodoxă Română*, LXIII (1945), nr. 7-8.

Este vorba de cunoscuta polemică ce s'a iscat la sfârşitul secolului al XVII-lea între Ioan Cariofil, mare logofăt al Patriarhiei din Constantinopol şi patriarhul Dositei al Ierusalimului despre unele chestiuni dogmatice, la care polemică au intervenit, pentru împăcare, şi domnitorul Constantin Brâncoveanu şi mitropolitul Antim Ivireanu.

Antorul discută pe larg cauzele demiterii lui Ioan Cariofil din postul său de mare lofogăt al Patriarhiei din Constantinopol şi se opreşte asupra părerilor a doi istorici: D. Russo şi C. Erbiceanu. Domnia sa discută ipotezele Russo şi

www.dacoromanica.ro

Erbiceanu şi în concluzie respinge ambele ipoteze: « adică şi pe aceea a lui D. Russo, după care căderea lui Cariofil s'ar datora nu chestiunilor teologice, acestea fiind pretexte, dar şi pe aceea a lui Erbiceanu, după care Cariofil era luteran-calvinist: Ioan Cariofil nu era eretic, şi el credea ca şi patriarhul Dositei, în prefacerea Sfintelor Taine » (p. 33).

Pe de altă parte d. Chiţescu, socotind că istoricii care s'au ocupat de Cariofil au lăsat în umbră ţinuta de desăvârşită pravoslavnicie a domnului Constantin Brâncoveanu şi a mitropolitului Antim Ivireanu (p. 4), susţine « că Domnitorul Constantin Brâncoveanu şi Mitropolitul Antim Ivireanu, pe atunci ieromonah, n'au protejat un eretic, ci un drept credincios, întâmplător mai tradiţionalist decât însuşi marele Dositei » (p. 33).

In ce priveşte ipoteza Russo, am impresia că d. Chiţescu n'a redat-o întocmai pentru ca să prezinte ipoteza sa ca cea adevărată, fiindcă Russo arată clar şi concis motivele căderii lui Cariofil: « rivalităţi personale şi discuţii în subtilităţi teologice au provocat prigonirea lui Cariofil » (p. 185). Pe de altă parte Russo scrie: « Dar din toate aceste controverse şi mai cu seamă după documentele publicate acum în urmă de Hrisostom Papadopulos în articolul său: 'Ιωάννης Καρυοφύλλης, reiese clar că numai termenul latinesc μετουσίωσις (transubstantio) nu-l primea Cariofil, nu şi taina prefacerii pâinii şi vinului în adevăratul trup şi sânge al lui Hristos » (p. 189).

Aşa dar, după cum vedem, Russo nu socotea chestiunile teologice nişte « pretexte », cum susţine d. Chiţescu.

Cât priveşte pe Brâncoveanu, d. Chiţescu putea să citească cu mai mare atenţie studiul lui Russo şi să nu lase impresia cititorilor că domnia sa este primul care a văzut în Brâncoveanu pe apărătorul unui drept credincios şi nu al unui eretic. Deoarece în acelaşi studiu al lui Russo găsim: « In ţară Cariofil nu se considera ca eretic, deşi osândit de sinodul din Constantinopol, ba dimpotrivă ca victimă » (p. 187).

Am socotit necesare aceste lămuriri.

Nestor Camariano

Golescu Maria, *Motive de animale în sculptura decorativă şi semnificarea lor simbolică în arta religioasă*, în *Buletinul Com. Mon. Ist.*, XXXVI (1943), p. 36—42.

D-ra Maria Golescu se interesează şi studiază cu folos de mai multă vreme elementele zoomorfe din sculptura românească şi semnificaţia lor religioasă în legătură cu cărţile populare scrise, în special *Fisiologul*.

In studiul de mai sus reia o cercetare publicată în *Revista Fundaţiilor Regale* (IV_8 (1934), p. 600—607: *Simbolica animală în sculptura veche românească*) şi părăsind expunerea cronologică de atunci, înfăţişează materialul după metoda mai potrivită a clasificării pe motive, aducând în discuţie date comparative mai numeroase.

Contribuţia autoarei este deosebit de preţioasă şi ea va putea fi luată în consideraţie, datorită reproducerilor fotografice, şi de învăţaţii streini, în cazul studierii aceleiaşi probleme.

Se prezintă motivul şi simbolul următoarelor animale: pelicanul, vulturul, cerbul, turtureaua, leul, căprioara, mielul, capra şi melcul; se găsesc la Mânăstirea Vieroş-Muscel, biserica din Goleşti, biserica Colţei din Bucureşti, Mânăstirea Antim din Bucureşti şi Mânăstirea Câmpulung-Muscel.

www.dacoromanica.ro

Fără îndoială, cărţile populare au servit ca izvor de inspiraţie de foarte timpuriu — luându-se din ele simbolul religios al animalelor — atât în plastica zoomorfă a Apusului cât şi în cea a Răsăritului. E de ajuns să amintim că pe portalul sudic al Baptiseriului dela Parma Benedetto Antalami a dăltuit în 1196 legenda inorogului din *Varlaam şi Ioasaf*. Aceeaşi scenă se găseşte pictată pe zidurile Mânăstirii Lorch din Germania (W. Menzel in *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, VIII (1839), 279 şi urm.) [1]. Modelele plastice s'au reprodus şi răspândit apoi tot atât de repede ca şi cărţile scrise. Multe miniature şi iniţiale din texte religioase greceşti, slavone şi române stau mărturie.

Incât, se poate spune că artiştii de mai târziu au luat motivele lor fie din scrierile cu caracter popular, fie din modelele plastice pe care le-au văzut întâmplător şi cărora le-au adus uneori modificări.

In lumina acestor consideraţiuni ne dăm mai bine seama de unele lucruri.

Astfel, e cert că figura de pe placa de teracotă din 1581 descoperită de B. Slătineanu (*Rev. ist. rom.*, V—VI, 186—187) nu mai reprezintă *în conştiinţa* artistului *simbolul* pelicanului (din *Fisiologul*), care-şi sfâşie pieptul şi-şi dă sângele pentru puii lui, aşa cum Cristos şi-a vărsat sângele pentru omi- nire.

Meşterul a văzut undeva scena pelicanului, dar nu i-a înţeles întocmai sensul şi atunci i-a desprins ciocul înfipt în piept, i-a pus în el un vierme sau o altă vietate, pe care i-o cér cu lăcomie puii. Pelicanul nu-şi mai sfâşie pieptul şi nu se poate susţine că în dreptul ciocului ar fi « osul superior al aripii » (p. 37). Ilustrarea perfectă a legendei rămâne reprezentarea de pe fântâna dela Vieroş, cea arătată de Loukomski pentru biserica Sf. Ilie din Iaroslav (fig. 3) sau cea din frumoasa iniţială a *Slujebnicului Mitropolitului Ştefan* din timpul lui Matei Basarab.

« Pasărea bicefală » de pe « umăvalniţa » bisericii din Goleşti (fig. 6 şi p. 39—40) are totuşi la origine stema Cantacuzinilor, căre a i s'au adus simplificări şi poate i s'a atribuit simbolul religios al vulturului din *Fisiolog*, adică « spovedania sinceră faţă de preot ». Deci lucrurile s'au petrecut invers.

In reprezentarea cerbului şi a ciutei de pe o altă latură a « umăvelniţei » (fig. 2 şi p. 41), se pare că nu e vorba de o mână « grosolan indicată » — cel puţin în concepţia artistului respectiv — ci de un chenar pentru literile cirilice ѦѸМ[НѢ]ЗѢѸ, rezultat poate dintr'un model cu o mână arătând spre ѦѸМНѢЗѢѸ şi simbolizând setea omului după credinţa Mântuitorului, ca şi setea cerbului după apa izvoarelor.

S'a strecurat şi o greşeală de tipar: manuscrisul *Fisiologului* din Biblioteca Academiei Române nr. 1436 (publicat de Margareta Mociorniţa) e din 1693 nu din 1943 (p. 42).

Trimiterile pot încurca uneori pe cetitorul neavizat. Astfel, la p. 38, nota 5 se citează studiul *Der Bilderkreis der griechischen Physiologus*, fără indicaţia autorului. In pagina următoare se face o trimitere la J. Strzygowski cu *l. cit.* care e tocmai studiul de mai sus cu autorul neindicat nici în corpul articolului, nici în notă.

La pagina 39 nota 2 să se adauge la studiul lui J. Sauer : « în *Byzantinisch-neugriech. Jahrbücher*, II (1921) », revista în care a apărut nearătată undeva.

---

[1] In afară de acestea, a se vedea I. D. Ştefănescu, *Le roman de Barlaam et Ioasaph illustré en peinture*, în *Byzantion*, VII (1932), p. 347—369.

www.dacoromanica.ro

La pagina 40 sunt inversate notele M. Mociorniţa pentru abatele Martigny. Lucrul poate induce în eroare pe cineva, fiind vorba în cele două publicaţii de acelaşi simbol religios (vulturul), dar una se spune în textul publicat de Mociorniţa şi altceva exprimă abatele Martigny în consideraţiile sale.

La pagina 45 se face o trimitere la O. Doering (*Christliche Symbole*, Freiburg im Breisgau, 1940), în realitate credem că s'a avut în vedere studiul Pr. I. Răuţescu *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943), citat în nota anterioară. Greşeala se poate observa şi ea se datoreşte tiparului.

Am semnalat aceste mici erori cu gândul de a fi îndreptate de lectori. Studiul d-rei Maria Golescu, însă, aduce clarificări deosebit de importante şi corectează păreri neîntemeiate.

Ion Chiţimia

www.dacoromanica.ro

NOTIŢE BIBLIOGRAFICE

I. BIBLIOGRAFIE

1. **Manolache Teodor N.**, *Bibliografia Mitropolitului Veniamin Costache*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXIV (1946) p. 545—600.— D. Teodor Manolache a compus cu prilejul împlinirii a o sută de ani dela moartea Mitropolitului Veniamin Costache o bibliografie, care vine să completeze cele existente. Materialul bibliografic privitor la Veniamin Costache se împarte în trei categorii: *A*) Scrieri originale şi traduceri, tipărite şi în manuscris, opere tipărite cu cheltuiala, ajutorul, blagoslovenia, îndemnarea, sub povăţuirea, din orânduirea, din porunca sau cu învoirea lui Veniamin Costache. *B*) Documente (decrete, gramate, anaforale, scrisori, intervenţii, jalbe şi *C*) Scrieri despre Veniamin Costache sau în legătură cu persoana lui.

Bibliografia a fost lucrată cu multă trudă şi conştiinciozitate şi va fi de mare folos cercetătorilor.

Avem de observat că autorului i-a scăpat o preţioasă notă bibliografică dată de Mihail Kogălniceanu în revista sa: *Foaie ştiinţifică şi literară*, I (1844) nr. 10 p. 80. In această notă bibliografică, care poate fi socotită drept cea dintâi ce a fost publicată de un cercetător încă pe când trăia Mitropolitul Veniamin Costache, se află o listă de opt cărţi tipărite de V. Costache şi una de şase scrieri rămase în manuscris şi « care toate se află depuse în biblioteca Seminarului Veniamin ». Titlurile operelor din cele două liste sunt date foarte prescurtat. In prima listă găsim două opere, care nu sunt trecute în bibliografia d-lui Manolache şi anume: « *Indianul şi filosoful* » şi « *Meditaţiile Sf. Augustin* ». In a doua listă găsim o singură operă rămasă necunoscută d-lui Manolache, anume: *Tâlcuirea psaltirii de Nicodim Aghioritul*. In nota sa bibliografică M. Kogălniceanu mai aminteşte că se află sub tipar *Pidalion* şi *Peatra scandalului*, care au văzut lumina zilei în 1844.

Nestor Camariano

II. PREISTORIE

2. **Ambrojevici C.**, *Raport asupra cercetărilor arheologice din cuprinsul Bucovinei*, în *Anuarul Comis. Mon. Istorice pe 1942*, Bucureşti 1943, p. 171—173. — Autorul comunică rezultatele săpăturilor făcute în staţiunea paleolitică Zamostea I, pe Ceremuş (cf. şi R. I. R. X, 1940 p. 414, no. 11). Staţiunea aparţine paleoliticului superior, în ultimele faze ale Aurignacian-ului. Urme ale aceluiaş paleolitic au fost identificate la Clocucica şi Bila lângă Cernăuţi.

www.dacoromanica.ro

In staţiunea « Mahala », pe Prut, d-l C. A. a găsit o bogată aşezare tip Cucuteni *A* şi *B*, care pare să fie tot atât de bogată cât şi Sipeniţ-ul. Lângă Costeşti-Storojineţ, pe platoul dealului « Gemeni », s'a găsit o ceramică şnuruită diferit de cea obişnuită, care pare să dateze dela începutul epocei de bronz. Datorită faptului că printre ceramica cu şnur s'au găsit şi urme cucuteniene, autorul crede că s'ar putea lămuri data « ante quem », pentru civilizaţia ceramicei pictate. *Vlad Zirra*

3. **Balogh E.,** *Ösemberi maradványok a Bánságihegyvidék két barlangjából* (*Restes de l'homme fossil dans deux grottes de la contrée montagneuse de Bánság*) în *Kőlemények-Publications*, II, 1, Cluj, 1942, p. 3—13 şi 13—14 (rez. francez), cu 9 fig. — Autorul face un raport destul de detaliat asupra cercetărilor pe care le-a făcut în două peşteri situate în Banat, între Reşiţa şi Anina. Prima, peştera *Popovăţ*, a furnizat într'un strat de lut galben oase de *ursus spelaeus* lucrate, precum şi dinţi de acelaş animal prelucrate în felul lamelor de tip Kiskevély. In peştera a doua, a *Corbului*, dela *Comarnic* s'au găsit tot oase de urs al peşterilor, dintre care fragmentul unei coaste având un ornament incizat precum şi un vârf de cvarţit mousterian. Cu excepţia acestuia, autorul datează toate celelalte obiecte în epoca aurignaciană. *Dorin Popescu*

4. **Dumitrescu Vladimir,** *Raport pentru cercetări şi săpături arheologice întreprinse în Oltenia*, în *Anuarul Com. Mon. Istorice pe 1943*, Bucureşti 1946, p. 93—94. — Autorul comunică rezultatele cercetărilor şi săpăturilor făcute pe valea Dunării oltene, împreună cu d-l dr. C. S. Nicolaescu-Plopşor, dela punctul Rast (jud. Dolj) până la Salcia (jud. Mehedinţi). Pe această suprafaţă de teren au fost identificate aşezări din timpurile preistorice, protoistorice şi din vremea năvălirilor. S'au făcut săpături sistematice la « Grindul Ţifarului » (Strat gros de aproape 4 m., conţinând în special ceramică şi idoli, aparţinând civilizaţiei Turdaş, slabe urme din epoca bronzului şi Latène, sporadic urme romane), la « Basarabi » (necropolă tumulară cu morminte de inhumaţie dela sfârşitul Hallstatt-ului, conţinând un bogat inventar « iliric », olărie, arme, obiecte de bronz şi fier. In tumuli mai înalţi s'au găsit schelete vopsite cu roşu, în poziţie închircită şi olărie fragmentară de tip Coţofeni şi la « Măgura Călinii » com. Hunia-Dolj, unde au fost descoperite schelete dela sfârşitul Hallstatt-ului şi neolitice tot închircite. *Vlad Zirra*

5. **Mărculescu Octavian,** *Seceri de bronz din Tansa, judeţul Vaslui*, în *Revista Istorică Română*, vol. XIV, fasc. IV, p. 513—514. — Trei seceri de bronz descoperite la Tansa, aparţinând perioadei tardive a bronzului româno-ungar. O altă dovadă că şi la Est de Carpaţi s'a întins aceeaşi splendidă civilizaţie a bronzului nord-tracic. *D. Berciu*

6. **Mozsolics Amália,** *Az erdöszentgyörgyi bronzlelet* (*Der Bronzefund von Erdöszentgyörgy*), în *Kőlemények-Publications*, I, Cluj, 1941, p. 100—107 şi 108 (rez. germ.), cu 2 fig. — Cunoscutul depozit de bronzuri dela *Sângeorgiu-Pădureni*, care se află în Muzeul dela Cluj în cea mai mare parte şi în cel dela Târgu-Mureş, este publicat de astădată în întregime. Nu se spune însă nimic asupra condiţiilor în care a fost găsit. El se compune din : 22 topoare « à douille »; o daltă « à douille », 4 strachini de bronz, 2 ceşti de bronz, diferite una de alta, 1 pendantiv compus din trei verigi prinse una într'alta , de cele două laterale atârnă câte trei mici pendantive în formă de topor, precum şi 3 cazane de bronz hemisferice cu ataşele mânerelor duble în formă de cruce. Aceste vase de origine

www.dacoromanica.ro

nord-italică au format obiectul mai multor considerații, cunoscându-se și aria răspândirii lor până în Galiția.

Autoarea enumeră diferitele descoperiri și după ce accentuiază greutățile creării unui sistem cronologic pentru epoca hallstattiană în regiunile noastre, neacceptând nici pe al lui Aberg, nici pe al lui Reinecke, înclină a plasa astfel de descoperiri în perioada *B* a acestuia din urmă. *Dorin Popescu*

7. **Nestor Ion,** *Assises préhistoriques de l'unité carpatho-balkanique*, în *Balcania VII*, 2, (1944), p. 333—343. — Intr'o luminoasă expunere de idei generale asupra bazelor preistorice ale acelei unități carpato-balcanice gândite și de regretatul I. Andrieșescu, d-l I. Nestor stabilește că cea dintâi temelie a acestei unități se găsește în epoca neolitică, adică în mileniul III a. Chr.

Indoeuropenizarea spațiului carpato-balcanic este evenimentul care dă forma definitivă vieții istorice a acestei părți a Europei. Această indoeuropenizare nu înseamnează eliminarea substratului neolitic. Cât despre migrațiile Cimmerienilor, Scythilor și Celților, ele sunt simple episoade și nu afectează decât superficial spațiul carpato-balcanic.

In cadrul acestor idei generale, rămâne să se urmărească în viitor realitățile vieții preistorice din această parte a Europei. *Gh. Ștefan*

8. **Petrescu-Dâmbovița M.,** *Raport asupra săpăturilor dela Glina, jud. Ilfov*, 1943, în *Anuarul Comis. Mon. Ist. pe 1943*, București 1946, p. 86—89. — După un răstimp de 16 ani, de când s'au făcut la tell-ul dela Glina primele sondagii și s'a identificat de către d-l prof. I. Nestor, civilizația « Glina III », se reia în cadrul săpăturilor sistematice, cercetarea bogatei stațiuni, de către autor.

Rezultatele campaniei din vara anului 1943, datorită minuțioaselor observații stratigrafice ale d-lui P. D., sunt cu atât mai utile cu cât se aduc prețioase lămuriri nu numai în ce privește stratul Glina III ci și asupra civilizațiilor acoperite de acesta, respectiv, Gumelnița și Boian A. Astfel autorul dovedește 2 nivele în grosimea stratului gumelnițean și un strat subțire sub acestea care ar indica o fază de început a civilizației Gumelnița. Tot un strat care ar indica o fază inițială, de data aceasta în civilizația Boian A., a fost identificat de autor, la baza stratului Boian propriu-zis. Nu trebue trecută cu vederea importanta descoperire a celor 4 schelete de copii, înmormântați în poziție « hocker », din stratul Boian, deocamdată cele mai vechi inhumări din câmpia munteană.

Materialul ceramic și litic, precum și marele număr de locuințe, de vetre descoperite în cadrul celor trei straturi culturale la Glina ne dovedește intensitatea viețuirii neo-eneoliticului nostru în câmpia munteană. *Vlad Zirra*

9. **Roska M.,** *A Kőröslórói moustièri ipar* (*L'industrie moustérienne de Kőröslóró*), în *Közlemények-Publications*, I, Cluj, 1941, p. 41—42 și 43 (rez. francez), cu 2 fig. — Acest scurt articol de o pagină cuprinde rezultatul săpăturilor făcute în *Peștera Boiului* de lângă satul *Lorău*, în jud. Bihor. Incă în 1924 făcuse cercetări în această peșteră marele specialist francez, abatele Breuil. In 1930 Roska întreprinde o săpătură în cursul căreia a descoperit subt un strat aluvial, care conținea cioburi « slave » și eneolitice un strat diluvial de lut brun, gros de 46 cm., conținând multe bucăți de piatră de var, numeroase fragmente de hydrocvarțit, care era întrebuințat în lipsa unui material mai bun, fiind desprins chiar din pereții peșterilor de către locuitorii lor paleolitici. Printre unelte figurează câteva vârfuri mousteriene lucrate pe ambele fețe, câteva grattoire puțin

www.dacoromanica.ro

lucrate şi unul de tip La Quina. Afară de acestea s'au mai găsit şi câteva oase de *ursus spelaeus*. *Dorin Popescu*

10. **Szabó Gy.**, *A korondi bronzlelet* (*Der Bronzefund von Korond*), în *Közlemények-Publications*, II, Cluj, 1942, p. 78—80 şi 81 (rez. german), cu 7 fig. — Obiectele descrise se află în Muzeul dela Cluj şi au fost găsite la *Corund*, în jud. Odorhei. In acelaşi muzeu se mai găsesc dintr'o descoperire anterioară dela Corund o verigă de bronz şi un fragment de brăţară de bronz. Descoperirea constă din două topoare de bronze « à douille » de tip ardelean, o seceră « à crochet » şi fragmentele altor două, precum şi un frumos ciocan de bronz cu gaura de înmănuşare tot verticală. Pentru topoare autorul citează analogii dela Barcu, Spălnaca Uioara, Guşteriţa şi dintr'un loc necunoscut din jud. Odorhei. Pentru seceri dela . Spălnaca, Uioara şi Ticud. Cunoaşte lucrarea despre seceri a lui Roska Màrton, care le numeşte după Hampel tot de tip ardelean, în timp ce Tallgren le consideră un tip de stepă, ele fiind răspândite până în Caucaz. Pentru ciocan autorul cunoaşte o singură analogie dintr'un loc necunoscut din Ardeal, păstrată tot în Muzeul din Cluj. Obiectul servea pentru ornamentarea plăcilor de bronz şi de aur. Intreaga descoperire este datată după Aberg în perioada III a lui Montelius. *Dorin Popescu*

11. **Vulpe Radu**, *Raport asupra săpăturilor arheologice dela Izvoare-Neamţ*, în *Anuarul Comis. Mon. Istorice pe 1942*, Bucureşti, 1943. — Se dau rezultatele săpăturilor făcute la Izvoare, în toamna anului 1942, în tranşeele G şi H. In stratul cel mai adânc, Izvoare I-Precucuteni, cum îl denumeşte autorul, s'a constatat aceeaşi ceramică ca în săpăturile anterioare, caracterizată prin pastă bine arsă şi lustruită, de culoare cenuşie sau brună. Se foloseşte tehnica inciziei şi exciziei şi cu « pieptenul »: decorarea este făcută cu linii care se întretaie, cu spirale sau uneori cu motivul tablei de şah. Arareori apar fragmente de ceramică pictată, dar într'un stil diferit celor cucuteniene (?!). Vase întregi nu s'au găsit. Câţiva idoli de aspect cucutenian. D. R. V. aminteşte, în legătură cu acest aspect nou de civilizaţie adus la cunoştinţa publicului încă din 1936 la al doilea congres internaţional de Preistorie dela Oslo (vezi şi *Eurasia*, Sept. An. XI, p. 134—146), că se mai cunosc staţiuni Izvoare I, la Târpeşti (jud. Neamţ), la Darabani (jud. Hotin), la Rădeni (Bălţi, vezi Ec. Vulpe, *Raport de activitate ştiinţifică al Muzeului Naţional de Antichităţi* pe anii 1942 şi 1943, Buc., 1944, p. 83).

Stratul Izvoare II-Cucuteni A, a dat la iveală vase mici întregi, idoli zoo- şi antropomorfi, dălţi de marnă, câteva fragmente de silex, chirpic ars, vetre (sub una s'a găsit o grămăjoară de alune carbonizate) şi un mare vas, probabil de ţinut apă, bitronconic, cu urechiuşe, păstrat intact. Din metal s'au găsit 2 ace de cupru cu capul spiralat.

In săpătura H, intrus în stratul de ceramică pictată a fost dat la iveală un mormânt din secolul IV p. Chr., al cărui schelet era înconjurat de un bogat inventar funerar: 9 vase cenuşii de factură geto-romană, lucrate la roată, o cataramă şi probabil o aplică de bronz. Astfel de morminte au mai apărut la Izvoare, dar destul de rar, comparativ cu marele număr de morminte medievale creştine. Astfel numai în cele 2 tranşee din care sunt date rezultatele, au fost descoperite 13 schelete, imediat sub stratul de vegetaţie. Din cauza lipsei totale de inventar nu se pot data, par însă să aparţie aşezării medievale, constatată pe dealurile din imediata vecinătate a punctului de săpătură.

Vlad Zirra

www.dacoromanica.ro

III. ISTORIA ANTICĂ

12. **Mitrea B.**, *Une lampe chrétienne découverte en Transylvanie*, în *Dacia*, IX—X (1941—1944), București, 1945, p. 507—511 (și extras). — E vorba de un opaiț de pământ ce se găsește în Muzeul Brukenthal din Sibiu. Autorul îl socotește din secolul IV sau V. Prezintă elemente care permit în chip sigur să fie socotit creștin între care cel mai important e crucea de pe fața-i superioară. O singură îndoială rămâne. Ea privește locul de proveniență a acestui obiect, care, oricum, se adaugă, mărind numărul obiectelor de acest fel, la lista celor cu caractere paleo-creștine descoperite în Transilvania. *G. T. Ionescu*

13. **Sauciuc-Săveanu T.**, *Un relief în marmură al Zeului Cavaler din Mangalia* în *Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 119—122, Ianuarie-Decemvrie, 1944. — Este vorba de o placă de marmură albă, ruptă în două bucăți, găsită în 1943 la Mangalia și păstrată în Muzeul Național de Antichități din București. Deosebit de interesant observ că Zeul-Cavaler a pregătit temele Sfinților Cavaleri veniți din Egipt. Autorul amintește de mormântul Sfântului Gheorghe din Alep, « singurul mormânt al unui sfânt creștin, considerat, în același timp » mormânt sfânt musulman. Trebue să adăogăm că un al doilea exemplu se întâlnește în sudul Dobrogei, unde mormântul unui mucenic Nicolae este venerat și de musulmani. *I. D. S.*

14. **Tudor D.**, *Arme și diferite obiecte din castrul Jidava*, în *Buletinul Comis. Mon. Istorice*, XXXVII (1944), p. 77—82 cu 4 fig. în text și un rezumat în limba franceză, p. 82. — In colecțiile Muzeului Național de Antichități se află o serie de materiale inedite, provenind din săpăturile întreprinse de Gr. Tocilescu în castrul roman dela Jidava, lângă Câmpulung-Muscel. Din această categorie de obiecte autorul publică o serie de vârfuri de lance, sulițe, săgeți, apoi pinteni, o secure, fragmente de coif, precum și alte câteva obiecte.

Din prezența unor elemente ca pintenii și a unor inscripții pe cărămizi, autorul emite ipoteza că acest castru a fost ocupat de o unitate auxiliară de cavalerie. *B. Mitrea*

IV. ISTORIA ROMÂNILOR PÂNĂ LA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR

15. **Gamillscheg E.**, *Westliche und östliche Romanität*, în *Rev. Hist. du Sud-Est Européen*, XX (1943), p. 31—45. — Cunoscutul romanist german revine asupra problemei formării poporului și, mai ales, a limbii române. Impotriva teoriei lui Rösler, autorul admite existența unor centre păstrătoare ale tradiției latine, la Nord de Dunăre: *a*) In munții Apuseni; *b*) In Muntenia, pe ambele maluri ale Dunării dintre Giurgiu și Cernavoda (De ce nu în toată valea Dunării?); *c*) In colțul de Sud-Est al Transilvaniei, pe cursul superior al Oltului și *d*) « poate » un centru în vestul Olteniei (De ce « poate » și de ce în Vest?).

Miezul articolului îl formează susținerea teoriei că limba latină — nu vulgară, ci un *sermo rusticus* alcătuit pe un substrat illiric — este limba de circulație (Verkehrssprache) și de înțelegere între populațiile de origini diferite care acasă își vorbesc limba proprie (Heimsprache), aducând în sprijinul acestei teorii numeroase analogii din Spania și Franța.

www.dacoromanica.ro

Locul de formare al acesteia este o regiune care cuprinde Illyricum, Dalmaţia şi Moesiile împreună cu Dardania (p. 43), având la bază un substrat illiric din care limba română păstrează caracteristica nazalizării *in* pentru *on* şi rotacizarea lui *-l-*. Această limbă se răspândi în Dacia şi Moesia şi, venind în contact cu Slavii care o adoptă ca limbă de circulaţie, suferă unele modificări, alcătuindu-se « das Urrumänische » ce s'ar fi întins spre Nord odată cu migraţiile unei populaţii slave *bilingue.*

Ingenioasa construcţie a învăţatului german, deşi interesează mai mult linguistica, are totuşi nevoie de o bază istorică şi arheologică.

Admiţând existenţa primei limbi de circulaţie (latina) ca şi pe aceea a celei derivate din ea « das Urrumänische » alături de o limbă slavă de caracter familiar, când s'a produs acea migraţie a populaţiei bilingue, care au fost cauzele acestei migraţii *sud-nordice* (!) şi de unde a pornit ea? D. Gamillscheg presupune că ea a pornit din sud-estul Valahiei ajungând « până departe în Nord în Moldova de mai târziu ». Cu alte cuvinte, « eine Bevölkerungswelle » bilinguă, pleacă dintr'o regiune nedefinită precis (din stepa Bărăganului?) şi se aşează în Moldova unde nu numai că nu uită limba de circulaţie pe care n'o vorbea acasă ci uită tocmai limba pe care o vorbea zilnic(!?). Se poate confirma, dacă nu istoric, cel puţin arheologic această migraţie? *Gh. Ştefan*

V. ISTORIA ROMÂNILOR DUPĂ ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR

1. ISTORIA POLITICĂ ŞI DIPLOMATICĂ

16. **Bodogae I.**, *Un document din 1769 în legătură cu emigrarea peste munţi a Românilor ardeleni*, în *Prinos I. P. S. S. pat iachului Nicodim* p. 109—112.— Autorul publică ordinul trimis de guvernul ardelean oraşelor de graniţă de a prinde pe un individ, care, ascuns în regiunea celor Şapte-Sate de lângă Braşov, îndeamnă populaţia să emigreze peste munţi, promiţându-le acelora care s'ar stabili în regiunile dunărene ale Brăilei, pământ, 2 boi, 2 vaci, şi 30 taleri. Documentul este însoţit de câteva sumare informaţiuni asupra emigrărilor de peste munţi în acel sbuciumat veac al 18-lea. *Z. Pâclişanu*

17. **Callimachi Scarlat**, *Din cărţi vechi. Pagini privitoare la istoria Românilor*, Buc., 1946, 248 p., în 8°. — O contribuţie preţioasă la cunoaşterea trecutului nostru. Se reproduc pasagii privitoare la poporul român din cărţi străine contemporane diferitelor fapte din istoria noastră. Ţinându-se ordinea cronologică, autorul reproduce din cartea lui Andrea Cambini din 1529 şi termină cu memoriile contesei Edling din 1829, deci pentru 400 de ani avem ştiri din cărţile străine privitoare la istoria şi geografia poporului român. Găsim în această culegere de material părerea autorului asupra felului cum trebue scrisă istoria (p. 71—72 şi p. 149). De asemenea părerea asupra acestui fel de izvoare, pe care le publică (p. 98). Pentru oraşele din Moldova şi Ţara Românească, pomenite de un anonim din 1688 (p. 125) a se vedea şi Const. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub Austrieci*, I, p. 251. Memoriile cavalerului de Beaujeu (p. 131—138) au fost semnalate şi de I. C. Filitti, *Cărţi vechi străine privitoare şi la Români*, Buc., 1935, p. 4—5. In general o carte utilă.

Fl. D. Stănculescu

www.dacoromanica.ro

18. **Ceban I.**, *Despre legăturile dintre Moldova și Statul Moscovit din sec. XV—XVIII*, în *Analele Româno-Sovietice*, I, (1946), Octomvrie, p. 76—84. — Se înfățișează relațiile moldavo-ruse începând cu domnia lui Alexandru cel Bun și terminând cu anul 1812.

Studiul are un caracter sintetic. La bibliografie se înseamnă și cercetări românești interesând tema desbătută. Se cuvin laude conducerii « Analelor » că au luat inițiativa traducerii unor atare cercetări ale studioșilor ruși, pentru a le pune, astfel, la îndemâna istoricilor români, care nu cunosc, eventual, limba rusă, sau nu au putința să dispună de publicațiile rusești respective. Ar fi de dorit însă ca traducerile să redea studiile alese în întregimea lor și nu presărate cu rezumarea unor pasagii din ele (p. 76, 79, 81, 83). *D. B.*

19. **Hagi Panteli George V.**, *Câteva documente de drept din Muntenia și Moldova*, București 1944, 50 p. + 2 planșe. — Porunca lui Const. Brâncoveanu din 20 Iunie 1704, către egumenul Coziei, cuprinde scutirea de dări a fiilor popei Pătru din Mălaia (3), urmează o vânzare de moară de pe apa Boișoare, (Argeș) la 1746 (4), apoi anaforaua epitropilor spitalurilor din Martie 1800 în pricina dintre locuitorii din Jiblea și m-rea Jiblea, arătându-se obligațiile sătenilor clăcași (5—8), urmată de hotărîrea domnească (9—12). Acte din 1825 și 1826 se referă la pricinile satelor Jiblea, Sălătrucel și Șerbănești (Argeș) cu m-rea Cozia și cu vechilul lor, Chiriac (13—22). O întinsă hotărnicie din 30 Dec. 1850 a moșiei Finta-Dâmbovița, stăpânită de Ion Bălăceanu, întocmită de inginerii Paladi și Stravolca (23—44). Actele nu prezintă aspecte juridice prea interesante, sunt lucruri comune, pe care cei prea puțin informați nu le pot observa. Totuși publicarea lor este bine venită. La sfârșit, câteva note fără importanță și un indice de nume proprii. *I. Ionașcu*

20. **Lupaș I.**, *Doi precursori ai lui Horia în audiență la curtea împărătească din Viena*, în *An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.*, ser. III, tom. XXVI, mem. 14, p. 395—486. — Autorul arată activitatea lui Oprea Miclăuș din Săliște și a popei Măcenic din Sibiel, ca precursori ai lui Horia, în lupta dusă de Românii din Transilvania în timpul stăpânirei austriace.

Oprea Miclăuș și tovarășul său de acțiune, Moise Măcenic, între 1744—1752 au bătut toate căile care i-ar fi putut duce la împăratul Austriei, pentru asigurarea succesului luptei duse de ei contra unirii cu catolicii.

Interesant cuprinsul procesului-verbal redactat cu prilejul anchetei vieneze dela 14 și 15 Aprilie 1752, găsit în arhiva cancelariei aulice transilvane din Viena, care, de altfel, a și determinat pe autor să scrie acest studiu, privitor la mișcarea provocată de cei doi români.

Anexe 32, documente dintre 1744—1784, pe care autorul le-a mai folosit în lucrarea sa *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu, 1943.

G. T. Ionescu

21. **Neamțu Alexandru**, *Un capitol din relațiile Țării Românești cu Transilvania în veacul al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X, (1945), Sibiu, p. 350—376. — In acest articol, care vrea să fie un capitol dintr'o monografie completă asupra lui Neagoe Basarab, lucrare ce o plănuise și T. C. Bulat încă de acum 2 decenii, autorul înfățișează relațiile politice, și comerciale ale voevodului muntean cu Sibiul.

Curios însă că se păstrează numele soției lui Neagoe Vodă, Despina Milița (p. 354, 373, 374 și 376) sau *Doamna Despina* (sub. art. p. 372) când este știut

www.dacoromanica.ro

că se numea Elena (vezi Const. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, II, 1, ed. IV, Buc. 1943, p. 155) și că Despina însemna tot doamnă, fiică de despot.

Fl. D. Stănculescu

22. **Nistor I. I.,** *Condica Androneștilor.* Contribuții la Istoria Țării Românești din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, în *An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist.* s. III, t. XXVIII (1946), p. 419—445 — O scurtă prezentare a ms. rom. 3682 dela Academia Română cuprinzând însemnări privitoare la istoria Țării Românești, dela sfârșitul sec. XVIII-lea și începutul sec. XIX-lea.

Autorii acestei condici sînt fiul și nepotul protopopului Andronic: Stolnicul Șerban și fiul său Serdarul Grigore.

Condica este prefațată de izvodul domnilor munteni dela Radu Negru încoace. Șerban își începe însemnările cu domnia lui Nicolai Mavrogheni (1786) și le duce până la 1799, când moare.

Serdarul Grigore este cel care le continuă până la 1841.

Paul Păltânea

23. **Stănescu Constantin,** *Loviturile de Stat din România* (Extras din *Curierul Judiciar* Nr. 16—17, 1945), București, 1945, 23 p. — O foarte sumară enumerare și descriere a loviturilor de stat dela 2 Mai 1864 până la 23 August 1944, bazată pe nouă cărți cunoscute. *A. P. Todor*

2. DISCIPLINE AJUTĂTOARE

24. **Popescu Victor M., preot,** *Formule calendaristice*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), 1—3, p. 97—105. — Se încearcă: 1. Aflarea datei Paștelor prin calcul; 2. « Aflarea datei creștine a Pesasului iudaic prin calcul »; 3. « Rânduiala evangheliilor și glasurilor în duminicile unui an oarecare ». Calculele sunt făcute după formulele autorului fără alte explicații. Se dau exemple. La sfârșit un tablou în care se înșiră « datele tuturor Duminicilor anului A », cu scopul de « a așeza evangheliile Liturghiei ». După un tablou iscălește autorul fără să uite a aminti că e « profesor de matematici », poate pentru a da mai multă greutate formulelor. *G. T. Ionescu*

3. BIOGRAFII

25. **Albu Corneliu,** *Alexandru Papiu Ilarian*, București, 1945, 20 p. — Se expune în mod limpede viața și activitatea omului politic și istoricului ardelean A.P.I., insistându-se asupra caracterului democratic al activității sale publice.

I. D. Suciu

26. *Bod Peter Öneletirása* (Autobiografia lui Petru Bod), Cluj, 1945, p. 135 în 12°. — Colecția *Erdelyi ritkasagok* (Rarități ardelene) publică în a doua ediție în traducere maghiară autobiografia lui Petru Bod (1712—1768), fost pastor reformat în Ighiul nostru (jud. Alba) și cel mai activ scriitor al vremii sale. Trăind atâta timp între Români, și-a îndreptat atențiunea și asupra studiului vieții acestora, scriind foarte prețioasa lucrare, rămasă în manuscris, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolontium historia.* In afară de marele număr de documente privitoare la trecutul bisericii românești ardelene în veacul al XVII-lea, care au fost tipărite *de aci*, mai târziu de T. Cipariu în al său *Archiv pentru filologie și istorie*, lucrarea despre Români al lui Petru Bod dă informațiuni extrem de utile privitor la obiceiurile lor așa cum le-a văzut și cunoscut autorul. Avem astfel informații despre episcopii români, protopopii, preoții și călugării români, despre sărbătorile la Români și alte multe detalii.

www.dacoromanica.ro

Din autobiografia sa e de reținut afirmația dela p. 50, în care vorbind de marea secetă din anul 1718 spune că « cea mai mare parte a Secuilor a emigrat în alte ținuturi și în principatele vecine, în Muntenia și Moldova.

Autobiografia este însoțită de o introducere a lui Iancso Elemer, de lista exactă a operelor tipărite manuscrise și pierdute ale lui Bod și de bibliografia lucrărilor scrise despre dânsul. - *Z. Păclișanu*

27. **Bodogae Teodor,** *100 de ani dela venirea lui Șaguna în Ardeal, câteva știri inedite,* în *Revista Teologica,* XXXVII (1947), nr. 1—2, p. 57—79. — Autorul se ocupă de o carte de rugăciuni, care a fost scrisă de Andrei Șaguna; cartea era gata de tipar în 1845, dar n'a văzut lumina zilei și se păstrează astăzi în Biblioteca Mitropolitană din Sibiu. Ea cuprinde câteva rugăciuni originale, compuse de Șaguna, iar majoritatea sunt luate din cărțile rituale. Apoi se publică o scrisoare (din 22 Martie 1852) a lui Șaguna în chestia Universității românești din Sibiu adresată venerabilului Consistor din Blaj. La sfârșitul articolului sunt prezentate în traducere românească câteva scrisori schimbate între Șaguna și Patriarhul Raiacici în limba slavo-rusă, care au fost publicate de S. Dragomir în original în revista *Balcania,* VI (1943).

Nestor Camariano

28. **Bulaeu Mihail,** *Marele catehet și întemeietor al Școalei românești, mitropolitul Veniamin Costachi,* în *Biserica Ortodoxă Română,* an. LXIV (1946), nr. 10—12, p. 510—519. — Reconstituire sumară a activității practice și spirituale a mitropolitului Veniamin, din care acesta apare ca o figură proeminentă a bisericii noastre. Sprijinitorului școalei românești, al teologiei ortodoxe, — el fiind acela care a trasat « ca pedagog creștin principiile Cateheticii ortodoxe cu caracter pedagogic educativ, la noi la Români » —, ca un adevărat și cel mai frumos omagiu, nu i se poate aduce altceva mai mult decât aceea că « întreaga sa operă și principiile sale au rămas tot așa de vii și de actuale și pentru vremea noastră, când ne desparte un veac de sfârșitul vieții sale ». *G. T. Ionescu*

29. **Bulat T. G.,** *O scrisoare dela Matei Millo către mitropolitul Veniamin Costache,* în *Biserica Ortodoxă Română,* LXIV (1946), p. 536—537. — In această scrisoare artistul Matei Millo roagă pe mitropolitul Veniamin Costache să intervină ca să se repare nedreptatea ce s'a făcut surorilor sale dela Văratic și Agapia, cărora li s'au tăiat opt sute de lei din totalul de o mie două sute lei, ce primeau anual ca ajutor.

Mă mir cum d. Bulat, un neobosit cercetător al arhivelor și al bibliotecilor, n'a găsit ceva mai de valoare, ci tocmai această scrisoare a lui Matei Millo s'o publice în organul Sf. Sinod cu ocazia centenarului morții marelui ierarh și să-i acorde o așa de mare importanță încât să scrie: « Acum când se amintește o sută de ani dela moartea incomparabilului ierarh, am crezut necesar să mai dăm încă o dovadă de marele rol pe care l-a avut în totalitatea vieții politice, culturale și sociale a Moldovei ».

Mă întreb prin ce dovedește această simplă scrisoare a lui Matei Millo « marele rol pe care l-a avut Veniamin Costache în totalitatea vieții politice, culturale și sociale a Moldovei » ca să fie *necesar* să vadă lumina zilei tocmai cu ocazia centenarului morții lui Veniamin Costachi!? *Nestor Camariano*

30. **Coste Iuliu Dr.,** *Emanoil Ungurianu,* în *Rev. Inst. Social Banat-Crișana* (Timișoara), XV (1946), Iulie-Decemvrie, p. 1—15. — Se evocă în cuvinte alese figura marelui filantrop bănățean Emanoil Ungurianu (1876—1928), insistân-

www.dacoromanica.ro

du-se asupra contribuţiei lui la diferitele instituţii economice şi culturale ale Banatului de azi. *I. D. Suciu*

31. **Evuţianu Sabin,** *Vincenţiu Babeş*, în *Biserica Bănăţeană* (Timişoara), VIII (1947), nr. 506 (2 Februarie), p. 4—6. — Articol comemorativ scris cu suflet şi multă înţelegere, cu ocazia comemorării a 40 de ani dela moartea marelui luptător bănăţean. Facem o mică rectificare în ceea ce priveşte biografia: Dimitrie Ţichindeal a murit la 1818 deci la trei ani înainte de naşterea lui Babeş iar Mihail Roşu-Martinovici a murit în 1822 când Babeş avea un an. In acest caz deci nu se poate afirma că « învăţătura a primit-o la îndemnul » celor doi cărturari bănăţeni.

Impărtăşim şi noi regretul că V. B. « acest om admirabil nu s'a învrednicit până acum de un biograf temeinic şi documentat ». *I. D. Suciu*

32. **Gârbacea I.,** *Dr. Ioan Mihu — 20 ani dela moartea lui*, în *Revista Economică*, XLVIII, nr. 51—52, 28 Dec. 1946, p. 194—196. — Articol comemorativ, bune informaţii despre activitatea de financiar a D-rului Mihu.

A. P. Todor

33. **Ivan Iorgu,** *Mitropolitul Veniamin Costachi în lumina canoanelor*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), nr. 1—3, p. 81—96. — Calităţile, personalitatea şi activitatea omului şi mitropolitului care a fost Veniamin Costache sunt scoase în evidenţă cu prilejul a 100 de ani dela trecerea acestuia din vieaţă. Autorul însă insistă mai mult asupra altei laturi a vieţii fostului mitropolit al Moldovei.

El încearcă să evidenţieze importanţa dată de V. Costachi canoanelor, fiind convins că « dacă n'ar fi reuşit să-şi impună ascultarea de canoane, ca monah şi ca ierarh, şi dacă nu şi-ar fi condus activitatea în lumina şi cu respectarea dispoziţiunilor canoanelor, cu toate însuşirile sale bogate, el n'ar fi reuşit să se îmbrace în strălucirea cu care luminează astăzi » vieaţa noastră spirituală.

G. T. Ionescu

34. **Lungu Ştefan,** protopop, *Sfântul Banatului*, în *Biserica Bănăţeană* (Timişoara), VII (1946), nr. 49—50 (8 Decemvrie), p. 2—3. — Se redă după istoricul bănăţean Nicolae Tincu Velia, vieaţa mitropolitului Iosif cel Nou, care a trăit ca un sfânt şi la bătrâneţe s'a retras în mânăstirea Partoş din Banat unde i se află şi mormântul. Studiu fără valoare ştiinţifică, dar bun pentru popularizare. *I. D. Suciu*

35. **L upaş] I.,** *In amintirea unui pioner al comerţului românesc din Transilvania*, în *Revista Economică*, XLVIII, nr. 37—39, 12 Oct. 1946, p. 143—146 — Textul cuvântării rostite de prof. I. Lupaş la 21 Nov. 1918, la înmormântarea comerciantului ţăran Petruţ I. Comşa din Sălişte, cu date interesând comerţul românesc din Ardeal înainte de 1918. *A. P. Todor*

36. **Negru Ion,** *Gheorghe Birăescu (viaţa şi munca unui statistician român)*, Bucureşti, 1947. Extras din « *Analele Institutului statistic al României* », vol. III (1945—1946). — Se evocă cu multă căldură viaţa şi activitatea statisticianului G. B. mort în 1946. Studiu însoţit de o bogată bibliografie a celor publicate de G. B., care face cinste râvnei autorului. *I. D. Suciu*

37. **Netea Vasile,** *Pe urmele lui Iosif Vulcan*, Bucureşti, 1947, 40 p. în 8° (Evocări istorice, 1). — Conferinţă ţinută la inaugurarea unei plăci comemorative, la Oradea în 1945. Nu e o biografie a lui Iosif Vulcan (autorul indică bibliografia biografică despre Vulcan), ci o expunere a principiilor călăuzitoare ale activităţii

www.dacoromanica.ro

lui: ideea națională, ideea de progres social, cultural și democratic, pe baza materialului oferit de revista « Familiei » și opera « Panteonul Român ».

Am mai adăuga acestor idei și grija lui Iosif Vulcan de a face cunoscută străinilor poezia pop. română (comunicarea și traducerile în l. maghiară la Soc. Kisfaludy din Budapesta). *A. P. Todor*

38. **Oțetea A.**, *Nicolae Bălcescu*, în *Revista Fundațiilor Regale*, XIII (1946), serie nouă, nr. 1, p. 100—108. Un articol în care Bălcescu e privit prin prisma socială a activității sale. *Ilie Corfus*

39. **Papastate C. D.**, *Un manuscris necunoscut al lui Vasile Alecsandri*: « *Jurnalul* » *său intim*, în *Ramuri*, 42 (1947), p. 173—179. — Se anunță găsirea și apropiata editare a « Jurnalului » lui Alecsandri, care conține notele poetului dintre 7-18 Iunie 1846 și 4 Mai 1847, adică de pe timpul călătoriei sale în streinătate, pentru întâlnirea cu Elena Negri. El aduce preciziuni în privința biografiei poetului și a poeziilor scrise în intervalul de timp ce-l cuprinde.

D. B.

40. **Periș Dumitru D.**, *Mitropolitul Andrei Șaguna pedagog și economist*, în *Revista Economică*, XLIX, nr. 4—5, 8 Febr. 1946, p. 9—12. — Activitatea în această direcție a mitropolitului Șaguna. *A. P. Todor*

41. **Periș Dumitru D.**, *Mitropolitul Andrei Șaguna și* « *Asociațiunea Transilvană* », în *Revista Economică*, XLVIII, nr. 51—52, 28 Dec. 1946, p. 191—194. — Articol de popularizare bazat pe izvoare cunoscute. *A. P. Todor*

42. **Secășanu C. Corneliu**, *Mihail C. Sutzu. Scrisori și documente cu un studiu introductiv* București, 125 p. — Este de sigur lăudabilă acțiunea d-lui Secășanu de a publica documentele mai importante privitoare la viața și activitatea numismatului și metrologului Mihail C. Sutzu.

Studiul ce însoțește aceste documente este clar și bine documentat.

I. D. Suciu

43. **Suciu I. D.**, *Protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu (1794—1861)*, în *Prinos I.P.S.S. patriarhului Nicodim*, p. 272—279. — Studiul d-lui I. D. Suciu este nu numai un act de pietate față de lupta și suferința pentru nație a unui luptător cu totul uitat, ci și o foarte prețioasă contribuție la cunoașterea eforturilor care au dus la desrobirea culturală și politică a Românilor din părțile bănățene. Marginile înguste ale unei publicații ocazionale, sigur, nu i-au îngăduit autorului să stăruiască mai mult asupra personalității și activității protopopului Stoichescu, de aceea revenirea asupra subiectului ar fi deosebit de utilă.

Z. Pâclișanu

44. **Ștefănescu I. D.**, *Amintiri dela mitropolitul Veniamin Costachi*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXIV (1946), nr. 10—12, p. 483—487. — Amintirile rămase dela cel care fu mitropolitul Veniamin Costachi, și de care vorbește autorul sunt: un stihar de mătase galbenă, un brâu și o pereche de mânicuțe liturgice, un saccos, un omophor mare, o mitră și o cârjă, care se mai păstrează în rândul de veșminte dăruit de V. Costachi mânăstirii Slatina, ctitorie a Lăpușneanului, în care vroia să se îngroape însemnându-și de cu vreme locul de îngropare. După ce demisionă în 1842 mitr. Veniamin se retrase aici la Slatina și în 1846 când se stinse, după dorința lui, fu îngropat afară din biserica unde adeseori slujise și căreia îi lăsase frumoasele veșminte.

Un bogat encolpion al său e la Mitropolia din Iași. Il poartă pe pieptul său în cele câteva portrete ale sale din care unul e la Iași în palatul mitropolitan,

www.dacoromanica.ro

altul la mânăstirea Slatina, un altul la mânăstirea Neamţ şi un al patrulea în palatul patriarhal din Bucureşti. *G. T. Ionescu*

45. **Turdeanu Emil,** *Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie,* în *Revue des études slaves,* tome XXII, fascicules 1—4, Paris, 1946, p. 46—81. — Autorul demonstrează, sprijinindu-se pe ştiri istorice, că trei din cele şase scrisori publicate de Iacimirski, în 1899, în legătură cu Grigore Ţamblac, sunt false. De aceea şi unele aspecte ale monografiei sale din 1904 asupra mitropolitului moldovean, bazate pe această corespondenţă, nu corespund adevărului.

Fl. D. Stănculescu

46. **Zane G.,** *N. Bălcescu. Corespondenţă inedită, 1843—1851,* în *Revista Fundaţiilor Regale,* XIII (1946), serie nouă, nr. 1, p. 1—35. — Se publică un număr de 22 scrisori necunoscute, aflate în cea mai mare parte în Biblioteca Academiei Române. Scrisorile aduc ştiri noi despre activitatea lui Bălcescu, sau despre evenimentele la care a participat. Unele cuprind informaţiuni de preţ cu privire la rolul jucat de fruntaşii revoluţiei din 1848.

Scrisorile acestea vor intra cândva în volumul 2 al ediţiei Bălcescu, începută şi lucrată cu multă pricepere de d. prof. G. Zane. *Ilie Corfus*

47. **Zane G.,** *N. Bălcescu, precursor al democraţiei române,* în *Revista Fundaţiilor Regale,* XIII (1946), serie nouă, nr. 4, p. 722—727. — Un articol plin de interes, în care, deşi în puţine pagine, reactualizarea lui Bălcescu se face în mod ştiinţific. *Ilie Corfus*

4. ISTORIA SOCIALĂ

48. **Georgescu-Buzău Gh. I.,** *Aspectul agrar al revoluţiei din 1848 în Muntenia,* Bucureşti, Editura Partidului Comunist Român, 1946, 195 p. cu 10 ilustraţii. — Expunere informată, justă şi în termeni potriviţi a problemei improprietăririi clăcaşilor la 1848. Se porneşte dela analiza cuprinsului art. 13 din Proclamaţia dela Islaz, se înfăţişează desbaterile din şedinţele Comisiei Proprietăţii şi se consemnează biruinţa boierimii latifundiare faţă de cererile câtorva fruntaşi paşoptişti şi ale norodului, care reclamau pământ pentru cei ce-l munceau. Dar, peste câteva decenii, problema avea să se repună cu mai mulţi sorţi de izbândă. Şi pe această cale se va ajunge până la rezolvarea ei radicală. Aduc laude d-lui Georgescu, şi nu-i meritul cel mai mic al lucrării şi pentru căldura cu care a scris paginele sale care se adresează unor largi cercuri de cititori. *D. B.*

5. ISTORIA ECONOMICĂ

49. **Biro Vencel,** *Az erdelyi udvarház gazdasági szerepe a XVII század második felében,* Cluj 1945, 37 p. în 8°. (Rolul economic al conacelor ardelene în jumătatea a doua a sec. XVII). — Vieaţa economică a Transilvaniei s'a desfăşurat, până târziu după ajungerea provinciei sub Habsurgi, în jurul vechilor conace. Intemeiat pe un bogat material inedit autorul arată organizarea vieţii acestor conace, care erau tot atâtea centre gospodăreşti, de unde pornea organizarea muncilor agricole, cu tot ce era legat de dânsa. Pentru noi lucrarea lui Biro Vencel are valoare numai întrucât fixează cadrele în care se desfăşoară vieaţa şi a satelor româneşti legate de conacele amintite. *Z. Pâclişanu*

www.dacoromanica.ro

50. **Dimitriu Gabriel, ing.,** *Navigația în sectorul Porților de Fier și a cataractelor*, în *Bulletin sciencifique de l'école polytechnique de Timișoara*, tome 12 (1945), 1—2, p. 114—124. — Autorul arată, la începutul articolului, încercările de amenajare a Porților de Fier în trecut și înfăptuirile din ultimele decenii, care au avut ca obiect crearea unei navigații regulate prin acest punct.

Se dau apoi sugestii pentru canalizarea acestei porțiuni din cursul Dunării, ceeace ar constitui o mare operă de construcție rezervată viitorului.

Aurora Ilieș

51. **Lupaș I.,** *Intre Sibiu și București*, în *Revista Economică*, XLVIII, Nr. 48—50, 21 Dec. 1946, p. 181—186. — Se arată împrejurările în care s'a putut înființa sucursala din București a băncii Albina din Sibiu, un capitol important din istoricul relațiilor economice românești. *A. P. Todor*

52. **Potra George, Dr.,** *Un negustător din secolul XVIII: Antonie Nicolantin din Râmnicul Vâlcea*, în *Buletinul Camerei de comerț și de industrie din București*, LV (1946) nr. 3—4, p. 1—31. — D. G. Potra, care cu o răbdare pilduitoare cercetează de câțiva ani dearândul materialul prăfuit dela diferite biblioteci referitor la trecutul comerțului românesc din Principatele Române și Transilvania, ne prezintă în articolul de față pe negustătorul Antonie Nicolantin din Râmnicul Vâlcea, care era reprezentantul vestitei firme din Sibiu Hagi Constantin Pop în Oltenia.

Autorul se ocupă pe larg de familia lui Antonie Nicolantin, care după nume ar părea străin de origine, dar probabil este un localnic cu numele italienizat, de legăturile lui familiare și comerciale cu Hagi Constantin Pop, de mărfurile ce primea dela firma Hagi Pop spre a le desface în Oltenia, precum și de mărfurile ce trimitea Nicolantin centralei din Sibiu. Un capitol special este rezervat datornicilor care nu voiau să plătească și sileau pe Nicolantin să alerge la judecată, cerând Dreptății să-i execute. De multe ori judecata pornită în Oltenia ajungea în București la Divanul veliților boieri și chiar înaintea Domnitorului, care era Curte de Casație pentru acele vremuri.

In corespondența lui Nicolantin autorul a găsit și câteva știri istorice referitoare la evenimentele petrecute între 1770—1778, pe care le reproduce în ultimul capitol.

D. G. Potra, pe baza unui bogat material documentar, ne-a dat o prețioasă pagină din istoria comerțului românesc din secolul al XVIII-lea.

Nestor Camariano

53. **Rădulescu N. Al.,** *Aspectul geografic al comerțului intern românesc*, în *Lucrările Seminarului de Geografie Economică, 1941—1946*, dela Academia de Inalte Studii Comerciale și Industriale din București, p. 5—35, cu 13 hărți în text. — Se cercetează — sub aspect de indicații generale — « comerțul vechi românesc » și « comerțul modern românesc », pornindu-se nu de la cronologie ci dela « formele » comerțului, de-altfel epoca la care se referă studiul este actualitatea. Câteva glose la amănunte: negustorie « colectivă » în sensul voit de autor fac și « vărarii » din Cloșanii Mehedinților (p. 6), grupele de « curcani » nu se chiamă « turme » ci « cârduri » (p. 10), « târg » și « bâlci » a ajuns în unele părți ale țării să designeze 2 lucruri cu nuanțe deosebitoare : « târgul » fiind săptămânal și « bâlciul » anual (Mehedinți) (p. 12) ; nu totdeauna « nedeile » înseamnă « târg » (p. 15), Turnu-Severin are un « târg » săptămânal (p. 17); definiția: « ceeace deosebește orașul de târgul periodic e faptul că negustorii

www.dacoromanica.ro

sunt stabili şi cei care se deplasează sunt numai cumpărătorii » (p. 22) e necompletă şi neadevărată, sunt doar şi oraşe cu târguri periodice. Totuş, studii de acest fel, referitoare la regiuni mai restrânse, e de dorit să se mai facă.

D. B.

54. **Tufescu Victor,** *Stări economice regionale oglindite în evoluţia oraşelor noastre,* în *Lucrările Seminarului de Geografie Economică, 1941—1946,* dela Academia de Inalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti, p. 36—48, cu 4 figuri în text. — Autorul face o serie de observaţii cu caracter economic asupra evoluţiei oraşelor româneşti ţinând seama, în deosebi, de legătura lor cu regiunea în care se desvoltă, de gradul lor de industrializare şi de reţeaua rutieră în care sunt încadrate. *D. B.*

6. ISTORIA DREPTULUI ŞI ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ

55. **Răduleseu Andrei,** *Influenţa franceză asupra dreptului român până la 1864,* în *Anal. Acad. Rom.,* mem. secţ. ist., ser. III, tom. XXVII, mem. 15, 25 p. — Autorul mărturiseşte că din cauza lipsei de material trebuincios e nevoit să dea o schiţă şi nu o lucrare completă.

Deosebeşte două perioade: una până pela 1830 şi a doua dela 1830 până la 1864. Influenţa franceză începe a fi constatată de abia în secolul al XVIII-lea în timpul Domnilor fanarioţi, care au avut o cultură apuseană. Pe timpul acestor Domni, cultura apuseană pătrunde din ce în ce mai mult în Principatele Române. Autorul arată cum influenţa franceză se manifestă în *Manualul lui Andronache Donici, Condica lui Calimachi, Legiuirea lui Caragea, Proectul de Constituţie delà 1822.*

In a doua perioadă influenţa franceză se manifestă asupra Regulamentului Organic, legilor, ofiselor domneşti, circulărilor etc. *Nestor Camariano*

7. ISTORIA MILITARĂ

56. **Buzincu Emil, General,** *Contribuţia armatei române la victorie,* Cluj, 1946, 36 p. (ARLUS, Secţia militară Cluj). — Expune operaţiunile Armatei I-a şi IV-a în Transilvania, Ungaria şi Cehoslovacia între 23 August 1944—12 Mai 1945, pierderile avute şi rezultatele obţinute în date precise.

A. P. Todor

57. **Popiţi Gr., Maior,** *O pagină din istoria Banatului românesc. Generalul Papilla,* ostaşul ridicat din popor şi organizator al armatei valaho-bănăţene, în *România Militară,* LXXXIII (1946), nr. 3—4, p. 1—6. — O scurtă biografie a generalului Papilla, organizatorul şi comandantul regimentului grăniceresc valah. El este cel care organizează graniţa valaho-bănăţeană şi tot el este cel care se opune la colonizarea străinilor şi mutarea Românilor din satele strămoşeşti. *Paul Păliânea*

8. ISTORIA BISERICII

58. **Chiţulescu Traian,** *Biserica fostei mănăstiri Berca, în Bul. Com. Mon. Ist.,* fasc. 119—122, Ianuarie-Decembrie 1944. — Fosta mănăstire Berca se află situată în judeţul Buzău şi a fost înălţată la sfârşitul sec. al. XVII-lea, pentru călugări. Autorul dă pisania şi un studiu arhitectonic întemeiat pe planuri şi fotografii limpezi. *I. D. S.*

www.dacoromanica.ro

59. **Irimia Ioan,** *Opera religioasă a lui Al. Scarlat Sturza,* în *Biserica Ortodoxă Română,* LXIV (1946), nr. 4—6, p. 258—273. — Două sunt ideile pe care Al. Sc. Sturza le-a urmărit în opera sa religioasă. Ele sunt: 1. combaterea celorlalte confesiuni prin dovedirea superiorității ortodoxiei din punct de vedere dogmatic; 2. rezultatele bune pentru conducerea credincioșilor în ortodoxie nu se vor căpăta decât dacă se va crea un cler bine pregătit supt toate raporturile, un cler conștient de misiunea sa. Se insistă asupra câtorva din scrierile religioase ale lui Sturza. Cu toate că are o informație bibliografică atât de bogată încât ea surprinde pe cetitor, Sturza, cum spune autorul, « nu uzează de bibliografie în mod constant, deoarece opera sa este în întregime produsul meditației îndelungate » (p. 273). *G. T. Ionescu*

60. **Lițiu Gheorghe, Pr.,** *Cazul Preoților dela Galșa,* în *Biserica și Școala,* LXIX, (1945), nr. 15, p. 106—108. — Contribuție bazată pe acte inedite, la turburările religioase între uniți și neuniți în comuna Galșa după anul 1840.

A. P. Todor

61. **Lițiu Gheorghe, Pr.,** *Legea din 1846, pentru libera revenire la ortodoxie și urmările ei,* în *Biserica și Școala,* LXIX, (1945), nr. 16, p. 115—116, nr. 20, p. 155, nr. 22, p. 168—169, nr. 25, p. 185—186. — Autorul arată împrejurările în care s'a promulgat rezoluția imperială din 9/21 Fevr. 1846, prin care art. III din legea cultelor din sesiunea dietală maghiară din 1842/4 s'a extins și asupra ortodocșilor din Ungaria. Nu e vorba deci de o lege; autorul arată urmările ei în Eparhia Aradului. Material inedit. *A. P. Todor*

62. **Lupșa Ștefan, Dr.,** *Știri și documente despre Biserica ortodoxă ardeleană după 1761,* Sibiu, 1945, 72 p. — Cuprinde: 1. Statistica bisericească din 1766 a Românilor ardeleni; 2. Indeplinirea scaunului episcopesc gr. ort. după moartea lui Dionisie Novacovici; 3. Memoriul deputațiunii ilirice din Viena despre stările bisericești ardelene din 1771; 4. Destinația lăsământului Novacovici; 5. Contribuțiuni la istoria încercării de reunire a Bisericilor Românești din Transilvania la 1798.

Toate sunt contribuții inedite după documentele culese de d. L. din arhiva Consiliului de Stat și a Cabinetului imperial din Viena. *I. D. Suciu*

63. **Popa Atanasie, prof.,** *Rugăciunea Opreliștii,* în *Biserica Bănățeană* (Timișoara), VII, (1946), nr. 36—37 (8 Septembrie), p. 2—4, nr. 43—44 (27 Octombrie), p. 5—6. — Autorul prezintă trei versiuni ale acestei rugăciuni puțin cunoscute. Prima este datată din sec. al XVII-lea, a doua din sec. al XVIII-lea și a treia din sec. al XIX-lea. Explicarea termenilor neuzitați era o necesitate.

I. D. Suciu

64. **Șerbănescu, N. I.,** *Patriarhul Meletie Pigas și legăturile lui cu țările române,* în *Bis. Ort. Rom.,* LIII (1945), p. 699—716. — Viitorul patriarh al Alexandriei s'a născut în orașul Candia (Creta) în 1549, iar în 1570 a plecat pentru studii la Padua (Italia), de unde revine în Creta și îmbrățișează monahismul, ajungând starețul m-rii Ancharatos. Dacă după 1570 s'a călugărit, nu înțeleg cum a putut ajunge stareț în 1569 (p. 702). Persecutat în patrie M. se refugiază în Egipt, pe lângă patriarhul Silvestru al Alexandriei, căruia îi succede în scaunul patriarhal la 1590. Pentru combaterea propagandei catolice în Polonia, Meletie trimite ca exarh pe Chiril Lucaris. Conduse câtăva vreme patriarhia din Constantinopol, fără să primească a fi patriarh ecumenic. Reîntors la Alexandria, moare în vârstă de 52 ani în 1601, lăsând în urmă o temeinică activitate

www.dacoromanica.ro

religioasă în sprijinul ortodoxiei. Studiul presintă o bogată informaţie bibliografică. Aşteptăm cu interes continuarea. *I. Ionaşcu*

65. **Şesan Milan,** *Simbolul din Psaltirea Scheiană,* în *Prinos I. P. S. S. patriarhului Nicodim,* p. 231—235. — Se ştie că la sfârşitul manuscrisului Psaltirei Scheiane se găseşte, fără nicio legătură cu restul textului, simbolul de credinţă atribuit s. Atanasie al Alexandriei. Domnul Şesan crede că acest simbol, care are *Filioque,* a fost tradus între 1440—1450, deci în timpul când « Moldova apare formal unită cu Roma şi are obligaţia iniţială să se conformeze, măcar în privinţa lui *et Filio,* declaraţiei date la Florenţa », unde a fost reprezentată de mitropolitul Damian. Găsirea lui, deci, într'un singur manuscris-copie se datoreşte unei simple întâmplări. *Z. Pâclişanu*

66. **Vásárhelyi János,** *Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban* (Episcopii reformaţi ardeleni din ultimul secol), Aiud 1946, 80 p. — Viaţa şi realizările episcopilor reformaţi ardeleni de un secol încoace, expuse în formă de conferinţe pentru teologi, cu scop educativ, expuse fără indicarea izvoarelor.

Foarte utilă pentru a stârni însufleţirea unui viitor preot reformat — poate fi întrebuinţată, numai cu precauţie, ca izvor informativ istoric.

A. P. Todor

9. ISTORIA ARTELOR

67. **Stoia-Udrea Ion,** *Insemnări despre plastica românească din Banat,* în *Vrerea* (Timişoara), VII (1946), nr. 11—12 (Nov.—Dec.), p. 1—4. — Autorul face o sinteză a evoluţiei picturii româneşti din Banat, insistând asupra picturii bisericeşti. Informaţia este foarte limitată şi lipsa culturii de specialitate se resimte. Vom face câteva precizări în legătură cu cele afirmate de d. S. U.

1. Nu poate fi considerată ca « cea mai veche amintire scrisă » de artă religioasă mănăstirea lui Optum din Morisena, deoarece cronica nu specifică dacă acea biserică a fost pictată. Putea foarte bine să fi ridicat lăcaşul fără a-l zugrăvi.

2. Mănăstirea Vodiţa nu a fost în Banat, deci nu poate fi încadrată în patrimoniul artistic al acestei provincii.

3. Intre mănăstirile zidite în secolul al XV-lea trebue amintită neapărat şi măn. Hodoş-Bodrog, despre care avem dovezi sigure că exista în acel secol (v. studiul părintelui Victor Vlăduceanu, despre acest monument).

4. Eu cred că « singurele rămăşiţe de pictură » ce ne-au rămas din evul mediu nu se pot reduce la cele din biserica Lipovei, ci sunt mult mai numeroase. Din nenorocire ne lipseşte cercetătorul priceput care să le descopere. Ce poate descoperi un cercetător priceput s'a dovedit cu ocazia studierii bisericilor şi mănăstirilor din Ardeal de către profesorul I. D. Ştefănescu, care a descoperit lucruri surprinzătoare atât pentru istorie cât şi pentru pictură. Aceeaşi părere o menţin şi în ceeace priveşte urmele de pictură din timpul ocupaţiei turceşti. O cercetare atentă şi pricepută ar da rezultate impresionante.

Partea a doua a studiului, privitoare la pictura bisericilor şi mănăstirilor, după 1716, conţine date mai precise luate după cercetările lui I. Miloia.

Şi în acest domeniu, al picturii bisericeşti, ca în toate problemele trecutului bănăţean, vor trebui să muncească mulţi oameni pricepuţi pentru ca adevărul să iese la lumină. Până atunci nu vedem rostul unor asemenea studii de sinteză.

I. D. Suciu

www.dacoromanica.ro

68. **Ștefănescu I. D.**, *Portretele lui Petru Movilă*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), nr. 1—3, p. 4—8. — Datorită priceperii, sârguinței și strădaniei cu care a scotocit și scotocește mereu în ungherele cele mai ascunse ale izvoarelor mărturisitoare de trecutul nostru, din care scoate lumini nouă în domeniul istoriei artei românești, în care a deschis un adevărat drum, și nu norocului, credem noi, cum cu modestie o spune, autorul identifică pe peretele « de apus în naosul mănăstirii Sucevița », în « călugărul îngenunchiat la spatele mitropolitului » țării, Gheorghe Movilă, pe Petru Movilă. După descrierea succintă și vie a portretului în care Petru e înfățișat în genunchi, sunt amintite alte două portrete ale mitropolitului român dela Kiev, cu care se face asemănarea ce dă posibilitatea identificării, fiindcă portretul dela Sucevița nu poartă nici o indicație scrisă.

Cel de al doilea portret este cel executat în 1630, de pe care se păstrează la Sucevița o copie din 1824. Al treilea, căci trei sunt de toate, cu care asemănarea se poate face mai îndeaproape, este descris de asemenea. « El se găsește reprodus un mănăstirile Moldovei, în palatul patriarhal din București, și a mai fost publicat ». *G. T. Ionescu*

10. ISTORIA LITERATURII
(*Texte și Studii*)

69. **Barnea I.**, *Tetravanghelul dela Căldărușani*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 119—122, Ianuarie—Decemvrie 1944. — Autorul studiază manuscrisul slav Nr. 13, un Tetravanghel scris în 1643 pentru mânăstirea Căldărușani Fotografii bune ilustrează și întemeiază observările făcute.Nu înțelegem cum se ajunge la afirmația că portretele amintesc pictura murală. Este vorba de o problemă importantă, care nu se rezolvă ușor. *I. D. S.*

70. **Gáldi Ladislaus**, *Die moderne rumänische Lyrik*, Budapest, 1944, p. 11, în 8°, extras din *Donaueuropa*. — O scurtă și judicioasă prezentare a liricei române actuale, destinată străinătății. *A. S. Todor*

71. **Ionescu Const. D.**, *O icoană eminesciană*: *Maica Domnului*, în *Ramuri*, 42 (1947), p. 326—339. — Autorul arată că, în unele din creațiile sale literare, Eminescu se manifestă în spiritul unui adevărat creștin ortodox. *D. B.*

72. **Păunescu-Ulmu T.**, *Poetul Ion Pillat*, în *Ramuri*, 42 (1947), p. 101—126. — Articol de analiză și caracterizare a vieții și operei lui Pillat. In text: scrisori și versuri inedite, trimise ori dedicate autorului. *D. B.*

11. CULTURALE, VARIA
(*Școală, Presă, Relații Culturale*)

73. *Biblioteca Academiei Române. Buletin lunar*, II, nr. 3, Martie 1947, 32 p. în 8°, f. pr. — Cuprinde o serie de scurte articole în legătură cu creșterea colecțiunilor Academiei Române și cu biblioteca acesteia precum și rezumatul câtorva comunicări ale membrilor instituției; la urmă « note și precizări » și sumarul publicațiilor Academiei apărute dela 1 Iunie la 31 Decemvrie 1946.

Cu privire la statistica « tezaurelor monetare », alcătuită de C. Moisil, subliniem descoperirile de tezaure romane dela *Larga*, în județul Hotin, și dela *Oniceni*, în județul Roman: ele ne arată pătrunderea influenței romane în teritoriul dela răsărit de Carpați. Cât despre tezaurul bizantin descoperit la *Dinogeția*, în fața Galaților, prin săpăturile subvenționate de mine — eram pe atunci

www.dacoromanica.ro

Rezident Regal al Ţinutului Dunărea de Jos — precizez că din totalul de 100 monete de aur, 10 le-am dăruit Academiei Române, 10 Casei Regale, 1 a rămas în colecţiile Rezidenţei, trecând apoi în patrimoniul Prefecturii, în sfârşit întreg restul de 85 a revenit Muzeului Naţional de Antichităţi.

Cronica bizantinului Dukas despre care profesorul V. Grecu a făcut o comunicare Academiei, se va tipări de către Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti; ediţia va fi îngrijită de d. V. Grecu. Din ştirile cronicii, relevăm pe aceea din care rezultă că, în 1421, Dan II stăpânea ţărmul Mării Negre « mult mai spre sud » ca astăzi.

Tot Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti va publica şi cronica turcească a lui Nasûh Matraqci, intitulată: *Fethnâme-i Qara Bugdān* (Descrierea cuceririi Cara-Bogdaniei); contractul cu autorul ediţiei, d. profesor Aurel Decei secretarul nostru cultural la Ankara, a fost încheiat încă din Octomvrie 1943; d-sa are întocmit şi studiul care va însoţi, ca introducere, cronica respectivă.

C. C. G.

74. **Conea Ion,** *Geografie şi istorie românească*, Bucureşti, « Luceafărul » <1944>, 229 p. + 1 hartă. — Reunirea studiilor d-lui Conea — « Spaţiul geografic românesc », « Pe urmele descălecatului din Sud », « Destinul istoric al Carpaţilor », « Ce este şi ce se chiamă Oltenia », « Om şi natură în Oltenia de miazănoapte », « Sarmizegetusei şi Gergoviei, comună închinare », « Loviştea, ţara de pe Olt şi Lotru », « Dela Câineni la Voineasa, peste munţii Lotrului » şi « Plaiul şi muntele în Istoria Olteniei » — răspândite în pagini de reviste şi pe un îndelung spaţiu cronologic, este binevenită. In volum ele se cercetează cu mai mare înlesnire. Şi apoi, toate pun cercetătorului trecutului românesc mai vechi chestiuni care au necesitat şi necesită încă discuţii. Experienţa de teren a autorului şi confruntarea datelor realităţii geografice cu mărturiile documentare îndeamnă spre o serie de soluţii pentru problemele puse. Nu cred că toate sunt juste: dar pot spune că prezintă interes. *D. B.*

75. **Gáldi László,** *A magyarországi román költészet a múlt század második felében* (Poezia românească în Ungaria în a doua jumătate a sec. trecut), Budapest, 1942, p. 270—280 (Extras). — Incercare de reactualizare a poeziei ardelene atât de categoric criticată de Maiorescu, în opoziţie cu părerile lui Al. Márki (Bihari magyar írók, 1880). Numeroase informaţii noi din Istoria Literară şi critica maghiară, pentru a arăta legăturile literare româno-maghiare: adeseori concluziile sunt prea categorice. *A. P. Todor*

76. **Gáldi László,** *Ludas Matyi román átdolgozása* (Prelucrarea românească a poemei « Ludas Matyi », Budapest 1943, 14 p. (Az Irodalom történet Füzetei, 15). — Autorul duce mai departe cercetările lui G. Bogdan-Duică (Ion Barac, Buc., 1933) în legătură cu prelucrarea poemei *Pepelea Gâscariu* de către Ion Barac după originalul *Ludas Matyi* al lui M. Fazekas. Stabileşte şi influenţa versificaţiei lui *Csokonai* asupra lui Barac. Am fi dorit ca la sfârşitul studiului autorul să nu-i fi dat colorit politic prin rândurile: « . . . trebue să-l preţuim şi pentru aceea că autorul n'a întrebuinţat acest rechizitoriu al democraţiei maghiare ca o unealtă împotriva pretinsei « oprimări » din partea nobilimii maghiare ardelene, ci cu simţ echitabil l-a aplicat moşierilor nemiloşi de dincolo de Carpaţi. . . ». *A. P. Todor*

www.dacoromanica.ro

77. **Mărcuș Ștefan,** *Thalia română*, Timișoara 1946, 494, p. în 8°. — Ștefan Mărcuș, care a avut însuși un important rol în desvoltarea teatrului românesc ardelean, dă în cartea apărută acum o largă istorie a acelui teatru. Autorul care nu este istoric, ceea ce se vede la fiecare pas, a izbutit totuși printr'o muncă asiduă de mulți ani să strângă un foarte bogat material informativ, indispensabil oricui va încerca în viitor să studieze istoria culturii românești ardelene. Este o carte muncită cu răbdare și cu infinită dragoste a subiectului, urmărind cele mai mici detalii, care pot arunca o cât de slabă lumină asupra acestui aspect al vieții ardelene.

Un indice, având în vedere bogăția materialului, ar fi fost necesar.

Z. Pâclișanu

78. **Moisescu Gh. I.,** *Bursieri români la școalele teologice din Rusia (1845—1856)*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXIV (1946), nr. 4—6, p. 247—257. — După ce în aceeași revistă (LXIII (1945), nr. 11—12, p. 722—756), autorul arătase « împrejurările în care au învățat, la școalele teologice din Rusia, cei șapte feciori de preoți, trimiși în toamna anului 1845 cu cheltuiala Mitropoliei din București și a Episcopiei de Râmnic », acum încearcă să le urmărească vieața « căutând să înfățișăm, pe temeiul știrilor aflate, lucrarea desfășurată de ei în slujba Bisericii și a școalelor noastre preoțești », precum singur o spune (p. 247). Cei șapte tineri, ajunși profesori sunt: Spiridon Bădescu, Nicolae Comănescu, Radu Dimitrie, Ioan Ghermănescu, Gheorghe Ionescu, Dimitrie Pârâianu și Petre Romanescu. Dintre ei numai Gh. Ionescu și Ion Ghermănescu au rămas în funcțiune. Comănescu și Pârâianu muriră înainte de vreme, iar ceilalți trei rămaseră, după o scurtă vreme, în afară de catedră. Pentru fiecare în parte se dau indicații biografice și asupra operei. *G. T. Ionescu*

79. **Nica Anton, Episcopul,** *Misionari streini în România (1841—1941)*, în *Prinos I.P.S. Sale patriarhului Nicodim*, p. 67—73. — Studiul urmărește activitatea desfășurată în România de misionarii societăților scoțiene și engleze pentru convertirea la creștinism a Evreilor, activitate întreruptă de marele războiu izbucnit în 1939. *Z. Pâclișanu*

80. **Papadima Ovidiu,** *Din începuturile conștiinței științifice la noi*, în *Ramuri*, 42 (1947), p. 146—161. — Se înfățișează, în special, preocupările științifice ale periodicelor românești din sec. XIX. *D. B.*

81. **Popescu Grigore N.,** preot, *Din trecutul seminarului Nifon Mitropolitul din București*, București, 1943, 240. p — Nifon s'a născut la 1789 ca fiu al blănarului Rusailă din Castoria (Macedonia), stabilit în mahalaua Oțetari din București (16—18). A îmbrăcat rasa monahală la Cernica, în 1809, iar în 1827 a trecut ca iconom la episcopia Râmnicului, bucurându-se de atenția episcopului Neofit, care ocupat fiind la București, îi dă lui Nifon atribuții largi. In 1850 urcă la scaunul mitropolitan pe care-l păstrează până la moarte (1875). Un capitol înfățișează « activitatea tipografică » a lui Nifon (54—60), altul îl arată ca întemeetor și restaurator de lăcașuri: m rea Zamfira (Prahova), biserica din Letca Nouă (Vlașca), biserica Oțetari din București (61—67). Se trece la istoricul seminarului Nifon din București înființat în 1872 din averea personală a mitropolitului, care interzice a se accepta vreodată fonduri dela Stat. Se arată marea contribuție a seminarului la opera de culturalizare a țării. Un interes deosebit poartă statistica înfățișând cariera foștilor absolvenți, din care reiese că 848 s'au preoțit, dar 77 s'au făcut profesori, 54 avocați, 30 ofițeri, 36

www.dacoromanica.ro

magistraţi, 18 medici, 104 funcţionari etc. (p. 77). Urmează numele epitropilor, directorilor şi profesorilor (pe obiecte de învăţământ (96—104). Foarte important apare tabloul absolvenţilor din 1876 până în 1942, cu arătarea domiciliului, a profesiei părinţilor şi a carierei îmbrăţişate (176—206). Se dau câteva anexe, (200—236). *I. Ionaşcu*

82. **Simonescu Dan**, *Arta grafică românească. Idei despre evoluţia tiparului şi a gravurii*, în *Căminul cultural*, XII (1946), Caiet I, p. 3—11. — Se semnalează o serie de particularităţi ale graficei româneşti: tipărirea cărţilor cu alfabet cirilic şi marele număr de cărţi religioase apărute în epoca 1508—1780. Urmează o listă a principalelor tipografii din ţară şi a celor din străinătate unde şi-au tipărit Românii cărţile lor uneori chiar în limba română (p. 5).

Autorul evidenţiază ajutorul românesc pentru tipărirea cărţilor religioase, necesare creştinilor din imperiul turcesc.

Articolul se încheie cu o prezentare a evoluţiei gravurii în cărţile bisericeşti. *Paul Păltănea*

83. **Vintilescu Petre**, *Insemnări pentru o nouă ediţie a Liturghierului*, Bucureşti, Tip. Cărţilor bisericeşti, 1947, 57 p. în 8°. — Autorul îşi caracterizează această lucrare ca un « modest studiu de filologie liturgică ». Sunt « însemnări » judicioase şi competente rezultate din cercetările personale atente şi documentate ale părintelui profesor asupra unui număr de chestiuni care se referă la îndreptările ce sunt de făcut textului Liturghierului românesc. Asupra chestiunii autorul a mai scris şi alte studii care i-au permis să aprofundeze cunoaşterea acestei probleme, ceea ce permite studiului să fie de real folos. Exemple îndestul sunt aduse de părintele profesor pentru ilustrarea şi susţinerea propunerii sale. *G. T. Ionescu*

12. ISTORIA LIMBII

84. **Barbu N. I.**, *Sintaxa limbii române, după metoda istorico-stilistică*, Bucureşti, 1945, 184 p. — In aşteptarea unei gramatice complete, de nivel academic, a limbii române, orice contribuţie privind preocupări de asemenea natură e binevenită. « Sintaxa » d-lui Barbu se încadrează între atare contribuţiuni binevenite, cu atât mai mult cu cât este întocmită cu competinţă şi gust — prin plan, prin exemplele analizate, prin fineţea observaţiilor, prin încheierile formulate. *D. B.*

85. **Gougenheim G.**, *Roumain « mic », « mică » « petit » et latin « mica » « miette »*, în *Romania*, LXIX (1946) p. 97—101. — Examinând părerile linguiştilor români şi streini asupra termenului « mic-mică », autorul, şi pe baza unui text din Amian Marcellin (XXIX, 3, 9), ajunge la încheierile că « le roumain *mic*, *mică* est... le latin *mica* qui avait pris une valeur calitative attestée dans un nom propre féminin » şi « le mot est devenu adjectif et a été pourvu d'une forme masculine » (p. 101). *D. B.*

13. DEMOGRAFIE, ETNOGRAFIE ŞI FOLKLOR

86. **Ciobanu G.**, *Colindele şi muzica religioasă*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), nr. 1—3, p. 30—49. — Se poate spune despre problema colindelor că cercetările actuale, cel puţin în unele privinţe, asupra textului literar, au ajuns să stabilească rezultate definitive. Influenţa bisericească asupra conţinutului unora dintre ele este stabilită deasemenea. Ceea ce încearcă autorul în acest studiu este să arate în ce măsură colindele populare au fost influenţate

www.dacoromanica.ro

de biserică și în latura a doua a lor, aceea a muzicii. Dacă până acum s'a afirmat numai că muzica bisericească a împrumutat versul său colindelor, nu s'a stabilit însă cât de veridică este o asemenea afirmație și mai ales, în ce constă acest împrumut, dacă el există. Cum colindatul cu motive religioase, deși de origină bisericească, e format după modelul colindatului de tip păgân, crede că și în privința muzicii lui, « trebue să ni se fi transmis și unele melodii, dacă nu aidoma cum s'au cântat la început, cel puțin în ceeace privește structura lor morală, precum și unele formule melodice și ritmice, tot din acest tip păgân. Incercarea autorului în propunerea ce-și face în studiul acesta este urmărită comparativ pentru a arăta « care sunt și în ce măsură asemănările ce există între melodiile colindelor și muzica religioasă. Punctele ce i se par mai importante și asupra cărora se oprește pentru a le studia sunt. « 1. Modul; 2. Antitusul; 3. Cadențele sau — și mai bine zis — opririle distincțiilor, ale liniilor melodice; 4. Formulele melodice; 5. Ritmul ». *G. T. Ionescu*

87. **Ionescu Const. D.,** *O baladă populară mehedințeană*, în *Ramuri*, 42 (1947), p. 130—143. — Este vorba despre balada « Vâlcan », — care cercetată din punct de vedere al conținutului, al valorii estetice și al limbii — pare a fi « mehedințeană ». Comparația și cu alte variante, decât cele folosite de d. Ionescu, poate să întărească încheierile sale. *D. B.*

88. **Poienaru Titus,** *Alte povești năsăudene*, Bistrița 1946, 128 p. in 8° — Volumul cuprinde 12 povești și anume: *Vasile-Săracul*, auzită în comuna Feldru; *Cioi*, auzită în comuna Poiana-Ilvei; *Băieții cu părul de aur*, auzită în comuna Telciu; *Crăiasa-Zinelor de pe marea mărilor*, auzită în comuna Feldru; *Poveste fără nume*, auzită în comuna Telciu; *Păcurarul cu turma de aur*, auzită în comuna Sebieș; *Pățenii cu spân-făr'de-Moarte și Baba-Ciumii*, auzită în com. Feldru; *Ileana cea frumoasă și Smeul*, auzită în comuna Sebiș; *Muta-Vițeilor*, auzită în comuna Sebieș; *Cenușotca*, auzită în comuna Feldru; *Șapte ani în pamânt* auzită în comuna Telciu; *Alte pățenii cu spânul*, auzită în comuna Poiana-Ilvei.

Poveștile nu sunt însoțite de nicio introducere. *Nestor Camariano*

14. ISTORIA LOCALĂ

89. **Georgescu Anastase,** *Legenda Craioviței*, în *Ramuri*, 41 (1947), p. 341—358. — Legenda, în sâmbure; redată de T. Margot (p. 341—342) desvoltată în paginele Lucilei Chițu din 1900 (p. 346—348), cunoaște acum o altă formă, transmisă autorului de bunica sa dinspre tată (p. 349—358). D. Georgescu încearcă și o explicație științifică a faptelor țesute în pânza legendei. *D. B.*

90. **Grigorie Constantin,** preot-profesor, *Râmnicul-Vâlcii, loc de amintiri și recreiere*, Râmnicul-Vâlcii, 1944, 100 p. in 8°. — Monografia-ghid a preotului Constantin Grigorie e bine întocmită. Cititorul găsește din prisosință cele mai necesare date la cunoașterea acestui vechi și istoric oraș de pe malul Oltului. Se descriu pe larg biserici, paraclise particulare, mănăstiri, cimitire, școli, monumente, clădiri vechi, stațiuni climaterice etc.

E o monografie de mare folos. *Nestor Camariano*

91. **Grofșorean C., Dr.,** *Situația politică și culturală a minorităților etnice din România la finea anului 1930*, Timișoara, 1946, 133[-135] p. — Titlul acestei lucrări nu e prea fericit. In 1946 când s'a tipărit, nu mai erau « minorități etnice » în România. Dela 6 Martie 1945 în România există Români, care din punct

www.dacoromanica.ro

de vedere etnic se împart în Români şi naţionalităţi conlocuitoare. Expresia naţionalităţi conlocuitoare trebuia pusă şi în titlul lucrării.

Autorul, specialist în probleme bănăţene, studiază obiectiv problema naţionalităţilor. Mai precis studiază problema politicei naţionalităţilor din Banat.

Incepe cu problema relaţiilor dintre Maghiari şi Germani. Trece apoi la problema optanţilor. Analizează opera partidului maghiar şi a celui german. Se ocupă de atitudinea acestor partide faţă de toate problemele mari politice ce s'au discutat în ţara noastră. De exemplu are un capitol special despre legea cultelor. Dintre personalităţile politice maghiare din Banat se ocupă mai ales de d-nii Iosif Willer şi E. Jakabfy. Analizează şi cărţile politice scrise de politicienii unguri şi germani din Banat. *Iosif Naghiu*

92. **Grofşorean C., Dr.,** *Banatul de altădată şi de totdeauna.* Sinteza problemelor istorice şi social-politice, Timişoara, 1946, p. 77. — Această lucrare de sinteză a d-lui C. Grofşorean a fost alcătuită spre a combate unele lucrări care contestau dreptul Românilor de a stăpâni acest colţ de ţară. Să pomenim din acele lucrări. 1. A. Herrschaft, *Das Banat.* 2. N. H. Hockl, *Die Transferierungen und Nationalistenschübe im Banat während des 18 Jahrhunderts.* 3. *Siebenbürgen,* poligrafie publicată de Guvernul dela Budapesta.

Institutul Social Banat-Crişana a studiat de aproape problema Banatului românesc. Drept răspuns apare şi cartea de care ne ocupăm. Incepe cu o Retrospectivă istorică, o sinteză a trecutului bănăţean dela Romani până în zilele noastre, arătând şi lupta politică a Banatului de altădată.

Capitolul al doilea se intitulează: Situaţia politică după Unire. Incepe cu unirea Banatului cu România. Arată apoi politica Germanilor şi a Ungurilor din Banat dela unire până în zilele noastre.

Partea pozitivă a acestei lucrări o formează capitolul înfăptuirilor româneşti din Banat. Din 1919 până în 1946 realizările româneşti din această provincie sunt foarte numeroase. N. Iorga spunea că « Românul e ctitor de aşezăminte ». Acest spirit ctitoricesc s'a manifestat prin înfăptuiri mărețe, prin ctitorii de aşezăminte culturale. După o anumită concepţie istorică trebuesc notate în anale mai ales numele personalităţilor creatoare de aşezăminte şi instituţii culturale.

Seria înfăptuirilor începe cu Timişoara (p. 55—65), urmează judeţul Timiş-Torontal (p. 65—68), judeţul Severin şi Lugojul (p. 68—71), judeţul Caraş şi Oraviţa (p. 71—75).

Din punct de vedere administrativ şi judeţul Arad face parte din Banat. Dece nu s'au pomenit şi înfăptuirile arădene?

Lucrarea e bine scrisă. Autorul, specialist în materie, expune clar şi convingător. Este o lucrare în plus, spre a dovedi (ceea ce de altfel e foarte evident) că Banatul a fost, este şi va fi românesc. *Iosif Naghiu*

93. **Herbay Aurel,** *Târgurile din basinul Arieşului,* Bucureşti, 1946, (Extras din *Revista Geografică,* III, 1—3). — Prezintă interes pentru vieaţa economică a regiunii. Pentru istorie de reţinut datele când diferitele comune au obţinut dreptul de a ţine târguri săptămânale (p. 122) şi informaţiile despre târgurile dispărute (p. 128—129). *A. P. Todor*

94. **Lascu N.,** *Alba Iulia et ses environs,* Bucureşti, 1944, 37 p. — Broşura lui N. Lascu face parte din seria de ghiduri îngrijite de asociaţia Vasile Pârvan. Ca orice ghid şi acesta are iei, colo amintiri istorice, care nu sunt totdeauna exacte. Astfel d. p. se afirmă, vorbind de veacurile 12 şi 13 că Alba Iulia « qui

www.dacoromanica.ro

étant depuis longtemps le siège d'un évêché catholique, acquit, comme residence des gouverneurs de Transylvanie, une situation de premier ordre ». Inainte de venirea Tătarilor, la care autorul trece îndată, orașul nu era *depuis longtemps* reședința episcopiei catolice, care a fost mutată aci de foarte puțină vreme. Apoi nu era sediul guvernatorilor provinciei, ci a devenit mai târziu sediul *principilor* ardeleni (începând cu Isabela, soția lui Ioan Zapolya).

Mihai Viteazul n'a transformat episcopia română de aci în mitropolie, ci a rămas și după Mihai ceea ce fusese înainte. Tipografia de acolo nu era a episcopiei, ci a principelui și nu aci au apărut întâile cărți românești, ci la Brașov, în tipografia condusă de Coresi. In 1690, Transilvania n'a fost *de nouveau* alipită *Austriei*, ci pentru întâia oară. La 1 Ianuarie 1918 nu s'au adunat la Alba Iulia « les representants autorisés de toutes les régions roumaines de l'ancienne monarchie *austro-hongroise*, ci s'au adunat numai reprezentanții Românilor din *Ungaria*. La p. 22 N. Lascu scrie că « la cathédrale (catholique) fut occupée par les reformés au XVI-e siècle et par les calvinistes au XVII-e siècle ». *Reformés* și *calvinistes* sunt aceiaș confesiune, nu după cum crede autorul.

Z. Pâclișanu

95. **Lupaș I.,** *Transilvania « inima teritoriului etnic românesc »*. Sibiu, 1945, 21 p. in 8°. — Luând ca temă expresia geografului german Theobald Fischer că Transilvania este « însăși inima teritoriului etnic românesc » autorul aduce o serie întreagă de mărturii a învățaților străini și români în legătură cu problema transilvană. Concluzia la care ajunge este că nici sub raportul geografic nici istoric, nici în domeniul cultural politic, militar sau economic nu se poate concepe românism fără Transilvania. *Fl. D. Stănculescu*

96. **Popescu-Cilieni I.,** Preot, *Biserici, tîrguri și sate din județul Gorj*, în *Renașterea*, XXV (1946), nr. 1—3, p. 43—48. — Știri noi, scoase din Catagrafia bisericilor și a preoților, despre satele Tismana, Godinești, Pârău, Celeiu și Costeni.

Sunt menționați ctitorii bisericilor și preoții ce slujeau în anul 1839.

Paul Păltânea

97. **Popescu Gh. I.,** *Țintea, lucrare monografică cu 80 fig. în text*, Ploești, 1945, 146 + 2 p. în 8°. — Este o monografie a comunei petrolifere Țintea de lângă Ploești, cât se poate de completă. Autorul ne înfățișează toate aspectele vieții sociale, economice și culturale ale comunei Țintea. Cititorul găsește aci un istoric al puțurilor de țițeiu. Prima sondă a pus-o Societatea Orion în anul 1924. Astăzi mai toate principalele societăți petrolifere : Colombia, Unirea, Concordia, Astra Română și Steaua Română își au sondele lor. O altă bogăție a comunei Țintea este sarea. In alte capitole autorul se ocupă cu viața, locuința și portul locuitorilor, cu școala și biserica, viața culturală artistică și morală, higiena și asistența publică și folclorul. Este o prețioasă monografie în care autorul a lucrat cu multă dragoste. *Nestor Camariano*

15. ROMÂNII DE PESTE HOTARE

98. **Papahagi Valeriu,** *Catalani și Vlahi în Europa sud-orientală a secolului al XIV-lea*, București, Bucovina, 1946, 37 p. în 8°. (extras din Rev. Ist., XXX (1946), nr. 1—12). — Pe baza « notelor luate în bibliotecile din Madrid și Barcelona », autorul, fără a avea pretenția că epuizează subiectul, încearcă o lămurire a episodului « puțin cunoscut din istoria românimii balcanice », « în legătură cu prezența Catalanilor în secolul al XIV-lea în regiuni locuite de Vlahi ».

www.dacoromanica.ro

Se trec repede în revistă lucruri în legătură cu Almogavarii şi bătălia dela Apros. In armata împăratului bizantin Mihail Paleologul se găseau şi Vlahi (p. 8). Apoi, ceva mai desvoltat, informaţii în legătură cu « Invazia Almogavarilor în Marea Vlahie » şi cu « ducatul catalan de Neopatras » întemeiat în Grecia de aceşti Catalani. Informaţiile sunt sprijinite pe ştiri luate din cronicarul « epopeei catalane în Orient », Ramón Muntaner.

G. T. Ionescu

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

† *Constantin Racoviță.* La 21 Ianuarie 1947, Institutul de Istorie Națională a avut durerea să piardă pe unul dintre cei mai aleși colaboratori, pe asistentul Constantin Racoviță.

Născut la 1917 în Basarabia, a urmat cursul secundar în Capitală, înscriindu-se la liceul Gheorghe Lazăr. Dotat cu multă putere de muncă și inteligență aleasă, tânărul elev se impune colegilor și profesorilor, în deosebi prin puterea lui de asimilare, ajungând încă în timpul studiilor secundare să cunoască douăsprezece limbi streine.

Apreciat de profesorul Alexandru Graur, care-l îndrumă pe calea cea bună, Racoviță se specializează în filologia slavă. Incurajat în timpul studiilor de profesorii Rosetti și Giurescu, își trece licența și mai apoi doctoratul cu studiul « *Inceputurile suzeranității Poloniei asupra Moldovei (1387—1432)* », în care dă dovadă de maturitate deplină în cercetarea istorică și de o cunoștiință profundă a isvoarelor externe completată cu un deosebit simț critic. Incă din timpul studențimei publică valoroase studii la « Bulletin Linguistique » de sub conducerea profesorului Rosetti. Concomitent colaborează cu recenzii și notițe la *Revista Istorică Română* de sub conducerea profesorului Constantin C. Giurescu. După ce-și ia licența, este numit asistent la Facultatea de litere și în 1942, profesorul Giurescu îl numește, pentru cunoștințele lui deosebite, asistent pe lângă Institutul de Istorie Națională din București. Mai târziu, este numit suplinitor al catedrei de Filologie slavă dela Facultatea de litere din București. Nu mai are însă răgazul să-și dea contribuția așa cum o așteptam cu toții, căci în timpul serviciului militar, contractează boala nemiloasă care l-a măcinat zi de zi până la tragicul desnodământ.

La înmormântarea sa, d. profesor Giurescu, directorul Institutului de Istorie Națională din București, a rostit următorul cuvânt:

« In numele Institutului de Istorie Națională din București aduc un ultim și îndurerat salut acelui ce a fost Const. Racoviță. L-am cunoscut ca student și am urmărit de aproape, an de an, frumoasa sa desvoltare intelectuală. Spirit ales, dispunând de o metodă de cercetare riguroasă, cunoscând mai multe limbi, în special rusa și polona, C. Racoviță era chemat să aducă cunoscute servicii nu numai filologiei dar și *istoriei românești*. Teza sa de doctorat « Inceputurile suzeranității polone asupra Moldovei (1387—1432) », susținută cu succes la Facultatea de Filosofie și Litere din București și distinsă cu mențiunea maximă, arăta însușirile remarcabile de cercetător și de creator ale tânărului învățat.

www.dacoromanica.ro

Deaceea îl numisem, încă dela înființarea Institutului, asistent și-i dădusem ca atribuțiuni speciale studiul relațiilor dintre noi și popoarele slave. O soartă de neînțeles, absurdă, rupe din mijlocul nostru, la începutul unei cariere care se anunța strălucită, pe acest exemplar de seamă al neamului. In fața misterului de nepătruns al morții, nu putem decât pleca, îndurerați, capetele.

Iubite Racoviță, în clipa în care pornești pe calea cea mare, fără de întoarcere, colegii și prietenii tăi au venit să-și ia rămas bun. Dormi liniștit, dragul nostru, în loc luminat; Dumnezeu să te odihnească în pace ».

Operele istorice mai importante ale lui C. Racoviță:

1. *Inceputurile suzeranității polone asupra Moldovei (1387—1432)*, în *Rev. Ist. Rom.* X (1940) p. 237—332.

2. *In jurul știrilor despre cele mai vechi urme de limbă română*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940) p. 376—379.

3. *Istoriografia sovietică și principiile materialismului istoric*. Comunicare ținută la Institutul de Istorie Națională din București în ședința din 18 Ianuarie 1945.

I. D. Suciu

Colocviile Institutului de Istorie Națională în anul academic 1946—1947.

Ședința I, 19 Decemvrie 1946.

Prezenți din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ștefănescu, Z. Pâclișanu, C. Grecescu, D. Bodin, R. Perianu, I. Corfus, A. P. Todor, I. D. Suciu, N. Camariano, și d-ra A. Ilieș.

Oaspeți: Circa 40 persoane, profesori universitari și secundari, ofițeri, liberi profesioniști, studenți etc.

Comunicări: 1. Const. C. Giurescu: *Cincisprezece ani de apariție regulată a Revistei Istorice Române.* 2. D. Bodin: *Conflictul ruso-turc dela 1828—1829 în Țările române.*

Const. C. Giurescu a arătat împrejurările în care a început să apară R. I. R., greutățile materiale cu care s'a luptat și care au fost învinse grație devotamentului colaboratorilor și autorităților universitare și diferitelor instituții. D-sa a reamintit principiile care au stat și stau la baza acestei reviste, înainte de toate principiul adevărului științific.

D. Bodin, sub forma unei introduceri la o viitoare lucrare, pe baza unui material inedit cules în arhivele italiene, a insistat asupra pregătirii diplomatice a conflictului și a efectelor păcii dela Adrianopole în Țările române.

La discuție au luat parte: Dinu Arion, Gh. Bezviconi, Ilie Corfus, M. Gübboglu, Gh. Ionescu, D. Bodin și Const. C. Giurescu.

Ședința II, 16 Ianuarie 1947.

Prezenți din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ștefănescu, Z. Pâclișanu, D. Bodin, R. Perianu, A. P. Todor, I. Corfus și N. Camariano.

Oaspeți: Circa 75 persoane, Inalți ierarhi și preoți, profesori universitari și secundari, generali și ofițeri, avocați și alți liberi profesioniști, studenți etc.

Comunicări: 1. R. Perianu: *Un negustor brăilean prieten al lui Matei Basarab.* 2. D. Tudor: *Prima bazilică creștină descoperită în Dacia.*

R. Perianu, dupăce menționează primii negustori brăileni cunoscuți, prezintă o serie de date din viața și relațiile de afaceri și prietenie ale lui Badea din Brăila cu Matei Basarab, care îl intitula « prietenul său »

www.dacoromanica.ro

D. Tudor prezintă rezultatele săpăturilor d-sale dela Sucidava, unde în 1946 a fost desgropată parţial o bazilică creştină din sec. VII — prima în ordine cronologică în Dacia.

La discuţie iau parte: I. Zaborovschi, Preot N. M. Popescu, Em. Condurachi, D. Tudor, R. Perianu şi Const. C. Giurescu.

Şedinţa III, 30 Ianuarie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ştefănescu, Z. Pâclişanu, D. Bodin, R. Perianu, A. P. Todor, I. Corfus, Gh. I. Georgescu şi N. Camariano.

Oaspeţi: Circa 60 persoane, profesori universitari şi secundari, ofiţeri, scriitori, ziarişti, studenţi etc.

Comunicări: 1. Const. C. Giurescu: *Valoarea istorică a tradiţiilor din «O samă de cuvinte»*. 2. Z. Pâclişanu: *Românii ardeleni sub Rakoczi-eşti.*

Const. C. Giurescu arată că o bună parte din tradiţiile cuprinse în «O samă de cuvinte» a lui Neculce, sunt confirmate ca fapte istorice, cel puţin parţial, printr'o serie de informaţii din alte surse. Aceste tradiţii sunt cele dela Nr. 3, 4, 5, 6, 11, 12, 23 şi 24.

Z. Pâclişanu analizează condiţiile puse clerului român din Ardeal de către superintendenţii calvini sub Rakoczi-eşti.Totuşi nici măsurile, nici condiţiile puse Românilor ardeleni nu au putut determina acceptarea calvinismului de mase largi.

La discuţie iau parte: A. Golimas, Preot N. M. Popescu şi Const. C. Giurescu.

Şedinţa IV, 13 Fevruarie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: I. D. Ştefănescu, Z. Pâclişanu, C. Grecescu, D. Bodin, I. Corfus, A. P. Todor, I. D. Suciu, N. Camariano, Gh. Georgescu.

Oaspeţi: Circa 40 persoane: Profesori universitari şi secundari, liber profesionişti, funcţionari, studenţi etc.

Comunicări: 1. Z. Pâclişanu: *Opera inedită a lui Petru Bod despre Românii ardeleni*, 2. A. P. Todor: *Eminescu în literatura maghiară.*

Z. Pâclişanu analizează manuscriptul *Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium historia*, din 1764, arătând obiectivitatea şi valoarea informaţiilor cuprinse în acest manuscris.

A. P. Todor arată căile pe care a pătruns poezia lui M. Eminescu la poporul maghiar, numărul mare al traducătorilor, felul cum a fost primit şi problemele ce le-au pus aceste traduceri istoriei literare şi criticei maghiare.

La discuţie nu s'a înscris nimeni.

Şedinţa V, 27 Fevruarie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, Z. Pâclişanu. D. Bodin, R. Perianu, A. P. Todor, I. D. Suciu, I. Corfus, N. Camariano şi I. Georgescu.

Oaspeţi: Circa 80 persoane: Profesori universitari şi secundari, preoţi, generali şi ofiţeri, studenţi etc.

Comunicare: G. D. Florescu: *Primul compozitor liric român*: *D. G. Florescu.* Ii descrie vieaţa, în special exilul în urma evenimentelor din 1848, apoi arată compoziţiile muzicale ale lui D. G. Florescu şi activitatea lui pentru întemeierea şi înflorirea învăţământului muzical la noi.

www.dacoromanica.ro

La discuţie iau parte: G-ral Racoviţă Cehan, G. D. Florescu şi Const. C. Giurescu.

Şedinţa VI, 13 Martie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ştefănescu, Const. Grecescu, D. Bodin, R. Perianu, A. P. Todor, I. Corfus, N. Camariano şi d-ra A. Ilieş.

Oaspeţi: Circa 45 persoane: profesori universitari şi secundari, scriitori, studenţi etc.

Comunicări: 1. I. Moga: *Răscoala ţărănească ardeleană din 1437.* 2. I. D. Ştefănescu: *Monumentele de artă în sintezele recente de istoria Românilor.*

I. Moga arată că *Unio Trium Nationum* a fost ulterioară convenţiei dela Bobâlna între nobilime şi ţărănime (6 Iulie 1437). După această Uniune, nobilimea mică nu mai este de partea ţăranilor, numai căpitanii, care n'au obţinut iertarea, au continuat lupta în fruntea comunităţii ţăranilor, compuse din iobagi români şi unguri.

I. D. Ştefănescu vorbeşte despre contribuţia artei la rezolvarea problemelor de istorie. In cadrul istoriei Românilor, cu toate influenţele străine, Românii au reuşit să realizeze o unitate culturală peste graniţele politice.

La discuţie nu s'a înscris nimeni.

Şedinţa VII, 3 Aprilie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: I. D. Ştefănescu, Z. Pâclişanu, Const. Grecescu, D. Bodin, R. Perianu, A. P. Todor, N. Camariano, Gh. Ionescu şi d-ra A. Ilieş.

Oaspeţi: Circa 30 persoane, profesori , preoţi, ofiţeri, studenţi etc.

Comunicări: 1. Z. Pâclişanu: *Noi cărţi istorice despre Români.* 2. Nic. M. Pop: *Conscripţia Josefină.*

Z. Pâclişanu analizează scrierile: Tóth András, *Az erdélyi román Kérés XVIII. században* şi I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nácionálizmus elös százada 1697—1792*, scoţând în relief valoarea lor şi aducându-le unele completări.

Nic. M. Pop interpretează conscripţia josefină din regiunea de Nord-Vest a Ardealului, făcând comparaţie şi cu situaţia de azi.

La discuţii iau parte: Z. Pâclişanu şi Nic. M. Pop.

Şedinţa VIII, 8 Mai 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ştefănescu, Const. Grecescu, D. Bodin, R. Perianu, A. P. Todor, I. D. Suciu, Gh. Ionescu şi d-ra A. Ilieş.

Oaspeţi: Circa 40 persoane: Profesori, ofiţeri, liberi profesionişti, studenţi etc.

Comunicări: 1. C. Nicolaescu-Plopşor: *Vadul Cumanilor şi Toporna.* 2. D. Bogdan: *Sfârşitul Mitropolitului A. Crimca şi a marelui vornic Vasile Orăş.*

C. Nicolaescu-Plopşor face un scurt istoric al satului Toporna şi pentru identificarea lui prezintă planul moşiei din 1849. Identifică Toporna.

Damian Bogdan, pe baza documentelor inedite, lămureşte data şi împrejurările morţii mitropolitului A. Crimca şi a marelui vornic Vasile Orăş.

La discuţie iau parte: M. Romanescu, I. Mircea, C. N. Plopşor şi Const. C. Giurescu.

www.dacoromanica.ro

Şedinţa IX, 29 Mai 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ştefănescu, Z. Pâclişanu, Const. Grecescu, R. Perianu. I. Ionaşcu, A. P. Todor, I. D. Suciu, I. Corfus, Gh. Ionescu şi d-ra A. Ilieş.

Oaspeţi: Circa 50 persoane: Profesori universitari şi secundari, generali şi ofiţeri, preoţi, învăţători, studenţi etc.

Comunicări: 1. Marcel Romanescu: *Mircea cel bătrân şi acvila bicefală*; 2. Aurel Sava: *Ocoalele domneşti din Moldova.*

M. Romanescu, pe baza legăturilor genealogice stabileşte îndreptăţirea lui Mircea de a folosi ca podoabă vestimentară imaginea acvilei bicefale de origină bizantină şi pune în lumină noua politică externă a lui Mircea.

A. Sava dovedeşte că vechile ocoale moldoveneşti erau unităţi de administraţie gospodărească în teritoriile proprietate voevodală şi nu aveau caracter administrativ public.

La discuţie iau parte: G. D. Florescu, C. Secăşanu, V. Grecu, Gh. Bezviconi, I. Barnea, M. Sânzianu, Z. Pâclişanu, M. Romanescu, A. Sava şi Const. C. Giurescu.

Şedinţa X, 12 Iunie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, Const. Grecescu, D. Bodin, A. P. Todor, R. Perianu, I. Corfus şi Gh. Ionescu.

Oaspeţi: Circa 50 persoane: Profesori universitari şi secundari, generali, medici, arhitecţi, scriitori, studenţi etc.

Comunicări: 1. V. Grecu: *Ştiri despre Români în cronica lui Duca*; 2. Gh. Ionescu: *Iane Banul şi actul din 24 Mai 1603 dela Radu Şerban.*

Vasile Grecu relevă locurile din cronica lui Duca în care sunt amintiţi Românii şi interpretează în special ştirile în legătură cu Mircea cel Bătrân şi urmaşii săi la tron.

Gh. Ionescu, pe baza altor acte inedite sau publicate, dovedeşte că temeiurile invocate în actul dela 24 Mai 1603 în legătură cu proprietatea satului Băileşti, nu sunt întemeiate.

La discuţie iau parte: G. D. Florescu, Dinu Arion, A. Sava, P. P. Panaitescu, I. Corfus, Gh. Ionescu, V. Grecu şi Const. C. Giurescu.

Şedinţa XI, 26 Iunie 1947.

Prezenţi din partea Institutului: Const. C. Giurescu, I. D. Ştefănescu, Z. Pâclişanu, Const. Grecescu, D. Bodin, R. Perianu, I. Ionaşcu, A. P. Todor, I. D. Suciu, N. Camariano, Gh. Ionescu şi d-ra A. Ilieş.

Oaspeţi: Circa 65 persoane: Inalţi ierarhi şi preoţi, profesori universitari şi secundari, scriitori, funcţionari şi studenţi.

Comunicări: Const. C. Giurescu: *Un cuvânt despre V. Pârvan* şi *Monete dace găsite la Voloşcani*; I. D. Suciu: *Rolul lui Eftimie Murgu în primăvara anului 1848.*

Const. C. Giurescu, după ce pomeneşte pe V. Pârvan, face istoricul descoperirilor de tezaure monetare dela Voloşcani şi emite ipoteza că imitaţiile de stateri macedoneni din epoca lui Filip II, executate în teritoriul actual românesc, au fost bătute în timpul domniei marelui rege Dromichetes şi a urmaşilor lui până la Remaxos, adică în perioada 300—200 a. Chr.

I. D. Suciu, pornind dela volumele publicate de d-l Silviu Dragomir referitoare la revoluţia din 1848, rectifică părerile d-lui S. Dragomir referi-

www.dacoromanica.ro

toare la activitatea lui Eftimie Murgu, arătând rolul acestuia folositor Românilor bănăţeni în timpul de dinainte şi după revoluţie.

La discuţie au luat parte d-nii: D. Berciu. C. Secăşanu, Const. Şerban, C. Moisil, R. Vulpe, G. Bezviconi, V. Netea, V. Grecu, Z. Pâclişanu, I. Negrea, I. D. Suciu, şi Const C. Giurescu. *A. P. Todor*

Şedinţele de comunicări tehnice ale Institutului de Istorie Naţională din Bucureşti

Pentru ca membrii Institutului de Istorie Naţională din Bucureşti să fie la curent cu ultimele cercetări în domeniul trecutului românesc, d-l director Constantin C. Giurescu a hotărât să se ţină de două ori pe lună şedinţe de comunicări tehnice în care să se facă membrilor Institutului scurte dări de seamă asupra ultimelor rezultate dobândite. Şedinţele de comunicări tehnice au început la 4 Iulie 1946 şi au continuat, conform planului stabilit, la datele şi după programul următor:

I. *Şedinţa din 4 Iulie 1946.*

Comunicări: Constantin C. Giurescu, *Podvoda şi povoza: două vechi obligaţii fiscale româneşti.*

Autorul lămureşte că « podvoda » însemna transport făcut cu care cu boi, iar « povoza » transporturi făcute pe cai.

Gh. I. Georgescu, *Călătoria lui N. Bălcescu în Bucovina* şi *N. Bălcescu este autor al articolului despre împroprietărirea ţăranilor?*

N. Bălcescu n'a fost în Bucovina şi însemnările lui privitoare la această provincie le-a copiat din hârtiile lui Nicolae Istrati.

In cea de a doua comunicare se arată că nici din punct de vedere al formei nici al fondului articolul despre împroprietărirea ţăranilor nu corespunde lui N. Bălcescu.

Z. Pâclişanu, *Catechismul luteran din 1544 şi Gaşpar Dragffy.* Se emite o nouă teorie asupra catechismului din 1544 tipărit la Sibiu, din care nu mai avem nici un exemplar.

II. *Şedinţa din 3 Octomvrie 1946.*

Comunicări: I. Corfus, *Case arse în Bucureşti în timpul uciderii ultimilor Eterişti, 19—21 August, 1821.*

Pe baza unor însemnări, scrise de Grigore Andronescu, autorul prezintă o listă a caselor arse şi avariate din Mahalaua Popescului precum şi numele proprietarilor şi daunele evaluate în taleri.

I. D. Suciu, *Localitatea medievală Bykamézö.* Se dovedeşte că localitatea amintită în documentele medievale « Bykamezö » şi despre care d. Silviu Dragomir afirmă că ar fi dispărută în prezent, există şi azi sub numele Bacăul de mijloc în jud. Severin, iar poporul o numeşte încă Bacamezău.

Constantin C. Giurescu, *Incercări de organizare militară în epoca fanariotă.*

S'au făcut încercări de organizare militară atât în Ţara Românească cât şi în Moldova. In Muntenia s'a organizat armata de către Constantin Mavrocordat, Nicolae Mavrogheni şi Constantin Ipsilanti. In Moldova voevozii Grigore al II-lea Ghica şi Grigore al III-lea Ghica îşi fac o oaste proprie. Se mai alcătuesc şi corpuri de voluntari sub auspicii ruse şi austriece.

In 1812 se studiază organizarea unei armate naţionale în Muntenia şi Moldova.

www.dacoromanica.ro

III. *Şedinţa din 10 Octomvrie 1946.*

Comunicări: I. Corfus, *Incercări de navigaţie pe Siret.* Autorul relevă un proect de navigaţie pe Siret scris în limba franceză şi datând din prima jumătate a veacului al XIX-lea care se află în Biblioteca Academiei Române.

I. D. Suciu, *Franz Liszt în Banat.* Se completează lucrarea d-lui O. Beu: *Franz Liszt în ţara noastră,* reproducându-se o scrisoare a lui Petru Cermena din 1846 din care reese primirea însufleţită de care s'a bucurat Liszt la Timişoara.

Constantin C. Giurescu, *Plante noi introduse în agricultura românească între 1600—1821.* In această epocă se introduce porumbul, tutunul, cartoful, orezul, bumbacul, dudul alb, năutul şi anasonul. Se arată împrejurările în care au fost introduse fiecare din aceste plante.

IV. *Şedinţa din 17 Octomvrie 1946.*

Comunicări: Constantin C. Giurescu, *Bogăţiile minerale ale Principatelor Române între 1600—1821.* In acest timp se exploatau următoarele minereuri: sarea, aurul, fierul, arama, manganul, păcura, silitra şi sulful. Autorul arată, după date în mare parte inedite, datele şi localităţile unde se exploatau aceste minereuri.

I. D. Suciu atrage atenţia asupra lucrării *Denkschrift über die Banater Bergwerke* apărută în 1857 şi datorită macedo-românului Ion Constantini în care se află date preţioase privitoare la comunele din regiunea muntoasă a Banatului.

V. *Şedinţa din 24 Octomvrie 1946.*

Comunicări: Radu Perianu, *O şcoală primară în satul Ulmu (jud. Brăila) la 1796.* La biserica din Ulmu se află însemnat pe un antologhion chiar de mâna învăţătorului Toderaşcul Logofătul sin Paraschiv că la 1796 a funcţionat o şcoală primară în acel sat.

I. Corfus, *In legătură cu începutul administraţiei austriece în Oltenia la 1719.* Autorul se ocupă de două documente cuprinzând: primul, memoriul boerimii oltene contra numirii în guvern a lui Gr. Băleanu şi Ilie Ştirbei iar al doilea un memoriu al clerului oltean privind organizarea bisericii Olteniei. Documentele au fost publicate şi în colecţia Hurmuzaki cu multe erori şi lipsuri.

VI. *Şedinţa din 31 Octomvrie 1946.*

Comunicări: Grigore Popiţi, *Contribuţii privitoare la exploatarea aurului în Banat la începutul veacului al XIX-lea.*

In veacul al XIX-lea se exploata aur şi prin mine pe lângă spălătorii de aur din râuri din sec. al XVIII-lea. Se arată localităţile de unde se extrăgea aurul.

Gh. Georgescu, *Foametea din 1660 în Ţara Românească.* Autorul scoate în relief proporţiile acestei foamete şi consecinţele ei care au dus la mazilirea domnitorului Gheorghe Ghica.

VII. *Şedinţa din 14 Noemvrie 1946.*

Comunicări: I. D. Ştefănescu, *Pomelnice ctitoreşti.* Autorul se ocupă de originea pomelnicelor la noi şi în chip special prezintă pomelnicile dela Secu şi Mănăstirea Dealu care constitue şi un document istoric de extremă importanţă.

D. Tudor, *Cetatea dela Porceni-Gorj.* In urma cercetărilor făcute la faţa locului cetatea dela Porceni pare a fi săpată de Austrieci cu ocazia războaelor lui Eugen de Savoya.

www.dacoromanica.ro

VIII. *Şedinţa din 28 Noemvrie 1946.*

Comunicări: Constantin C. Giurescu, *Un capitol din vechea organizare militară şi fiscală a Ţărilor Româneşti: Roşii şi Curtenii.* Roşii şi Curtenii formau osatura vieţii noastre administrative, militare şi fiscale. In Moldova se numeau Curteni iar în Ţara Românească, Roşii. Autorul face, în mare parte după documente inedite, istoricul acestor categorii sociale.

I. Corfus, *Indreptări la colecţia de documente Hurmuzachi.* Autorul scoate în evidenţă importanţa istorică a unui document din 1602 cuprinzând jalba grupului de boeri munteni refugiaţi în Moldova, document care a fost publicat cu lipsuri în vol. IV din colecţia Hurmuzachi.

IX. *Şedinţa din 5 Decemvrie 1946.*

Comunicări: I. D. Ştefănescu, *Pictura murală din Biserica Scaune din Bucureşti.*

Autorul insistă asupra câtorva particularităţi iconografice importante care arată vechimea picturii, ea putând fi din sec. al XVII-lea sau chiar mai veche.

I. Barnea, *Un miniaturist din secolul al XVIII-lea: Popa Flor.*

Se descriu miniaturile mai importante, necunoscute până în prezent, datorite popii Flor care a fost şi dascăl la Sfântul Sava.

X. *Şedinţa din 12 Decemvrie 1946.*

Comunicări: Constantin C. Giurescu, *Case domneşti şi boereşti în veacurile XVII—XVIII.* Autorul arată că a existat în Principatele Române o societate rafinată a cărei nivel de civilizaţie şi cultură e remarcabil. In acest sens am dat lucrări care pot sta cu cinste alături de cele din străinătate. Printre acestea trebue menţionate şi unele case domneşti şi boereşti. Ni s'au păstrat, pe lângă mărturiile documentare, şi un palat domnesc precum şi o serie de case boereşti şi reşedinţe princiare în tustrele Principatele. In continuare, se descriu cele mai importante dintre aceste case domneşti şi boereşti.

Z. Pâclişanu, *Rectificări Istorice.* Autorul dovedeşte că Petiţia Românilor Ardeleni din 1791 a fost trimisă de episcopul Ignatie Darabant cu poşta la Viena iar nu de episcopii Ioan Bob şi Gherasim Adamovici.

In altă ordine de idei, se arată că Reforma trebue eliminată din rândul factorilor care au contribuit la formarea conştiinţei naţionale româneşti, întrucât cărţile tipărite de Principii Ardeleni în sec. XVI—XVII nu s'au bucurat de nici o circulaţie în bisericile române din Ardeal.

XI. *Şedinţa din 9 Ianuarie 1947.*

Comunicări: I. D. Ştefănescu, *Pictura Mănăstirii Plumbuita.* Se analizează pictura acestei mănăstiri, evidenţiindu-se particularităţile iconografice şi stabilindu-se filiera acestor particularităţi.

I. D. Suciu, *Un nou document privitor la mitropolitul Moise Petrovici.* Se analizează diploma împăratului Carol al VI-lea din 1 Aprilie 1724 prin care se stabileşte felul în care urmează a fi strânse impozitele cuvenite mitropolitului.

XII. *Şedinţa din 23 Ianuarie 1947.*

Comunicări: I. D. Ştefănescu, *Paftaua descoperită la Curtea de Argeş.* Se evidenţiază problema provenienţii aurului din care e lucrată paftaua şi tehnica lucrării, stabilindu-se influenţe apusene, germane şi franceze.

Z. Pâclişanu, prezintă lucrarea d-lui Silviu Dragomir privitoare la Revoluţia Românilor Ardeleni din a. 1848/49, partea I. Se face o analiză a cărţii, insistându-se asupra muncii depuse de d-l Silviu Dragomir.

www.dacoromanica.ro

XIII. *Şedinţa din 10 Martie 1947.*

Comunicări: I. D. Ştefănescu, *Tezaure de artă în mănăstirile Banatului.* In Banat se află obiecte, potire, icoane care se leagă de arta şi tehnica bizantină. Caracteristice sunt icoanele dela mănăstirile Partoş şi Sângeorz.

XIV. *Şedinţa din 24 Martie 1947.*

Comunicări: Constantin C. Giurescu prezintă lucrarea d-lui Gh. I. Brătianu privitoare la *Intemeerea Principatelor,* dovedind ca neîntemeiată din punct de vedere istoric părerea d-lui Gh. I. Brătianu privitoare la întemeerea Ţării Româneşti printr'o descălecare.

Const. Grecescu, *Data redactării şi autorul Cronicei anonime.* Se dovedeşte că lucrarea s'a redactat după 1739; autorul rămâne încă necunoscut. In nici un caz nu poate fi Radu Popescu.

XV. *Şedinţa din 1 Aprilie 1947.*

Comunicări: Gh. Ionescu, *In legătură cu satul Drăgăeşti,* jud. Dâmboviţa. Autorul face un scurt istoric al satului, urmărind în deosebi evoluţia proprietăţii.

XVI. *Şedinţa din 19 Mai 1947.*

Comunicări: I. D. Ştefănescu, *O icoană ardeleană din veacul al XVI-lea.* E vorba de o icoană ce se află în biserica din Agârbiciu şi datează din secolul al XVI-lea, fiind lucrată de meşteri din comună. Autorul arată că meşterii acestei icoane au fost influenţaţi de arta romanică din Elveţia, Franţa şi Italia Sudică, ceeace dovedeşte că în Ardeal exista în sec. al XVI-lea o înfloritoare mişcare artistică. *I. D. Suciu*

Sfârşit de an academic. In ziua de 20 Iunie 1947, a avut loc în Amfiteatrul Dimitrie Onciul al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti solemnitatea de despărţire a promoţiei de absolvenţi 1947, dela secţia istorie. Au luat parte d-nii prof. universitari Al. Rosetti, Rectorul Universităţii, Gh. Oprescu, Decanul Fac. de Litere, Constantin C. Giurescu, Gh. Brătianu, T. Sauciuc Săveanu, Vasile Grecu. Conferenţiari universitari: Gr. Florescu, N. A. Constantinescu, D. Bodin. Asistenţi universitari: Virginia Sacerdoţeanu, Cornelia Bodea, Gh. Ştefan, Gh. Ionescu, Ilie Corfus, Horia Ursu, Fl. D. Stănculescu, precum şi d-l Petre Niculescu, secretarul G-ral al Fac. de Lit. şi Fil. Se mai aflau în sală absolvenţii secţiei istorie, promoţia 1947, numeroşi studenţi şi studente din toţi anii, precum şi alte persoane invitate. Solemnitatea s'a deschis prin intonarea imnului studenţimii, după care a luat cuvântul d. absolvent Paul Păltânea. D-sa a arătat toată activitatea promoţiei 1947, dela secţia istorie, în cei patru ani de studenţie, a mulţumit profesorilor şi conferenţiarilor, pentru cunoştinţele ce le-au dat în răstimpul acesta, arătând apoi că promoţia va purta numele celui ce în timpul studenţiei le-a înfăţişat istoria Neamului Nostru, profesorul Constantin C. Giurescu.

După aceea a luat cuvântul d. absolvent Paul Iordăchescu, care a arătat că noua promoţie păşeşte în vieaţă conştientă de greutăţile pe care le va întâmpina, însă cu hotărîrea neclintită de a lupta şi învinge. Apoi a mulţumit profesorilor pentru ajutorul ce l-au dat studenţilor în cei patru ani de universitate. Au mai luat cuvântul d. profesor Const. C. Giurescu, care a mulţumit absolvenţilor pentru faptul că au dat promoţiei, numele Domniei-Sale, şi a indicat celor ce părăsesc băncile universitare, câteva norme, care să le fie călăuzitoare.

www.dacoromanica.ro

Astfel i-a sfătuit să creadă în muncă, să fie convinşi că meritul va birui întotdeauna, să fie generoşi şi mereu animaţi de spiritul ştiinţific, de dorinţa de a cunoaşte. După aceasta a urmat cuvântul d-lui Decan al Fac. care a lăudat iniţiativa noilor absolvenţi de a se despărţi de profesorii lor într'un cadru solemn, acesta fiind un gând mai vechi al D-sale pe care l-a arătat celor ce conduc A.S.F.L., dar căruia, cei în măsură nu i-au dat nicio urmare.

Partea a doua a festivităţii a avut loc în sala Seminarului de Istorie Antică, unde s'a semnat actul de despărţire şi reîntâlnire peste zece ani (Iulie 1957 totodată având loc şi o agapă de despărţire. Solemnitatea a fost urmată de o serată dansantă în sala clubului studenţesc al Facultăţii, la care au luat parte studente şi studenţi din toţi anii şi dela toate specialităţile.

Vladimir Gh. Diculescu
Secretar G-ral al Soc. studenţilor pentru studii istorice, dela Fac. de Litere şi Filosofie din Bucureşti

Cuvânt către studenţi (20.VI.1947). Cu prilejul solemnităţii de despărţire a promoţiei de absolvenţi 1947, dela Secţia Istorică a Facultăţii de Litere din Bucureşti, d. profesor Constantin C. Giurescu a rostit următorul cuvânt:

« Să-mi îngăduiţi să încep scurtul meu cuvânt printr'o mulţumire şi o felicitare.

Vă mulţumesc călduros, iubiţi studenţi, pentru gândul ce aţi avut de a da seriei voastre numele meu. Mă mişcă gestul, deoarece îmi dau seama că n'aţi făcut-o spre a vă exprima mulţumirea faţă de un profesor îngăduitor, cu un curs uşor şi cu examene lipsite de riscuri. Dela începutul activităţii mele didactice, de acum 22 de ani, am cerut studenţilor mei să-şi facă riguros datoria, să înveţe cu seriozitate, să nu glumească atunci când e vorba de pregătirea lor profesională deci, în ultimă instanţă, de vieaţa lor. Gestul vostru de astăzi îmi arată că gândul meu a fost înţeles. Incă odată, din inimă, vă mulţumesc.

Vă felicit în acelaş timp deoarece aţi isprăvit cu bine ciclul însemnat, cel mai însemnat chiar, al pregătirii voastre. Aţi agonisit, în cei patru ani de studii, cunoştinţe, metodă de lucru, o concepţie asupra disciplinei voastre, asupra neamului, asupra lumii în genere. Toate acestea vor rodi mai târziu, la timpul lor, spre binele vostru şi spre binele ţării.

Dar aşi dori să plecaţi din Universitate şi cu câteva norme sau principii directoare:

a) Să credeţi în *muncă*, în munca stăruitoare, îndârjită, să credeţi în necesitatea şi utilitatea *efortului*. Aţi putut-o aprecia în aceşti 4 ani, în toate împrejurările, la seminarii şi la examene, la examenele de bursă, parţiale, de licenţă şi de doctorat. Aduceţi-vă aminte de definiţia atât de sugestivă pe care a dat-o Thomas Alva Edison geniului şi gândiţi-vă că ea e valabilă cu atât mai mult în viaţa normală, obişnuită.

b) Să fiţi convinşi apoi că *meritul* sfârşeşte întotdeauna prin a birui, numai să fie într'adevăr merit. Se pot ivi greutăţi, invidii, intrigi, se poate face conspiraţia tăcerii, în cele din urmă meritul birue totuşi. Fiindcă aşa este normal, este logic, fiindcă aceasta este *ordinea naturală* a lucrurilor.

c) Să fiţi *generoşi*, să aveţi întotdeauna inima şi mintea dumneavoastră deschise suferinţei, lipsei, durerii. Să nu vă înăspriţi, să credeţi în om, în propăşirea lui, să credeţi în *popor*.

www.dacoromanica.ro

d) Să păstraţi, în sfârşit, în viaţă *spiritul ştiinţific*, curiozitatea veşnic vie, dorinţa de a şti care este motorul progresului uman. Feriţi-vă de rutină, de această insidioasă rugină care roade încet, dar adânc, sufletele.

Şi acum, iubiţi studenţi, la despărţire, vă doresc să aveţi şi acea fărâmă de *noroc*, acele circumstanţe favorabile care ajută de altfel mai întotdeauna munca temeinică şi stăruinţa. Rămâneţi cu bine şi nu uitaţi că veţi găsi şi mai departe, la profesorii voştri, încrederea şi solicitudinea care v'au însoţit în anii învăţăturii ».

Excursia de studii a Institutului de Istorie Naţională. Din dorinţa de a completa cunoştinţele studenţilor şi totodată continuând o tradiţie, Institutul de Istorie Naţională împreună cu Societatea studenţilor în Istorie au organizat o excursie de studii în Oltenia şi Transilvania.

Pentru acoperirea cheltuelilor Directorul Institutului a strâns fondurile următoare: Banca Naţională a României 15.000.000, Rectoratul Universităţii din Bucureşti 8.000.000, Decanatul Facultăţii de Litere 5.000.000, Institutul de Istorie Naţională 20.000.000 şi contribuţia profesorilor şi studenţilor 16.500.000 din care s'a restituit suma de lei 8.880.000. In total 59.500.000. Din această sumă s'a cheltuit 50.972.000, deci a rămas disponibil un fond de 8.528.000.

Au participat la această excursie 38 de persoane: 31 de studenţi din anii II, III şi IV, d-nii profesori Constantin C. Giurescu, T. Sauciuc Săveanu, Const. Grecescu şi asistenţii N. Camariano, Gh. T. Ionescu şi Fl. Stănculescu.

Excursia a început în seara zilei de 21 Iunie şi a durat până la 26 Iunie, cu care prilej s'a vizitat mânăstirea Cozia şi oraşele Sibiu, Alba-Iulia şi Cluj.

La Cozia, pe care am vizitat-o în ziua de 22.VI, explicaţiile au fost date de d. prof. Constantin C. Giurescu şi de studentul Const. Şerban. La întoarcerea spre Călimăneşti, am vizitat şi mânăstirea din Ostrovul Oltului, ctitoria lui Neagoe Basarab.

In Sibiu, unde am ajuns a doua zi — 23.VI —, am vizitat Institutul Ursulinelor, veche mânăstire catolică. Aci îşi trimeteau la începutul sec. XIX boierii olteni fetele la învăţătură. Am mai vizitat muzeul Astra, Mitropolia ortodoxă şi Academia Andreiană. E de semnalat tâmpla capelei acestei academii, adusă din satul Bungard. Pare să fie din sec. XVII—XVIII şi prezintă unele asemănări cu tâmpla dela mânăstirea Cotroceni.

S'a mai cercetat catedrala luterană, mai înainte catolică, unde a fost îngropat Mihnea cel Rău, şi muzeul Brukenthal cu secţiile: pinacotecă, unde datorită bunăvoinţei Directorului muzeului, ni s'a arătat, scoţându-se din tezaur, opera lui Jan van Eyck « Necunoscutul », apoi secţia etnografică şi arheologică.

Am mai vizitat Casa Bonfert din str. Mitropoliei 11 unde, în 1851, a stat câtăva vreme I. C. Brătianu şi unele străzi cu aspect medieval.

După amiază am vizitat grădina zoologică iar seara am plecat spre Alba-Iulia, unde am ajuns în dimineaţa zilei de 24.VI.

Aci am cercetat catedrala catolică, unde e îngropat Ioan Corvin şi Ioan Sigismund cu mama sa Elisabeta; explicaţiile au fost date de d. Dr. Prof. Fr. Farago; Casa Guvernatorului, unde a locuit Mihai Viteazul cât a stăpânit Transilvania; Institutul Batthyaneum; Muzeul Naţional — Casa Unirii şi Muzeul Regional, unde pe lângă urme din vechiul oraş roman Apulum sunt şi unele piese de istorie contemporană ca: o copie contemporană după Supplex Libellus Valachorum, cuvântarea lui Vasile Goldiş, rostită cu prilejul Unirii, procesele-verbale ale

www.dacoromanica.ro

delegaţiilor ţărăneşti din Transilvania, prin care cereau Unirea cu patria mamă, actele statului-major referitor la ocuparea Budapestei şi o interesantă colecţie de fotografii în legătură cu operaţiile din războiul întregirei. Am mai vizitat şi închisoarea celor trei martiri ai neamului românesc Horia, Cloşca şi Crişan.

Seara am plecat spre Cluj, unde am vizitat Universitatea Regele Ferdinand I, Colegiul Academic, Institutul de studii clasice, unde explicaţiile au fost date de d. asistent Dobroiu E., Institutul de Istorie Naţională, unde d. Prof. I. Moga ne-a urat « bun sosit » şi ne-a dat unele lămuriri privind istoricul şi activitatea acestui Institut.

Am vizitat şi catedrala catolică zidită de Sigismund după înfrângerea Turcilor din 1395-6 şi Biblioteca Universităţii, unde au fost date lămuriri de către d-nii D. Prodan şi I. Domşa.

Pe tot timpul vizitei am fost însoţiţi de d. Prof. I. Moga care ne-a dat explicaţiile necesare.

După amiază am vizitat biserica ortodoxă şi grădina botanică.

Seara am plecat spre Bucureşti, unde am ajuns în dimineaţa zilei de 26.VI.

Păltânea Paul
Preşedintele Societăţii Studenţilor pentru
Studii Istorice

Societatea Regală Română de Geografie aduce la cunoştinţa membrilor săi că, potrivit hotărîrii Consiliului de administraţie, cotizaţia minimă a fost fixată, începând dela 1 Ianuarie 1947, la 300 (trei sute) lei anual.

Pe anii precedenţi cotizaţia minimală este de 100 lei anual.

Sumele pentru achitarea cotizaţiilor se pot depune la Cec, ct. 19.813.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE:

Maria I. Negreanu, *Românii din Tg.-Săcuesc și satele învecinate, după condica bisericii ortodoxe din Tg.-Săcuesc (1781—1898)*, București, 1943, 115 p. în 8⁰ + 3 planșe și 2 hărți.

George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, vol. I, 1389—1495, București, 1943, 373 p. în 8⁰ + 2 planșe.

Vasile Grecu, *Viața Sfântului Nifon. O redacțiune grecească inedită*, București, 1944, 195 p. în 8⁰ + 5 planșe.

C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, vol. II—III, publicate de Const. C. Giurescu, București, 1944, XXVIII + 543 și L + 410 p. în 8⁰.

Dr. Sterie Stinghe, *Contribuțiuni la cunoașterea trecutului Românilor din Scheii-Brașovului. Vieața căpitanului Ilie Birt, cu 181 de acte (între anii 1732—1789)*, București, 1945, 343 p. în 8⁰.

Scarlat Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova*, București, 1947, 47 p. în 8.

STUDII:

***, *Siebenbürgen*, București, 1943, 2 vol., X + 793 p în 4⁰, cu numeroase ilustrații, hărți și grafice.

Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul Regimentului grăniceresc întâi valah*, București, 1943, 119 p. în 8⁰.

N. I. Șerbănescu, *Istoria mânăstirii Snagov*, București, 1944, 221 p. în 8⁰ + II planșe.

***, *In amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani dela moartea lui (1875—1918)*, București, 1944, 562 p. în 4⁰, cu 29 reproduceri.

I. D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia (1816—1867). Viața și opera lui*, București, 1945, 538 p. în 8⁰ + 9 ilustrații.

Zenobie Pâclișanu, *Le caractère roumain de la Transilvanie vu par les écrivains hongrois*, Bucarest, 1945, 26 p. + 2 hărți.

Șandru D., *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, 239 p. în 8⁰.

Matasă C., *Frumușica*, București, 1946, în 4⁰, 171 p. + LXVIII pl. + 3 pl. în culori + 33 fig. în text și 4 vignete.

Constantin C. Giuresco, *Les relations économiques entre les Roumains et les Russes jusqu'au « Règlement Organique » (1832)*, Bucarest, 1947, 64 p. în 8° + 1 hartă.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ. — BUCUREȘTI 1947.

C. 42 073

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro